

Nr 22

Konstitutionsutskottets betänkande med anledning av granskning av statsrådets ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning.

Jämlikt regeringsformen åligger det konstitutionsutskottet att granska statsrådets ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning. För detta ändamål har till utskottet överlämnats de protokoll som förts i statsrådet under år 1973. Beträffande vissa ärenden har utskottet även tagit del av de till ärendena hörande handlingarna.

I det följande lämnas först en redogörelse för granskningsarbetets omfattning och inriktning och sedan en översiktlig redovisning av statsrådsprotokollens innehåll m. m. Den verkställda granskningen och dess resultat upptas därefter i betänkandets huvudavsnitt. Till betänkandet har fogats ett antal bilagor vari redovisas vissa inom utskottets kansli upprättade granskningspromemorior m. m.

Granskningsarbetets omfattning och inriktning

Som aviserades i samband med 1973 års granskning av statsrådsprotokollen har utskottet företagit en större undersökning – som nu redovisas – av frågor om statsdepartementens organisation, ärendefördelningen mellan olika departement, personalutvecklingen inom departementen och decentraliseringsåtgärder m. m.

Den s. k. IB-affären, som tidigare varit föremål för riksdagens uppmärksamhet särskilt med anledning av den granskning av den militära underrättelsetjänsten som försvarsutskottet i december förra året redovisade i sitt betänkande FöU 1973:25, har behandlats av utskottet från konstitutionella synpunkter. Vidare har utskottet granskat regeringens åtgärder i samband med det uppmärksammade bankdramat vid Norrmalmstorg i Stockholm i augusti förra året.

Oljekrisens verkningar för vårt land har studerats av utskottet såvitt gäller regeringens beslutsunderlag för införande av drivmedelsransonering m. m. Även formerna för regeringens tillkännagivande i slutet av januari innevarande år av förslag till särskilda konjunkturstimulerande åtgärder har granskats av utskottet.

Beträffande administrativ praxis har utskottet i likhet med tidigare år ägnat uppmärksamhet åt frågor om offentlighet och sekretess, bl. a. diarieföring, inom statsdepartementen m. m. Utskottet har vidare företagit undersökningar beträffande regeringens praxis i ärenden om ersättning av allmänna medel för personskada med anledning av brott samt i frågor om befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering. Såsom förra året har utskottet följt utvecklingen beträffande den

numera fakultativa lagrådsgranskningen.

På sedvanligt sätt har utskottets granskning även i år avsett författningarnas utgivning och behandlingen av riksdagens skrivelser till Kungl. Maj:t. I sistnämnda hänseende har utskottet bl. a. granskat regeringens åtgärder med anledning av riksdagsbeslut avseende inrättandet av en fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete, Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet och verkningarna för lärarpersonal vid universiteten till följd av minskad studenttillströmning. Utskottet har vidare behandlat frågor om distributionen av granskningsexemplar av böcker m. m. till universitetsbiblioteket i Umeå samt om regler för föreningsverksamhet i myndighets lokaler. Härutöver har utskottet granskat regeringens handläggning av ett antal andra frågor, vilka redovisas under rubriken "Övriga frågor" sist i betänkandet.

Översiktlig redovisning av statsrådsprotokollens innehåll m. m.

I de senaste årens granskningsbetänkanden har lämnats vissa statistiska uppgifter beträffande konseljärendena. En motsvarande genomgång avseende förra årets ärenden redovisas i *bilaga 1*, där även 1972 års statistik medtagits. Utvecklingen beträffande det sammanlagda antalet konseljärenden visar först en successiv nedgång från år 1966, då ärendeantalet uppgick till närmare 32 000, till omkring 25 000 ärenden både år 1969 och 1970. Under de senaste åren har emellertid antalet ärenden åter ökat och uppgick, som framgår av nämnda bilaga, under år 1973 till sammanlagt drygt 28 000. Det kan noteras att den största ökningen, liksom under åren 1971 och 1972, gäller besvärärenden. Gruppen dispens- och övriga partsärenden samt utfärdande av författningar har också ökat relativt kraftigt, medan det i huvudsak endast är antalet tjänsteärenden som minskat under förra året. Det bör påpekas att utskottets statistik — liksom tidigare — beträffande fördelningen av konseljärenden på olika ärendegrupper är behäftad med vissa svagheter. Sålunda skulle exempelvis ett ärende som gäller besvär över tjänstetillsättningsbeslut kunna redovisas antingen som tjänsteärende eller som besvärärende, vilket här skett, eller som partsärende.

Vad beträffar fördelningen av ärenden på departement kan noteras att den största ökningen under år 1973 skett för handelsdepartementet, vars sammanlagda antal konseljärenden under året nästan tredubblats. Detta beror bl. a. på de nya bestämmelserna om lotteritillstånd (för bingoletterier m. m.). Som framgår av nämnda bilaga har vidare finansdepartementets besvärärenden ökat mycket kraftigt (från drygt 300 under år 1972 till nästan 1 000 under år 1973). Även för inrikesdepartementet och för civildepartementet har antalet besvärärenden ökat väsentligt under förra året. De smärre minskningar i antalet ärenden som redovisas för vissa departement är i huvudsak att hänföra till det minskade antalet tjänsteärenden. Liksom tidigare kan vidare konstateras att det föreligger stora skillnader beträffande den inbördes fördelningen av konseljärenden mellan departementen. Sålunda hade justitie-, finans- och utbildningsde-

partementen under år 1973 tillsammans nästan lika många konseljären- den som de övriga nio departementen tillsammans.

Det bör här erinras om att antalet departement fr. o. m. den 1 januari 1974 ökats från 12 till 13. Till det nyinrättade departementet, bostadsdepartementet, har förts, förutom bostadsärenden från inrikesde- partementet, vissa ärenden angående plan- och byggnadsväsendet inbegri- pet den fysiska riksplaneringen från civildepartementet samt ärenden rörande bostadstillägg för barnfamiljer m. m. från socialdepartementet. Med anledning av nämnda reform har inrikesdepartementet fått benäm- ningen arbetsmarknadsdepartementet -- med ansvar även för arbetsmiljö- frågorna, dvs. frågor om arbetarskydd, arbetstid och semester, som tidigare handlagts inom socialdepartementet -- samt civildepartementet fått benämningen kommundepartementet.

Det kan slutligen nämnas att statsrådsberedningen -- under hänvisning till konstitutionsutskottets uttalanden härom i förra årets gransknings- betänkande -- den 22 november 1973 har utfärdat vissa anvisningar rörande statsrådsprotokollen m. m. Rekommendationerna, som gäller fr. o. m. den 1 januari 1974, innebär bl. a. att om hinder mot ett offentliggörande av vissa beslut, som intas i de s. k. femtioårsprotokollen -- t. ex. erkännande av främmande stater och ratifikation av internationella överenskommelser -- inte föreligger, bör samtidigt förordnas att statsrådsprotokollet får offentliggöras genast. Till viss belysning av Kungl. Maj:ts praxis beträffande konseljärendens hänförande till femtioårs- protokoll har upprättats en kanslipromemoria (*bilaga 2*) till detta betänkande.

Utskottets granskning

1. Organisation och arbetsformer i statsdepartementen

I samband med 1967 år granskningsarbete företog utskottet en undersökning av vissa administrativa förhållanden inom statsdepartemen- ten (KU 1967:34). Undersökningen gällde bl. a. ärendefördelningen mellan olika departement, personalutvecklingen inom departementen och decentraliseringsåtgärder. Som aviserades i förra årets granskningsbetänk- ande har utskottet ansett det lämpligt att nu återkomma till dessa frågor, vilket bedömts vara av särskilt intresse inte minst med hänsyn till den nyligen genomförda ändringen av departementsindelningen.

Undersökningen som närmare redovisas i en inom utskottets kansli upprättad promemoria -- *bilaga 3* till detta betänkande -- omfattar organisation och arbetsformer i de olika departementen, varvid även statsrådsberedningens verksamhet berörs. På grund av utrikesdepartemen- tets speciella karaktär har någon mer ingående undersökning av detta departements förhållanden inte företagits i detta sammanhang. Utskottet avser emellertid att återkomma härtill vid ett annat tillfälle i samband med sitt granskningsarbete. I den nu företagna undersökningen har -- förutom de organisatoriska och arbetstekniska förhållandena -- särskild uppmärksamhet ägnats personalutvecklingen inom departementen. Vida-

re har behandlats frågor om t. ex. departementstjänstemäns medverkan i utredningsarbete utom regeringskansliet, utvecklingen i fråga om decentralisering av ärenden till underlydande myndigheter, departementens insatser beträffande information till allmänheten direkt eller via nyhetsmedia om regeringsarbetet samt vissa frågor som hänger samman med riksdagen, bl. a. besvarandet av interpellationer och enkla frågor till statsråd. I undersökningen lämnas en redovisning av utvecklingen beträffande antalet konseljären den åren 1967–1973, vilket redan tidigare berörts i detta betänkande.

Vad gäller personalutvecklingen visar undersökningen att antalet anställda ökat kraftigt under åren. Från 1956 till innevarande år rör sig ökningen om ca 90 procent. Den största delen av denna ökning hänförs sig till åren före 1967 eller i praktiken i samband med genomförandet av den betydelsefulla departementsreform som beslutades 1965 och på vilken den inre departementsorganisationen i allt väsentligt fortfarande vilar.

Antalet anställda uppgår för närvarande till omkring 1 250 personer av vilka ca 750 har handläggande uppgifter. I sistnämnda grupp ingår de s. k. sakkunniga – drygt 200 – dvs. tjänstemän som är förordnade under viss bestämd tid eller tills vidare. Bland de sakkunniga finns ett mindre antal personer, bl. a. några riksdagsledamöter som kan betecknas som politiska rådgivare åt statsråd.

Enligt utskottet visar utvecklingen beträffande departementspersonalen behovet av ständig anpassning till ofta förekommande ändringar beträffande arbetssituationen. I vissa lägen måste sålunda den ordinarie organisationen för längre eller kortare tid förstärkas med expertis utifrån. Det är på det området det stora antalet sakkunniga kommer in i bilden. Varje departement är indelat i flera organisatoriska enheter, där de s. k. planerings- och budgetsekreterarierna spelar en central roll som samordnande organ. Det bör i sammanhanget erinras om att ett av de grundläggande motiven för den nuvarande departementsorganisationen var att åstadkomma en flexibel organisation. Bl. a. framhölls att departementscheferna snabbt måste kunna förskjuta tyngdpunkten i arbetet från ett område till ett annat eller ta upp ett nytt område till bearbetning. Det förutsattes att vid arbetsanhopning inom ett sakområde arbetskraft skulle kunna ställas till förfogande från annan enhet inom departementet.

Den nu företagna undersökningen av departementsorganisationen tyder enligt utskottet på att den av många skäl i och för sig önskvärda flexibiliteten beträffande personalresurserna inte alltid kan åstadkommas. Det beror bl. a. på den specialisering hos personalen som måste utvecklas inom de olika sakområdena. I princip torde det förhålla sig så att varje sakenhet arbetar självständigt personalmässigt och att omflyttning av den handläggande personalen förekommer tämligen sällan. Vad nu sagts gäller de tjänstemän som förvärvat denna specialisering. Beträffande däremot nyanställd yngre personal försöker man i görligaste mån att bereda tillfälle till cirkulation mellan olika avdelningar i syfte att vederbörande tjänstemän skall få en så bred erfarenhet av departementets verksamhet som möjligt.

En annan iakttagelse utskottet gjort är att man synes ha kommit till rätta med den ojämnhet i arbetsbelastningen som utmärkte den tidigare departementsorganisationen med statssekreterar- och expeditionschefsavdelning. Till detta torde ha bidragit att budgetfrågorna, som numera i stor utsträckning handläggs inom de olika sakenheterna, mer och mer kommit att bli ett helårsarbete som inleds med utarbetandet av statsverkspropositionen under hösten för att följas av arbetet med särpropositioner under vinter- och vårmånaderna och därefter med regleringsbrev under försommaren.

Vad gäller departementstjänstemännens medverkan i det offentliga utredningsväsendet visar undersökningen att vid 1974 års ingång var departementen representerade – med ledamöter, experter eller sekreterare – i drygt 70 procent av de utredningar och kommittéer som redovisas i riksdagsberättelsen. Att en så betydande departementsrepresentation förekommer i utredningarna förklaras bl. a. av det förhållandet att departementstjänstemän ofta besitter sådan särskild sakkunskap, t. ex. ekonomisk eller juridisk, som utredningen behöver för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Dessutom underlättas genom denna representation de kontakter som naturligen måste förekomma mellan vederbörande departement och utredning.

Inom statsrådsberedningen pågår fortlöpande arbete beträffande frågor om decentralisering av beslutanderätt från Kungl. Maj:t till underlydande myndigheter. Tidigare bedrevs detta arbete av departementsutredningen vars förslag resulterat i att en rad ärendegrupper motsvarande ca 7 700 konseljärenden årligen decentraliserats. Statsrådsberedningens verksamhet på detta område innefattar bl. a. uppföljning av propositions- och författningsarbetet inom kanslihuset i syfte att undersöka möjligheterna att lägga beslutsfunktioner på underlydande myndigheter samtidigt med att förslag genomförs. Vidare undersöks inom de olika departementen vilka regeringsärenden som kan decentraliseras.

I likhet med vad utskottet uttalat i samband med tidigare granskningar av hithörande frågor anser utskottet att det är av värde om man genom ytterligare decentraliseringsåtgärder kan åstadkomma en minskning av ärendemängden hos Kungl. Maj:t. Utskottet förutsätter emellertid att frågor om decentralisering av ärenden av större vikt även i fortsättningen underställs riksdagens prövning.

Utskottet har vid flera tillfällen särskilt uppmärksammat departementens informationsåtgärder. Den nu företagna undersökningen visar att dessa frågor ägnas stort intresse från departementens sida. I de olika departementen finns sålunda särskilda informationssekreterare som på heltid arbetar med dessa frågor, t. ex. utarbetande av pressmeddelanden och annat informationsmaterial. Det förekommer att departementen regelbundet utger särskilda informationstidskrifter, exempelvis "Aktuellt i handelspolitiken" som utkommer en gång varje månad. I en särskild publikation "Sveriges överenskommelser med främmande makter", redovisas överenskommelser med andra länder. I sammanhanget bör även

nämnas tidskriften "Departementsnytt" som är ett centralt informationsblad för hela kanslihuset. Där redovisas bl. a. utredningsdirektiv, utredningar och departementspromemorior i sammanfattning eller notisform, materialet i Svensk författningssamling samt uppgifter om propositioner till riksdagen och andra riksdagsärenden.

Enligt utskottet är de nu berörda informationsinsatserna av stort värde. Däremot har undersökningen gett vid handen att man ännu inte fått till stånd publicering av konseljbeslut i förvaltningsärenden enligt riktlinjer som tidigare utarbetats av statsrådsberedningen och vilka utskottet i samband med sin granskning bl. a. förra året uttalat sin anslutning till.

Utskottet erinrade då om att inom justitiedepartementet hade utarbetats en promemoria med vissa synpunkter och förslag angående den statliga publiceringen av rättsfall från de allmänna förvaltningsdomstolarna och Kungl. Maj:t. Utskottet vill ånyo framhålla att olika vägar bör prövas för att uppnå en lämplig ordning för publicering av principiellt viktiga konseljbeslut i förvaltningsärenden.

Den kommunikation med riksdagen som förekommer i samband med interpellationer och enkla frågor utgör en icke oväsentlig del av regeringkansliets verksamhet. Av undersökningen framgår att antalet sådana ärenden de senaste åren rört sig om mellan 500 och 600 per år. Beredningen av dessa ärenden kräver särskilda insatser och kan i vissa lägen skapa svårigheter inte minst när det gäller enkla frågor som normalt skall besvaras inom en vecka. Fördelningen av interpellationer och enkla frågor mellan de olika departementen är naturligen ofta beroende av dagspolitiska händelser. Härvidlag föreligger sålunda stora variationer år från år.

Utskottet har granskat även ett antal andra frågor som hör samman med departementsarbetet, t. ex. diarieföring av ärenden, vissa sekretessfrågor, remissbehandling av vissa besvärärenden och utgivningen av Svensk författningssamling. Dessa frågor behandlas i andra sammanhang i detta betänkande.

Avslutningsvis vill utskottet uttala att den företagna departementsundersökningen har gett vid handen att de riktlinjer för organisation och arbetsformer inom statsdepartementen som drogs upp i samband med 1965 års departementsreform i allt väsentligt följts.

2. Den s. k. IB-affären

Med anledning av den s. k. IB-affären som väckt stor uppmärksamhet -- sedan uppgifter om den hemliga militära underrättelsetjänsten publicerats i tidskriften Folket i Bild/Kulturfront fr. o. m. början av maj 1973 och i Peter Bratts bok "IB och hotet mot vår säkerhet" (IB-boken), utgiven i slutet av september 1973 -- genomförde försvarsutskottet under hösten 1973 en ingående granskning av Sveriges militära underrättelsetjänst, vilken redovisades i betänkandet FöU 1973:25. Med utnyttjande av sin initiativrätt framlade utskottet i samband med sin redovisning vissa förslag till riksdagen beträffande vilka allmänna krav som bör ställas

på den hemliga militära underrättelsetjänsten samt den framtida inriktningen av denna verksamhet. Utskottets betänkande godkändes av riksdagen.

I försvarsutskottets betänkande uttalades att särskild uppmärksamhet ägnats följande frågor:

Behöver Sverige en hemlig underrättelsetjänst?

Hur leds och inriktas den hemliga underrättelsetjänsten?

Har verksamheten varit förenlig med Sveriges alliansfria utrikespolitik?

Har underrättelsetjänsten utnyttjats av statsledningen i partipolitiskt syfte?

Har det skett otillåten registrering av medborgare hos underrättelseorganen?

Har statsmakterna haft tillräcklig insyn i underrättelseverksamheten och kontroll över den?

Med hänvisning till att Sveriges alliansfria linje, som syftar till att söka upprätthålla neutralitet, kräver ett starkt totalförsvar underströk försvarsutskottet behovet av en välordnad och effektiv underrättelse- och säkerhetstjänst. Beträffande underrättelsetjänsten framhöll utskottet att Sverige, utöver diplomatisk rapportering samt forskning, signalspaning och sammanställning av information ur öppna källor, behöver en särskild underrättelseorganisation för aktiv inhämtning av det slag som försvarstabens särskilda byrå (den s. k. IB) representerar. Enligt utskottet är det inte möjligt att ta de stora risker och kostnader som det skulle medföra att avstå från denna del av underrättelsetjänsten. De allmänna krav som måste ställas på den särskilda underrättelseorganisationen formulerades av utskottet på följande sätt:

1. Verksamheten skall avse underrättelser av betydelse för rikets yttre säkerhet.
2. Organisationen skall vara en del av vårt demokratiska samhälle och verksamhetens inriktning skall stå under löpande kontroll av statsmakterna.
3. Verksamhet inom Sverige får inte stå i strid med landets lagar och inte vara inriktad på uppgifter som ankommer på polisen.
4. Verksamheten skall vara effektiv och bedrivas under omdömesgill ledning. Sekretesskravet måste beaktas.

Försvarsutskottets granskning gav vid handen att underrättelsetjänsten inte bedrivs på ett sätt som strider mot vår deklarerade utrikespolitiska linje, att det inte finns någon hemlig budget för underrättelsetjänsten utöver de medel som anvisas av regering och riksdag och att registren hos rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning samt försvarstabens säkerhetsavdelning och särskilda byrå inte har karaktären av åsiktsregister. Vidare uttalade utskottet att det såvitt kunnat utrönas saknas verklighetsunderlag för påståendet om att regeringen eller närstående organ styrt verksamhet inom försvarstabens särskilda byrå i partipolitiskt syfte.

I ett särskilt yttrande anförde två ledamöter (m) att det kvarstod viss oklarhet i fråga om påstått partipolitiskt utnyttjande av försvarsstabens särskilda byrå under 1960-talet samt att därför en särskild granskning av förhållandena under tiden före år 1970 borde anförtros åt en juristkommission.

Beträffande den hemliga underrättelsetjänsten i fortsättningen ansåg utskottet att det fanns ett visst behov av åtgärder i olika avseenden. Utskottet lämnade därvid synpunkter på inriktningen av den hemliga underrättelsetjänsten, sekretessfrågor, personalfrågor samt statsmakternas insyn i verksamheten och kontroll av denna m. m. Avslutningsvis framhöll utskottet att de frågor som utskottet berört borde bli föremål för ett fördjupat studium och att formerna för sådana överväganden borde beslutas av regeringen.

Då försvarsutskottets betänkande behandlades av riksdagen uttalade statsministern att regeringen avsåg att ta upp vissa frågor som aktualiserats med anledning av IB-affären till särskild granskning.

I januari 1974 har tillkallats en utredning med uppgift att dra upp riktlinjer för den framtida militära underrättelsetjänsten. Enligt direktiven skall utredningen lämna förslag till instruktioner, ekonomisk kontroll m. m. beträffande den hemliga underrättelsetjänsten. I uppdraget ingår att göra de tillbakablickar på den hittillsvarande verksamheten som kan anses nödvändiga såsom underlag för förslagen om den framtida underrättelseverksamheten. Som senare kommer närmare att beröras har samtidigt massmedieutredningen fått i uppdrag att bl. a. undersöka gränsdragningen mellan tryckfrihetsprocess och vanlig brottmålsprocess. Vidare har en särskild utredning tillkallats beträffande frågan om skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan. Slutligen har uppdragits åt en särskild sakkunnig att se över bestämmelserna i brottsbalken om brott mot rikets säkerhet.

Det bör i detta sammanhang också erinras om att riksdagens justitieombudsman för närvarande utreder ett stort antal frågor i anslutning till IB-affären.

Den av konstitutionsutskottet företagna granskningen av IB-affären har självfallet skett mot bakgrund av den granskning i sak av den militära underrättelsetjänsten som försvarsutskottet redovisat och som godkänts av riksdagen. En viktig utgångspunkt är sålunda att Sverige har behov av en välordnad och effektiv underrättelsetjänst som ett led i ett starkt totalförsvar, vilket syftar till att upprätthålla neutralitet, om det skulle bli krig i vår omvärld. Till bakgrunden hör också vår fastslagna utrikes- och säkerhetspolitik i sin helhet och att underrättelsetjänsten, som försvarsutskottet konstaterat, inte bedrivs på ett sätt som strider mot vår deklarerade utrikespolitiska linje. Konstitutionsutskottets granskning har avsett frågor om handläggningen inom regeringen av militära underrättelsefrågor samt den tillsyn av tryckfrihetsförordningens efterlevnad som ankommer på chefen för justitiedepartementet att utöva. Utskottets granskning har däremot inte avsett frågor rörande IB:s operativa uppgift. Till granskningsbetänkandet fogas i *bilaga 4* redovisade

handlingar (bilagorna 4 A–K).

Inför utskottet har följande utfrågningar ägt rum: förutvarande försvarsministern utrikesminister Sven Andersson (den 26 februari 1974), överbefälhavaren general Stig Synnergren (den 28 februari 1974), statssekreteraren i försvarsdepartementet Anders Thunborg (den 5 mars 1974), justitieminister Lennart Geijer (den 21 mars 1974), statsrådet Carl Lidbom (den 21 mars 1974), statssekreteraren i statsrådsberedningen Thage Peterson (den 21 mars 1974), förutvarande justitiekanslern Bengt Lännergren (den 23 april 1974), chefen för försvarsdepartementets kommandoexpedition konteramiral Dag Arvas (den 23 april 1974) samt statsminister Olof Palme (den 25 april 1974).

Utskottet vill till en början erinra om att den militära underrättelse-tjänstens ändamål i fred är att lämna underlag för överbefälhavarens beslut angående åtgärder vid kränkning av vårt territorium och för det militära försvarets beredskap och landets krigsplanläggning. Den skall även ge underlag för statsmakternas beslut om åtgärder i syfte att höja vår beredskap. Underrättelsetjänsten har över huvud taget en mycket stor betydelse för både det militära och ekonomiska försvarets uppbyggnad och utveckling i stort.

Överbefälhavaren, som under Kungl. Maj:t har ledningen av och uppsikten över krigsmakten, skall enligt sin instruktion leda det militära försvarets underrättelse- och säkerhetstjänst. Han skall vidare bl. a. samordna budgetarbetet inom krigsmakten och har befälsrätt över krigsman som tjänstgör vid krigsmakten. Överbefälhavaren har fastställt en särskild underrättelseinstruktion samt underrättelsereglemente för krigsmakten. Överbefälhavaren beslutar ensam i de frågor han handlägger men får överlämna åt chefen för försvarsstaben att utföra inspektion och att avgöra ärende eller grupp av ärenden som inte är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på överbefälhavaren personligen.

Försvarsstaben, som är överbefälhavarens stab, biträder denne vid ledning av bl. a. det militära försvarets underrättelse- och säkerhetstjänst. Sådana ärenden handläggs inom sektion 2, som bl. a. utarbetar överbefälhavarens order och anvisningar för t. ex. försvarsattachéernas verksamhet samt för underrättelseinhämtningen vid försvarsstabens särskilda byrå, dvs. IB, och vid försvarets radioanstalt. Försvarsstabens underrättelseavdelning bearbetar operativa underrättelser, dvs. uppgifter om främmande stridskrafter styrka och belägenhet, beredskap och verksamhet samt uppgifter om militärgeografi, kommunikationer och underhållsresurser. Därutöver behandlas militärpolitiska frågor samt ekonomiska förhållanden av betydelse för bedömningen av främmande makters krigspotential.

Försvarsstabens särskilda byrå (IB) lyder direkt under överbefälhavaren, som senast år 1972 utfärdat särskilda instruktioner för verksamheten, vilka bl. a. innehåller uppgift om inriktning, organisation i stort och ledningsförhållanden. Särskilt anges i vilka fall det åligger underlydande personal att hänskjuta frågor för avgörande till särskilda byråns chef. I sammanhanget vill utskottet erinra om att försvarsutskottet med

utgångspunkt i de allmänna krav som bör ställas på underrättelseorganisationen ansett att verksamheten bör få en fastare inriktning genom att Kungl. Maj:t utfärdar riktlinjer (instruktion) för verksamheten. Närmare bestämmelser för den hemliga underrättelsetjänsten bör dock, enligt försvarsutskottets mening, liksom tidigare meddelas av överbefälhavaren.

I stor utsträckning är vad som gäller för försvarsstabens särskilda byrå sekretessbelagt. I de årliga propositionerna till riksdagen rörande det militära försvaret lämnas sålunda endast vissa begränsade uppgifter om t. ex. programplaner, anslagsframställningar och regleringsbrev för den s. k. särskilda verksamheten. Det kan erinras om att försvarsutskottet på den punkten förordat att en mer öppen redovisning av denna verksamhet sker i fortsättningen. Vad gäller budgetfrågor, medelsredovisning m. m. hänvisas till försvarsutskottets betänkande.

Beträffande frågan om vilka kontakter som förekommit mellan regeringen eller enskilda statsråd och överbefälhavaren, försvarsstaben och IB i ärenden som berör den militära underrättelsetjänsten kan de upplysningar som utskottet erhållit sammanfattas på följande sätt.

Eftersom den militära underrättelsetjänsten sker på överbefälhavarens ansvar, har det vanligen varit han som själv tagit initiativ till sådana kontakter och därvid vänt sig till försvarsministern, som i regeringen handlägger dessa frågor. Det har förekommit att cheferna för försvarsstabens säkerhetsavdelning, försvarets radioanstalt och IB haft kontakter direkt med försvarsministern, vilket dock alltid skett med överbefälhavarens vetskap eller direkt enligt dennes uppdrag. Under tider, då det inte rätt några internationella kriser, har sådana kontakter, vilka främst avsett att hålla försvarsministern orienterad om förändringar i "läget", förekommit ungefär en gång i kvartalet. Ibland har även statssekreteraren i försvarsdepartementet varit närvarande. Det kan i sammanhanget nämnas att, förutom skriftliga redogörelser som lämnas bl. a. försvarsministern, varje vecka förekommer s. k. underrättelsegenomgångar i försvarsstaben, vid vilka i allmänhet någon militär tjänsteman från försvarsdepartementet är närvarande. I samband med utrikespolitiska kriser har det förekommit föredragningar inför försvarsministern varje vecka, ibland varje dag. I sådana lägen har även statsministern, som är ordförande i försvarsrådet, varit inkopplad.

Det bör i detta sammanhang erinras om att det – till skillnad mot vad som sålunda gäller beträffande frågor rörande den militära underrättelsetjänsten – finns vissa rutiner för handläggningen inom regeringen av säkerhetsfrågor, såväl polisiära som militära. Såsom redovisades av parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären i utlåtandet "Handläggningen av säkerhetsfrågor" (SOU 1968:4) gäller bl. a. att statssekreteraren i statsrådsberedningen har till uppgift att för statsministerns räkning följa säkerhetsfrågor av vikt. Vad gäller den militära säkerhetstjänstens, dvs. försvarsstabens säkerhetsavdelnings, föredragningar inför försvarsministern rör dessa till den allt övervägande delen personalärenden av sådan art och betydelse att de inte kan vara av något intresse för annan regeringsmedlem. Försvarsministern vidarebefordrar därför vad som

framkommit vid dessa föredragningar till justitieministern -- till vilken alla polisiära säkerhetsärenden i första hand skall anmälas -- endast då dessa efter hans eget bedömande har sådant innehåll att någon eller några av de övriga statsråden bör erhålla information härom. Det har också överenskommit mellan försvarsministern och statssekreteraren i statsrådsberedningen att den senare skall hållas underrättad om de viktigaste ärenden som anmäls av den militära säkerhetstjänsten. Vidare förutsätts att gemensamma beredningar skall kunna förekomma i särskilt betydelsefulla säkerhetsärenden. Beträffande denna grupp av ärenden kan i övrigt hänvisas till nyssnämnda utlåtande av parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären (se *bilaga 4 D* till detta betänkande).

Utskottets granskning av IB-affären har vidare gett vid handen att några direktkontakter från regeringens sida inte tagits med IB eller den särskilda verksamheten i övrigt. När det gäller samarbete med annat lands underrättelseorganisation har frågan alltid underställts regeringen (försvarsministern). Överbefälhavaren har sålunda inte haft fullmakt att besluta om att dylikt samarbete skall påbörjas eller upphöra. Regeringen har vid några enstaka tillfällen under senare år medgett att sådant samarbete fått äga rum. Beslut härom har inte fattats i konselj utan på försvarsministerns ansvar.

Beträffande utbyte av information med andra länders underrättelsetjänst har som ledande principer gällt att tredje makt inte får skadas, att uppgifter av hemlig natur om det svenska försvaret inte får utlämnas och att utbytet uteslutande skall ha till syfte att tjäna det svenska försvaret. Det har ankommit på överbefälhavaren att lämna närmare föreskrifter för att tillgodose dessa principer.

Mot bakgrund av vad som sålunda framkommit kan det enligt utskottet konstateras att frågor rörande den militära underrättelsetjänsten i allmänhet inte blir föremål för någon gemensam beredning eller diskussion i en vidare krets inom regeringen. Vanligen handhas dessa ärenden av försvarsministern, och endast i de fall han anser det påkallat kopplas statsministern och regeringen i övrigt in. Några bestämda regler för när detta bör ske finns inte, utan avgörandet träffas efter en bedömning från fall till fall.

Enligt utskottet är det självfallet av vikt att försvarsministern fortlöpande hålls orienterad om den militära underrättelsetjänstens verksamhet för vilken militärledningen har ett huvudansvar. Det är vidare naturligt att försvarsministern i sin tur delger statsministern och när så erfordras regeringen i övrigt vad som framkommit vid dessa orienteringar.

Utskottet har vid sin granskning inte funnit anledning till erinran mot den ordning som härvid tillämpas inom regeringen.

Som inledningsvis nämnts har utskottet vid sin granskning av IB-affären ägnat särskild uppmärksamhet åt vilka åtgärder som vidtogs från regeringens sida i samband med publiceringen av artiklarna i nummer 9, 10 och 17 av tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront* samt IB-boken. Granskningen har skett bl. a. mot bakgrund av den tillsyn över

tryckfrihetsförordningens efterlevnad som det ankommer på chefen för justitiedepartementet att utöva.

I detta sammanhang vill utskottet först lämna en redogörelse för aktuella regler i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken och hur dessa tillämpats i IB-fallet.

Enligt 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen står det i princip envar fritt att för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finns särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska skrifter meddela uppgifter och underrättelser i vilket ämne som helst. Bestämmelsen innebär att den som lämnat sådant meddelande i princip inte kan ställas till ansvar för meddelandets innehåll. Är meddelandet lagstridigt kan ansvar normalt utkrävas endast för det fall att meddelandet publicerats. Ansvaret åvilar i så fall enligt 8 kap. i princip skriftens upphovsman eller i fråga om periodisk skrift den ansvarige utgivaren.

Till stadgandet i 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen ansluter sig bestämmelserna i 3 kap. om meddelares rätt till anonymitet. Detta skydd för meddelare är underkastat en viktig inskränkning genom bestämmelserna i 7 kap. 3 §. Enligt detta stadgande kan straff i vanlig brottmålsprocess ådömas den som meddelat uppgift för offentliggörande i tryckt skrift, om meddelaren genom att lämna uppgifter gör sig skyldig till vissa i stadgandet uppräknade allvarliga brott, däribland spioneri.

Enligt 7 kap. 5 § är det ett tryckfrihetsbrott att genom tryckt skrift offentliggöra uppgifter rörande förhållanden vilkas röjande skulle enligt lag innefatta brott mot rikets säkerhet. Ansvar enligt detta stadgande åvilar jämlikt 8 kap. för periodisk skrift ansvarige utgivaren och för annan tryckt skrift i första hand författaren.

I brottsbalken behandlas spioneribrott i 19 kap. 5 §. Ansvar för spioneri kommer i fråga för den som med uppsåt att gå främmande makt till handa obehörigen anskaffar, befordrar, lämnar eller eljest röjer uppgift rörande förhållanden, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets säkerhet. Detta gäller vare sig uppgiften är riktig eller ej. Enligt 19 kap. 7 § brottsbalken kan ansvar utkrävas för obehörig befattning med eller vårdslöshet med sådan hemlig uppgift som avses i 5 §.

I Stockholms tingsrätts dom den 4 januari 1974, som numera i vad avser Peter Bratt vunnit laga kraft, biföll tingsrätten åklagarens talan och dömde Bratt och Jan Guillou vardera till ett års fängelse för spioneri genom anskaffande av vissa hemliga uppgifter rörande IB:s verksamhet och röjande av dessa genom artiklar i Folket i Bild/Kulturfront nr 9, 10 och 17 för år 1973. Beträffande de i IB-boken lämnade uppgifterna omfattade åklagarens ansvarspåstående och den fällande domen endast anskaffande av uppgifterna.

Guillou fullföljde talan mot tingsrättens dom och invände därvid bl. a. att han i egenskap av journalist och anställd på Folket i Bild/Kulturfront med chefredaktörs befogenheter inte var att betrakta som meddelare i tryckfrihetsförordningens mening. Svea hovrätt, som meddelade dom i

målet den 14 mars 1974, anförde beträffande meddelares ansvar följande:

Enligt tryckfrihetsförordningen är det i princip endast ansvarige utgivaren som har att svara för innehållet i periodisk skrift. Dennes ansvar härför kan utkrävas endast i de fall och i den ordning som tryckfrihetsförordningen anger. Den som till utgivaren eller tidningens redaktion lämnar uppgifter som är avsedda att offentliggöras i tidningen är i allmänhet fri från allt ansvar. Enligt undantagsbestämmelsen i 7 kap. 3 § andra stycket tryckfrihetsförordningen må emellertid, om någon genom att lämna meddelande till annan förövar spioneri eller annat i paragrafen angivet brott mot rikets säkerhet, sådan gärning åtalas och ansvar därför ådömas i den för brottmål i allmänhet stadgade ordningen. Ansvarstalan i vanlig brottmålsordning mot meddelaren är dock ej avsedd att träda i stället för tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren utan bör föregås av eller föras vid sidan av tryckfrihetsåtal.

Beträffande Guillous invändning att han ej var att anse som meddelare uttalade hovrätten att undantagsbestämmelsen i 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen avser olika former av meddelanden, även meddelanden i form av till tidning ingivna artiklar, till vilka meddelaren framträder som författare, och att något undantag inte gjorts för det fall att meddelaren tillika är redaktör på tidningen. Målet är f. n. beroende på högsta domstolens prövning.

Åtal för tryckfrihetsbrott skall enligt 9 kap. 2 § väckas av justitiekanslern (JK). Som nyss sagts åligger det chefen för justitiedepartementet att själv eller genom av honom förordnade tryckfrihetsombud, vaka över efterlevnaden av tryckfrihetsförordningen. Finner han att allmänt åtal bör anställas för tryckfrihetsbrott skall han anmäla detta för JK, som dock även utan sådan anmälan äger väcka åtal för tryckfrihetsbrott som hör under allmänt åtal.

Förekommer anledning att tryckt skrift på grund av tryckfrihetsbrott kan konfiskeras får i avbidan på rättens beslut härom skriften läggas under beslag. Förordnande om beslag meddelas av justitieministern eller på dennes uppdrag av tryckfrihetsombud. Efter det tryckfrihetsåtal väckts kan rätten förordna om beslag eller häva tidigare meddelat beslag.

I tryckfrihetsförordningen anges inte några andra förutsättningar för förordnande om beslag än att det som nyss nämnts förekommer anledning att tryckt skrift på grund av tryckfrihetsbrott kan konfiskeras. Ej heller uppställer tryckfrihetsförordningen annan förutsättning för konfiskering än att det är fråga om tryckt skrift som innefattar tryckfrihetsbrott. Det bör framhållas att konfiskering numera kan förekomma vid alla slags tryckfrihetsbrott och att ingreppet genomgående är fakultativt och aldrig obligatoriskt. I sammanhanget kan erinras om att för tillämpning av tryckfrihetsförordningens bestämmelser skall tryckt skrift vara utgiven, dvs. ha blivit utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt.

Folket i Bild/Kulturfront nr 9 för år 1973 utkom den 3 maj 1973. Tidningen innehöll uppgifter rörande den hemliga militära underrättelsetjänsten. Frågan om eventuellt tryckfrihetsåtal mot tidningens ansvarige utgivare blev föremål för JK:s prövning genom att riksåklagaren till JK

överlämnade en anmälan som gjorts av en enskild person mot tidningen. I beslut den 15 juni 1973 lämnade JK ärendet utan vidare åtgärd under motivering att de sålunda offentliggjorda uppgifterna om svensk under rättelsetjänst och dess verksamhet enligt JK:s mening inte utgjorde skäl för åtal mot tidningens utgivare för tryckfrihetsbrott.

Enligt vad utskottet erfarit i samband med utfrågningarna av regeringsledamöter föranledde utgivningen av nämnda tidskriftsnummer och de där lämnade uppgifterna om den militära underrättelsetjänsten överläggningar inom regeringen, vilka resulterade i att det uppdrogs åt försvarsministern att undersöka sanningshalten i tidningsartikeln. Vidare förekom kontakter mellan justitiedepartementet och JK rörande eventuellt tryckfrihetsåtal. Justitieministern fick enligt vad han uppgivit kännedom om att frågan efter en anmälan från enskild person redan var under JK:s handläggning. På grund härav fann han ej anledning att själv företa någon prövning i fallet.

Som framgått av den ovan lämnade redogörelsen för åtalsreglerna i tryckfrihetsmål ankommer den slutliga prövningen om åtal skall ske på JK. Tillsynen över tryckfrihetsförordningens efterlevnad tillkommer emellertid justitieministern, som har att fatta beslut om åtalsanmälan i visst fall skall ske till JK och om skriften i avvaktan på rättslig prövning skall tagas i beslag. Som redan nämnts har JK dessutom rätt att utan anmälan från justitieministern väcka åtal för tryckfrihetsbrott. I tryckfrihetsförordningen har inte närmare angetts de fall där åtal för tryckfrihetsbrott bör bero av initiativ från justitieministern.

Justitieministerns anmälan till JK anses innebära plikt för JK att pröva åtalsfrågan men ej skyldighet att åtala. Med hänsyn till den självständiga ställning som tillkommer JK i tryckfrihetsmål är dennes prövning självfallet allsidig och grundlig oavsett hur ärendet kommer under hans prövning. Justitieministerns rätt att underlåta åtalsanmälan på grund av att JK redan tagit upp saken kan därför inte ifrågasättas. Vill justitieministern genom egen åtalsanmälan särskilt understryka angelägenheten av en åtalsprövning kan det givetvis inte utgöra något hinder att JK redan behandlar ärendet. Justitieministerns handlande blir enligt utskottets mening ytterst en avvägningsfråga i varje särskilt fall. Utskottet vill härvid erinra om att justitieministerns rätt att förordna om beslag inte enligt tryckfrihetsförordningen förutsätter att han själv gör en åtalsanmälan.

Den bedömning justitieministern gjorde beträffande frågorna om åtalsanmälan och beslag såvitt avsåg nämnda artikel har inte gett anledning till erinran från utskottets sida.

Nästa gång ett tryckfrihetsåtal beträffande IB-affären aktualiserades var den 24 september 1973 med anledning av en artikel i nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront som också innehöll uppgifter om IB:s verksamhet. Enligt vad utskottet erfarit tog riksåklagaren samma dag kontakt med statsrådet Carl Lidbom. Justitieministern var vid tillfället bortrest. Lidbom har i en promemoria, *bilaga 4 G* till detta betänkande, uppgett att han enligt "etablerade rutiner i regeringen" skötte justitieärendena i

Geijers frånvaro. Lidbom har vidare inför utskottet omtalat att han själv inte hade något formellt förordnande som justitieminister. Enligt Lidbom fattades inte heller några formella juridiska beslut denna dag, men väl reella politiska beslut.

Utskottet vill i detta sammanhang understryka vikten av att vid förhinder för justitieministern formellt förordnande enligt § 5 regeringsformen meddelas för annan regeringsledamot att i justitieministerns ställe föredra justitieärendena. Detta särskilt som justitieministern har självständiga uppgifter som övervakare av tryckfrihetsförordningens efterlevnad.

I nämnda promemoria och inför utskottet har Lidbom närmare redogjort för vad som förekom den 24 september. Härvid har bl. a. följande framkommit.

Riksåklagaren hade fått tillgång till ifrågavarande artikel i korrektur. Artikeln, som bl. a. innehöll ett referat av vissa partier i IB-boken, föreföll aktualisera ett ingripande enligt tryckfrihetsförordningen. Enligt vad riksåklagaren kände till fanns artikeln och boken redan hos vissa tidnings- och nyhetsredaktioner och man fick räkna med att skrifterna var spridda eller på väg att spridas i en större krets. Frågan om eventuellt beslag var därför brådskande. Vid överläggningar senare samma förmiddag mellan statsrådet Lidbom, riksåklagaren, JK och tjänstgörande statssekreteraren i justitiedepartementet behandlades dels frågan om tryckfrihetsåtal, dels frågan om förordnande om beslag skulle meddelas på tidskriften och IB-boken. Vid regeringens lunch samma dag diskuterades frågan, varvid regeringen intog den ståndpunkten att frågan om tryckfrihetsåtal beträffande tidskriften och boken borde överlämnas till JK:s prövning. Däremot ansåg man inte att förordnande om beslag borde meddelas. Vid denna bedömning beaktades att skrifterna redan fått viss spridning och att skadan därför väsentligen redan var skedd. Vid telefonkontakt med justitieministern förklarade sig denne inte ha någon erinran mot den bedömning som regeringen gjort.

Den formella anmälan till JK gjordes av justitieministern i en skrivelse den 27 september 1973. Anmälan avsåg såväl IB-boken som nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront.

JK:s utredning resulterade i att åtal väcktes den 6 december 1973 mot Bratt för uppgifter i IB-boken. Brottet angavs vara otillåtet offentliggörande i tryckt skrift av uppgifter rörande förhållanden, vilkas röjande innefattar brott mot rikets säkerhet.

Sedan Bratt -- som ovan nämnts -- den 4 januari 1974 av Stockholms tingsrätt dömts för spioneri beslöt JK den 8 januari 1974 att nedlägga tryckfrihetsåtalet. JK motiverade detta beslut med att en domstolsprövning avseende röjandet av uppgifterna i Bratts bok med hänsyn till omfattningen av allmänne åklagarens talan mot Bratt och Stockholms tingsrätts prövning och dom skulle sakna mening och att straff utöver det av tingsrätten utdömda inte rimligen skulle kunna utkrävas.

Beträffande justitieministerns anmälan i övrigt beslöt JK den 28 december 1973 att inte väcka åtal mot ansvarige utgivaren för Folket i Bild/Kulturfront -- liksom för övrigt ej heller mot ansvariga utgivarna för

Dagens Nyheter, Aftonbladet och Expressen, vilka den 24–25 september återgett uppgifter ur boken. Likaså beslöt JK vid detta tillfälle att inte väcka åtal jämlikt radioansvarighetslagen.

Beslutet motiverades med att boken i tryckfrihetsförordningens mening var att anse som utgiven före tidningarna och före Sveriges Radios publicering av uppgifter ur boken. Beträffande de av Sveriges Radio, Aftonbladet och Expressen återgivna uppgifterna ansågs dessa vara av allmän politisk natur och kunde inte anses ha inneburit sådant men att ansvar därför borde göras gällande i tryckfrihetsrättslig ordning.

Beträffande publiceringen i Folket i Bild/Kulturfront och i Dagens Nyheter fann JK att utgivarna med hänsyn till den spridning som uppgifterna fått haft anledning utgå från att innehållet i boken redan kommit till allmänhetens kännedom och sålunda förlorat sin hemliga karaktär. Brottsbalkens krav på uppsåt ansågs därför inte uppfyllt.

Som framgår av den föregående redovisningen föreligger vid sådan brottslighet som den här aktuella i viss mån en konflikt mellan tryckfrihetsförordningens och brottsbalkens regler. Denna ledde i detta fall till den bedömningen att den brottslighet som lades Bratt till last inte kunde prövas i samma rättegång. Anskaffandet av de uppgifter som röjts i boken skulle prövas i ordinär process, medan röjandet av uppgifterna endast kunde beivras enligt tryckfrihetsförordningens regler.

Mot bakgrund av det anförda har utskottet inte funnit anledning till erinran mot den bedömning som gjordes inom regeringen att tryckfrihetsåtal mot Bratt borde komma till stånd, oavsett vad den utredning som pågick hos åklagarmyndigheten i Stockholm kunde leda till.

Beträffande frågan om förordnande om beslag borde ha meddelats av justitieministern rörande de skrifter som blev föremål för åtalsanmälan till JK vill utskottet till en början erinra om att beslag och konfiskering av tryckt skrift är fakultativa åtgärder för alla typer av tryckfrihetsbrott.

Beslag av tryckt skrift är en ingripande åtgärd som inte bör komma i fråga utan att starka skäl föreligger för antagandet att rättegången i tryckfrihetsmålet kommer att leda till att skriften konfiskeras. Vidare förekommer naturligtvis fall då beslag är meningslöst, därför att skadan redan skett genom att skriften eller dess innehåll blivit allmänt spritt.

I förevarande fall innehöll skrifterna uppgifter som bedömdes vara till men för rikets säkerhet. Sakliga skäl förelåg sålunda i och för sig för beslag. Å andra sidan fanns uppgifter om att bokens innehåll redan var tillgängligt för massmedia och att tidningar som skulle komma ut redan samma eftermiddag – den 24 september – återgav avsnitt ur boken.

Frågan om förordnande om beslag skulle meddelas i detta fall har således varit svårbedömbart. Med hänsyn till arten av de avslöjanden som berörda skrifter innehöll måste enligt utskottet de skäl som talade för beslag anses ha varit tungt vägande. Starka rättssäkerhetsskäl påkallar emellertid som nyss sagts försiktighet vid användningen av ett så ingripande tvångsmedel som beslag. Mot bakgrund av den kännedom som vid tillfället förelåg om uppgifternas spridning finner utskottet det därför

förklarligt att förordnande om beslag underläts och finner således inte anledning till erinran i detta hänseende.

Som inledningsvis nämnts har justitieministern bl. a. på grund av den debatt som följt på IB-affären funnit anledning föreligga att göra gränsdragningsproblemet mellan tryckfrihetsprocess och allmän process till föremål för utredning. I tilläggsdirektiv till massmedieutredningen i januari 1974 har således utredningen fått i uppdrag att undersöka möjligheterna att ändra de processuella reglerna så att flera personer som är indragna i samma brottslighet inte kommer att få sin sak prövad i olika processformer, utan att därför det skydd för yttrandefriheten som ligger i allt mål om yttrandefrihetsbrott skall behandlas i särskilda former går förlorat. Vidare bör utredningen närmare överväga vilka möjligheter som kan föreligga att undvika att en och samma person blir åtalad för en sammanhängande brottslighet, som delvis utgör tryckfrihetsbrott, i olika processformer. I tilläggsdirektiven ingår även att utredningen bör ägna uppmärksamhet åt frågan om avvägningen mellan meddelarskyddet och rikets säkerhetsbehov.

Det bör tilläggas att justitieministern också tillkallat dels en särskild sakkunnig att se över brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet, dels särskilda sakkunniga att utreda frågan om skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan.

Utskottet delar uppfattningen att de tryckfrihetsrättsliga problem som aktualiserats av IB-affären gör en översyn av lagstiftningen påkallad. Det utredningsarbete som justitieministern i detta hänseende tagit initiativ till är därför enligt utskottet välmotiverat.

3. Regeringens åtgärder i samband med Norrmalmstorgsdramat i augusti 1973

I en inom utskottets kansli upprättad promemoria – *bilaga 5* till detta betänkande – lämnas vissa uppgifter om det uppmärksammade bankdramat vid Norrmalmstorg i Stockholm i augusti förra året.

Av promemorian framgår bl. a. följande. På förmiddagen torsdagen den 23 augusti 1973 omkring kl. 10 företogs ett dramatiskt bankrån i Sveriges Kreditbanks lokaler vid Norrmalmstorg i Stockholm. Rånaren, vilken senare befanns vara Jan Erik Olsson – dömd till internering för bl. a. grov stöld och olaga vapeninnehav – som under permission avvikit från fångvårdsanstalten i Kalmar, var beväpnad med en kulsprutepistol. Med denna avlossade Olsson i dramats inledningsskede ett flertal skott i banklokalen och skadade därvid en polisman. Vidare tog Olsson som gisslan tre kvinnliga banktjänstemän som vid dramats början hölls bundna och användes som skydd mot eventuell beskjutning från polisens sida. I samband med att polisen efter någon timme lyckades få till stånd förhandlingar med Olsson krävde denne att Clark Olofsson – dömd till internering för bl. a. grovt rån och olaga vapeninnehav – skulle utlämnas från fångvårdsanstalten i Norrköping och överföras till banklokalen inom två timmar. Olsson begärde dessutom en lösensumma om tre miljoner kronor. Genom polisledningen orienterades justitieministern, som befann

sig i kanslihuset, om rånarens krav.

Inom justitiedepartementet har på grundval av gjorda minnesanteckningar upprättats en promemoria angående händelserna i samband med bankrånet, vilken redovisas i *underbilaga till bilaga 5* till detta betänkande och som enligt beslut av justitieministern den 22 januari 1974 överlämnats till konstitutionsutskottet. Av departementspromemorian framgår bl. a. att justitieministern, sedan han informerats om rånarens krav och överlagt med sina närmaste medarbetare i departementet, stannade för att Olofsson som beredskapsåtgärd borde flyttas från fängelset i Norrköping till Stockholm, vilket förslag statsministern, som också befann sig i kanslihuset, tillstyrkte. På uppdrag av justitieministern meddelade statssekreteraren i justitiedepartementet tjänsteförrättande styresmannen på fångvårdsanstalten i Norrköping att regeringen beslutat att Olofsson skulle flyttas till Stockholm och där ställas till polisens förfogande. Olofsson skulle föras till allmänna häktet på Kungsholmen och transporten verkställas genom Norrköpingspolisens försorg. Enligt departementspromemorian bekräftades beslutet vid regeringens lunchberedning samma dag. Sedan Olofsson förts till allmänna häktet meddelade statssekreteraren på uppdrag av justitieministern att Olofsson fick, om polisledningen så fann lämpligt, flyttas till Norrmalmstorg. Något senare fick polisledningen – polismästare Kurt Lindroth – enligt promemorian direkt från justitieministern det beskedet, att justitieministern fått regeringens fullmakt att bestämma att Olofsson, om denne själv gick med på det, fick gå in i banklokalen till rånaren under förutsättning att gisslan lämnades ut.

Olofsson fördes till banklokalen och fick där på egen och Olssons begäran förena sig med Olsson, dock utan att gisslan släpptes. Enligt departementspromemorian meddelade polismästare Lindroth justitieministern att rånaren för att understryka sitt krav tagit struhtag på en av kvinnorna i gisslan och att Lindroth bedömt situationen så hotfull för kvinnan att han beslöt att – utan att ha talat med justitieministern – släppa in Olofsson i banklokalen.

Härefter pågick bankdramat till kvällen den 28 augusti 1973 och upplöstes genom att polisen lyckades befria gisslan och gripa Olsson och Olofsson.

Enligt departementspromemorian följdes bankdramat fortlöpande från kanslihuset. Bl. a. befann sig rikspolischefen tidvis i kanslihuset och uppehöll därifrån kontakt med polisledningen. I departementspromemorian har bl. a. antecknats att det i radio- och TV-intervjuer med Olofsson, rånaren och en av gisslan under fredagskvällen gjorts uttalanden som skulle ha gått ut på att polisledningen erbjudit rånaren och Olofsson att lämna banken i sällskap med en person inom gisslan. Med anledning av dessa uppgifter tog statssekreteraren i justitiedepartementet enligt promemorian kontakt med polisledningen och påminde om de instruktioner som tidigare lämnats beträffande Olofsson och som innebar att gisslan måste släppas i sin helhet.

Utöver nämnda departementspromemoria, som grundats på minnesanteckningar, föreligger inte något skriftligt dokument över de beslut som

fattades inom regeringskansliet i samband med bankdramat.

Enligt utskottet påminner den situation regeringen ställdes inför i samband med bankdramat vid Norrmalmstorg osökt om vad som hände när ett svenskt passagerarplan kapades i september 1972 och utlämning av interner, intagna på svenska fängvårdsanstalter, krävdes från kaparnas sida. Beträffande den granskning av regeringens handlande som utskottet företog i det fallet hänvisas till förra årets granskningsbetänkande (KU 1973:20 s. 16-17).

I vad gäller Norrmalmstorgsdramat framgår det av förevarande departementspromemoria att regeringen i det läge som polisleddningen vid Norrmalmstorg uppenbarligen bedömde som mycket allvarligt ansåg sig böra ingripa så till vida att regeringen beslöt att Olofsson skulle föras från fängvårdsanstalten i Norrköping till Stockholm och där ställas till polisleddningens förfogande. Enligt vad som uttalats i departementspromemorian uppställdes emellertid det villkoret att Olofsson inte skulle få förenas med rånaren i banken med mindre gisslan släpptes fri. Som tidigare framgått uppfylldes inte detta villkor av polisleddningen. Enligt departementspromemorian följdes polisens åtgärder under hela bankdramat från kanslihuset genom fortlöpande kontakter med polisleddningen på Norrmalmstorg.

Beträffande regeringens åtgärd att föranstalta om Olofssons utlämnande kan självfallet, inte minst i efterhand, anföras olika meningar om det var den lämpligaste lösningen eller inte. Polisleddningens bedömning av det akuta läget är naturligtvis härvidlag av den största betydelse. Enligt utskottet måste således regeringsbeslutet om Olofssons utlämnande ses mot bakgrund av polisleddningens bedömning att en uppenbar nödsituation förelåg. Samtidigt var det enligt utskottet naturligt att vid tidpunkten för beslutet villkor uppställdes för polisens rätt att låta Olofsson förenas med rånaren i banklokalen. Villkoret i fråga kan således inte betecknas som något otillbörligt ingripande i polisens operativa uppgift. Det var också naturligt att regeringen under bankdramat fortlöpande uppehöll kontakter med polisleddningen på Norrmalmstorg. De särskilda omständigheter som föranledde att polisleddningen inte ansåg sig kunna följa regeringens villkor för Olofssons förening med bankrånaren i banklokalen har varit föremål för prövning av riksdagens justitieombudsman, som funnit polisleddningens handlande fullt försvarligt i det allvarliga läge som uppkommit.

Beträffande frågan om det formella beslutsfattandet och dokumentation av regeringsbeslut i samband med nödsituationer som den förevarande och den som uppstod i samband med flygkapningen vill utskottet erinra om sina uttalanden förra året i samband med behandlingen av förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning (KU 1973:26 s. 35). Under hänvisning till sin granskning av flygkapningsfallet uttalade utskottet då att frågan om särskilda regler för regeringens handlande i extraordinära situationer och för beslutsprocessen i samband därmed borde bli föremål för prövning. Det skulle enligt utskottet ankomma på Kungl. Maj:t att närmare besluta om inriktningen och formerna för en sådan prövning. Utskottet hemställde att riksdagen som sin mening skulle

ge Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört i denna del. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Som nyss nämnts togs frågan upp i samband med behandlingen av författningsförslaget, vilket av riksdagen antogs som vilande i juni förra året. Den nya författningen, som tidigare i år slutligt antagits, kommer i sina huvuddelar att börja att tillämpas den 1 januari 1975. Enligt vad utskottet erfarit har något utredningsarbete beträffande det angivna spörsmålet ännu inte igångsatts utan frågan har fått anstå i avbidan på den slutliga prövningen av författningsförslaget. Utskottet vill i detta sammanhang med hänvisning till förra årets riksdagsbeslut åter understryka att en prövning av hithörande spörsmål bör komma till stånd. Det bör därvid framhållas att utskottet är väl medvetet om att stora svårigheter kan vara förenade med t. ex. en grundlagsreglering på detta område. Enligt utskottet kan det emellertid finnas andra vägar att få till stånd en fastare beslutsordning och dokumentation, vilket är önskvärt inte minst med tanke på de tjänstemän som har att verkställa regeringens beslut i samband med extraordinära situationer som regeringen kan komma att ställas inför i framtiden.

4. Beslut om införande av drivmedelsransonering m. m.

I en inom utskottets kansli upprättad promemoria – *bilaga 6* till detta betänkande – lämnas vissa uppgifter som erhållits från handelsdepartementet om bakgrunden till införande av drivmedelsransonering i samband med oljekrisen 1973–1974.

Av promemorian framgår bl. a. följande. Den 6 oktober 1973 utbröt kriget i Mellanöstern. Den första effekten för världens oljeförsörjning kom den 17 oktober när ett antal arabländer – den s. k. OAPEC-gruppen – beslöt att, så länge konflikten pågick, sänka sin samlade oljeproduktion varje månad med fem procent. Man beslöt också att förbjuda all oljexport från dessa länder till USA och Holland. Den 4 november beslöt OAPEC att skära ned produktionen med 25 procent, räknat på september månads produktionsnivå, och sedan fortsätta att minska produktionen med fem procent varje månad i avvaktan på en lösning av konflikten på för arabländerna tillfredsställande villkor. Den 6 november beslöt man emellertid – på grundval av uttalanden i EG:s ministerråd om Mellanösternfrågan – att inställa den redan beslutade femprocentiga nedskärningen i december. Men tre dagar därefter, den 9 november, skärpte OAPEC-gruppen åter sin politik och beslöt att skära ned produktionen i januari med fem procent, räknat på december månads reducerade produktion. Den 24 december beslöt OAPEC att ändra sin politik för att i januari 1974 höja produktionen från decembervivån med tio procent.

Längst innan nämnda nedskärningsbeslut började ge direkta resultat i form av minskad tillförsel av råolja till Västeuropa fick de långtgående konsekvenser på marknaden för färdigprodukter. Den förväntade åstramningen på råoljeområdet framkallade en häftig reaktion på den västeuropeiska marknaden. Priserna steg kraftigt i oktober och november.

Dessutom utbröt jakt efter olja - lager byggdes upp, tidigare normala utbud hölls inne osv. De helt svenska oljebolagen och direktimportörerna kunde i början av december 1973 bara redovisa en förväntad import under de närmaste månaderna på ungefär hälften av den normala tillförseln. Men också de internationella oljeföretagens svenska dotterbolag antog - utifrån de besked som de fick från sina huvudkontor - att deras import av färdigprodukter skulle bli 15 à 20 procent mindre än normalt för perioden december 1973 - februari 1974. Läget för Sveriges del när oljekrisen inträffade var vidare det att Sverige hade en större olje- och energiförbrukning per capita än de flesta andra industriländer men en lägre raffinaderikapacitet än dessa.

De första åtgärder som vidtogs av regeringen i anledning av oljekrisen skedde i oktober 1973. Kort efter krigsutbrottet i Mellanöstern den 6 oktober 1973 tillsattes en särskild arbetsgrupp inom handelsdepartementet för att se över beredskapsläget beträffande oljeförsörjningen. När beslutet kom att OAPEC beslutat skära ned produktionen av olja i mitten av oktober med fem procent per månad började konkreta åtgärder att vidtagas. Den 19 oktober infördes sålunda anmälningsskyldighet rörande prishöjningar på motorbensin, motorbrännolja och eldningsolja. I anslutning till OAPEC:s beslut i början av november om 25 procents nedskärning av oljeproduktionen hölls en rad överläggningar bl. a. med oljebolagen och berörda statliga myndigheter.

Regeringen beslöt den 16 november 1973 att lägga fram förslag om att vissa beredskapslagar, nämligen allmänna ransonerings- och förfogandelagarna, skulle få sättas i tillämpning och gälla till och med den 30 november 1974. Tillsammans med förslag om en särskild elransoneringslag lades propositioner härom fram för riksdagen den 20 november.

I mitten av november förelåg den första prognosen för tillförseln av drivmedel och olja. Den gällde perioden november 1973 - januari 1974, dvs. en tremånadersperiod. Prognosen gjordes av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och angav ett bortfall i förhållande till normal tillförsel med ungefär 10 procent för bensin, 20 procent för lätta oljor och 15 procent för tjocka eldningsoljor.

Mot bakgrund av det läget drog regeringen upp vissa allmänna riktlinjer för besparingsåtgärder och en kommande ransonering. Produktion och sysselsättning skulle bibehållas på en hög nivå. Viktiga samhällsfunktioner som sjukvård, undervisning och allmänna kommunikationer skulle prioriteras. Förbrukningen skulle inte få bli större än att beredskapslagren av olja i stort sett hölls intakta för att bevara högsta möjliga handlingsfrihet. En överenskommelse träffades den 27 november med oljebolagen om en frivillig nedskärning av leveranserna av eldningsolja för uppvärmningsändamål med 25 procent.

Enligt ett pressmeddelande som utfärdades av handelsdepartementet den 27 november 1973 hade myndigheterna anmodats att förbereda en kortransonering av bensin med början omedelbart efter trettondagshelgen 1974. I samma pressmeddelande uttalades att myndigheterna höll på att förbereda kvotransonering av eldningsolja.

De avgörande besluten beträffande ransoneringspolitiken fattades av regeringen den 14 december 1973 efter det att riksdagen den 11 december bifallit förslagen om att sätta de nämnda beredskapslagarna i kraft. Då hade en ny bedömning av den sannolika tillförseln av olja gjorts för tiden december 1973--februari 1974. Den visade på en fortsatt försämring av tillförseln, nämligen med 14 procent för bensin, 22 procent för motorbrännolja och lätt eldningsolja och 24 procent för de tjocka oljorna. Regeringen beslöt då att fullfölja förberedelserna för bensinransonering, så att den kunde träda i kraft den 8 januari 1974. Några dagar före ransoneringsperiodens början gjordes en ytterligare omfattande kontroll av försörjningsläget. Drivmedelsransonering pågick därefter under tiden 8 januari--30 januari och kvotransonering av eldningsolja under tiden 8 januari--15 mars.

Av handelsdepartementets uppgifter framgår att inventering av befintliga oljelager sker bl. a. genom att statistiska centralbyrån varje månad får uppgifter om lagerhållningen hos de stora importörerna. Vidare lämnar ett antal storförbrukare -- ca 800 -- kvartalsvis uppgifter om sina lager till centralbyrån. Överstyrelsen för ekonomiskt försvar får varje månad uppgifter om de lager som skall finnas enligt oljelagringsförordningen (tvångslager).

Den 1 december 1973 genomfördes en specialundersökning om lagerläget (totallager) hos nämnda 800 storförbrukare. En ytterligare, mer omfattande lagerinventering företogs inför ransoneringsperiodens början i januari 1974.

Beträffande de åtgärder som vidtogs av regeringen med anledning av oljekrisen har inom utskottet gjorts gällande, att tillkännagivandet av ransoneringsplanerna lång tid före det ransoneringsbeslutet skulle träda i kraft var olyckligt och ledde till icke önskvärda hamstringseffekter. Vidare har hävdats att en ordentlig inventering av landets oljetillgångar borde ha genomförts innan ransoneringsbeslutet fattades.

Som framgår av de uppgifter som erhållits från handelsdepartementet föregicks beslutet om drivmedelsransonering av ingående analyser av försörjningsläget. Ett nödvändigt led i ransoneringsförberedelserna var för regeringen att för riksdagens prövning lägga fram förslag om att sätta allmänna förfogande- och ransoneringslagarna i tillämpning. Propositionen här om beslöts i konselj den 16 november 1973. Riksdagen biföll propositionen den 11 december. Härefter följde förberedelser för ransoneringsperiodens början så att den kunde träda i kraft den 8 januari 1974.

Beträffande de påtalade hamstringseffekterna är det enligt utskottet att märka att regeringen hade att inhämta riksdagens samtycke för att sätta de nämnda beredskapslagarna i tillämpning. Som nyss sagts tog riksdagsbehandlingen närmare en månad i anspråk. Dessutom ligger det enligt utskottet i sakens natur att en allmän s. k. kortransonering kräver lång tid att organisera. Dessa omständigheter innebär enligt utskottet att eventuella hamstringseffekter av ransoneringsplanerna inte gärna kunde undvikas.

I fråga om slutligen den bedömning regeringen gjorde att det var

nödvändigt att vidta ransoneringsåtgärder har utskottet inte funnit anledning att göra något särskilt uttalande.

5. Regeringens tillkännagivande av förslag till särskilda konjunkturstimulerande åtgärder m. m.

I finansplanen till årets statsverksproposition, som avlämnades till riksdagen i samband med riksdagsöppnandet den 11 januari 1974, framhöll finansministern att den ekonomiska politiken alltid måste utformas under osäkerhet om utvecklingstendenserna inom ekonomin. Denna osäkerhet var med hänsyn till oljekrisen och dess verkningar nationellt och internationellt vida större än vad som var normalt. Det framstod som ovedersägligt att oljebristen skulle få märkbara återverkningar såväl på den svenska ekonomin som för flertalet övriga länders ekonomier under den första delen av året. Att göra en bedömning om den ekonomiska utvecklingen för återstoden av år 1974 framstod enligt finansministern inte som meningsfullt. En sådan bedömning måste nämligen grunda sig på politiska och ekonomiska antaganden som av förstäligen skäl inte kunde göras.

Mot denna bakgrund var det enligt finansministern riktigt att i årets finansplan inte binda den närmare inriktningen av den ekonomiska politiken. Det framstod nämligen som ytterst angeläget att behålla handlingsfriheten så långt som möjligt i avvaktan på att det ekonomiska läget säkrare kunde bedömas. Den oklarhet som försvårade de ekonomiska bedömningarna i finansplanen gällde enligt finansministern i än högre grad för utarbetandet av en nationalbudget med detaljerade prognoser på skilda områden av ekonomin. Mot den bakgrunden hade det inte förefallit meningsfullt att i samband med statsverkspropositionen lägga fram en nationalbudget för år 1974. Avsikten var i stället att i kompletteringspropositionen redovisa en nationalbudget för 1974.

Riksdagens allmänpolitiska debatt tog sin början onsdagen den 30 januari 1974. Debatten inleddes av statsministern, som redovisade innehållet i den proposition (1974:25) med förslag till de ekonomisk-politiska åtgärder som regeringen därefter i konselj den 1 februari 1974 beslöt avge till riksdagen.

Inom utskottet har påtalats att statsverkspropositionen bl. a. inte innehöll en sedvanlig finansplan samt saknade nationalbudget, vilket bl. a. försvårade finansutskottets arbete. Vidare har anförts att tillkännagivandet av förslaget till de ekonomisk-politiska åtgärderna borde ha skett först sedan proposition i ämnet beslutats i konselj. Det har också uttalats betänkligheter mot tillkännagivandet av propositionens innehåll vid den allmänpolitiska debatten, vilket medförde att oppositionspartiernas företrädare inte hade möjlighet att i den debatten redovisa sina ståndpunkter med anledning av regeringsförslagen.

Enligt praxis brukar statsverkspropositionen innehålla såväl en finansplan, dvs. en sammanfattande redogörelse för budgetförslaget och analys

av det ekonomiska läget, som en nationalbudget, dvs. en s. k. försörjningsbalans med beräkningar av det samhällsekonomiska utrymmet för både privat och offentlig konsumtion och investering. Något uttryckligt stadgande härom har hittills inte funnits men har upptagits i det tidigare detta år som slutligt antagna författningsförslaget, där det i 3 kap. 2 § riksdagsordningen stadgas att budgetpropositionen skall innehålla finansplan och nationalbudget.

I sammanhanget kan erinras om att budgetträttskommittén på sin tid (SOU 1954:40 s. 8 f.) i samband med att kommittén avvisade tanken på en särskild budgetstadga bl. a. underströk att det ej torde låta sig göra att förutse alla de finansieringsproblem och liknande spörsmål, som hastigt kan aktualiseras. Enligt kommittén kan sålunda budgetproblem uppstå, vilkas lösning skulle försvåras om statsmakternas handlingsfrihet skulle bindas av i författningsform fastlåsta principer. Motsvarande synpunkter har även framförts av författningsutredningen, grundlagberedningen och senast av budgetutredningen.

I propositionen i författningsfrågan anfördes bl. a. att finansplan och nationalbudget är dokument i budgetpropositionen som bildar en grundval för finansutskottets beredning av frågorna om den ekonomiska politiken och för budgetregleringen. Det framhölls vidare att det bör vara en strävan att riksdagen i budgetpropositionen får en samlad överblick över rikets finanser. Denna strävan kan emellertid aldrig helt förverkligas. Det är sålunda nödvändigt att vissa förslag bryts ut och föreläggs riksdagen genom särskilda propositioner. Av speciell betydelse härvidlag är kompletteringspropositionen genom vilken riksdagen i slutskedet av budgetbehandlingen kan få underlag för en säkrare och aktuellare framtidsbedömning än som annars varit möjligt.

Statsverkspropositionen avgavs i ett läge då energikrisens verkningar på samhällsekonomin uppenbarligen var mycket svåra att överblicka. Bl. a. förelåg inte analyser av konjunkturinstitutet och OECD-rapporter beträffande den ekonomiska situationen med anledning av krisen. Med hänsyn till vikten av att riksdagen inte skulle få en felaktig eller missvisande bild av det ekonomiska läget anser utskottet att den bedömning som regeringen gjorde beträffande frågan om finansplanens innehåll samt presentation av nationalbudget var riktig. Någon anledning till anmärkning härvidlag mot regeringen eller enskilt statsråd föreligger således inte.

Ej heller anser utskottet tillkännagivandet av de ekonomisk-politiska åtgärderna vid den allmänpolitiska debatten före det proposition beslutats i konselj vara någon brist från konstitutionell synpunkt. Det är enligt utskottet självklart att regeringen alltid skall ha rätt att avgöra i vilket sammanhang man vill redovisa sin politik.

6. Ersättning för personskada på grund av brott

Genom kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott infördes möjlighet för den som drabbats av personskada genom brottslig handling att få skadan ersatt av statsmedel. Ersättningsärendena prövas av Kungl. Maj:t och handläggs inom justitiedepartementet. Ett förslagsanslag på 1 miljon kronor har för varje budgetår sedan 1971 anvisats för ändamålet.

Enligt hittills gällande regler utgår ersättning efter prövning av sökandens behov. Det förutsätts därvid att hänsyn tas till skadestånd eller annan ersättning som tillkommer honom med anledning av skadan. Ersättning utgår ej i vidare mån än som följer av allmänna regler om skadestånd vid personskada. Sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men skall gottgöras endast om särskilda skäl föreligger. Om sökandens behov av gottgörelse befinns böra beräknas till lägre belopp än 300 kronor utgår inte ersättning.

Utskottet har i samband med årets granskning undersökt Kungl. Maj:ts praxis i dessa ersättningsärenden. Den undersökning som sålunda företagits omfattar tiden 1 januari 1972–1 september 1973 och redovisas i en kanslipromemoria, *bilaga 7* till detta betänkande. I promemorian lämnas också en redogörelse för bakgrunden till de regler som gäller för anslagets utnyttjande samt för departementschefs- och riksdagsuttalanden i frågan. I dessa hänseenden hänvisas till promemorian.

Under den tid undersökningen avser har närmare 200 ärenden avgjorts. Av dessa hänför sig mer än hälften till de första åtta månaderna under år 1973. I knappt en tredjedel av fallen har sökandena tillerkänts ersättning.

Av de under år 1972 avgjorda ärenden, som inte föranlett beslut om ersättning, har närmare hälften avsett skador som inträffat före 1971 års ingång och som således inte är ersättningsberättigade enligt kungörelsen. Antalet sådana ärenden har under år 1973 sjunkit betydligt och omfattar under denna tid något mer än en femtedel av det totala antalet ogillade ansökningar. Under båda åren har en stor del av avslagsbesluten grundats på att sökanden bedömts kunna erhålla kompensation för skadorna genom för vederbörande gällande försäkring (19 fall 1972, 42 fall 1973). Sammanlagt under båda åren har ett tiotal ansökningar lämnats utan bifall, därför att yrkandena avsett andra skador än personskador. I ungefär lika många fall har det inte ansetts visat, att den uppkomna skadan förorsakats genom brott. I ett fall har ansökningen avslagits under hänvisning till medvållande från sökandens sida. Ett avslagsbeslut har motiverats med sökandens ekonomiska förhållanden i relation till det yrkade ersättningsbeloppets storlek. Slutligen har i ett fåtal fall ersättningskraven ogillats under hänvisning till att utmätning försök pågick hos skadevållaren respektive att utmätning inte sökts.

I de fall där sökandena bedömts ha möjlighet att få ut ersättning på grund av försäkring har dessa skäl angetts i beslutet. Detsamma har gällt när grunden för avslag varit att brott inte ansetts styrkt. Övriga

förekommande avslagsgrunder framgår som regel inte av besluten. I stället har i dessa fall oftast justitiedepartementet i särskild skrivelse till sökanden angett avslagsgrunden.

Under den tid undersökningen avser har drygt 200 000 kronor utbetalats från anslaget. Av detta belopp hänför sig närmare 140 000 kronor till de första åtta månaderna under 1973. Den högsta ersättningen – 48 000 kronor – har utbetalats till en pensionär i 70-årsåldern som förlorat synen efter misshandel av en narkotikapåverkad person. Ersättningar på 10 000 kronor eller däröver har under den tid undersökningen avser utbetalats endast i fyra fall och ersättningar mellan 5 000 och 10 000 kronor i fem fall. Som jämförelse bör nämnas att yrkandena i de fall där ersättning utbetalats i nio ärenden överstigit 10 000 kronor och i lika många ärenden legat mellan 5 000 och 10 000 kronor.

I endast ett 20-tal ärenden har ersättning bestämts till det belopp som sökanden begärt. I det övervägande antalet sådana fall har ersättningskravet grundats på domstols dom. Det har emellertid även förekommit nedsättningar i förhållande till vad domstol utdömt i skadestånd. Detta kan ofta förklaras med att domen grundats på skadevållarens medgivande och således inte föregåtts av domstolens prövning av det yrkade beloppets skälighet.

Av Kungl. Maj:ts beslut kan i allmänhet inte utläsas vilka olika delbelopp som omfattas av den totalt medgivna ersättningen. Det framgår dock av undersökningen att Kungl. Maj:t i viss omfattning medgett ersättning också för ideell skada.

Undersökningen visar vidare att flera fall rör ersättning till polismän som skadats i tjänsten. I dessa ärenden, som i regel avser förhållandevis blygsamma ersättningsanspråk, har ersättning genomgående beviljats. Sådana ersättningsärenden kommer emellertid fortsättningsvis inte att förekomma. Skador, som statstjänstemän vållats under tjänsteutövning efter den 1 januari 1973, omfattas nämligen av statens personskadeförsäkring, som ger tjänsteman rätt till ersättning för förlorad arbetsförtjänst, sveda och värk samt lyte och annat stadigvarande men.

Det förekommer flera fall, där skadorna inträffat vid kontroverser i samband med spritförtäring, varvid såväl skadevållaren som den skadelidande varit spritpåverkad. Detta synes dock inte ha inverkat på möjligheten att erhålla ersättning. Som framgår av redogörelsen ovan har endast i ett fall avslagsbeslutet grundats på medvållande från sökandens sida.

Det kan slutligen framhållas att riksdagen i år med anledning av motionsyrkanden hemställt hos Kungl. Maj:t om utredning och förslag, om möjligt redan till 1975 års riksdag, angående vidgad ersättning till brottsoffer. Riksdagen har därmed anslutit sig till justitiekottets enhälliga uttalande (JuU 1974:1), som bl. a. går ut på att utredningsarbetet bör avse ersättningsfrågorna beträffande såväl person- som sakskadador. I avvaktan på utredningsresultatet har riksdagen i det väsentliga godtagit departementschefens preciseringar i årets statsverksproposition rörande de villkor som fortsättningsvis bör gälla för rätt till ersättning ur anslaget.

De viktigaste förändringarna är att några inskränkningar inte längre skall gälla i rätten till ersättning för ideell skada och att ersättningens storlek skall anpassas efter den skadelidandes inkomster på så sätt att personer i lägre inkomstskikt skall få full ersättning och att ersättningen skall reduceras ju högre inkomst den skadelidande har. När inkomsten nått en viss nivå skall i princip ingen ersättning utgå. Riksdagsbeslutet innebär också att viss självrisk införts.

Utskottet finner inte anledning att utöver den redovisning som ovan lämnats om Kungl. Maj:ts praxis i ersättningsärenden göra något uttalande med anledning av den verkställda granskningen.

7. Befrielse från aktievinstbeskattning

I förra årets granskningsbetänkande redovisade utskottet vissa uppgifter om Kungl. Maj:ts praxis under åren 1971 och 1972 i ärenden om befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering (KU 1973:20 s. 6–7 och 37–39). Utskottet har även i år studerat praxis på detta område och granskat 1973 års ärenden.

Enligt 35 § kommunalskattelagen (1928:370) får Kungl. Maj:t beträffande försäljning av aktier som innehafts längre tid än fem år medge befrielse helt eller delvis från aktievinstbeskattning, om en tillämpning av skattereglerna på detta område kan antas hindra strukturrationalisering som är önskvärd från allmän synpunkt. Denna dispensbefogenhet fick Kungl. Maj:t år 1966 i samband med att regler om realisationsvinstbeskattning infördes även beträffande icke yrkesmässig försäljning av aktier som innehafts längre tid än fem år.

I en promemoria som upprättats inom utskottets kansli — bilaga 8 till detta betänkande — har lämnats en redovisning av bakgrunden till gällande regler, behandling av motioner i ämnet vid 1972, 1973 och 1974 års riksdagar samt vissa uppgifter om praxis.

Av kanslipromemorian framgår bl. a. att antalet ansökningar om befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering minskat något 1973 jämfört med 1971 och 1972. Under 1973 avgjorde Kungl. Maj:t 51 sådana ärenden. Motsvarande antal åren 1971 och 1972 var 59 resp. 63. Åren 1971, 1972 och 1973 bifölls 32, 22 resp. 16 ansökningar. I de fall ansökningar bifallits har regelmässigt tillståndet begränsats att gälla vid en eller två taxeringar. Har försäljning av aktierna inte kommit till stånd under den tid tillståndet avser eller har villkoren för transaktionens genomförande ändrats prövas ärendet igen efter förnyad ansökan. Två av de under 1973 bifallna ärendena avsåg förlängning av tiden för tillståndet. Antalet ej bifallna ansökningar 1973 var 34. Återstående ansökning prövades ej i sak på grund av att den ej gjorts i rätt tid utan först efter det avyttring av aktierna skett.

Av 1973 års ärenden avsåg ett fåtal avyttring av aktier i börsnoterade eller s. k. fondhandlarnoterade bolag. Ansökningen avslogs i ett av dessa fall. Många ärenden rörde mindre familjeföretag som skulle uppgå i större

företag.

Enligt vad som inhämtats från finansdepartementet har Kungl. Maj:ts praxis när det gäller bifall till ansökningar om befrielse från aktievinstbeskattning skärpts under senare år. Vid tillståndsgivningen tas stor hänsyn till köpeskillingens storlek men särskilt beaktas om köpeskillingen lämnas i form av aktier eller i likvida medel. I de fall det helt eller till övervägande del är fråga om kontantlikvider är utsikterna till bifall avsevärt mindre, än om köpeskillingen utgörs av aktier. Vidare beaktas huruvida det säljande företags ägare och personal får sysselsättning i det köpande företaget eller ej. Vad gäller branschfrågor ställer man i allmänhet större krav för bifall beträffande rena serviceföretag än beträffande industriföretag. Skall det med ansökan avsedda företaget uppgå i ett utländskt företag krävs i princip speciella skäl för bifall. Några få sådana ärenden har förekommit under år 1973. Ingen av dessa ansökningar har emellertid bifallits.

Beträffande slutligen handläggning av ansökningarna förekommer i allmänhet inte något remissförfarande. Ansökningshandlingarna består oftast endast av själva ansökan samt en eller flera årsredovisningar. Ofta förekommer det att företrädare för berörda företag uppväktar finansministern och redogör för sina planer.

Den företagna granskningen har inte föranlett något särskilt uttalande från utskottets sida.

8. Remisser till lagrådet

Den obligatoriska lagrådsgranskningen avskaffades genom grundlagsändring, som trädde i kraft 1971. Utskottet har därefter årligen i samband med granskningsarbetet undersökt omfattningen och inriktningen av lagrådsremisserna. Granskningen, som i år avsett under år 1973 till riksdagen avgivna propositioner, redovisas i en promemoria till detta betänkande, *bilaga 9*.

Sedan grundlagsändringen trädde i kraft, har antalet lagrådsremisser successivt minskat. År 1970 remitterades ett sextiotal propositioner till lagrådet medan antalet 1971 sjunkit till ett trettiotal och 1972 till 15. För 1973 är motsvarande antal 13. Lagrådet har under hela 1973 arbetat på två avdelningar.

Den nya författningen, som slutligt antagits av riksdagen innevarande år och börjar tillämpas den 1 januari 1975, har bibehållit den fakultativa lagrådsgranskningen. Genom bestämmelserna i 4 kap. 10 § i den nya riksdagsordningen har dock möjligheter införts för en minoritet om minst en tredjedel av ledamöterna i ett riksdagsutskott att inhämta yttrande från lagrådet över ett lagförslag.

Vid riksdagsbehandlingen av författningsförslaget förekom delade meningar om lagrådsgranskningen (KU 1973:26). Majoriteten framhöll under hänvisning till sitt uttalande i samband med obligatoriets avskaffande (KU 1970:20) bl. a. värdet av att lagrådsgranskningen i motsats till

den tidigare ordningen kunde utsträckas till lagförslag utanför det obligatoriska området. Utskottet fann det vidare välgrundat med införande av en rätt för en utskottsminoritet att få till stånd lagrådsgranskning. Härigenom skapades enligt utskottet ytterligare garantier för att de lagförslag beträffande vilka lagrådsgranskning bedömdes som särskilt angelägen blev föremål för granskning. Minoriteten å sin sida förordade i en reservation till betänkandet i princip återinförande av obligatorisk lagrådsgranskning och framhöll därvid som sin åsikt att lagrådsgranskningen utgjorde ett vidgat skydd för rättssäkerhetsintresset och för enhetlighet, konsekvens och klarhet i rättssystemet. Även reservanterna ansåg det dock vara en väsentlig förbättring i förhållande till gällande regler att en utskottsminoritet fått rätt att höra lagrådet.

Innevarande år kommer utskottet att behandla två motioner, 1974:99 och 1974:593, båda med syfte att utvidga lagrådsgranskningen utöver vad som gäller enligt den nya författningen. Utskottet finner inte skäl att föregripa motionsbehandlingen genom något särskilt uttalande utan anser det i förevarande sammanhang till fyllest att redovisa den undersökning som granskningspromemorian innehåller.

9. Riksdagens skrivelser till Kungl. Maj:t

I samband med årets granskningsarbete har utskottet i likhet med tidigare år tagit del av den redovisning – Kungl. Maj:ts skrivelse 1974:3 – som lämnats beträffande behandlingen av riksdagens skrivelser till Kungl. Maj:t. Utskottet har därvid ägnat särskild uppmärksamhet åt följande frågor.

För det första gäller det vilka åtgärder regeringen vidtagit med anledning av riksdagens beslut om inrättande av en *fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete* (rskr 1973:225). En inom utskottets kansli upprättad promemoria redovisas i *bilaga 10 A* till detta betänkande.

Vidare gäller det vilka åtgärder regeringen vidtagit med anledning av riksdagens beslut angående *Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet* (rskr 1973:86). En kanslipromemoria i ämnet redovisas i *bilaga 10 B*.

Slutligen gäller det vissa frågor om verkningarna för *lärarpersonal vid universiteten* till följd av minskad studenttillströmning (rskr 1973:105). En kanslipromemoria i ämnet redovisas i *bilaga 10 C* till detta betänkande.

Utskottets granskning av dessa ärenden har gett vid handen att riksdagsbesluten tillbörligen beaktats.

10. Vissa frågor rörande diarieföring inom statsdepartementen

Som inledningsvis nämnts har utskottet i likhet med tidigare år ägnat uppmärksamhet åt frågor om *offentlighet och sekretess inom statsdepartementen*. Härvid har utskottet tagit upp vissa frågor rörande diarieföring

av inkommande handlingar (en kanslipromemoria redovisas i *bilaga 11*).

Enligt tryckfrihetsförordningen skall i princip varje svensk medborgare äga fri tillgång till allmänna handlingar, varmed förstås alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar, vare sig de inkommit till myndigheten eller upprättats där. Beträffande diarium anges i tryckfrihetsförordningen att också dessa är att betrakta som allmänna handlingar.

För statsdepartementens vidkommande finns i departementsinstruktionen en bestämmelse om att för varje departement skall finnas diarium för registrering av handlingar. Det anges dock inte i vilken omfattning diariumföring skall ske.

Vissa allmänna riktlinjer för diariumföring har lämnats i en inom statsrådsberedningen år 1969 upprättad promemoria (*underbilaga 1* till den i bilaga 11 redovisade kanslipromemorian).

Enligt statsrådsberedningens promemoria tjänar diariumföringen huvudsakligen två syften; för det första är en systematisk registrering av allmänna handlingar i regel nödvändig för arbetets behöriga gång inom myndigheterna, för det andra är registrering av sådana handlingar av vikt för det praktiska genomförandet av principen om allmänna handlingars offentlighet, eftersom registrering i allmänhet är en förutsättning för upplysning om att en handling finns och var den kan sökas.

Mot bakgrund av att endast allmänna handlingar skall diariumföras framhålls i promemorian gränsdragningsproblemet beträffande allmänna handlingar och privata meddelanden. Därvid sägs att det förhållandet att en handling är ställd till ett statsråd eller en tjänsteman personligen inte i och för sig medför att handlingen skall anses som ett privat meddelande. Har handlingen getts in i syfte att föranleda tjänsteåtgärd eller att påverka handläggningen eller avgörandet av ett ärende, är handlingen enligt promemorian att anse som allmän, oavsett om den ställts till exempelvis chefen för visst departement eller till en viss namngiven person. Vid sådant förhållande skall handlingen enligt promemorian omgående överlämnas för registrering till registrator eller den som eljest svarar för diariumföringen. Avser handlingen däremot mottagarens rent personliga angelägenheter, eller har den ställts till honom i hans egenskap av medlem av viss organisation, är den inte att anse som allmän och behöver således inte diariumföras.

Det påpekas vidare i promemorian att inte alla allmänna handlingar behöver diariumföras. Som exempel på sådana handlingar anges avskrifter, cirkulär, pressklipp och liknande handlingar, periodiska rapporter, verksamhetsberättelser, statistiska meddelanden och framställningar, som endast föranleder s. k. enkla förvaltningsbestyr, t. ex. begäran om avskrifter. Vidare framhålls, att framställningar från enskilda kan vara sådana att diariumföring kan underlåtas därför att framställningen saknar begripligt innehåll eller eljest uppenbarligen inte kommer att föranleda någon åtgärd.

Beträffande sekretesskyddade handlingar anføres i promemorian att det förhållandet att en handling är hemlig i och för sig inte får leda till att handlingen registreras i hemligt diarium. Endast handling vars själva

existens måste hållas hemlig bör enligt promemorian få registreras i hemligt diarium.

I sammanhanget förtjänar även erinras om att offentlighetskommittén i sitt betänkande *Offentlighet och sekretess* (SOU 1966:60) föreslog att i tryckfrihetsförordningen skulle införas en bestämmelse om att allmänna handlingar, som ej uppenbart var av ringa betydelse, skulle hos myndighet hållas registrerade eller så arkiverade att det utan omgång kunde fastställas om handling inkommit eller upprättats.

Det kan vidare nämnas att Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén nyligen har lagt fram ett preliminärt betänkande med utkast till lag om allmänna handlingar. Häri föreslås en bestämmelse om diarieföring av i huvudsak följande innebörd. Allmänna handlingar skall registreras eller ordnas så att det utan omgång kan fastställas om handling inkommit eller upprättats. Dispens från denna skyldighet skall kunna meddelas av regeringen om registreringen i förhållande till "handlingens betydelse för främjande av ett fritt meningsutbyte och allsidig upplysning" skulle medföra särskilt betungande arbete eller stora kostnader. Beträffande hemliga diaries föreslås en bestämmelse som går ut på att handling får registreras i sådant diarium endast om registreringen skulle medföra att det väsentliga innehållet i handlingen röjs.

Utskottet delar den uppfattning om principerna för diarieföring som fastslagits i statsrådsberedningens promemoria. Enligt vad utskottet erfarit har dessa riktlinjer också vunnit anslutning bland expeditionscheferna.

Inom utskottet har tagits upp frågan om diarieföring i vissa konkreta fall, bl. a. brev från dåvarande generaldirektören i arbetsmarknadsstyrelsen, Bertil Olsson, till statsråden Gunnar Sträng och Eric Holmqvist samt statssekreteraren Thage Peterson (brevens redovisas i *underbilagorna 2--5* till kanslipromemorian).

Samtliga dessa brev är ställda till vederbörande mottagare personligen. Som uttalas i statsrådsberedningens promemoria innebär detta i och för sig inte att diarieföring bör underlåtas. Emellertid måste det naturligen i sådana fall ofta bli en avvägningsfråga huruvida diarieföring bör ske eller inte. Utskottet har vid sin granskning av de påtalade breven inte funnit anledning att göra något särskilt uttalande med anledning av den bedömning som gjordes om brevens behandling från diarieföringssynpunkt.

Ej heller har granskningen i övrigt föranlett något utskottets yttrande.

11. Remissbehandling av för sent inkomna besvär

Konstitutionsutskottet har vid ett flertal tillfällen uttalat att besvär-ärenden som av formella skäl inte kan tas upp till prövning i sak inte bör bli föremål för en remissbehandling, som saknar betydelse för ärendets prövning och endast är ägnad att onödigt fördröja Kungl. Maj:ts avgörande (se t. ex. KU 1967:34 s. 10, 1968:15 s. 8 och 1970:42 s. 10–11). Både de enskilda parternas intresse av att få svar utan onödigt dröjsmål och förvaltningens intresse av att inte åsamkas en onödig och kostsam ökning av arbetsbördan talar härför.

Förvaltningslagen (1971:290), som innehåller de grundläggande regler-

na för handläggning av ärende hos förvaltningsmyndighet, är inte direkt tillämplig på ärenden hos Kungl. Maj:t. Detta framgår av bestämmelsen i 2 §. Under förarbetena till lagen har dock uttalats att de principer som kommit till uttryck i lagen i stor utsträckning bör följas även hos Kungl. Maj:t (se t. ex. prop. 1971:30 s. 319).

Med hänvisning härtill har statsrådsberedningen -- efter samråd med bl. a. expeditionscheferna i statsdepartementen -- den 31 januari 1972 utfärdat särskilda anvisningar om tillämpningen av förvaltningslagens principer vid handläggningen av förvaltningsärenden hos Kungl. Maj:t. I anvisningarna framhålls att handläggningen givetvis bör ske efter enhetliga principer i samtliga departement och att avvikelser från anvisningarna därför bör ske endast om särskilda förhållanden påkallar det. Vidare framhålls att Kungl. Maj:t och underlydande förvaltningsmyndigheter såvitt möjligt bör ha en enhetlig praxis vid tillämpningen av förvaltningslagens principer. Motsvarande gäller givetvis Kungl. Maj:ts och förvaltningsdomstolarnas praxis på området. Förvaltningslagens bestämmelser bör sålunda i möjligaste mån följas beträffande förvaltningsärenden hos Kungl. Maj:t (jfr KU 1972:26 s. 10).

Enligt 10 § förvaltningslagen skall myndighet noga pröva behovet av remissyttrande innan dylikt inhämtas. Med hänvisning till bl. a. vissa uttalanden härom av konstitutionsutskottet anförs i anvisningarna att för det fall det är ovisst om sakprövning skall ske i ett ärende -- t. ex. då det kan ifrågasättas om en klagande är besvärberättigad eller om besvär har kommit in i rätt tid -- bör remissyttrande i sakfrågan inte inhämtas, förrän man avgjort om sakprövning skall ske. För att kunna bedöma detta kan man emellertid behöva inhämta yttrande från beslutsmyndigheten, t. ex. för att få utgångspunkten för besvärstiden fastställd. Vidare anförs följande (anvisningarna s. 33):

Kan det inte bli aktuellt att inhämta yttrande i sakfrågan från annan än beslutsmyndigheten, är det naturligtvis praktiskt att inhämta yttrande i denna del samtidigt som man inhämtar yttrande i den formella frågan. I remissen bör emellertid då anges att yttrande i sakfrågan inte skall avges, om myndigheten finner att besvaren inte kan tas upp till saklig prövning.

Beträffande ordningen för anförande av besvär sägs i 12 § tredje stycket förvaltningslagen att besvär som ej anförts i rätt tid ej tas upp till prövning. Enligt statsrådsberedningens anvisningar (s. 39) bör man hos Kungl. Maj:t följa detta stadgande och alltså avvisa för sent inkomna besvär. När dessa gäller tillämpningen av en författning som har beslutats av Kungl. Maj:t ensam -- dvs. då Kungl. Maj:t i och för sig har varit behörig att ensam meddela speciella bestämmelser om besvärstid -- bör man dock enligt anvisningarna kunna bortse från att besvärstiden inte har iakttagits. Detta bör emellertid, i enlighet med vad som uttalats i skrivanvisningarna för statsdepartementen, ske "endast om det kan konstateras att något tredjemansintresse inte berörs och ett avvisande av besvaren på formella grunder skulle leda till ett materiellt otillfredsställande resultat, t. ex. om klaganden skulle gå miste om en förmån"

(statsrådsberedningens anvisningar s. 40).

Vid genomgången av 1973 års statsrådsprotokoll har uppmärksammats ett stort antal besvärssärenden där Kungl. Maj:t först efter fullbordad remissomgång beslutat att ej uppta besvären till prövning, "eftersom besvären inte anförts i rätt tid". Med bortseende från de ärenden där besvären ingivits till beslutsmyndigheten och med bifogat yttrande av denna översänts till Kungl. Maj:t har det under förra året i drygt hundratalet fall förekommit att remissyttranden inhämtats i dylika deserta ärenden. Statsdepartementens praxis har härvidlag varit mycket varierande.

Enligt utskottets mening bör handläggningen av dylika ärenden som av formella skäl inte kan tas upp till prövning i sak ske efter enhetliga principer i samtliga departement och sålunda – i överensstämmelse med de av statsrådsberedningen härom utfärdade anvisningarna – inte i onödan bli föremål för en tidsödande och kostsam remissbehandling. För de fall då skriftligt yttrande av beslutsmyndigheten anses erforderligt rörande de formella förutsättningarna för en sakprövning bör, såsom statsrådsberedningen framhållit, i remissen anges att yttrande i sakfrågan inte skall avges, om myndigheten finner att besvären inte kan tas upp till saklig prövning.

12. Utgivningen av Svensk författningssamling

I likhet med tidigare år har utskottet granskat utgivningen av Svensk författningssamling (SFS). Utskottet har vid ett flertal tillfällen med anledning av konstaterade förseningar understrukit vikten av att författningarna utkommer i vederbörlig tid, dvs. att de verkligen finns tryckta och utgivna den angivna utgivningsdagen (se t. ex. KU 1972:26 s. 4 och KU 1973:20 s. 13). Härvid har utskottet bl. a. hänvisat till utredningen om författningspublicering (SOU 1970:48), som föreslagit att man inte, utom i trängande fall, bör sätta en författning i kraft tidigare än en vecka efter utgivningsdagen. I förra årets granskningsbetänkande konstaterades bl. a. att med det numera tillämpade systemet med veckoutsändning av SFS, vilket inneburit vissa förbättringar beträffande distributionen av författningarna, dessa normalt kan vara abonnenterna till handa inom två dagar efter utsändningen från tryckeriet. Utskottet framhöll särskilt att det mot denna bakgrund framstår som alltmer angeläget att författningarna inte sätts i kraft så tidigt som dagen efter den då de "utkommit från trycket". Statsrådsberedningen har också med hänvisning till bl. a. konstitutionsutskottets uttalanden rekommenderat – i de nu gällande anvisningarna för författningsskrivning – att en författning ej bör träda i kraft tidigare än en vecka från den dag, då författningen utkom från trycket i SFS.

Vid granskningen av 1973 års författningsarbete kan konstateras att författningarna i avsevärt mindre omfattning än tidigare trätt i kraft redan dagen efter den då de kommit ut från trycket. Trots att det totala antalet utgivna författningar under år 1973 ökat med nästan 50 % – från

839 till 1 218 författningar – jämfört med år 1972, har sålunda antalet dylika författningar minskat från nära 200 till ett åttiotal, eller från nästan 25 % till cirka 7 % av samtliga utgivna författningar. Till detta kan läggas att ytterligare nästan 180 författningar trätt i kraft inom en vecka från det de utkommit från trycket, vilket knappast innebär någon förbättring i jämförelse med föregående år. Under 1973 har i ett sextiotal fall brådskande författningar satts i kraft en vecka efter det de utkommit från trycket, vilket torde kunna ses som ett steg i rätt riktning.

Författningsarbetet under år 1973 har sålunda i betydande omfattning skett under beaktande av utskottets uttalanden om vikten av att författningarna verkligen utkommer i vederbörlig tid. Det har dock uppmärksammats några författningar som blivit så försenade att de utkommit från trycket först efter det att de trätt i kraft. Dessa författningar är förtecknade i *bilaga 12 A*. Som framgår av förteckningen gäller det i sju fall författningar som avser vissa internationella rättsförhållanden och i fyra fall författningar som bl. a. föranletts av riksdagens beslut den 12 december 1973 att Västra Hälsinglands tingsrätt efter utgången av år 1973 skulle bestå och benämnas Ljusdals tingsrätt. Beträffande sistnämnda fyra författningar kan nämnas att ifrågasvarande proposition (1973:169) beslutats av Kungl. Maj:t först den 12 oktober och avlämnats till riksdagen den 6 november 1973. Någon reell möjlighet för riksdagen att efter sedvanlig motionstid och utskottsbehandling (se JuU 1973:44) avgöra ärendet tidigare än som skett har sålunda ej förelegat.

Vad åter beträffar de sju förstnämnda författningarna, vilka som nämnts avser internationella frågor, har det i dessa fall förutsatts att internationella överenskommelser skulle träffas, vilket emellertid i vissa fall kunnat ske först på ett så sent stadium att författningarna försenats. Det bör dock märkas att kungörelsen (1973:688) angående tillämpning av en överenskommelse mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om tillägg till överenskommelsen den 12 juli 1957 om upphävande av passkontrollen vid de internordiska gränserna utkommit från trycket först den 4 september 1973, trots att den trätt i kraft drygt två månader tidigare. Denna kungörelse, som för övrigt beslutats i konseljen den 5 juni 1973, avser en överenskommelse som träffats (dvs. undertecknats av de fördragsslutande staternas befullmäktigade ombud) redan den 2 april 1973.

Enligt uppgift från statsrådsberedningen har ytterligare 26 författningar som trätt i kraft den 1 januari 1974 utsänts från tryckeriet efter denna tidpunkt (den 2 januari) och sålunda inte varit mottagarna till handa förrän efter ikraftträdandet. Detta gäller författningarna 1973: 1106, 1109-1123, 1125-1129, 1131, 1138 och 1140-1142. Som skäl för förseningen har anförts att det i flertalet fall gällt författningar som varit föremål för riksdagens prövning under de sista dagarna av höstsessionen eller tillämpningsföreskrifter till sådana författningar. Några praktiska förutsättningar att från tryckeriet sända ut dessa författningar tidigare än som skett har inte ansetts föreligga. Det bör

dock i detta sammanhang nämnas att exemplar av dessa författningar funnits tillgängliga i vissa centrala boklådor i Stockholm och ute i landet. Utskottet får också erinra om att även i dessa fall Kungl. Maj:ts propositioner avlämnats så sent, de flesta den 9 november 1973, att tidigare riksdagsbehandling i praktiken ej varit möjlig.

Vid granskningen av 1973 års författningsarbete har vidare uppmärksammats att -- efter rekommendationer som utfärdats av statsrådsberedningen -- i samband med tronskiftet genomförts vissa ändringar i fråga om utformningen av ingress, avslutning och underskrift. Sålunda förekommer exempelvis inte längre den för lag traditionella ingressen "Vi ---, med Guds nåde, Sveriges, Götas och Vendes Konung, göra vederligt: att Vi, med riksdagen, funnit gott förordna som följer". I stället används ingressen "Kungl. Maj:t förordnar följande med riksdagen". Beträffande avslutningen har den s. k. lydnamnsmeningen m. m. -- "Det alla som vederbör hava sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hava Vi detta med egen hand underskrivit och med Vårt kungl. sigill bekräfta låtit." -- avskaffats. Alla författningar har sålunda numera avslutningsvis endast en bestämmelse om tiden för ikraftträdandet.

Vid genomgången av ifrågavarande författningar, beslutade och utfärdade efter tronskiftet, har uppmärksammats att justitiedepartementets författningar, trots övergången i övrigt till den nya utformningen av författningarna ändock försetts med Konungens (Gustaf VI Adolfs) sigill. Även inrikesdepartementet har i några fall fortsatt att begagna Konungens (Gustaf VI Adolfs) sigill på författningarna (t. ex. 1973:731--736). Härigenom överensstämmer inte heller ifrågavarande författningar med de i statsrådsprotokollen intagna originalförfattningarna. Utskottet förutsätter att statsrådsberedningens rekommendationer, som bl. a. syftar till enhetlighet i författningsarbetet, i fortsättningen kommer att följas av samtliga departement.

Utskottet har vid flera tillfällen understrukit vikten av att det finns ändamålsenliga register till SFS. Som nämnts bl. a. i förra årets granskningsbetänkande (KU 1973:20 s. 14) utges tills vidare, dvs. under den tid som försöksverksamhet med innehållsförteckningar till utsändningar av SFS pågår, inga kronologiska månadsregister. Sedan våren 1972 har sålunda endast utgetts kvartals-, halvårs- och årsregister för SFS, vilka får anses vara mer lättillgängliga och användbara än de förutvarande månadsregistren. Utskottet har vidare erinrat om det inom statsrådsberedningen pågående arbetet syftande till att med utnyttjande av modern ADB-teknik upprätta och ge ut olika slags författningsregister. Särskilt har framhållits att en förteckning över samtliga under de senaste femtio åren utkomna och fortfarande gällande författningar bör vara av stort värde.

Med hänvisning till vad som sålunda tidigare anförts om värdet av ändamålsenliga register till SFS kan utskottet med tillfredsställelse konstatera att SFS-redaktionen nyligen gett ut ett register över i princip samtliga gällande SFS-författningar den 1 juli 1973. Registret, som upprättats i statsrådsberedningen under medverkan av datateknisk

expertis från statskontoret, har framställts genom automatisk databehandling och datorstyrd fotosättning i ett projekt beträffande författningar och rättsfall m. m. inom rättsväsendets informationssystem. Registret bygger dels på 10-årsregistren till SFS för tiden 1920–1969, dels på årsregistren för tiden därefter. Arbetet, som skett i samråd med statsdepartementen, har bl. a. innefattat utfärdande av kungörelsen (1973:76) om upphävande av vissa författningar i anslutning till upprättandet av ett register över nu gällande författningar publicerade i Svensk författningssamling. I denna kungörelse, som beslutats i konseljen den 2 februari 1973 (justitiedepartementet), förordnade Kungl. Maj:t att 843 uppräknade författningar, den äldsta från år 1766, skulle – i den mån de fortfarande ägde giltighet – upphöra att gälla dagen efter den då kungörelsen utkommit från trycket, vilket skedde den 20 mars 1973. I en annan kungörelse (1973:324), som beslutats i konseljen den 27 april 1973 (finansdepartementet), förordnade Kungl. Maj:t på motsvarande sätt om upphävande av sammanlagt ett drygt hundratal författningar om pensionsförmåner m. m., utfärdade före ikraftträdandet av statens allmänna tjänstepensionsreglemente (1959:287). Dessa författningar upphörde i princip att gälla den 12 juni 1973.

Utskottet uppmärksammade vid granskningen av 1971 års författningsarbete att man i allt större utsträckning ger ut särskilda rättelseblad till redan utfärdade författningar, som varit felaktiga i olika hänseenden. Utskottet erinrade härvid om att utredningen om författningspublicering föreslagit att tryckfel och liknande fel rättas genom särskilda notiser i stället för genom s. k. kartong- eller rättelseblad (se SOU 1970:48 s. 65–66). Systemet med att rätta fel genom särskilda notiser, som kommer ut efter hand som felet upptäcks, används, enligt utredningen om författningspublicering, vanligen i andra länder och har den fördelen att läsaren lättare uppmärksammar felet. För att rättelsen inte skall stå på en annan plats än den ursprungliga texten, varigenom den lätt kan bli förbisedd vid senare tillämpning, har utredningen föreslagit att man vid tryckningen av den bundna upplagan rättar de fel som förekommit och att det dessutom där anmärks alla fel som rättats under året.

Vid granskningen av 1973 års författningsarbete har utskottet konstaterat att rättelser i allt större utsträckning sker genom s. k. rättelseblad. Det kan erinras om att antalet sådana rättelseblad under 1960-talet endast ett år (1969) översteg 10. Som framgår av förra årets granskningsbetänkande hade, trots de gjorda rekommendationerna, antalet rättelseblad avseende 1972 års författningar mer än fördubblats jämfört med de tidigare genomsnittliga siffrorna. Samma tendens har nu konstaterats för 1973 års författningar. Sålunda har, som framgår av förteckningen i *bilaga 12 B*, ett 40-tal rättelseblad utgetts avseende dessa författningar. Av förteckningen framgår att ändringarna främst avsett smärre, redaktionella fel eller misskrivningar; i nästan hälften av samtliga fall har rättelserna avsett underskriften (Carl Gustaf i stället för Gustaf Adolf). I några fall har dock rättelserna haft viss saklig innebörd, t. ex.

klassificeringen av ett preparat i en narkotikaförfattning (1973:685), tillägg av en kommun i en författning om skatteutjämningsbidrag (1973:433) samt tillägg av ansvarsbestämmelser i en trafikförfattning (1973:202). Vidare framgår att de utfärdade rättelserna – liksom förra året – i vissa fall ej föranlett motsvarande ändringar i vederbörande statsrådsprotokoll.

Utredningen om författningspublicering har som sin mening uttalat bl. a. att yttersta omsorg bör visas för att undvika fel i författningssamlingen och att författningsarbetet inte får forceras så att tilliten till den publicerade texten minskar (SOU 1970:48 s. 66). Samtidigt har utredningen framhållit att, om ett fel uppstått, bör stora ansträngningar göras för att reparera det. Annars riskerar man att felet sprider sig till andra författningsutgåvor. Utskottet får för sin del understryka dessa uttalanden.

13. Distributionen av granskningsexemplar av tryckt skrift till universitetsbiblioteket i Umeå

Under årets granskningsarbete har utskottet även uppmärksammat handläggningen inom justitiedepartementet av de s. k. granskningsexemplaren av tryckt skrift till Umeå universitets bibliotek (en kanslipromemoria redovisas i *bilaga 13*).

I tryckfrihetsförordningen föreskrivs i 4 kap. 7 § att boktryckare av varje tryckt skrift som framställs vid boktryckeri här i riket samtidigt med skriftens utgivande skall för granskning avlämna ett exemplar, det s. k. granskningsexemplaret. Granskningsexemplaret skall lämnas till de lokala tryckfrihetsombuden, som har att vidarebefordra exemplaret till justitiedepartementet. För tryckerier inom Stockholmsområdet gäller dock att granskningsexemplaret skall sändas direkt till justitiedepartementet.

Under perioden 1950--1966 överlämnades granskningsexemplaret till stadsbiblioteket i Umeå. 1966 förordnade Kungl. Maj:t att de granskningsexemplar som ej utgörs av tidningar och som ej behövs för tillsyn eller åtal enligt tryckfrihetsförordningen tills vidare skall överlämnas till universitetsbiblioteket i Umeå.

Enligt undersökningar som företagits vid universitetsbiblioteket i Umeå har distributionen av granskningsexemplaret inte fungerat tillfredsställande. Upprepade stickprov som företagits på några för bibliotekets bokförsörjning vitala områden har gett vid handen att endast omkring hälften av den nyutkomna litteraturen kommer biblioteket till handa genom granskningsexemplaret. Detta skapar problem för litteraturförsörjningen vid Umeå universitet, eftersom granskningsexemplaret avsetts ersätta det biblioteksexemplar som kommer de övriga universitetsbiblioteken till del.

Vid 1973 års riksdag aktualiserades litteraturförsörjningen till universitetsbiblioteket i Umeå i motionen 1973:687. I sitt betänkande (UbU 1973:36) med anledning av motionen anförde utbildningsutskottet som sin mening att det var anmärkningsvärt att Kungl. Maj:ts beslut

beträffande leverans av granskningsexemplar till universitetet i Umeå inte har kunnat efterlevas. Utskottet anförde vidare att det måste vara möjligt att i allt väsentligt förhindra en av statsmakterna ej sanktionerad hantering av granskningsexemplar. Riksdagen beslöt i enlighet med utbildningsutskottets förslag i oktober 1973 att ge Kungl. Maj:t till känna vad utbildningsutskottet anfört i denna fråga.

Enligt konstitutionsutskottet är det väsentligt att granskningsexemplaren i de olika leden från tryckerierna via tryckfrihetsombuden och justitiedepartementet hanteras på ett sådant sätt att detta tryck verkligen kommer biblioteket till handa. Enligt vad utskottet erfarit har under senare tid hanteringen av granskningsexemplaren inom justitiedepartementet liksom rutinerna för kontroll av leveranserna från tryckfrihetsombuden varit föremål för översyn. Granskningsexemplarens primära funktion är att underlätta tillsynen av tryckfrihetslagstiftningens efterlevnad. Enligt sina direktiv har massmedieutredningen (Ju 1970:59) att pröva nya former för denna tillsyn.

Utbildningsutskottet har anfört att det är anmärkningsvärt att Kungl. Maj:ts beslut angående distributionen av granskningsexemplar till Umeå universitetsbibliotek inte efterlevts. Konstitutionsutskottet förutsätter att Kungl. Maj:t följer denna fråga med uppmärksamhet och tar de ytterligare initiativ som är nödvändiga för att så länge nuvarande ordning gäller säkra distributionen av granskningsexemplaren till Umeå universitetsbibliotek.

14. Föreningsverksamhet i myndighets lokal

Kungl. Maj:t beslöt den 25 maj 1973 utfärda cirkulär (SFS 1973:643) till statsmyndigheterna om föreningsverksamhet i myndighets lokaler m. m. I cirkuläret framhålls det angelägna i att myndigheterna på olika sätt stöder den föreningsverksamhet som förekommer vid myndigheterna. Detta kan ske genom att myndighet upplåter lokaler för sammanträden eller andra föreningssammanskomster. Förening kan, enligt cirkuläret, även anvisas plats i myndighetens lokaler, där föreningen får hålla text- eller bildmateriel, som anknyter till dess verksamhet, tillgänglig för myndighetens personal. Det framhålls att sådant medgivande att använda myndighets lokaler som nyss sagts bör lämnas i den mån så kan ske med hänsyn till arbets- och lokalförhållandena inom myndigheten. I fråga om förening som bedriver politisk verksamhet anges att cirkuläret tillämpas "om föreningen består av enbart arbetstagare hos myndigheten och har lämnat uppgift till denna om styrelseledamöternas namn". Därvid skall med text- eller bildmateriel avses även valmateriel såsom flygblad, valkuvert och valsedlar. Bestämmelserna trädde i kraft den 5 juli 1973.

Enligt utskottet är det värdefullt att de anställdas möjligheter att bedriva olika slag av föreningsverksamhet på arbetsplatsen underlättas. Detta gäller självfallet i princip både allmän och enskild verksamhet. Det nu aktuella cirkuläret till statsmyndigheterna innebär ökade möjligheter framför allt för de politiska föreningarna – som hittills haft särskilda

svårigheter härvidlag – att bedriva sin verksamhet vid myndigheterna. Det är enligt utskottets mening önskvärt att olika slag av föreningar behandlas på ett likartat sätt, oavsett innehållet i föreningsverksamheten.

15. Övriga frågor

Utskottet har till särskild granskning tagit upp ett antal andra frågor.

Sålunda har utskottet granskat ett av Kungl. Maj:t i konselj den 6 oktober 1972 avgjort besvärssärende som rörde frågan om *utlämnande av vissa sekretesskyddade handlingar* (sjukjournaler) från landstingskommunalt organ till statlig myndighet. I en inom utskottets kansli upprättad promemoria – *bilaga 14* till detta betänkande – lämnas vissa uppgifter om ärendet. Bl. a. framgår det av promemorian att frågan om det hittills i stort sett olösta problemkomplexet om sekretess myndigheter emellan för närvarande övervägs av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén som i en nyligen framlagd diskussionspromemoria lagt fram vissa lagstiftningsförslag i ämnet. Enligt utskottet är det av stort värde om denna fråga snart kan bringas till sin lösning. Granskningen av konselj-ärendet i fråga har inte föranlett något särskilt utskottets uttalande.

Kungl. Maj:t beslöt i konselj den 6 september 1973 att entlediga *landshövdingen i Kopparbergs län*, Gösta Elfving, vid utgången av september 1973. Elfving hade begärt sitt entledigande den 26 mars 1973. Till ny landshövding i länet fr. o. m. den 11 februari 1974 förordnades den 1 februari 1974 förbundsdirektören hos Svenska landstingsförbundet, Bengt Olsson. Under den tid som tjänsten var vakant utövades den utan särskilt beslut av Kungl. Maj:t av ett av länsråden i egenskap av ställföreträdare för landshövdingen.

I förevarande fall har länsstyrelsen saknat ordinarie chef under drygt fyra månader. Enligt utskottet är det av stor vikt, att inte onödigt dröjsmål förekommer i samband med att i synnerhet chefsbefattningar i statlig tjänst skall återbesättas.

Inom utskottet har tagits upp en fråga om *utanordnande av arvode m. m. för visst utredningsuppdrag* inom industridepartementets verksamhetsområde. Våren 1970 uppdrog dåvarande chefen för industridepartementet åt ett bolag att utreda vissa TV-kassetfrågor. Uppdraget synes ha getts i muntlig form. Vissa uppgifter redovisas i *bilaga 16* till betänkandet.

Någon föreskrift om i vilken form uppdrag till experter och sakkunniga som anlitas av departementen skall ges finns inte. Enligt industridepartementets praxis ges sådana uppdrag numera i princip i skriftlig form. Det har dock, såsom i förevarande fall, hänt att uppdrag lämnats muntligen. I vissa fall har uppdrag getts till juridiska personer.

Enligt utskottet är det mindre lämpligt att uppgifter om att uppdrag

getts inte dokumenterats genom skriftlig handling. Utskottet noterar att enligt uppgift från industridepartementet muntliga uppdrag inte längre förekommer inom departementet.

Det har vidare ifrågasatts lämpligheten i att — som skedde i förevarande fall — anförtro uppdraget åt ett s. k. enmansbolag. Med hänsyn till uppdragets karaktär kan någon anmärkning inte riktas mot departementschefens val av utredare.

I JO:s ämbetsberättelse 1974 behandlas arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) handläggning av ett ärende rörande *näringshjälp m. m.* vari hade påståtts bl. a. att påtryckningar utövats av tjänstemän i kanslihuset. JO fann i sitt beslut, att en befattningshavare i AMS gjort sig skyldig till tjänstefel i flera hänseenden vid sin handläggning av ärendet, men meddelade honom på grund av särskilda omständigheter åtalseftergift. JO riktade också kritik mot andra tjänstemän i AMS. Beträffande påståendet om påtryckningar från tjänstemän i kanslihuset förklarade sig JO sakna anledning betvivla uppgifterna om att påstötningar i ärendet förekommit från sådant håll men fann inte skäl att utreda omfattningen av denna aktivitet med hänsyn till att den fick anses sakna betydelse för bedömning av AMS-tjänstemännens ansvar. JO framhöll därvid, att enskilt statsråd inte kan ge några direktiv till tjänstemän hos underlydande myndigheter och att än mindre departementstjänstemän kan göra det.

Utskottet har tagit del av JO:s akt i ärendet samt införskaffat upplysningar från statsrådsberedningen.

Av kanslipromemorian, *bilaga 15* till detta betänkande, framgår bl. a. att statsrådsberedningen och inrikesdepartementet berörts av ärendet; statsrådsberedningen genom att den hjälpsökande dels skrivit brev till dåvarande statsministern Tage Erlander, dels haft upprepade telefonsamtal med tjänstemän där, inrikesdepartementet genom sin beredning av den hjälpsökandes besvär i ett bostadslåneärende. En departementssekreterare i statsrådsberedningen har vidare haft telefonkontakt med AMS:s arbetsvårdsbyrå. Samme tjänsteman har också deltagit i ett berednings-sammanträde i inrikesdepartementet rörande bostadslåneärendet samt på ett till honom adresserat brev från vederbörande länsarbetsnämnd gjort en blyertsanteckning av innebörd att inrikesdepartementet borde ta kontakt med länsarbetsnämnden och anmoda denna att ta upp ärendet till ny behandling i syfte att snarast bereda den hjälpsökande sysselsättning. Nu berörda händelser ägde rum 1968—1969.

Enligt utskottet är det en naturlig åtgärd — som i detta fall när den hjälpsökande hänvände sig till kanslihuset beträffande sin sak — att undersökningar om ärendet inhämtas från vederbörande ämbetsverk. Utredningen ger däremot inte belägg för att något enskilt statsråd — direkt eller indirekt — i samband med dessa undersökningar eller eljest skulle ha sökt inverka på AMS:s handläggning av ärendet.

Inom utskottet har tagits upp *vissa upphandlingsfrågor*, nämligen dels kungörelsen (1973:598) om skyldighet för statliga myndigheter att anlita

det halvstatliga flygbolaget Crownair AB, dels upphandlingen från ARE-bolagen av konsulttjänster i samband med oljebesparingskampanjen under förra hösten. Det har därvid gjorts gällande att de av statsmakterna fastlagda formerna för statlig upphandling inte iakttagits av regeringen. Såsom framgår av den till detta betänkande beträffande nämnda frågor upprättade kanslipromemorian (*bilaga 17*) omfattades inte upphandlingen av tjänster av bestämmelserna i den upphandlingskungörelse (1952:496) som gällde t. o. m. den 31 december förra året.

Beträffande kungörelsen om skyldighet för statliga myndigheter att anlita Crownair AB kan vidare erinras om att riksdagen i maj 1973 godkänt de av Kungl. Maj:t i propositionen 1973:124 framlagda förslagen om förvärv av aktier i Crownair AB. I nämnda proposition anfördes bl. a. att det torde vara naturligt att statliga myndigheter utanför krigsmakten anlitar bolaget för flygtjänster.

Vad beträffar handelsdepartementets upphandling av konsulttjänster i samband med den omfattande energibesparingskampanjen i höstas bör även framhållas att det med hänsyn till det akuta krisläget var av största vikt att snabbt få i gång sparkampanjen.

Enligt utskottet föreligger sålunda inte anledning till erinran mot handläggningen av de nämnda upphandlingsfrågorna.

Utöver de ovan redovisade ärendena har utskottet slutligen granskat dels vissa frågor rörande det s. k. *cementmonopolet* (en kanslipromemoria redovisas i *bilaga 18*), dels regeringens åtgärder för att *bevaka statens fordran* för försäljning av visst örlogsfartyg till Chile (en kanslipromemoria redovisas i *bilaga 19*).

Utskottet har inte funnit anledning att göra några särskilda uttalanden beträffande dessa frågor.

Den granskning som således utförts samt resultatet därav får utskottet härmed för riksdagen

anmäla.

Stockholm den 10 maj 1974

På konstitutionsutskottets vägnar
HILDING JOHANSSON

Närvarande: herrar Johansson i Trollhättan (s), Boo (c), fru Thunvall (s), herrar Werner i Malmö (m), Mossberg (s), Pettersson i Örebro (c), Olsson i Edane (s), Molin (fp), Johansson i Malmö (s), Fiskesjö (c), Karlsson i Malung (s), Björck i Nässjö (m), Svensson i Eskilstuna (s), Jonnergård (c) och Måbrink (vpk).

Vid behandlingen av nedan antecknade punkter har beträffande

punkten 2. herr Hernelius ersatt herr Werner i Malmö, herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro;

punkten 3. herr Hernelius ersatt herr Werner i Malmö och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin;

punkten 4. herr Gustavsson i Ängelholm ersatt fru Thunvall, herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro, herr Olsson i Sundsvall ersatt herr Fiskesjö, herr Hernelius ersatt herr Björck i Nässjö och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin;

punkten 5. herr Nordin ersatt herr Boo, herr Hernelius ersatt herr Werner i Malmö, herr Gadd ersatt herr Mossberg, herr Josefson ersatt herr Fiskesjö och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin;

punkten 7. herr Bergqvist ersatt fru Thunvall och herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro;

punkten 8. herr Bergqvist ersatt fru Thunvall, fru Jacobsson ersatt herr Werner i Malmö och herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro;

punkten 9. (rörande utvecklingsfonden och lantbruksrepresentationen) herr Hernelius ersatt herr Werner i Malmö, herr Gadd ersatt herr Mossberg, herr Nordin ersatt herr Fiskesjö, herr Gustavsson i Ängelholm ersatt herr Johansson i Malmö och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin;

punkten 10. herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro och herr Bergqvist ersatt herr Svensson i Eskilstuna;

punkten 15. (rörande utanordnande av arvode m. m. för visst utredningsuppdrag) herr Hernelius ersatt herr Werner i Malmö och herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro;

(rörande näringshjälp m. m.) herr Gadd ersatt fru Thunvall, herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro, herr Gustavsson i Ängelholm ersatt herr Svensson i Eskilstuna och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin;

(rörande vissa upphandlingsärenden) herr Nordin ersatt herr Pettersson i Örebro, herr Gustavsson i Ängelholm ersatt herr Johansson i Malmö och herr Lindahl i Hamburgsund ersatt herr Molin.

Reservationer (A, B, C, D, E, F, H, I, J, L, M, N, O, P, och R) och särskilda yttranden (G, K och Q)**Beträffande punkten 2. Den s. k. IB-affären (s. 6–17)**

A Reservation av herr Måbrink (vpk) beträffande *handläggningen inom regeringen av militära underrättelsefrågor* (s. 6–11):

I början av maj 1973 offentliggjordes uppgifter om att det existerade en hemlig svensk militär underrättelseorganisation, benämnd Informationsbyrån. Publiceringen av uppgifterna ägde rum i tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront*. I tidskriften anklagades Informationsbyrån (IB) bl. a. för infiltration i svenska organisationer och för att bedriva en egen utrikespolitik i strid mot neutralitetspolitiken.

Avslöjandena har väckt en bred diskussion om den militära underrättelsetjänsten, om den alliansfria utrikespolitiken och om demokratins principer. En bred folklig opinion har vuxit fram mot IB:s verksamhet. Denna opinion kräver klart redovisade principer för verksamheten och kontroll så att dessa principer följs. Den kräver att den del av IB:s verksamhet som riktas mot svenska organisationer och strider mot demokratin samt det som strider mot den alliansfria utrikespolitiken måste upphöra. Den kräver att en parlamentarisk fempartikommission skall tillsättas för att allsidigt utreda IB-frågan i hela dess vidd.

Under trycket av folkopinionen började försvarsutskottet att granska den militära underrättelseverksamheten, en granskningsuppgift som egentligen åvilat försvarsutskottet även innan IB:s verksamhet blev bekantgjord och en folkopinion uppstått. Resultatet av försvarsutskottets granskning redovisades i betänkandet FöU 1973:25.

Detta betänkande lämnade en rad anklagelser mot IB obesvarade. Dels gällde det anklagelserna mot IB för infiltrationsverksamhet i svenska vänsterorganisationer, dels gällde det anklagelser för brott mot neutralitetspolitiken. Däremot publicerade försvarsutskottet som en bilaga till sitt betänkande (bilaga 3) en förteckning över vissa uppgifter som en agent, Gunnar Ekberg, lämnat från sin verksamhet i svenska vänsterorganisationer. Denna förteckning är anmärkningsvärd så till vida att den innehöll flera punkter som bevisligen är uppenbart oriktiga.

Försvarsutskottets betänkande var avsett att ge vid handen att underrättelsetjänsten inte bedrivs på ett sätt som strider mot Sveriges deklarerade utrikespolitiska linje, att det inte skulle finnas någon hemlig budget för underrättelsetjänsten utöver de medel som anvisats av regering och riksdag och att registren hos rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning samt försvarsstabens säkerhetsavdelning och särskilda byrå inte har karaktären av åsiktsregister. Det formulerade också de allmänna krav som enligt utskottet måste ställas på den särskilda underrättelseorganisationen.

Hemställan i försvarsutskottets betänkande godkändes av riksdagen. I sammanhanget tillsattes tre utredningar och gavs tilläggsdirektiv till en

utredning för att närmare penetrera frågor som hängde samman med IB-affären. Dels tillsattes en utredning för att fullgöra en översyn av underrättelseorganisationens verksamhet och dra upp riktlinjer för dennas framtida inriktning. Denna utredning har direktiv att lämna förslag till de instruktioner som bör lämnas av regeringen liksom beträffande medelsförvaltningen och den ekonomiska kontrollen och även föreslå ökad insyn i och kontroll över den hemliga underrättelse-tjänsten. Utredningen skall vid behov göra tillbakablickar. Dels tillsattes en utredning om skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan. Dels uppdrogs åt en särskild sakkunnig att se över bestämmelserna i brottsbalken (19 kap.) om brott mot rikets säkerhet. Dessutom gavs tilläggsdirektiv till massmedieutredningen att särskilt undersöka gränsdragningen mellan tryckfrihetsprocess och vanlig brott-målsprocess och dit hörande frågor.

Folkopinionens krav om en fempartikommission efterkoms inte. Inte heller har utredningen som skall se över underrättelseorganisationens verksamhet givits en allsidig politisk sammansättning. Endast de fyra politiska partier som bär ansvaret för IB:s verksamhet och som genom försvarsutskottet bort kontrollera densamma är representerade.

Konstitutionsutskottet har att granska statsrådets ämbetsutövning. Granskningen av IB-frågan avser således främst handläggningen inom regeringen av militära säkerhetsfrågor samt den tillsyn av tryckfrihetsför-ordningens efterlevnad som ankommer på chefen för justitiedepartementet att utöva.

I och för denna granskning har inför utskottet följande *utfrågningar* ägt rum: förutvarande försvarsministern, utrikesminister Sven Andersson (den 26 februari 1974), överbefälhavaren general Stig Synnergren (den 28 februari 1974), statssekreteraren i försvarsdepartementet Anders Thunborg (den 5 mars 1974), justitieminister Lennart Geijer (den 21 mars 1974), statsrådet Carl Lidbom (den 21 mars 1974), statssekreteraren i statsrådsberedningen Thage Peterson (den 21 mars 1974), förutva-rande justitiekanslern Bengt Lännergren (den 23 april 1974), chefen för försvarsdepartementets kommandoexpedition konteramiral Dag Arvas (den 23 april 1974) samt statsminister Olof Palme (den 25 april 1974).

Ytterligare personer borde ha hörts. Dit hör tjänstemännen, eller före detta tjänstemännen, vid IB Ingvar Paues, Håkan Isacson och Gunnar Ekberg. Ingvar Paues har utpekats som agent för IB med verksamhet främst förlagd till den svenska fackföreningsrörelsen. Ett utskottsforhör med honom hade kunnat bidra till att klarlägga karaktären av den verksamhet inom fackföreningsrörelsen som IB bedriver. Utskottets majoritet avvisade kravet om detta förhör.

Gunnar Ekberg har tjänstgjort för IB i egenskap av inskickad rapportör, infiltratör och provokatör i svenska vänsterorganisationer. Han har också anklagats bl. a. för att han rekognoscerat i palestinska flyktingläger för Israels räkning. Ett utskottsforhör med denne person hade kunnat bidra till att klarlägga IB:s verksamhet inom dessa områden. Utskottets majoritet avvisade kravet om detta förhör.

Håkan Isacsson har tjänstgjort vid IB och har offentliggjort flera uppgifter om IB, bl. a. om sådan verksamhet som strider mot en alliansfri utrikespolitik. Han har också offentliggjort att IB:s register över svenska medborgare har karaktär av politiskt åsiktsregister. Ett utskottsförhör med honom hade varit ägnat att ge ytterligare underlag för en konstitutionell bedömning av IB-frågan. Utskottets majoritet avvisade kravet om detta förhör.

Utskottsmajoriteten har också avslagit begäran om visst annat källmaterial som bort underställas utskottet och därigenom givit bättre beslutsunderlag. Utskottsmajoriteten har sålunda icke önskat ta del av: överbefälhavarens men-inlaga i tingsrätten i anledning av IB-rättegången, protokoll från tingsrättens förhör med Håkan Isacsson, protokoll från chefsåklagare Robèrts förhör med två av IB:s agenter angående påstått inbrott på den egyptiska ambassaden samt protokoll från SÄPO:s förhör med IB-tjänstemännen Elmér och Anstrin. Det är anmärkningsvärt att en utskottsmajoritet avhänder sig möjligheten att kunna kontrollera viktiga källor, som skulle kunna påverka dess beslut.

På grund härav står fortfarande flera anklagelser mot IB och regeringens handläggning av säkerhetsärendena liksom av IB-affären obesvarade. Det gäller t. ex. omständigheterna kring det påstådda inbrottet på den egyptiska ambassaden. Det gäller också förekomsten av ett hemligt militärt åsiktsregister. Ytterligare material om bl. a. dessa anklagelser bör inhämtas om beslut om ansvarsfrihet i dessa stycken skall kunna fattas.

Det är *överbefälhavaren* som enligt sin instruktion skall leda det militära försvarets underrättelsetjänst. Överbefälhavaren har fastställt en särskild underrättelseinstruktion samt underrättelsereglemente för krigsmakten. Överbefälhavaren biträds vid ledning av det militära försvarets underrättelse- och säkerhetstjänst av försvarsstabens sektion 2. Försvarsstaben har en underrättelseavdelning som bearbetar inkomna underrättelser om främmande stridskrafter, deras styrka, tillstånd och resurser, samt militärpolitiska och ekonomiska förhållanden av betydelse.

Överbefälhavaren har, senast år 1972, utfärdat instruktioner för verksamheten vid *försvarsstabens särskilda byrå* IB. Denna lyder direkt under överbefälhavaren.

Överbefälhavaren, som således formellt är IB:s chef, är direkt underställd regeringen. Det har också vanligen varit ÖB själv som tagit initiativ till kontakter med regeringen och därvid vänt sig till *försvarsministern*, som i regeringen handlägger dessa frågor. Någon fastställd ordning för hur kontakter i underrättelseärenden mellan ÖB och regeringen skall ske finns ej och ej heller har någon särskild rutin etablerats. Emellertid lämnas varje vecka skriftliga redogörelser till bl. a. försvarsministern och dessutom förekommer s. k. underrättelsegenomgångar i försvarsstaben, vid vilka i allmänhet någon militär tjänsteman från försvarsdepartementet är närvarande. I samband med utrikespolitiska kriser har det förekommit föredragningar inför försvarsministern, som är ordförande, ibland varje dag. I sådana lägen har även statsministern,

som är ordförande i försvarsrådet, varit inkopplad. Under tider då det inte rått några internationella kriser har sådana kontakter, för att hålla försvarsministern informerad "om läget", förekommit ungefär en gång i kvartalet.

När det gällt samarbete med annat lands underrättelseorganisation har frågan alltid underställts regeringen (försvarsministern). Överbefälhavaren har således inte haft fullmakt att besluta om att dylikt samarbete skall påbörjas eller upphöra. Regeringen har vid vissa tillfällen under senare år medgett att sådant samarbete fått äga rum. Beslut härom har inte fattats i konselj utan på försvarsministerns ansvar.

Den i regeringen som således ansvarar för IB:s verksamhet, som hela tiden varit informerad om den och i vissa stycken lett densamma, är chefen för försvarsdepartementet. Försvarsminister under den tid som kritiken mot IB:s verksamhet omfattar var nuvarande utrikesministern, statsrådet Sven Andersson.

Det måste anses helt styrkt att IB bedrivit verksamhet som stått i strid med den alliansfria utrikespolitiken samt att organisationen bedrivit en verksamhet riktad mot svenska organisationer som strider mot organisationsfriheten.

IB:s agenter har haft ett nära samarbete med nästan uteslutande västliga underrättelsetjänster. Samarbetet med den israeliska underrättelsetjänsten Shin Beth har varit betydande och bedrivits på ett sätt som står i öppen strid med ett alliansfritt agerande. Detta kan konstateras trots att omfattningen av detta samarbete inte är helt utrett. IB-agenten Gunnar Ekberg lyckades komma in i palestinska flyktingläger och har där verkat som kunnskapare för Israels räkning. IB har låtit svenska fartygskaptener spionera i arabiska hamnar. Det påstådda svenska deltagandet vid inbrott på Egyptens ambassad har icke klarlagts. Utskottsmajoriteten har vägrat att utskottet skall ta del av material som skulle kunna belysa denna händelse. Likväl synes vad som förevarit beträffande IB:s agerande gentemot arabstaterna och Israel väl styrka att IB:s verksamhet här stått i uppenbar strid mot den alliansfria utrikespolitiken.

IB har med utgångspunkt från finländskt territorium bedrivit spionage riktad mot tredje land, Sovjetunionen. Denna verksamhet står i strid med vad respekten för Finlands nationella integritet och intressen kräver. Den har utsatt grannstatsförhållandet mellan Sverige och Finland för påfrestringar.

Det är klarlagt att IB bedrivit infiltration i svenska organisationer. Agenten Gunnar Ekbergs verksamhet har offentliggjorts och bestyrkts. Uppenbart är att en del av denna verksamhet bestått i att samla uppgifter till register över organisationernas medlemmar. Genom att utskottsmajoriteten icke önskat höra f. d. IB-agenten Isacsson har icke kunnat klarläggas huruvida det verkligen existerar ett åsiktsregister eller om den Ekbergska infiltrationsverksamheten är en enstaka företeelse.

Vad som framkommit under utskottets behandling av IB-affären – trots att utskottsmajoriteten förhindrat en fullödlig undersökning – ger

vid handen att utskottet icke kan skiljas från IB-frågan med mindre än att anmärkning riktas mot det ansvariga statsrådets, f. d. försvarsministern utrikesminister Sven Anderssons handläggning av de militära underrättelse- och säkerhetsärendena.

B Reservation av herrar Hernelius (m) och Björck i Nässjö (m) vilka ansett att utskottet under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* i stället för näst sista stycket på s. 11 bort anföra följande:

Utskottet konstaterar att de av parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären lämnade rekommendationerna beträffande handläggningen av säkerhetsfrågor inom regeringen ej har följts i det aktuella IB-ärendet. Redan ett år före "avslöjandena" i Folket i Bild/Kulturfront informerades försvarsministern om att försvarsstabens hemliga underrättelsetjänst var föremål för obehörigt intresse från då okänt håll. Cirka ett halvt år före de första artiklarna i Folket i Bild/Kulturfront visste försvarsministern att det var några av tidskriftens journalister som agerade, sannolikt med biträde av någon inom IB verksam person. Att det fanns skäl för att betrakta en sådan "utspionering" av IB som en säkerhetsfråga, i den mening parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären liksom försvarsutskottet använt begreppet, torde vara uppenbart. Sedermera har också tre personer dömts för spioneri för denna sin mot den militära hemliga underrättelsetjänsten riktade verksamhet.

Enligt utskottets mening fanns det alltså skäl för försvarsministern att redan under år 1972 se allvarligt på de informationer han delgetts av överbefälhavaren. Såsom parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären uttalat bär regeringen i sista hand ansvaret för säkerhetsärendenas handläggning. Det är därför, enligt nämnden "viktigt att ha en sådan ordning för dessa ärendens behandling att de, om så erfordras, snabbt bringas till regeringens kännedom och därefter inom regeringen handläggs på ett ändamålsenligt sätt" (nämndens utlåtande p. 96). Enligt de rutiner som i utlåtandet angetts gälla för handläggningen av dylika ärenden borde försvarsministern ha vidarebefordrat de informationer han delgetts av överbefälhavaren till i första hand justitieministern och statssekreteraren i statsrådsberedningen, vilken senare bl. a. har till uppgift att för statsministerns räkning följa säkerhetsfrågor av vikt. Vidare borde möjligheten till gemensam beredning vid i varje fall något tillfälle före "avslöjandena" den 2-3 maj 1973 ha tillvaratagits för att informera regeringens övriga ledamöter om den uppkomna situationen.

Liksom erfarenheterna av Wennerströmaffären ledde till vissa förbättringar i regeringens handläggningsrutiner beträffande säkerhetsfrågor anser utskottet att IB-affären bör föranleda ytterligare åtgärder från regeringens sida i motsvarande syfte. Utskottet utgår från att regeringen mot bakgrunden av erfarenheterna av IB-affären ser över de nuvarande handläggningsrutinerna och vidtar erforderliga åtgärder i syfte att framdeles förbättra sin handlingsberedskap.

C Reservation av herr Molin (fp), som ansett att utskottet under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* i stället för näst sista stycket på s. 11 bort anföra följande:

Utskottet har inte kunnat fullständigt klarlägga i vilken utsträckning regeringen vid gemensamma överläggningar diskuterat IB-affären och då utformat regeringens handlingslinje i frågan. Detta gäller även förberedelserna för den information angående bl. a. IB:s verksamhet i Finland, som i mars lämnades till utrikesnämnden. Utskottet konstaterar dock att IB-affären inte vid något tillfälle varit föremål för allmän beredning inom regeringen. Däremot har informella samtal om IB förts mellan regeringens ledamöter. Enligt utskottets mening bör regeringen i sin helhet i viktiga ärenden få så fullständig information som möjligt för att kunna ta ett kollektivt ansvar för de reella avgöranden som regeringen fattar. Detta är också en nödvändig förutsättning för att den politiska kontrollen skall kunna fungera. Trots IB-ärendets stora vikt och de med ärendet förbundna säkerhetsaspekterna har inte regeringen i dess helhet, exempelvis genom allmän beredning, fått fullständig information om de i ärendet centrala frågorna. Detta finner utskottet vara otillfredsställande.

D Reservation av herr Måbrink (vpk), som ansett att utskottet under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* i stället för vad som anförts beträffande *tryckfrihetsfrågorna* (s. 11–17) bort anföra följande:

Utskottet har även att ta upp till behandling huruvida förfarandet i IB-affären varit riktigt med avseende på den rättsliga proceduren i de delar denna ligger på justitieministerns och regeringens ansvar. Beträffande grundlagarna och deras tillämpning vill utskottet rent allmänt notera följande.

Utskottet är förhindrat att till granskning uppta det materiella innehållet i domaremaktens beslut i konkreta fall. När utskottet nedan berör rättsfallen i den s. k. IB-affären sker det i avsikt att exemplifiera och belysa principer för rättsprocedurer. Dessa procedurer bedöms i sin tur endast från grundlagssynpunkt och i relation till statsrådets konstitutionella ansvarighet.

Medan allmän lag är ett juridiskt instrument för staten, är grundlagen statens politisk-konstitutionella bas. Tillämpning av allmän lag är *juridisk*, dvs. ankommer på frågan riksdagen självständig domstolspraxis. Tillämpning av grundlagen är *politisk* och *konstitutionell* -- riksdagen har där auktoritet framför domstolar och åklagarväsen. Ett uttryck härför är tryckfrihetsförordningens (TF) olika regler: justitieministern övar tillsyn, justitiekanslern åtar, riksdagen har högsta prövningsrätt, domstolarnas befogenheter i konkreta mål är starkt inskränkta till förmån för juryn etc.

Grundlag skall av domstolar och övriga myndigheter *följas* och detta efter sin ordalydelse. Domstolar kan icke "tolka" grundlag. Sådan "tolkning" av grundlag förekommer inte i samma mening som beträffande allmän lag. Tolkningen är s. a. s. ersatt av en politisk prövning.

Det ligger i sakens natur att grundlag alltid har auktoritet gentemot allmän lag. När det i debatten kring IB-affären talats om "intresskonflikt" mellan grundlagen och brottsbalken är detta en ren konstruktion. Sådan konflikt är inte juridiskt möjlig, emedan grundlagens auktoritet i sådana fall är uppenbar. På samma sätt förhåller det sig om grundlag och allmän lag anvisar skilda procedurer för samma rättsfall. Därvid skall den av grundlagen anvisade proceduren självklart äga företräde.

TF stadgar, som känt, särskilda procedurer och påföljdsregler för brott som begåtts genom offentliggörande i tryckt skrift. Detta gäller givetvis även eventuella spioneribrott.

I detta exklusiva rättssystem ligger en klar och bestämd avsikt från grundlagstiftarnas sida. Mål som berör denna del av de demokratiska fri- och rättigheterna skall inte ses enbart juridiskt. Politiska, konstitutionella, moraliska och andra synpunkter kan och skall vägas in. Detta framgår bl. a. av TF 1:1 och 1:4. Naturligtvis spelar gällande brottmålspraxis roll vid bedömningen av t. ex. påföljdsfrågan i ett tryckfrihetsmål, men man är inte bunden därav utan har vidare ramar. Det kan sålunda mycket väl inträffa, att ett påstått spioneribrott skulle ha föranlett ansvar, om det bedömts enligt brottsbalken, men frikännande enligt TF. Bedömningen i tryckfrihetsmålet äger här självklart auktoritet. Domstolarna måste ta hänsyn till bedömningar som gjorts i sådana tryckfrihetsmål.

Utskottet tar här efter upp frågan, huruvida grundlagen följts vid proceduren mot de åtalade i IB-affären samt huruvida anmärkning för felaktigt förfarande kan riktas mot regeringen eller enskilt statsråd.

Fallet Håkan Isacson är tämligen oproblematiskt. Tryckfrihetsåtal är här inte tänkbart. Åtalet enligt brottsbalken är täckt genom stadgandet i TF 7:3. Problem uppstår endast ifall övriga rättsfall i sammanhanget varit felbehandlade. Tryckfrihetsmål mot övriga anklagade kunde ju ha påverkat bedömningen av Isaccsons brottmål. Det finns dessutom aspekter på tjänstemans förhållande till tystnadsplikt i de fall denna missbrukas av hans myndighet för att täcka oegentligheter. Till dessa ting återkommer utskottet nedan.

I fallet Bratt har åtal skett såväl enligt brottsbalken som enligt TF. I fallet Guillou har endast åtalats enligt brottsbalken. Domstolarna har i båda fallen bedömt frågan om sin egen behörighet i saken.

Tre frågor är centrala: Var åtalet mot Bratt riktigt? Var åtalet mot Guillou riktigt? Har domstolarna befogenhet att bedöma frågan, huruvida åtal bort ske enligt TF eller enligt brottsbalken?

Bratt åtalades i brottmålet även för uppgifter som ingick i hans bok. I utgåvan av Beckman-Holmberg-Hult-Strahl "Brottsbalken jämte förklaringar" (1973) behandlas problemet. Det sägs sålunda rörande sådant meddelande som avses i TF 7:3:

"Gärningen är alltså icke ett tryckfrihetsbrott, även om meddelandet skulle ha influerat i tryckt skrift. Att märka är emellertid, att om meddelandet influerat i tryckt skrift och meddelaren själv är enligt TF ansvarig för skriftens innehåll, hans brott är ett tryckfrihetsbrott."

Bratts bok skulle alltså bedömts som tryckfrihetsfall. Därmed förfaller

hela brottmålsfrågan. Tryckfrihetsbrott kan bedömas *enbart* enligt TF.

Om detta sägs i ovan nämnda lagkommentar:

"Ett offentliggörande som sker på sådant sätt att det faller under TF är icke straffbart utom efter reglerna i denna."

Stadgandet i TF 1:3 fastslår denna TF:s karaktär av exklusiv straff- och processlag.

Det kan tilläggas, att man inte rimligen får kringgå grundlagen genom att i fall som det här aktuella skilja "offentliggörande" från "anskaffande". Det har i IB-fallet från visst håll gjorts gällande, att "anskaffandet" av hemlig uppgift skett *före* "offentliggörandet" och att brottsbalksåtal därför kan föregå tryckfrihetsåtal eller eventuellt ske i stället för det senare. Detta är en konstitutionellt helt ohållbar ståndpunkt. För det första är offentliggörandet i tryck grund för att ta upp hela spionerimålet enligt TF. Därmed kan inget annat forum ta upp målet för det fall meddelare och tryckansvarig är samma person. För övrigt kan det faktum att "anskaffandet" eller "meddelandet" skett före offentliggörandet inte ha betydelse i sammanhanget. Högre rätt kan ju fördenskull icke mista sin auktoritet mot lägre rätt. För det andra skulle absurda konsekvenser följa, om samma persons spioneribrott skulle uppdelas i olika moment, som åtalades enligt helt olika rättssystem. Detta skulle öppna slussarna för ett vidsträckt undergrävande av TF:s innehåll och tillämpningsområde. Det ankommer dessutom *icke* på det allmänna domstols- och åklagarväsendet att på detta sätt "tolka" grundlag och dess giltighetsområde.

Ett helt annat problem uppstår givetvis, om vid anskaffandet används brottsliga *metoder*, t. ex. inbrott eller bestickning. Detta berör emellertid icke anskaffandet i dess egenskap av led i spioneribrottet.

Ytterligare ett problem kan uppstå, om vissa av de anskaffade uppgifterna offentliggjorts i tryckt skrift och andra icke. Båda de nämnda problemen torde emellertid mest ha akademiskt intresse. I ena fallet gäller reglerna om s. k. olikartad brottskonkurrens, i andra fallet om kollektivdelikt. Inget av fallen kan föranleda att man företar något vid sidan om TF:s rättssystem.

Härefter kommer frågan om åtalet mot uppgifterna i FiB/Kulturfront. Även här föreligger uppenbart den situationen, att misstanke om de tryckta uppgifternas straffbarhet skulle ha föranlett tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren. Detta har icke skett. I stället har brottsbalksåtal anställts mot journalisterna och resulterat i fällande dom.

Här anmäler sig två frågor: Skulle brottsbalksåtal mot journalist kunnat ske parallellt med tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren? Och skulle ett uteblivet tryckfrihetsåtal mot utgivaren ha påverkat brottmålet?

Inledningsvis bör påpekas, att brottsbalksåtal mot journalist i fall av denna typ inte är möjligt, med mindre än det är tillåtet enligt TF. Även om det enligt brottsbalken vore tillåtet, kan det icke företagas utan stöd i TF. TF:s högre auktoritet måste gälla.

Problemet koncentrerar sig kring frågan om journalisternas ansvars-

ställning enligt TF, dvs. huruvida de var "meddelare" eller inte och huruvida de alltså miste sitt åtalsskydd genom undantagsstadgandena i TF 7:3.

TF 1:1, andra stycket, gör klar skillnad mellan meddelare och icke meddelare. Journalister på en redaktion är icke meddelare, ej heller personal på nyhetsbyråer. Meddelare är endast den som *utifrån* lämnar meddelande till personkretsen på redaktion eller byrå. Denna innebörd i TF 1:1 bekräftas av 1944 års tryckfrihetskunniga i SOU 1947:60, s. 51, likaså hos Eek i "Nya tryckfrihetsförordningen, svensk pressrätt i systematisk framställning" (1948), s. 55-56. Följaktligen är det endast dessa meddelare, vars privilegium kan upphävas av TF 7:3.

Idén med TF:s definition av meddelare respektive redaktion är att skydda författaren och möjliggöra det speciella ansvarighetssystem som gäller för arbetet på en redaktion. Redaktionen betraktas som en enhet, ett kollektiv, för vars handlingar ansvarige utgivaren har att svara. Klart torde vara, att detta speciella ansvarighetssystem inte kan få åsidosättas genom återopande av allmän lag, t. ex. genom att göra gällande att journalist inom redaktionen "befordrat" uppgift av spionerikaraktär. Skall spioneribrott bedömas enligt TF, gäller inga andra ansvarighetsregler är de som föreskrivs i TF. För övrigt skulle ett tillämpande av allmän lag i detta fall leda till praktiskt orimliga följder. Vaktmästare som "befordrar" manus från redaktionsmedlem till tryckeri eller korrekturläsare som "befordrar" korrektur till ansvarige utgivaren skulle vid en tillräckligt akademisk tolkning av spioneriparagrafen kunna dömas för spioneri enligt brottsbalken. Uppenbart är att sådant grovt skulle strida mot TF:s hela avsikt och idé.

Som stöd för den här uttalade uppfattningen om redaktion som en sluten enhet kan också anföras följande utläggning av Eek i nyss anförda arbete:

"Att en redaktionsmedlem, som mottagit en uppgift, kan meddela denna till annan redaktionsmedlem följer redan av formuleringen i TF 1:1, andra stycket. Några straffrisker är alltså inte förenade med att man inom en redaktion diskuterar lämpligheten att offentliggöra ett erhållet meddelande."

Det kan på goda grunder också ifrågasättas, om inte redaktionsmedlem likaledes utan straffrisk har rätt att rådgöra med speciella personer *utanför* redaktionskretsen, t. ex. advokat, om en uppgifts tillåtlighet enligt TF.

Att i detta TF:s omsorgsfullt utformade ansvarighetssystem låta spioneriparagrafens ansvarighetsregler bryta in, skulle få ytterst farliga konsekvenser ur grundlagssynpunkt.

Slutligen stöds uppfattningen av redaktion som en enhet, för vilken utgivaren svarar, av det faktum, att man i en tryckfrihetslagstiftning mycket väl kan införa ett subsidiärt ansvar vid sidan av utgivarens, i form av ett författaransvar. Denna fråga har i olika sammanhang diskuterats i Sverige, men tanken har alltid i sista hand avvisats med hänvisning till omsorg om yttrandefriheten.

Beträffande ett tryckfrihetsåtal verkan på de genomförda brottmålen noterar utskottet följande:

Hade justitieministern eller JK föranstaltat om tryckfrihetsåtal, skulle någon brottmålsprocess mot Bratt icke ha förts. Guillou skulle över huvud ej ha kunnat åtalas, i hans ställe skulle ansvarige utgivaren Hofsten ha åtalats.

Det förhållandet, att JK i maj ej fann underlag för åtal enligt TF, gör de sedermera inledda brottmålsprocesserna än mer juridiskt omotiverade. TF:s karaktär av exklusiv straff- och processlag sattes därmed ur spel. Underlåtenheten att i september väcka åtal mot Hofsten gör detta än mer försvärande.

Även målet mot Håkan Isacsson kan ha påverkats av att spionerifrågan för de övriga ej bedömdes enligt TF. Hade utslagen i tryckfrihetsmålen skilt sig från utslagen i brottmålen, hade detta kunnat föranleda en annan bedömning åtminstone av påföljdsfrågan i fallet Isacsson. Utskottet vill speciellt till fallet Isacsson dessutom anmärka att Isacssons brytande av tystnadsplikt väcker den alltför litet diskuterade principfrågan om hur långt en offentlig befattningshavares lojalitet mot staten sträcker sig. Detta kan enligt utskottets mening ej bedömas ensidigt, på så sätt att varje röjande av sekretessbelagd uppgift helt automatiskt medför ansvar. Det är ju nämligen fullt möjligt, att sekretess av myndigheter kan användas för att dölja lagbrott eller andra oegentligheter. Mot en befattningshavares tystnadsplikt står då allmänintresset och eventuellt också en skyldighet för befattningshavare att bidra till oegentligheternas undanröjande. I grava fall kan det inträffa att befattningshavare som anmäler oegentligheterna för överordnade inte uppnår någon verkan. Även överordnade — i och för sig ända upp på ministernivå -- kan ha intresse att nedtysta saken. I sådant fall kan offentliggörande i tryck vara den enda effektiva utvägen att uppnå rättelse. Utskottet vill här som sin uppfattning anmäla att denna typ av intressekonflikt borde närmare penetreras i och för eventuella åtgärder. Bättre skydd bör beredas befattningshavare, som bryter mot sekretess i fall, där denna är missbrukad.

Mot bakgrund av vad ovan anförts sammanfattar utskottet sin bedömning av de rättsliga problemen i IB-affären. Utskottet erinrar därvid ännu en gång om att bedömningen inte avser domaremakts beslut som sådana utan enbart som exempel på tillämpningsprinciper. Utskottet noterar följande:

Eventuellt åtal mot Bratts bok skulle ha skett uteslutande enligt TF. Eventuellt åtal mot Fib/Kulturfront skulle ha skett uteslutande enligt TF.

I de fall åtal bör ske enligt TF är brottmålsdomar grundlagsstridiga.

Det ankommer inte på allmänna domstolar att pröva frågan huruvida åtal bör följa enligt TF.

Allmänna domstolar kan inte till bedömning enligt brottsbalken uppta sådant som ankommer på JK att åtala enligt TF. Bryter domstolarna mot denna princip är förfarandet grundlagsstridigt. Utskottet finner sålunda

att allvarliga grundlagsbrott förekommit vid handläggningen av den rättsliga delen av IB-affären.

Fråga uppstår då om ansvarigheten.

Mot justitieministerns beslut i själva åtalsfrågorna enligt TF kan ingen anmärkning göras. Det ligger inom justitieministerns befogenheter att diskretionärt bedöma om åtalsanmälan skall göras eller ej. Som betänkligt framstår dock det långa dröjsmålet med JK-beslut i åtalsfrågan rörande Fib/Kulturfront nr 17. Relationen mellan justitieminister och JK i tryckfrihetssaker gör att dröjsmålet inte uteslutande kan läggas på JK:s konto.

Justitieministerns ansvar för att TF följs -- liksom statsråds allmänna ansvar för grundlagarna -- är emellertid inte begränsat blott till handläggande av åtalsfrågor i tryckfrihetssaker. Det är här fråga om ett allmänt ansvar för att medborgarna åtnjuter sina rättigheter och att TF:s auktoritet hävdas gentemot alla och envar. Detta ansvar går bl. a. tillbaka på regeringsformens §§ 16 och 86 samt på TF 9:1. Statsråd är ej blott ansvarig för att grundlagen följs i de ärenden han direkt handlägger, utan också för underlåtenhet att ingripa mot eller avvärja grundlagsstridiga beslut av underordnade myndigheter.

Genom att ingripande ej gjorts och i någon mån även genom att TF:s auktoritet inte i frågorna om tryckfrihetsåtal tillräckligt energiskt hävdats, har de påtalade grundlagsstridiga procedurerna indirekt underlättats.

E Reservation av herrar Boo (c), Fiskesjö (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Hernelius (m), Molin (fp) och Nordin (c), vilka ansett att utskottet under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* i stället för fjärde och femte stycket (Justitieministerns anmälan -- utskottets sida) på s. 14 bort anföra följande:

I propositionen till nu gällande TF (1948:230) anförde departementschefen beträffande förhållandet mellan justitieministerns och justitiekanslerns befogenheter i fråga om tryckfrihetsåtal att den meningen synes vara mera allmänt omfattad att JK alltid har att självständigt pröva åtalsfrågan men att i praktiken justitieministerns *ställningstaganden* blir avgörande för frågan om åtal skall komma till stånd.

Samma fråga behandlades av konstitutionsutskottet i anledning av motioner till 1967 års riksdag (KU 1967:46). Under rubriken Gällande ordning i betänkandet uttalades följande:

Enligt 9 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen åligger det chefen för justitiedepartementet att själv eller genom av honom utsedda ombud vaka över förordningens efterlevnad. Finner han allmänt åtal böra anställas för tryckfrihetsbrott, skall han enligt 2 § samma kap. med överlämnande av skriften göra anmälan därom hos justitiekanslern. Denne äger även utan sådan anmälan väcka åtal för tryckfrihetsbrott, som hör under allmänt åtal. I lag har inte angetts, när åtal för tryckfrihetsbrott bör bero av initiativ från chefen för justitiedepartementet, utan denna fråga har överlämnats åt praxis. Om denna kan sägas, att det i allmänhet är chefen för justitiedepartementet som under konstitu-

tionellt ansvar bestämmer om åtal skall ske eller ej. Självständigt åtal från justitiekanslerns sida sker i fall som saknar politisk betydelse, exempelvis i anledning av missfirmelse av tjänsteman.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att justitieministern, när han finner att en skrift bör bli föremål för tryckfrihetsåtal, inte får låta sig nöja med att frågan redan på annat sätt kommit under JK:s prövning. Den riktiga gången är i stället att justitieministern själv tar ställning till frågan om åtalsanmälan skall göras eller inte.

Enligt utskottets mening var redan de i nr 9 av tidningen publicerade uppgifterna sådana att de med den politiska bedömning justitieministern hade att göra bort föränleda en åtalsanmälan till JK. Även frågan om beslag hade vid denna tidpunkt bort övervägas.

Utskottet vill understryka att en anmälan om tryckfrihetsåtal och domstolsprövning enligt TF redan våren 1973 sannolikt hade varit ägnad att förhindra den olyckliga utveckling IB-affären kom att få bl. a. genom att väsentliga uppgifter om vår militära underrättelsetjänst kom att röjas.

F Reservation av herrar Hernelius (m) och Björck i Nässjö (m), vilka ansett att utskottet under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* fr. o. m. näst sista stycket på s. 16 i stället bort anföra följande:

I förevarande fall innehöll emellertid skrifterna uppgifter som bedömdes vara till men för rikets säkerhet. Skälen för att förordna om beslag måste därför ha vägt tungt. Vid nämnda tidpunkt var det knappast möjligt att bedöma i vilken omfattning uppgifterna blivit allmänt spridda. Skadeeffekten kunde med andra ord inte överblickas. Enligt utskottets mening hade under dessa omständigheter ett beslut om beslag varit påkallat. Härvid vill utskottet särskilt understryka, att institutet beslag ur allmän synpunkt självfallet är av särskild betydelse när det är fråga om för vårt lands säkerhet så väsentliga frågor som det här gällde.

Härtill bör läggas att enligt TF ett beslag för att inte förfalla skall följas av åtal inom två veckor. Ett beslag hade sålunda framdrivit ett skyndsamt ställningstagande i åtalsfrågan. Nu blev handläggningstiden hos JK innan beslut i åtalsfrågan fattades anmärkningsvärt lång. Åtalsanmälan gjordes den 27 september medan tryckfrihetsåtalet mot Bratt väcktes först den 6 december. Dröjsmålet medförde en försening av ärendet. Att en spioneriutredning igångsatts av åklagaren var känt inom regeringen den 24 september. Som tidigare framhållits fick dröjsmålet till följd att ärendet aldrig underkastades tryckfrihetsrättslig prövning.

Vidare bör framhållas, att JK nedlade åtalet mot Bratt den 8 januari 1974 under den motiveringen att dom fallit i spionerimålet och att straff utöver det utdömda inte rimligen skulle kunna utkrävas. Det bör här antecknas, att domen mot Bratt då vunnit laga kraft, eftersom Bratt förklarat sig nöjd. Det kan härvid erinras om Svea hovrätts uttalande att

ansvarstalan i vanlig brottmålsordning ej är avsedd att träda i stället för tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren utan bör föregås av eller föras vid sidan av tryckfrihetsåtal.

Vid brott mot TF bör tryckfrihetsåtal vara det primära. Beaktas bör också att enligt uttryckligt stadgande i TF skall tryckfrihetsåtal alltid behandlas skyndsamt.

Utskottet finner med hänsyn till det anförda att handläggningen av åtals- och beslagsfrågorna i september 1973 varit anmärkningsvärd och att kritik kan riktas mot justitieminister Geijer och statsrådet Lidbom, vilket utskottet ger riksdagen till känna.

Som inledningsvis — — — (= utskottet) — — — lagstiftningen påkallad.

G Särskilt yttrande av herrar Boo (c), Fiskesjö (c), Jonnergård (c), Molin (fp) och Nordin (c), vilka med anledning av utskottets yttrande under punkten 2. *Den s. k. IB-affären* i vad avser frågan om beslag (s. 16–17) anför följande:

Frågan om förordnande av beslag borde ha meddelats av justitieministern i samband med åtalsanmälan till JK den 27 september 1973 angående Peter Bratts bok "IB och hotet mot vår säkerhet" och nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront är såsom utskottet framhållit svårbedömbart. Skrifterna innehöll uppgifter som bedömts vara till men för rikets säkerhet. Såsom utskottet konstaterat måste detta anses ha varit tungt vägande skäl för beslag. Om beslag hade skett, skulle tryckfrihetsåtalet enligt stadgandet i 10 kap. 4 § TF ha väckts inom två veckor och det från tryckfrihetsrättslig synpunkt olyckliga dröjsmålet med åtalet till den 6 december ha undvikits.

Justitieministern har framhållit, att han funnit det meningslöst att förordna om beslag, eftersom de ifrågavarande uppgifterna vid den tidpunkt, då ingripande kunde ske, redan vunnit en allmän spridning. Skadan skulle därför väsentligen redan vara skedd. Detta kan sägas beträffande Folket i Bild/Kulturfront och andra tidningar, som återgett uppgifter från Peter Bratts bok. Men det kan inte i samma mån gälla delar av boken. Detta leder fram till bedömningen att beslag på Peter Bratts bok inte skulle ha varit utan betydelse för möjligheterna att begränsa skadan.

Vi har funnit anledning att starkare än som skett i utskottets betänkande framhålla skäl som talar för att beslag borde ha skett. Beslag av tryckt skrift är emellertid ett ingripande tvångsmedel, som bör användas med stor försiktighet. Det ifrågavarande fallet måste såsom framhållits betecknas som svårbedömbart. Vi har därför inte kunnat finna tillräcklig anledning till erinran mot att justitieministern underlät att förordna om beslag mot Peter Bratts bok "IB och hotet mot vår säkerhet" och nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront.

Beträffande punkten 4. Beslut om införande av drivmedelsransonering (s. 20–23)

H Reservation av herrar Werner i Malmö (m), Hernelius (m) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet under punkten 4. *Beslut om införande av drivmedelsransonering m. m.* i stället för femte och sjätte styckena på s. 22 (Som framgår — kunde undvikas) bort anföra följande:

Som framgår av de uppgifter som erhållits från handelsdepartementet föregicks beslutet om drivmedelsransonering av vissa analyser av försörjningsläget. Någon allmän inventering av befintliga oljelager i landet m. m. företogs emellertid inte, vilket kunde ha skett med stöd av lagen (1948:390) om skyldighet för näringsidkare m. fl. att biträda vid planläggningen av rikets ekonomiska försvarsberedskap. Ett nödvändigt led i ransoneringsförberedelserna var för regeringen att för riksdagens prövning lägga fram förslag om att sätta allmänna förfogande- och ransoneringslagarna i tillämpning. Proposition härom beslöts i konsej den 16 november 1973. Riksdagen biföll propositionen den 11 december samma år.

Beträffande de påtalade hamstringseffekterna är det enligt utskottet att märka att regeringen tillkännagav ransoneringsplanerna lång tid före det ransonerings skulle träda i kraft och då utan att ha företagit en ordentlig inventering av oljetillgångarna. För att sätta de nämnda beredskapslagarna i tillämpning krävdes riksdagens samtycke. Emellertid medgav redan gällande lagstiftning en allmän inventering av oljetillgångarna. Någon sådan kom aldrig till stånd, detta trots att regeringen den 27 november 1973 tillkännagivit sin avsikt att i januari 1974 vidta ransoneringsåtgärder. Som nyss sagts tog riksdagsbehandlingen närmare en månad i anspråk. Det borde enligt utskottet ha funnits möjligheter för regeringen att se till att en snabbare behandling av ärendet kommit till stånd än vad som nu skedde. Dessa omständigheter samverkade enligt utskottet till att följderna av regeringens åtgärder blev onödiga hamstrings-effekter.

Beträffande punkten 5. Regeringens tillkännagivande av förslag till särskilda konjunkturstimulerande åtgärder m. m. (s. 23–24)

I Reservation av herrar Pettersson i Örebro (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Hernelius (m), Nordin (c), Josefson (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet under punkten 5. *Regeringens tillkännagivande av förslag till särskilda konjunkturstimulerande åtgärder m. m.* i stället bort anföra följande:

I finansplanen — — — (=utskottet) — — — av regeringsförslagen.

Enligt § 58 gällande regeringsform skall regeringen årligen för riksdagen uppvisa statsverkets tillstånd i alla dess delar, till inkomster och utgifter, fordringar och skulder. Skulle genom traktater med främmande

makter några medel tillflyta riket, skall för dem redovisas på lika sätt. I sammanhang med uppvisandet av statsverkets tillstånd och behov skall regeringen enligt § 59 regeringsformen för riksdagen framställa förslag rörande sättet att genom beviljningar fylla vad staten (dvs. budgeten) kan erfordra utöver de ordinarie inkomsterna.

I det tidigare detta år som slutligt antagna författningsförslaget har upptagits ett uttryckligt stadgande i 3 kap. 2 § riksdagsordningen enligt vilket budgetpropositionen skall innehålla såväl en finansplan, dvs. en sammanfattande redogörelse för budgetförslaget och analys av det ekonomiska läget, som en nationalbudget, dvs. en s. k. försörjningsbalans med beräkningar av det samhällsekonomiska utrymmet för både privat och offentlig konsumtion och investering.

I propositionen — — — (=utskottet) — — — varit möjligt.

Vad gäller frågan om finansplan förhåller det sig enligt utskottet otvivelaktigt så att även hittills gällande regeringsform förutsätter att en sådan skall åtfölja statsverkspropositionen. Detta har inte iakttagits av regeringen i år. Statsverkspropositionen avgavs visserligen i ett läge då energikrisens verkningar var svåra att överblicka. Det har bl. a. uppgivits att det vid den tidpunkten saknades analyser av konjunkturinstitutet och OECD-rapporter beträffande den ekonomiska situationen i anledning av krisen.

Med hänsyn emellertid till vikten av att riksdagen och dess finansutskott genast vid riksdagens början skall få underlag för sitt arbete med budgetregleringen, vilket uttryckligen angavs bl. a. i samband med att detta utskott inrättades, var nämnda brist trots de speciella förhållandena som betingades av oljekrisen knappast försvarbar från konstitutionell synpunkt.

Beträffande tillkännagivandet av regeringsförslaget om de ekonomisk-politiska åtgärderna vid den allmänpolitiska debatten anser utskottet principiellt när det gäller regeringsförslag av större räckvidd att konseljbeslut bör föreligga innan förslag offentliggörs.

Utskottet har velat bringa nu angivna synpunkter till riksdagens kännedom.

Beträffande punkten 7. Befrielse från aktievinstbeskattning (s. 27—28)

J Reservation av herrar Werner i Malmö (m), Björck i Nässjö (m) och Molin (fp), vilka ansett att utskottet under punkten 7. *Befrielse från aktievinstbeskattning* i stället för sista stycket under punkten (s. 28) bort anföra följande:

Av de uppgifter som framkommit om handläggningen inom finansdepartementet av ansökningar om befrielse från aktievinstbeskattning vid strukturrationaliseringar framgår att praxis skärpts under de senaste åren. Detta har lett till minskade möjligheter för mindre företag, särskilt familjeföretag, att erhålla skattebefrielse. Utskottet har i övrigt inte kunnat finna någon helt enhetlig praxis för Kungl. Maj:ts prövning av dess ärenden.

Beträffande punkten 8. Remisser till lagrådet (s. 28)

K Särskilt yttrande av herrar Boo (c), Fiskesjö (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Molin (fp), Nordin (c) och fru Jacobsson (m), vilka anfört följande:

Den redovisning som utskottet lämnar angående lagrådsremisserna visar en kontinuerlig nedgång av det antal lagförslag som årligen blir föremål för lagrådets granskning. Detta måste anses betänkligt med hänsyn till det skydd för rättssäkerhetsintresset, enhetligheten, konsekvensen och klarheten i rättssystemet som lagrådsgranskningen enligt vår mening utgör. I en reservation (c, fp, m) till utskottets betänkande förra året rörande författningsreformen underströk reservanterna detta samt utvecklade sin syn på den framtida utformningen av lagrådsgranskningen. Utskottet kommer senare i år att behandla motioner rörande lagrådsgranskningen, och vi får därför tillfälle att återkomma med synpunkter i frågan.

Beträffande punkten 9. Riksdagens skrivelser till Kungl. Maj:t (s. 29)

L Reservation av herrar Boo (c), Pettersson i Örebro (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Hernelius (m), Nordin (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet såvitt avser *inrättande av en fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete* (s. 29) i stället bort anföra följande:

Vid riksdagens beslut om riktlinjerna för statens utvecklingsfond avslog riksdagen Kungl. Maj:ts förslag beträffande fondens anknytning till STU och biföll en reservation av följande innehåll:

Utskottet delar den i motionerna framförda uppfattningen att statens utvecklingsfond administrativt bör knytas till STU. Efter den utveckling som STU på senare tid undergått synes STU väl svara mot de krav som i propositionen ställs på den myndighet till vilken fonden skall vara anknuten. Att dra en gräns mellan olika faser i ett industriellt utvecklingsprojekts framväxt och hänföra dessa till skilda stödorgan såsom skulle bli följden av propositionens organisatoriska lösning synes opraktiskt.

Kungl. Maj:t har med anledning av riksdagsbeslutet uppdragit åt STU att handha medelsförvaltning och personaladministration. Enligt utskottets mening är det uppenbart att riksdagsbeslutet inte enbart syftade till en anknytning av så begränsat slag till STU. Det kan erinras om att STU:s centrala uppgift är projektadministration. Riksdagsbeslutet måste enligt utskottet tolkas så att en fastare anknytning till STU avsågs. Viljeinriktningen i riksdagsbeslutet kan således ej sägas ha uppfyllts. Detta ger utskottet riksdagen till känna.

M Reservation av herrar Boo (c), Pettersson i Örebro (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Hernelius (m), Nordin (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet såvitt anser *Sveriges Lantbruksrepresentation i utlandet* (s. 29) i stället bort uttala följande:

Inom den svenska utlandsrepresentationen har funnits tre lantbruksrepresentanter placerade i resp. Bonn, Bryssel och Washington. Lantbruksrepresentanterna har till uppgift att inhämta och förmedla kunskaper om jordbruket, skogsbruket och fisket samt därmed sammanhängande näringar ävensom miljövärden i de länder eller internationella organisationer som ingår i deras verksamhetsområden.

I jordbruksutskottets betänkande (JoU 1973:1, punkten 2), som godkändes av riksdagen den 23 mars 1973, behandlades motioner om utökning av lantbruksrepresentationen i utlandet. Utskottet framhöll bl. a. att starka skäl talade för en förstärkning av denna representation redan fr. o. m. budgetåret 1973/74 med en ny befattning för de östeuropeiska länderna. För ändamålet borde sålunda anvisas ett förslagsanslag om 250 000 kronor.

En minoritet i jordbruksutskottet liksom en minoritet i riksdagen motsatte sig det ökade anslaget till lantbruksrepresentationen i utlandet och framhöll – utan särskilt yrkande härom – att det kunde komma att visa sig ändamålsenligt att placera en särskild representant i Nairobi.

Jordbruksutskottets förslag och riksdagens beslut innebar att den hittillsvarande specialbevakningen som utfördes av lantbruksrepresentanterna i Bonn, Bryssel och Washington, vilken bedömts vara av stort gagn och fylla ett angeläget syfte, inte skulle upphöra utan i stället kompletteras med en motsvarande bevakning i de östeuropeiska länderna. Var den nya östeuropeiska befattningen tills vidare skulle placeras borde ankomma på Kungl. Maj:t att närmare bedöma. Härvid förordades i första hand Moskva.

Kungl. Maj:t har med anledning av riksdagens beslut vidtagit följande åtgärder. Sedan sedvanligt regleringsbrev, som väl ansluter till riksdagens beslut, utfärdats den 5 juni har Kungl. Maj:t den 30 augusti förordnat att lantbruksrepresentanten i Bonn fr. o. m. den 1 oktober i stället skall tjänstgöra såsom lantbruksrepresentant vid Sveriges beskickning i Moskva. I stället för att förordna någon ny lantbruksrepresentant i Bonn har Kungl. Maj:t den 26 oktober beslutat medge att en tjänsteman vid lantbruksstyrelsen i Stockholm tills vidare under två månader per år får "bestrida göromål som ankommer på lantbruksrepresentant vid ambassaden i Bonn". Uppenbarligen med anlitande av de medel som inbesparats genom indragningen av den permanenta tjänsten som lantbruksrepresentant i Bonn har Kungl. Maj:t den 13 september förordnat en departementssekreterare i jordbruksdepartementet att tills vidare tjänstgöra som lantbruksrepresentant vid Sveriges beskickning i Nairobi.

Genom dessa åtgärder har Kungl. Maj:t sålunda följt riksdagsbeslutet endast så till vida att en lantbruksrepresentant nu knutits till beskickningen i Moskva. I samband härmed har emellertid den tidigare permanenta bevakningen av jordbruksfrågor m. m. i Bonn väsentligt inskränkts. Vidare har en tjänst som lantbruksrepresentant inrättats i Nairobi, vilket förordades av en minoritet i jordbruksutskottet och i riksdagen.

Regeringens åtgärder, som synes ha tagit sikte på att tillgodose

önskemålen i den av riksdagen avslagna reservationen, strider sålunda i ett väsentligt avseende – inskränkningen av bevakningen i Bonn -- mot vad riksdagen beslutat. Vad utskottet anfört ges härmed riksdagen till känna.

Beträffande punkten 10. Vissa frågor om diarieföring inom statsdepartementen (s. 29–31)

N Reservation av herrar Boo (c), Werner i Malmö (m), Fiskesjö (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Molin (fp) och Nordin (c), vilka ansett att utskottet under punkten 10. *Vissa frågor om diarieföring inom statsdepartementen* i stället för de två sista styckena (s. 31) bort anföra följande:

Breven i fråga är ställda till mottagarna i deras egenskap av statsråd/statssekreterare och innehåller olika sakuppgifter. I breven finns vidare meningsyttringar som uppenbarligen varit avsedda att påverka handläggningen av eller beslutet i vederbörande ärende. Det faktum att breven är adresserade till mottagaren personligen kan inte åberopas som skäl för att breven inte skall betraktas som allmänna handlingar. De angivna breven borde således ha överlämnats till vederbörande registrator för diarieföring. Genom att breven inte diarieförts kan allmänheten ha undandragits insyn i de ärenden breven behandlar. Utskottet ger riksdagen detta till känna.

Beträffande punkten 15. Övriga frågor (s. 39–41)

O Reservation av herrar Boo (c), Pettersson i Örebro (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Hernelius (m), Nordin (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet vad avser *utanordnande av arvode m. m. för visst utredningsuppdrag* i stället för sista meningen i avsnittet (s. 40) bort anföra följande:

Om uppdrag lämnas åt juridisk person bör uppgift först inhämtas om karaktären av företaget och om dess rörelse. I förevarande fall kom uppdraget att anförtros åt ett s. k. enmansbolag och inkomsten från uppdraget utgjorde praktiskt taget bolagets enda rörelseintäkt under perioden i fråga. En enkel undersökning hade kunnat förebygga att utredningsuppdraget gavs åt detta bolag.

P Reservation av herrar Boo (c), Werner i Malmö (m), Fiskesjö (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Nordin (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet vad avser handläggningen av viss fråga rörande *näringshjälp m. m.* i stället för sista meningen i avsnittet (s. 40) bort anföra följande:

Utredningen ger emellertid anledning till antagande, att de kontakter från kanslihusets sida som tagits i förevarande ärende gått längre än som varit motiverat för att få information om fallet och kan därför ha uppfattats som påtryckningar angående ärendets handläggning.

Det är en viktig princip i vårt konstitutionella system att enskild regeringsledamot inte äger rätt att ge myndighet eller dess tjänstemän bindande order eller direktiv. Samma förbud gäller självfallet också för tjänstemännen i kanslihuset. Det aktuella fallet föranleder utskottet understryka betydelse av att denna princip konsekvent upprätthålles.

Q Särskilt yttrande av herrar Werner i Malmö (m), Björck i Nässjö (m) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka såvitt avser *kungörelsen om skyldighet för statliga myndigheter att anlita flygbolaget Crownair AB* (s. 40- 41) anfört följande:

Kungl. Maj:t utfärdade den 5 juni 1973 en kungörelse (1973:598) om skyldighet för statliga myndigheter att anlita Crownair Swedish Ltd AB. Kungörelsen har trätt i kraft den 1 juli 1973. Bestämmelserna i 1952 års upphandlingskungörelse, som då gällde, omfattade i och för sig inte formell upphandling av tjänster. Såsom framhållits i Kungl. Maj:ts proposition angående riktlinjer för den offentliga upphandlingen tillämpades dock kungörelsens bestämmelser ofta analogt vid sådan upphandling (prop. 1973:73 s. 4). Riksdagen beslöt den 15 maj 1973 ge Kungl. Maj:t till känna vad finansutskottet anfört i sitt betänkande med anledning av propositionen jämte motioner. Den huvudsakliga innebörden härav var att de av Kungl. Maj:t föreslagna riktlinjerna för den offentliga upphandlingen – vilka i sin tur baserats på upphandlingskommitténs förslag i betänkandet Offentlig upphandling (SOU 1971:88) - i allt väsentligt tillstyrktes. Här efter har Kungl. Maj:t den 25 maj 1973 utfärdat en ny upphandlingskungörelse (1973:600), som trätt i kraft den 1 januari 1974. Den nya kungörelsen gäller formellt även för de statliga myndigheternas upphandling av tjänster.

Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om andan i kungörelsen om skyldighet för statliga myndigheter att anlita Crownair, vilken utfärdats mindre än två veckor efter den nya upphandlingskungörelsen, står i överensstämmelse med de inför riksdagen redovisade allmänna riktlinjerna för den statliga upphandlingen. Kungörelsen om skyldighet att anlita Crownair måste – inte minst med hänsyn till de i kungörelsen i fyra punkter formulerade undantagen – betraktas som direkt inriktad på att gynna det till hälften statsägda (genom försvarsdepartementet) flygföretaget. Härigenom kan uppenbart den för övrig statlig upphandling grundläggande principen om krav på affärsmässighet sättas ur spel och onödiga fördyringar uppkomma för de statliga myndigheterna.

R Reservation av herrar Boo (c), Werner i Malmö (m), Fiskesjö (c), Björck i Nässjö (m), Jonnergård (c), Nordin (c) och Lindahl i Hamburgsund (fp), vilka ansett att utskottet såvitt avser *upphandling från ARE-bolagen av vissa konsulttjänster* (s. 41) i stället bort anföra följande:

Som framgår av den till betänkandet fogade kanslipromemorian (*bilaga 17*) vände sig handelsdepartementet den 5 november till ARE-

bolagen med begäran om sammanträffande och utkast till tema m. m. för den då förestående oljesparkampanjen. Sammanträffande kom till stånd dagen därpå och med deltagande av även överstyrelsen för ekonomiskt försvar och nämnden för samhällsinformation. I ett brev till ARE-bolagen den 8 november bekräftade handelsdepartementet att det "enligt särskild överenskommelse givit ARE-bolagen i uppgift att svara för utarbetandet av tidsplan, mediaplan och kampanjsymbol, produktion och förmedling av annonser, produktion och distribution av affischer, en hushållstrycksak och s. k. skötselänvisningar för villaägare". Offert skulle upprättas i vanlig ordning och godkännas av kampanjledningen efter hörande av nämnden för samhällsinformation. Departementet reserverade sig dock för ändringar och omdisponeringar som kunde vidtas som följd av förändringar i bedömningen av försörjningsläget. I en samma dag, dvs. den 8 november, avgiven skrivelse till Konungen hemställde överstyrelsen för ekonomiskt försvar om medel på sammanlagt drygt 4,2 miljoner kronor till en landsomfattande kampanj för energisparande åtgärder. Framställningen bifölls av Kungl. Maj:t den 16 november.

I riksdagens frågestund den 29 november besvarade handelsminister Feldt två frågor rörande den nyssnämnda upphandlingen av tjänster av ARE-bolagen. Handelsministern, som själv framhöll att 1952 års upphandlingskungörelses bestämmelser så långt som möjligt borde följas även beträffande upphandling av tjänster, hänvisade främst till att det förelegat extraordinära förhållanden och att det inte funnit tid för infordran av anbud, eftersom förarbetet omedelbart måste påbörjas. Enligt handelsministern utarbetades förslaget till sparkampanj av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och behandlades inom en vecka i kanslihuset och av regeringen innan beslutet togs, vilket som ovan nämnts skedde den 16 november. Han framhöll också att innan beslutet fattats kunde inte kontakter tas med några företag. Vederbörande tjänstemän hade då, enligt handelsminister, endast två à tre dagar på sig för att åstadkomma den upphandling som var nödvändig.

Den av handelsministern i riksdagen lämnade redovisningen av hur upphandlingen av tidsskäl inriktats på ARE-bolagen är oförenlig med det ovan angivna händelseförloppet. Av handlingarna framgår tvärtom klart att departementet redan den 5 november, då frågan om en sparkampanj kom upp, vände sig till ARE-bolagen. Det formella uppdraget till ARE-bolagen lämnades därefter av handelsdepartementet den 8 november, medan Kungl. Maj:ts beslut om anslag till överstyrelsen för ekonomiskt försvar fattades först den 16 november. Trots att de av Kungl. Maj:t beslutade medlen för sparkampanjen ställts till överstyrelsens förfogande har — med avsteg från normala upphandlingsregler — de reella besluten om att ARE-bolagen skulle anlitas fattats av handelsdepartementet. Att ett departement på detta sätt direkt går in och styr en underordnad myndighets upphandling i ett enskilt ärende får betraktas som klart olämpligt.

Utskottet ger det ovan anförda till kännä.

BILAGEDEL

Konseljärenden år 1972

Ärendegrupp	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	H	In
1 Propositioner	25	4	6	13	10	40	11	10	6	6
2 Lagrådsremisser	11	--	--	--	1	3	--	--	--	--
3 Utfärdande av författningar (SFS)	155	2	47	93	82	206	93	50	27	19
4 Kommittédirektiv	15	2	2	6	11	10	10	4	7	4
5 Regleringsbrev samt anslags- och statsbidragsärenden	376	61	257	319	144	246	695	256	55	340
6 Tjänsteärenden	1 251	341	594	570	282	1 494	1 182	274	115	206
7 Besvärärenden	224	5	431	163	593	330	627	686	35	622
8 Dispensärenden och övriga partsärenden	2 998 ¹	47	928	837	944	1 799	929	276	168	920
9 Hemliga ärenden	5	89	121	--	--	70	1	--	77	5
10 Övriga ärenden	48	12	77	51	52	176	121	46 ²	25	30
Totalt	5 108	563	2 463	2 052	2 119	4 374	3 669	1 602	515	2 152

¹inkl. 2 108 nädeärenden.

²inkl. 3 ärenden i 50-årsprotokoll, som omedelbart offentliggjorts.

Konseljärenden år 1973

Ärendegrupp	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	H	In	C	Ind	S:a
1 Propo- sitioner	55	2	6	11	13	56	14	11	12	10	4	10	204
2 Lagråds- remisser	11	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	1	15
3 Utfärdan- de av för- fattningar (SFS)	310	9	29	156	73	296	61	71	63	95	31	12	1 206
4 Kommitté- direktiv	20	-	2	8	9	7	9	7	4	1	4	5	76
5 Reglerings- brev samt anslags- och stats- bidrags- ärenden	460	64	266	311	111	254	706	296	59	455	142	143	3 267
6 Tjänste- ärenden	993	390	470	294	352	1 545	1 254	238	134	189	348	207	6 414
7 Besvär- ärenden	175	6	426	197	768	604	976	582	63	802	1 027	23	5 649
8 Dispens- ärenden och övriga partsären- den	3 043 ¹	62	1 090	835	618	1 558	732	207	971	860	291	286	10 553 ¹
9 Hemliga ärenden	12	70	110	2	1	112	1	1	86	11	1	-	407
10 Övriga ärenden	53	49 ²	59	45	37	100	82	32 ³	52 ⁴	23	22	26 ⁵	580
Totalt	5 132	652	2 458	1 859	1 982	4 533	3 835	1 445	1 444	2 447	1 871	713	28 371

¹ inkl. 2 203 nådeärenden.

² inkl. 35 ärenden i 50-årsprotokoll, som omedelbart offentliggjorts.

³ inkl. 7 ärenden i 50-årsprotokoll, som omedelbart offentliggjorts.

⁴ inkl. 4 ärenden i 50-årsprotokoll, som omedelbart offentliggjorts.

⁵ inkl. 7 ärenden i 50-årsprotokoll, som omedelbart offentliggjorts.

*Bilaga 2***PM med vissa uppgifter om regeringsärendens hänförande till s. k. 50-årsprotokoll**

I 1 § första stycket lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar (sekretesslagen) stadgas, att i statsrådet förda protokoll i ärenden som angår rikets förhållande till främmande makt inte får utan Konungens tillstånd utlämnas tidigare än femtio år efter protokollets datum.

Konstitutionsutskottet har i de senare årens granskningsbetänkanden (KU 1970:42, 1971:34, 1972:26 och 1973:20) uppehållit sig vid frågan om konsejlärendenas offentlighet. Utskottet har därvid – mot bakgrund av den fundamentala roll för vår konstitutionella rätt och för rättssäkerheten i samhället som principen om allmänna handlingars offentlighet spelar – framhållit vikten av att offentlighetsprincipen i största möjliga utsträckning tillämpas inte bara i fråga om tvåårsprotokollen utan även i fråga om 50-årsprotokollen. För de fall omedelbart offentliggörande anses kunna ske har utskottet förordat att protokollen på lämpligt sätt förses med en föreskrift härom. Med en sådan föreskrift skulle enligt utskottet oklarhet beträffande protokollens offentlighet undvikas.

I 1973 års granskningsbetänkande uttryckte utskottet sin tillfredsställelse över att Kungl. Maj:t under år 1972 förordnat om offentliggörande av samtliga tvåårsprotokoll. Inte heller beträffande åtskilliga av 50-årsprotokollen kunde emellertid enligt utskottet hinder anses föreligga mot ett omedelbart offentliggörande. Utskottet uttalade därvid att exempelvis beslut om erkännande av främmande stater och om undertecknande av konventioner i regel alltid bör offentliggöras omedelbart. I dessa avseenden hade utskottet uppmärksammat att berörda departement tillämpat olika principer. Sålunda hade jordbruksdepartementets samtliga 50-årsprotokoll förklarats omedelbart offentliga, vilket inneburit att beslut om undertecknande av konventioner och ratificering av protokoll blivit offentliga. Utskottet framhöll härvid att motsvarande ärenden med utrikesdepartementets hittillsvarande praxis skulle varit sekretessbelagda. Utskottet förutsatte, att Kungl. Maj:t ägnade ifrågavarande sekretessfråga fortsatt uppmärksamhet.

Statsrådsberedningen har den 22 november 1973 lämnat vissa anvisningar rörande statsrådsprotokollens offentliggörande m. m. till expeditionscheferna och chefen för utrikesdepartementets administrativa avdelning. Beträffande 50-årsprotokollen har följande rekommendation utfärdats:

Fr. o. m. årsskiftet 1973/74 bör beslut om erkännande av främmande stater och undertecknande resp. ratifikation av internationella överenskommelser i överensstämmelse med 1 § första stycket sekretesslagen tas in i 50-årsprotokollet. Om hinder mot ett offentliggörande inte föreligger bör dock samtidigt förordnas att protokollet får offentliggöras genast.

Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén har i mars 1974 framlagt ett utkast till lag om allmänna handlingar. Utkastet, som är

utarbetat inom kommitténs sekretariat, är avsett som diskussionsunderlag. I detta syfte avser kommittén att under innevarande vår hålla ett antal hearings rörande utkastet.

Beträffande utrikessekreteressen föreslås i § 4 följande stadgande:

Handling, som angår rikets förhållande till annan stat eller svensk myndighets eller medborgares förhållande till annan stats myndighet eller medborgare eller som eljest rör annan stat eller dess medborgare, skall hållas hemlig, om det kan antagas att utlämnande skadar riket eller stör dess mellanfolkliga förbindelser.

Har handling inkommit till eller upprättats hos statsdepartementet eller utrikesrepresentationen, skall handlingen hållas hemlig om det icke är uppenbart att utlämnande kan ske utan risk för sådan följd som sägs i första stycket.

Handling får enligt denna paragraf utan regeringens tillstånd hållas hemlig högst trettio år från det den inkom eller upprättades. Regeringens förordnande om fortsatt hemlighållande får avse en tid av högst fyrtio år från nämnda tidpunkt.

Stadgandet avses ersätta 1 § första stycket och 3 § sekretesslagen som behandlar statsrådsprotokollen i ärenden som angår rikets förhållande till främmande makt respektive handlingar som rör dessa förhållanden. Som kommentar till den föreslagna 4 § anförs i utkastet bl. a.:

Det torde i stort sett råda enighet om att rikets förhållande till främmande makt måste skyddas för insyn i betydande utsträckning, att sekretessbehov kan föreligga i ärenden av högst skiftande slag men att behovet är särskilt uttalat beträffande den utrikes brevväxlingen i egentlig mening. Det synes välmotiverat att – såsom den starka minoriteten i offentlighetskommitténs förordade – även i lagtexten göra en skillnad mellan handlingar hos departementen och utrikesrepresentationen och andra handlingar med utrikes anknytning. Denna metod har använts i utkastets 4 §, varvid dock handlingar med utrikes anknytning i allmänhet behandlas i första stycket och villkoren för hemlighållande angivits så att det "kan antagas, att utlämnande skadar riket eller stör dess mellanfolkliga förbindelser". Uttrycket kan antagas innebära att risken inte behöver vara betydande, men kravet att rikets säkerhet eller mellanfolkliga förbindelser måste vara föremål för hot gör det uteslutet att åberopa sekretess för handlingar av betydelse enbart för enskilda mellanhavanden. Detta bör medföra en något snävare avgränsning av sekretessen än enligt nu gällande lag. I andra stycket har behandlats den "egentliga" utrikessekreteressen, där presumtionen är för hemlighållande.

En förkortning av den nuvarande femtioårstiden för utrikessekreteressen har påyrkats från åtskilliga håll och synes knappast ägnad att väcka några egentliga farhågor. Offentlighetskommitténs förslag att låta den normala sekretesstiden vara trettio år med möjlighet till förlängning till fyrtio år kan vara en rimlig avvägning. I avsevärd utsträckning bör risken för internationella förvecklingar kunna anses utesluten efter betydligt kortare tid, varvid sekretessen bortfaller enligt den föreslagna formuleringen.

Vid genomgång av 1973 års 50-årsprotokoll för utrikes-, finans- och handelsdepartementen har följande kunnat konstateras.

Utrikesdepartementets 50-årsprotokoll innehåller från och med april 1973 förordnande om omedelbart offentliggörande i ärenden rörande erkännande av främmande stater, undertecknande och ratifikation av

internationella överenskommelser samt övertagande av skyddet i visst land för annat lands intressen. Som belysning av den förändring som i detta hänseende inträtt kan nämnas att under första kvartalet 1973 inte något av de 23 i protokollet intagna besluten offentliggjorts, medan för fjärde kvartalet förordnats om omedelbart offentliggörande beträffande 10 av sammanlagt 21 ärenden.

Finansdepartementets 50-årsprotokoll omfattar endast ett 15-tal ärenden, de flesta avseende undertecknande eller ratifikation av dubbelbeskattningsavtal. Omedelbart offentliggörande har skett endast beträffande vissa förordnanden om skyddsklassindelning.

Beträffande dubbelbeskattningsavtalen har från finansdepartementet inhämtats, att man inte ansett sig kunna häva sekretessen i samband med beslut om undertecknande, eftersom man vid denna tidpunkt inte med säkerhet kan veta om något avtal kommer till stånd. Ett offentliggörande av avtalsinnehållet skulle därför enligt departementet kunna ha en störande inverkan på vårt förhållande till fördragslandet. Genom att proposition om avtalet alltid lämnas till riksdagen, när avtal kommit till stånd, blir dock den viktigaste handlingen i sammanhanget – avtalet – offentlig.

Handelsdepartementets 50-årsprotokoll omfattar drygt 80 ärenden, vilka huvudsakligen avser beslut om utförseltillstånd och förslag till handelsavtal. Av dessa har förordnande om offentliggörande endast meddelats i två fall nämligen ett beslut den 9 november 1973 avseende förslag till långtidsavtal rörande handel med Demokratiska Folkrepubliken Korea samt ett beslut den 20 december 1973 avseende förslag till varuutbyte med Tyska demokratiska republiken.

PM

angående organisation och arbetsformer inom statsdepartementen.

I samband med 1973 års granskning av statsrådsprotokollen anförde konstitutionsutskottet (KU 1973:20) att vid 1974 års granskning skulle tas upp frågor om bl. a. ärendefördelningen mellan olika departement, personalutvecklingen inom departementen och decentraliseringsåtgärder. Under hösten 1973 fattade riksdagen ett beslut som innebar att antalet statsdepartement fr. o. m. den 1 januari 1974 ökade från 12 till 13. I samband därmed skedde betydande förändringar av ärendefördelningen mellan vissa av departementen.

Genom utskottets kansli gjordes under november och december 1973 ett antal intervjuer med expeditionscheferna i de olika departementen. På grund av de särskilda förhållanden som råder i utrikesdepartementet uteslöts dock detta departement i detta sammanhang. Härvid togs upp en rad frågor om de organisatoriska förhållandena och arbetsformerna inom departementen. Samtidigt med intervjuerna gjordes en insamling av uppgifter angående arbetsfördelningen inom departementen. I denna PM redovisas resultaten från dessa undersökningar. Denna bilaga är alltså avsedd att ge en komplett bild av arbetsfördelningen i kanslihuset per den 1 januari 1974.

KU 1974:22

	71
	Sid.
4. Sammanställning av antalet konseljären den 1967–1973 . . .	160
4 a. Angående antalet besvär hos Kungl. Maj:t 1966–1972 . .	162
5. Statsdepartementens organisationsavdelnings personalöver- sikt 1973–11–01	163
6. Utredningsrapporter 1964–1973 i SOU resp. Ds-serien	164
7. Departementstjänstemännens medverkan som ledamöter (L), experter (E) samt sekreterare (S) inom utredningar inom det egna departementet respektive övriga departement	165

Gällande regler m. m.

Den förvaltningsorganisation, som omedelbart biträder regeringen vid utövandet av riksstyrelsen, har sedan den s. k. departementalreformen 1840–1841 varit uppdelad på statsdepartement. Regeringsformens bestämmelser på hithörande område var tidigare mycket detaljerade. Sålunda innehöll RF 5 och 6 §§ efter departementalreformen från början stadgande om antalet statsråd och en uppräknig av de olika departementen. Från 1918 upptogs endast en ramföreskrift om antalet statsdepartement, lägst åtta och högst tio, och en föreskrift om antalet statsråd utan departement, nämligen tre. Sin nuvarande lydelse erhöi här aktuella stadganden 1941.

Enligt RF 5 § skall för särskilda grenar av rikets styrelse finnas statsdepartement till det antal som bestämmes genom en av konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag. Departementens benämningar och fördelningen av ärenden mellan departementen bestämmes av konungen genom en offentlig kungjord stadga. Vidare stadgas att konungen för varje departement bland statsrådets ledamöter utser en chef och föredragande. Konungen äger dock förordna annan ledamot av statsrådet att i departementschefens ställe föredraga de ärenden konungen bestämmer. I RF 6 § stadgas, att statsrådet består av cheferna för departementen samt statsråd utan departement till det antal, lägst tre, varom stadgas i en av konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag.

Den nu gällande lagen om antalet statsdepartement och statsråd utan departement trädde i kraft den 1 januari 1974 och föreskriver att antalet departement skall vara 13 samt att antalet statsråd utan departement skall vara lägst tre och högst sex.

Vissa föreskrifter om departementens organisation finns vidare i Kungl. Maj:ts departementsinstruktion (1965:386, ändrad 1971:1042) vilken äger tillämpning inom samtliga departement utom utrikesdepartementet samt inom statsrådsberedningen. Om ärendefördelningen finns bestämmelser i departementsstadgan (1963:214, ändrad och omtryckt 1973:1138).

I den under årets riksdag slutligt antagna nya regeringsformen regleras hithörande förhållanden i 7 kap. 1 §. Där stadgas att ett regeringskansli skall finnas för beredning av regeringsärendena. I detta skall ingå departement för skilda verksamhetsgrenar. Regeringen fördelar ärenden mellan departementen och statsministern utser bland statsråden chefer för departementen. Några regler angående antalet departement eller antalet statsråd finns inte längre. I propositionen 1973:90 med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m. anförde departementschefen att regeringens arbetsformer måste vara anpassade till regeringens funktioner och till dess karaktäristiska uppbyggnad. De bör enligt departementschefen inte göras till föremål för en ingående grundlagsreglering som tynger regeringsarbetet med formaliteter som hindrar en anpassning av arbetet till växlande förhållanden. En allmän utgångspunkt bör därför vara att man visar återhållsamhet med att binda

regeringens arbetsformer i grundlag. Beträffande propositionens förslag till reglering av regeringsarbetet och departementsorganisationen vilket i dessa delar i stort följer grundlagberedningens förslag i betänkandet Ny regeringsform – Ny riksdagsordning (SOU 1972:15) anförde departementschefen vidare bl. a.

Några remissinstanser har anlagt kritiska synpunkter på beredningens förslag till organisatorisk reglering av regeringsarbetet. Den tanken har förts fram att statsråds-kretsen bör vidgas väsentligt. För att regeringen likväl till fullo skall kunna fullgöra den politiska styrningen har i det sammanhanget hävdats att det inom statsråds-kretsen bör bildas ett särskilt inre kabinett för politiska frågor. Ett par andra instanser anser att beredningen har lämnat alltför stort spelrum åt statsministern och regeringen att bestämma regeringens sammansättning. Ett önskemål som har framförts är vidare att i grundlag eller lag skall anges ramar för antalet statsråd och antalet departement, ett annat att det i RF klart skall utsägas att i regeringen skall ingå både departementschefer och statsråd utan departement. I ett par remissvar ställs krav på grundlagsbestämmelse om juridisk kompetens för två av regeringens ledamöter som inte är departementschefer.

Mot bakgrund av vad som har framkommit under remissbehandlingen av beredningens förslag är det enligt min mening angeläget att understryka det i och för sig självklara förhållandet att man vid utformningen av grundlagsreglerna om regeringsarbetet måste räkna med olika typer av regeringar: enpartiregering, koalitionsregering mellan två eller flera partier och samlingsregering. De olika typerna av regering kan kräva olika arbetsformer. Vidare måste beaktas att de samhällsproblem som står i förgrunden för regeringens verksamhet kan växla och att tyngdpunkten i regeringsarbetet därför kan förskjutas från tid till annan. Man kan enligt min mening inte heller helt bortse från att den rent personliga uppfattningen hos regeringsledamöterna om det lämpligaste sättet att organisera arbetet inom regeringen kan vara skiftande. Synpunkter som de nämnda talar enligt min mening starkt för att statsministern och regeringen bör ges den mycket vidsträckta möjlighet att bestämma regeringens sammansättning och formerna för fördelningen av uppgifterna inom regeringskretsen som beredningens förslag medger.

Under remissbehandlingen har inte ifrågasatts annat än att departementssystemet med dess i huvudsak vertikala uppdelning av förvaltningsområdena och en motsvarande gruppering av de myndigheter som sorterar under regeringen bör behållas. Detta system bör också i fortsättningen vara grundlagsfäst. Men med detta bör man i det väsentliga göra halt när det gäller grundlagsreglering av regeringsarbetets organisation.

Om grundlagsregleringen av regeringsarbetet begränsas på det sätt jag nu har förordat, öppnas möjligheter att variera arbetsformerna alltefter behov och målsättning. Arbetet kan mycket väl bedrivas i former som överensstämmer med de nuvarande. Man kan också tänka sig att ett mer eller mindre fast organiserat samråd kommer till stånd inom grupper av statsråd, grupper som kan variera med hänsyn till frågornas beskaffenhet. Uteslutet är inte heller att genom organisatoriska åtgärder inom grundlagens ram främja en omläggning i riktning mot vad som kan kallas ett inre kabinett.

I likhet med beredningen finner jag det inte motiverat att i RF eller annan lag ange ramar för antalet statsråd eller antalet departement. Självklart är emellertid att riksdagen skall vara tillförsäkrad ett inflytande

i dessa frågor. Detta uppnås enligt min mening på ett tillfredsställande sätt genom reglerna om riksdagens anslagsmakt. Vidare bör det vara regeringens ensak att under parlamentariskt ansvar bestämma på vilket sätt man skall sörja för den behövliga rättsliga kontrollen inom regeringen av dess beslut och förslag.

Utvecklingen av författningsbestämmelserna angående organisationen av regeringsarbetet och departementsorganisation har sålunda successivt inneburit att en regerings möjligheter att själv besluta i dessa frågor ökat.

Bakgrund

1. *Författningsutredningen*

Frågan om regeringsarbetets organisation och regeringsärendenas handläggning uppmärksammades av författningsutredningen dels i ett särskilt delbetänkande, Regeringsarbetet (SOU 1958:14), dels i slutbetänkandet Sveriges statskick, del 2 Motiv (SOU 1963:17). Beträffande departementsindelningen anförde utredningen att denna inte kan bli definitiv utan fortlöpande måste anpassas efter statsverksamhetens utveckling, arbetsförhållandena inom regeringen osv. Utredningen ansåg att dessa frågor naturligen i första hand ankom på regeringen att själv bedöma. Dessa förhållanden ansågs emellertid vara av sådan vikt att det borde skapas förutsättningar för att de kunde ägnas kontinuerlig uppmärksamhet. Utredningen föreslog med hänsyn till detta att ett regeringskansli skulle inrättas vid sidan av departementen med främsta syfte att tillgodose samordnings- och granskningsuppgifter. Till skillnad från departementen, som sysslar med särskilda grenar av den statliga verksamheten, skulle regeringskansliet utgöra det organisatoriska underlaget för samverkan inom statsrådsretsen och för handläggning av vissa för departementen gemensamma ärenden. Bland de frågor som utredningen ansåg att regeringskansliet borde ägna särskild uppmärksamhet åt nämndes departementsindelningen och möjligheterna att begränsa antalet regeringsärenden genom att till andra myndigheter decentralisera sådana ärenden som är av förvaltningsnatur.

2. *Departementsutredningen*

Den 5 juni 1963 uppdrog Kungl. Maj:t åt dåvarande statsrådet Hermansson att utreda statsdepartementens – med undantag för utrikesdepartementet – organisation och arbetsformer. Vid denna tid var departementens antal elva. Varje departement var uppdelat på avdelningar. I samtliga departement fanns en statssekreteraravdelning och en expeditionschefsavdelning. På statssekreterarens avdelning arbetade man väsentligen med budget- och propositionsarbete och andra uppgifter av mera politisk-samhällsekonomisk art som väsentligen rörde sig om planering och utfärdande av riktlinjer i form av utredningsdirektiv, författningar, regleringsbrev o. d. På expeditionschefens avdelning ägnade

man sig huvudsakligen åt löpande förvaltning och tillämpning i konkreta fall av gällande föreskrifter — dvs. sådana frågor som brukar benämnas förvaltningsärenden. På de flesta departementen fanns dessutom särskilda rättsavdelningar för arbetet med lagar och andra författningar inom departementets arbetsområde. Under senare år hade inom de olika departementen vid sidan av dessa allmänt förekommande avdelningar dessutom organiserats en eller flera avdelningar för särskilda verksamheter. Inom försvarsdepartementet fanns t. ex. en avdelning för samordning av totalförsvaret, i finansdepartementet en ekonomisk avdelning för nationalbudgetarbetet och den ekonomiska planeringen osv. Expeditionschefsavdelningarna var indelade i byråer och i en del departement hade en byråindelning genomförts även inom statssekreteraravdelningen.

Den organisatoriska uppbyggnaden av departementen hade skett successivt och bestämts av departementsarbetets utveckling. Kännetecknande för denna utveckling var en fortlöpande ökning av arbetet på statssekreterarsidan varvid tyngdpunkten alltmer kommit att förskjutas till riktlinjegivningen och den därmed sammanhängande planeringsverksamheten. Detta hade särskilt under budgetarbetet på hösten inneburit en stor arbetsbelastning med hög övertidsfrekvens på statssekreteraravdelningarna.

Departementsutredningen hade enligt sina direktiv fyra huvuduppgifter

1. delegering och decentralisering av ärenden som avgörs av Kungl. Maj:t,
2. departementens interna organisation,
3. samordning mellan departementen och
4. uppgifterna för statsdepartementens organisationsavdelning.

a. Delegering och decentralisering

Frågorna om delegering och decentralisering av ärenden behandlades ursprungligen av en särskild av utredningsmannen tillsatt arbetsgrupp. Detta arbete fortsatte sedan utredningens arbete i övrigt var avslutat och redovisades successivt i 133 promemorior. Arbetet i denna del avslutades med utgången av 1971. Utredningen hade då lagt fram förslag om decentralisering beträffande ett stort antal ärendegrupper. Sammanlagt omfattade dessa förslag decentralisering av ca 9 600 konseljärenden. Av förslagen hade när utredningen avgav sin slutrapport decentralisering genomförts beträffande ärendegrupper motsvarande 6 700 ärenden. En fortsatt prövning av departementsutredningens förslag har därefter lett till att ytterligare ca 1 000 konseljärenden per år decentraliserats. Det fortsatta arbetet med decentraliseringsfrågorna har därefter förlagts inom statsrådsberedningen.

b. Departementens interna organisation

Beträffande departementens interna organisation anförde departementsutredningen bl. a.

Den huvuduppgift som utredningen uppfattat som sin viktigaste rör departementens interna organisation. Direktiven anger här som *utgångspunkter* att departementen skall bibehålla sin ställning som beredande organ och att den traditionella arbetsfördelningen mellan regeringen och andra förvaltningsorgan fortfarande skall gälla. Jag har i överensstämmelse härmed i utredningsarbetet utgått från att departementen inte skall vara beslutande organ utan att besluten liksom hittills – med några få, i sammanhanget betydelselösa undantag – skall fattas av Kungl. Maj:t i statsrådet på departementschefens eller annat statsråds föredragning.

Jag har vidare utgått från att organisationen skall utformas för den nuvarande situationen där verken är fristående från departementen med ett självständigt ansvar för sin verksamhet och liksom hittills i huvudsak ombesörjer den löpande förvaltningen medan arbetet med samordning, planering i stora drag och utformande av de viktigare riktlinjerna bedrivs i departementen.

Direktiven bygger på tanken att utredningsarbetet huvudsakligen skall äga rum utanför departementen, i underlydande organ och genom kommittéer och särskilt tillkallade sakkunniga. Jag delar uppfattningen att vid den funktionsuppdelning som vi har mellan myndigheter och departement utredningsarbetet och insamlandet av data och annat material väsentligen bör och måste ske utanför departementen. Men det är nödvändigt att departementen har en sådan kvalitativ och kvantitativ kapacitet och organisation att det blir möjligt att där bedöma och självständigt värdera de utredningar och det material som kommer in. Departementsorganisationen skall också göra det möjligt för departementschefen att lägga fram riktlinjer för den planering som skall ske inom underlydande verk och myndigheter. Det är dessutom naturligt att departementschefen skall kunna självständigt ta initiativ och låta utforma dessa på sätt som hittills skett i form av departementspromemorior eller ge uttryck för dem vid anmälan av propositioner till riksdagen.

Det är uppenbart att förskjutningen mot en alltmera ökad betydelse av den del av departementens verksamhet som rör planering och vidareutveckling måste väntas fortsätta. Samhällsutvecklingen och de växande kraven på långsiktighet i bedömningarna medför, som jag redan framhållit, att planeringen får allt större omfattning och vikt. Den centrala planeringen av statens verksamhet ankommer i första hand på regeringen och måste förutsättas komma att i ökande grad sätta sin prägel på dess arbete. En framåtsyftande organisation av regeringens beredande organ, statsdepartementen, måste ske med denna utveckling för ögonen.

Vid anpassningen av departementens organisation efter deras funktion som planeringsorgan måste emellertid även deras ställning som beredande organ i sista instans av förvaltningsprocessen beaktas. Rättssäkerhetskravet bör därför vara den andra grundläggande utgångspunkten för övervägandena rörande departementens organisation. Även om departementen befrias från en del av de löpande ärendena har rättssäkerhetskravet oförändrad styrka. Det berör inte bara de löpande ärendena utan verksamheten i dess helhet.

En tredje viktig utgångspunkt är önskemålet att departementens organisation blir tillräckligt smidig. Inte minst av hänsyn till departementens karaktär av planeringsorgan måste det vara lätt att anpassa resurserna efter olika behov och förhållanden. Departementschefen måste snabbt kunna förskjuta tyngdpunkten i arbetet från ett område till ett annat eller ta upp ett nytt område till bearbetning. Organisationen måste vid behov kunna förstärkas med experter från olika områden. Det är också viktigt att arbetet bedrivs så nära under departementschefen som möjligt.

Enligt direktiven skall vid upprättande av förslag till de skilda

departementens organisation även undersökas om *integration* kan ske av de olika avdelningarna i departementen. Integrationstanken syftar till att upphäva den av mig förut nämnda tudelningen av departementens organisation i en statssekreteraravdelning, där arbetet med planering och riktlinjer i form av utredningsdirektiv, propositioner, författningar, regleringsbrev o. d. sker, och en expeditiionschefsavdelning för handläggning av löpande ärenden och tillämpningsfrågor. Jag bortser t. v. från de ytterligare avdelningar som förekommer. Några av dessa, bl. a. rättsavdelningarna, handhar en del av den verksamhet som enligt grunduppdelningen hör till statssekreteraravdelningen, medan andra har uppgifter från båda sidorna.

Integrationen skall enligt direktiven innebära att departementsorganisationens tudelning upphör och att i stället arbetsenheter tillskapas som inom lämpligt avgränsade sakområden svarar för såväl arbetet med planering och riktlinjer som handläggningen av tillämpningsfrågor och löpande ärenden. I stället för den nuvarande indelningen efter ärendenas art får man alltså en indelning efter ärendenas sakliga sammanhang.

Med en integrerad organisation får man för varje sakområde en specialiserad arbetsenhet där kunskaperna och erfarenheten på området samlas. Detta ger goda möjligheter att vid planering och utfärdande av riktlinjer tillgodogöra sig lärdomar från tillämpningen av tidigare bestämmelser. Även för handläggningen av de löpande ärendena bör det vara en fördel att beredningen sker inom en arbetsenhet där det finns god kännedom om intentionerna bakom de regler som skall tillämpas. Den integrerade organisationen främjar samordningen inom sakområdena och behovet av förstärkning av samordningsresurserna begränsar sig alltså till att avse huvudsakligen samordningen mellan dessa områden. Personal med uppgifter inom ett sakområde behöver inte längre delas på två avdelningar och arbetsbördan bör kunna fördelas jämnare. Jag vill samtidigt framhålla att vid arbetsanhopning inom ett sakområde arbetskraft bör kunna ställas till förfogande från därav inte berörda delar av departementet. Särskilt bör beaktas att vid ökning av arbetet på riksdagssidan eller med planeringsuppgifterna personal finns tillgänglig för beredningen av förvaltningsärenden. Sammanfattningsvis finner jag att en integrerad organisation klart är att föredra framför den nuvarande tudelade.

Departementsutredningen anförde vidare att en integrerad organisation aktualiserade expeditiionschefernas ställning och att i samband därmed även departementsledningen i övrigt borde övervägas. Utredningen föreslog att statssekreterarens ställning som den högsta tjänstemannen i departementet skulle bibehållas. Även expeditiionschefens uppgifter skulle i princip hänföra sig till departementets hela arbetsfält. Mellan dessa båda chefstjänstemän skulle gälla en funktionsuppdelning som i princip tillämpas i alla ärenden och frågor, dvs. inom varje sakområde. Dessa tjänstemän skulle ha som uppgift att var och en på sitt område biträda departementschefen med utformningen av de stora linjerna i departementets planerande och övriga verksamhet samt med samordningen mellan de integrerade sakenheterna. Härvid skulle statssekreteraren svara för de politisk-samhällsekonomiska aspekterna och expeditiionschefen övervaka de löpande ärendenas gång och se till att följdriktighet och enhetlighet iakttogs vid handläggningen av dessa.

Beträffande arbetet inom sakenheterna anförde utredningen.

Själva det handläggande arbetet bör utföras inom *arbetsenheterna*. Ansvar för handläggningen av frågor och ärenden och för ärendenas gång bör alltså ligga där. Detta bör gälla såväl budget, propositioner och riktlinjer av olika slag som de löpande ärendena och föredragningen inför departementschefen. Även arbetet med planeringen bör i den mån den håller sig inom sakområdet utföras inom vederbörlig arbetsenhet. För att göra organisationen så smidig som möjligt föreslår jag att ansvaret för arbetet inom ett sakområde läggs på en person i egenskap av huvudman för detta. Någon fast indelning av personalen i sektioner e. d. inom arbetsenheterna bör inte förekomma. Naturligtvis bör arbetsfördelningen mellan huvudmännen inte hindra att särskilda uppgifter, även sådana som rör en eller flera huvudmäns områden, tillfälligt uppdras åt annan person eller en speciell arbetsgrupp.

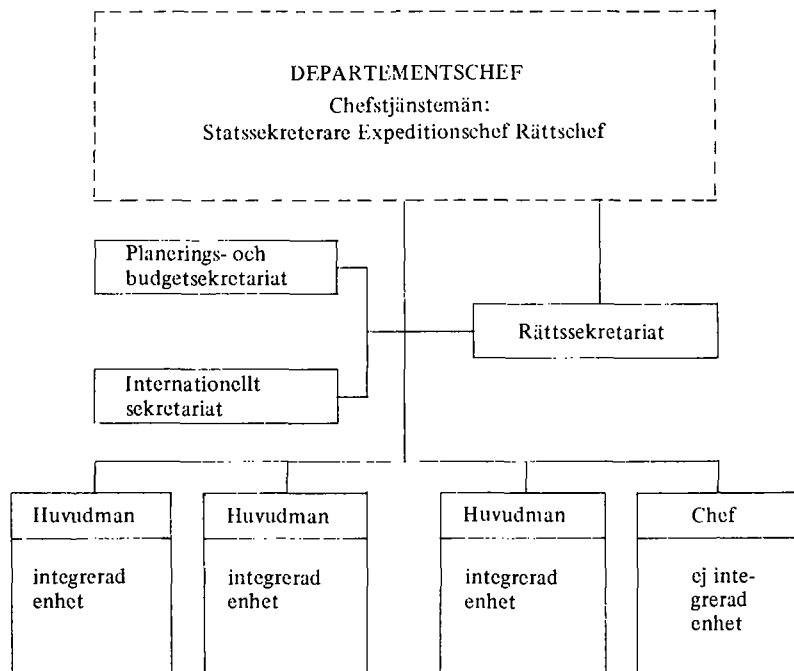
För att underlätta samordningen inom departementen mellan sakområdena förordade utredningen att ett stabsorgan, ett *planerings- och budgetsekretariat*, skulle inrättas, med uppgift att lämna biträde vid den översiktliga planeringen, samordningen av budgetarbetet och redigeringen av departementets andel i statsverkspropositionen. Beträffande de internationella ärendena ansåg utredningen att dessa i princip borde fördelas på de olika sakenheterna. I departement där de internationella ärendegrupperna var av större omfattning eller där handläggningen av sådana ärenden var fördelad på ett flertal sakområden kunde dock enligt utredningen behövas ett organ i stabsställning – ett *internationellt sekretariat* – som bistod cheftjänstemännen vid samordningen av arbetet med de internationella frågorna och som utgjorde departementets kontaktorgan gentemot utrikesdepartementet.

Förutom de nämnda sekretariaten förordade utredningen också att man i departementen skulle inrätta en särskild befattning som rättschef. Denne – som skulle erhålla ställningen av cheftjänsteman – hade förutom juridisk konsultverksamhet inom departementet enligt förslaget också att svara för större delen av statssekreterarens och expeditionschefens funktioner med avseende på lagstiftningen. På rättschefen skulle även åligga att svara för författningsarbetet och därmed jämförliga uppgifter i samarbete med vederbörande huvudman och dennes personal. Till rättschefens arbetsuppgifter skulle förutom löpande ärenden som hänger nära samman med lagstiftningsarbetet också höra att som huvudman handlägga sådana lagstiftningsärenden som var så omfattande eller fristående från sakenheternas arbetsområden att de inte lämpligen kunde inpassas i någon huvudmans arbetsuppgifter. I vissa departement borde det vara möjligt att anförtro rättschefens arbetsuppgifter åt expeditionschefen. I departement där ytterligare särskild personal behövdes för handläggningen av rättsärenden föreslogs att en särskild serviceenhet – ett rättssekretariat – skulle inrättas med rättschefen som chef.

Departementsutredningens förslag beträffande departementens organisation ledde fram till en normalorganisation för departementen vilken framgår av figur 1.

Syftet med den föreslagna organisationen var att skapa förbättrade

Figur 1: Schematisk skiss över departementsorganisationen med stabssekretariat och integrerade enheter

resurser för planering och samordning. Genom tillkomsten av huvudmän för avgränsade sakområden – vilken organisation i och för sig ansågs ge ökade planeringsresurser – avlastades chefstjänstemännen uppgifterna i samband med den omedelbara arbetsledningen till förmån för viktigare planerings- och samordningsfrågor. Dessutom ställdes personal i stabsställning till deras förfogande vid arbetet med dessa frågor. Utredningen anförde sammanfattningsvis att den föreslagna organisationen gav förutsättningar för en effektivare handläggning i departementen. Organisationen skulle också innebära bättre möjligheter att tillgodose rättssäkerhetskraven.

Det av departementsutredningen framlagda organisationsförslaget lades till grund för en proposition till riksdagen (1965:65). Statsutskottet tillstyrkte i sitt utlåtande (SU 1965:105) och riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag (rskr 1965:295). Sedan budgetåret 1965/66 är departementen sålunda organiserade i enlighet med det principförslag som redovisats i figur 1. Vissa avvikelser från denna normalorganisation fanns redan i det förslag som lades fram för riksdagen 1965 och vissa förändringar av organisationen har naturligtvis varit nödvändiga under den tid som förflutit sedan dess. I huvudsak ger emellertid principskissen i figuren en aktuell bild av departementens normalorganisation ännu vid årsskiftet 1973-1974.

c. Samordningen mellan departementen

I fråga om den tredje av utredningens huvuduppgifter, samordningen mellan departementen, anförde utredningen att sedan uppdraget lämnades en statssekreterarbefattning inrättats i statsrådsberedningen och att ytterligare ett statsråd utan departement utnämnts. Utredningen anförde ytterligare bl. a.

Som kommer att framgå av det följande krävs med hänsyn till den alltmer ökande arbetsvolymen i departementsorganisationen genomgående personalförstärkningar vid de särskilda departementen. De ökande arbetsuppgifterna ligger främst på områdena för planering, samordning och vidareutveckling. Även inom statsrådsberedningen har detta slag av uppgifter ökat. Bl. a. synes behovet av samordning inom och överblick över det statliga utredningsväsendet ställa nya krav på statsrådsberedningen.

Rådande förhållanden i fråga om samordningen mellan departementen torde ge skäl till anmärkning. Jag vill erinra om att samtliga de 16 statsrådsämbeten, som lagen den 11 april 1947 (nr 152) om antalet statsdepartement och statsråd utan departement medger, f. n. är tillsatta. Kungl. Maj:t bör emellertid inte vara hindrad att utnämna ytterligare ett statsråd om behov skulle uppkomma därav, t. ex. för samordningsuppgifter eller avlastning av någon departementschef.

Utredningen föreslog alltså inga förändringar i detta avseende.

d. Uppgifterna för statsdepartementens organisationsavdelning

Beträffande statsdepartementens organisationsavdelning lade utredningen i en promemoria den 20 november 1964 fram ett förslag till omorganisation. Förslaget syftade till att avlasta departementen administrativa uppgifter och sammanföra dessa till organisationsavdelningen. Utredningens arbete som även i dessa delar presenterades för riksdagen i propositionen 1965:65 resulterade bl. a. i att organisationsavdelningen tillfördes vissa nya funktioner. Sålunda tillkom en personalsektion, en kameralsektion och en intendentur och rationaliseringssektion. Till organisationsavdelningens uppgifter hör numera fortlöpande rationalisering och effektivisering av departementens interna administrativa funktioner och rutiner. Avdelningen handlägger även för departementen gemensamma ärenden och verksamheter inom personaladministrativa, kamerala, intendentur- och arkivområden, vissa planeringsfunktioner samt lokalförsörjningen för departementen och deras kommittéer. Avdelningen fullgör vidare vice värdskapet över de fastigheter och andra lokaler som departementen disponerar. En närmare redogörelse för organisationsavdelningens arbetsuppgifter och organisation lämnas i bilaga 1.

Organisationsförändringar sedan 1965

De tio departement som berördes av reformen 1965 var justitiedepartementet, försvarsdepartementet, socialdepartementet, kommunikationsdepartementet, finansdepartementet, ecklesiastikdepartementet, jord-

bruksdepartementet, handelsdepartementet, inrikesdepartementet och civildepartementet. Konstitutionsutskottet presenterade 1967 i sitt memorial i anledning av granskning av de i statsrådet förda protokollen (KU 1967:34) en detaljerad redovisning av regeringsärendenas fördelning mellan olika departement och antalet ärenden av olika slag inom varje departement. I samband därmed redovisades även vissa uppgifter angående personalen inom departementen.

Beträffande departementens arbetsområden under 1966, dvs. omedelbart efter departementsreformen, hänvisades till memorialet.

Som författningsutredningen framhöll kan fördelningen av ärenden mellan departementen inte vara definitiv utan måste fortlöpande anpassas efter statsverksamhetens utveckling. Sedan 1966 har också varje år utom 1972 omflyttningar av ärenden förekommit mellan departementen. I bilaga 2 redovisas en sammanställning av de omfördelningar som skett under tiden januari 1967 – december 1973. En första större omfördelning skedde 1967 när industrifrågorna flyttades från handelsdepartementet till finansdepartementet under ett särskilt konsultativt statsråd. Denna reform fullföljdes 1969 genom tillkomsten av ytterligare ett departement – industridepartementet (från 1 januari 1969). 1967 överflyttades också bl. a. ärenden rörande länsstyrelserna, rikets administrativa indelningar och de kommunala frågorna från inrikesdepartementet till kommunikationsdepartementet. I samband därmed förordnades ett konsultativt statsråd att föredra dessa frågor. Från kommunikationsdepartementet överfördes flertalet ärenden angående rundradioverksamheten till ecklesiastikdepartementet. Namnet på det sistnämnda departementet ändrades under 1967 till utbildningsdepartementet.

Nästa större omfördelning av ärenden mellan departementen företogs under 1969 då civildepartementets samtliga uppgifter, huvudsakligen frågor angående de statsanställdas avlönings- och arbetsvillkor, överfördes från civildepartementet till finansdepartementet under ett särskilt konsultativt statsråd. Civildepartementet blev i stället ett departement för i första hand regionala frågor genom att planfrågor, frågor rörande länsstyrelserna och kommunerna m. m. överfördes till detta från kommunikationsdepartementet. Även från jordbruksdepartementet överfördes vissa ärenden till civildepartementet. Bland de övriga omfördelningar som skedde i detta sammanhang kan nämnas att medborgarskapsfrågorna flyttades från justitiedepartementet till inrikesdepartementet.

Under 1970 och 1971 skedde, som framgår av bilagan, ett flertal omfördelningar av olika ärendegrupper. Bl. a. överfördes frågor angående finansiellt bistånd till främmande lands utveckling (internationellt utvecklingssamarbete) från finansdepartementet till utrikesdepartementet. Under 1972 skedde som nämnts inga överflyttningar av ärendegrupper mellan departementen. Vid årsskiftet 1973–1974 genomfördes däremot ånyo väsentliga förändringar i fördelningen av ärenden mellan departementen i samband med att ytterligare ett departement inrättades.

Med undantag av 1972 har årligen förutom omfördelningar av ärenden mellan departementen också förordnanden enligt 5 § regeringsformen för

enskilt statsråd att föredraga ärenden inom ett visst departements arbetsområde förekommit. Tre av dessa förordnanden vilka innebar att större ärendegrupper avskildes från departementschefens områden har nämnts i det föregående. I bilaga 3 redovisas en fullständig sammanställning av sådana förordnanden av längre varaktighet. Förutom de förordnanden som upptagits i bilagan har varje år ett antal s. k. 5 §-förordnanden gällande för kortare tid eller för enskild konselj meddelats. Sedan 1973 synes dock föredragning vid tillfälliga vakanser i allmänhet ske av annan än departementschef utan att formellt förordnande enligt 5 § RF meddelats.

Utvecklingen av antalet konseljärenden 1967–1973

Som ett led i granskningen av statsrådsprotokollen har konstitutionsutskottet sedan 1967 årligen redovisat vissa uppgifter angående antalet konseljbeslut av olika slag och fördelningen av dessa mellan olika departement (KU 1968:15, KU 1969:18, KU 1970:42, KU 1971:34, KU 1972:26 samt KU 1973:20). En sammanfattning av denna statistik redovisas i bilaga 4. Av figur 2 framgår att det sammanlagda antalet konseljärenden först visade en successiv nedgång fram till 1969–1970 då antalet konseljärenden var ca 25 000 vart och ett av åren.¹ Därefter har antalet åter stigit. 1973 var antalet konseljärenden enligt utskottets statistik totalt 28 371.

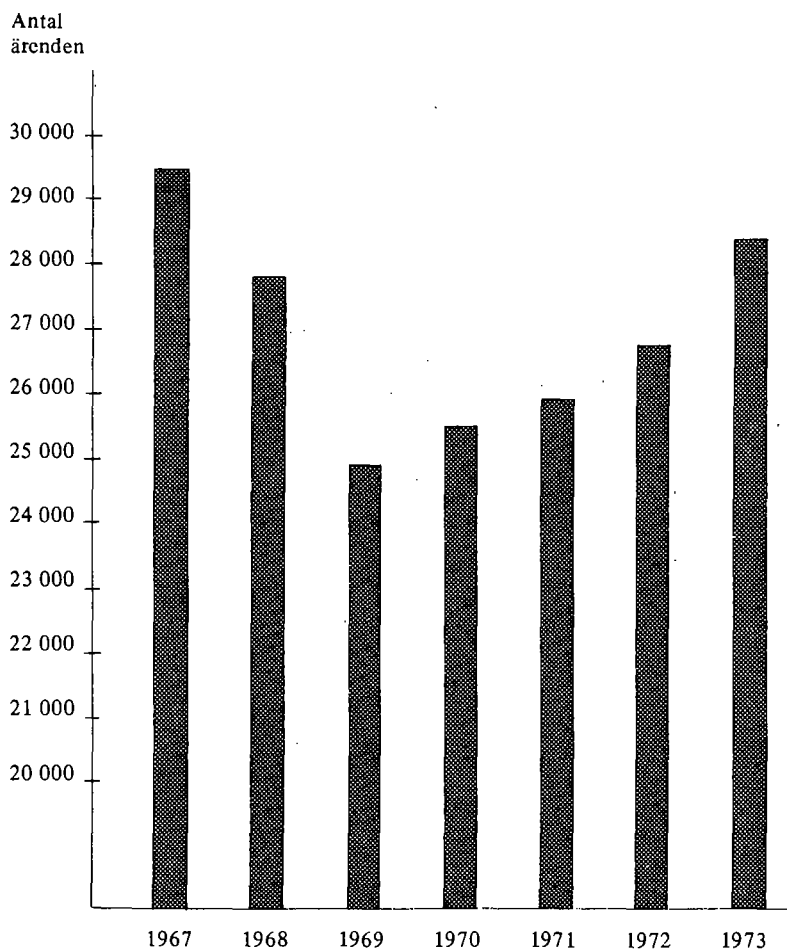
¹ Departementsutredningens arbete med decentraliseringsfrågorna hade redan före 1967 lett till att ett betydande antal ärenden decentraliserats. I en inom statsrådsberedningen utarbetad PM angående antalet konseljärenden redovisas nedanstående utveckling av antalet ärenden.

Antalet konseljärenden åren 1964–1972

År	Antal a) ärenden	Minskning resp. ökning
1964	35 100	—
1965	—	—
1966	30 890	– 4 210
1967	28 750	– 2 140
1968	26 930	– 1 820
1969	23 920	– 3 010
1970	24 490	+ 570
1971	25 010	+ 520
1972	25 830	+ 820
1973	26 150	+ 320

a) Siffrorna är departementsutredningens. För åren 1967, 1971 och 1972 har dock använts konstitutionsutskottets material, korrigerat på visst sätt, eftersom utskottet och utredningen har olika beräkningsunderlag. Utskottet räknar varje enskild expedition, medan utredningen var hänvisad att räkna punkterna på konseljlistorna. En punkt på konseljlistan kan i och för sig omfatta flera expeditioner. Konstitutionsutskottets totalsiffra för helt år ligger därmed i allmänhet ca 1 000 ärenden över departementsutredningens motsvarande siffra. Härtill har tagits hänsyn i tabellen.

Figur 2: Antal konseljären den 1967–1973 (källa: KU:s granskningsbetänkanden 1967–1973).

En förklaring till att minskningarna i antalet konseljären den var så stora fram till 1969 är att departementsutredningen under sina första år kunde medverka till delegering av antalsmässigt mycket omfattande ärendegrupper. Tjänstetillsättningar, tjänstledighetsfrågor och ärenden om utrikesresor är exempel härpå. Dessa ärendegrupper hade dessutom ur decentraliseringssynpunkt den fördelen att de skar horisontellt över alla departementen och därmed gav god effekt på hela fältet. Mot slutet av perioden decentraliserades medborgarskapsärendena, vilka sedan 1969 i första instans handläggs inom invandrarverket. Sedan 1970 har decentraliseringsarbetet däremot som nämnts inte kunnat hålla jämna steg med de automatiska ökningarna som föranleds av samhällsutvecklingen och statsförvaltningens utbyggnad. Departementsutredningen har i sin slutrapport

belyst denna utveckling genom att redovisa ärendeutvecklingen under en femtonårsperiod beträffande följande tre, till sitt sakliga innehåll väsensskilda frågor:

	Antal konseljbeslut i ärenden om		ändringar i bolags- ordningen (1916 års lag)
	utnämning av överläkare	ersättning vid bilkrock med älg	
1955	74	125	15
1965	105	350	75
1970	146	575	135

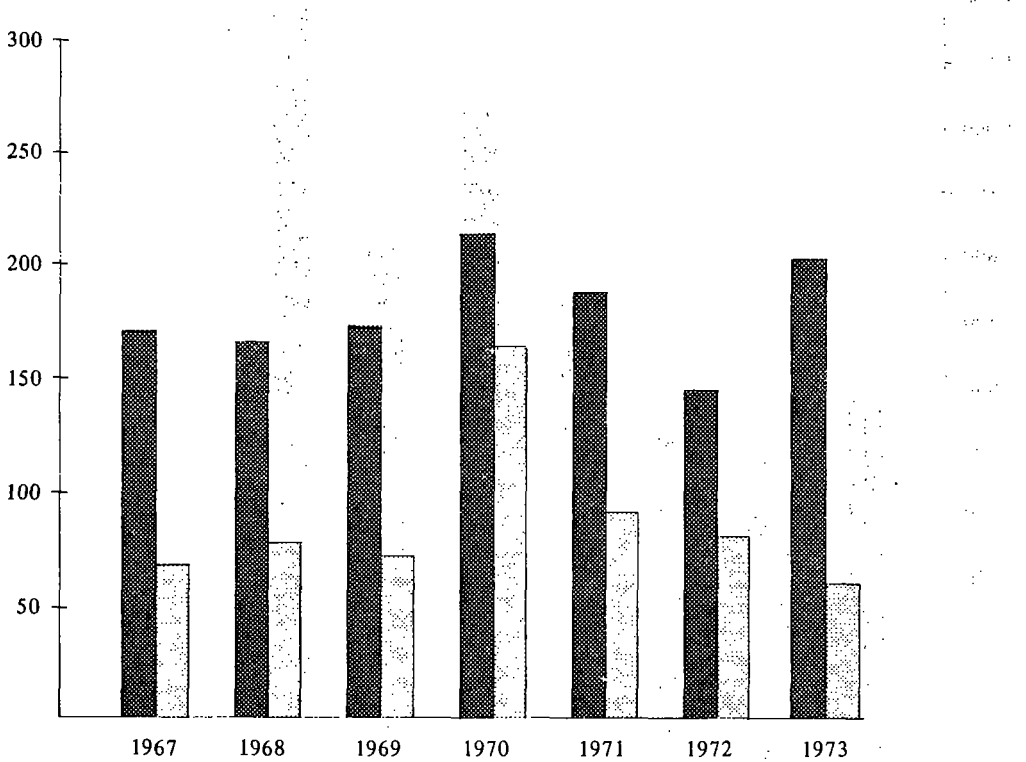
Det skall tilläggas att beslutanderätten i de två första ärendegrupperna numera har flyttats till underlydande myndigheter samt att det f. n. övervägs delegering av ärendegruppen gällande ändrad bolagsordning.

Sedan 1969 har särskilt besvärärendena stigit kraftigt i antal. I bilaga 4 a redovisas en inom statsrådsberedningen utarbetad sammanställning angående antalet besvär hos Kungl. Maj:t 1966–1972. Ökningen av antalet besvärärenden inom justitiedepartementet hänför sig främst till personalsidan och torde sammanhånga med polisväsendets förstatligande. För försvarsdepartementets del är det i allt väsentligt fråga om besvär över beslut av vapenfrinämnden i anledning av ansökan om vapenfri tjänst. Ökningen för finansdepartementet avser huvudsakligen besvär i skatteärenden och i personalärenden, däribland i frågor om lön med B-avdrag under tjänstledighet för studier. För utbildningsdepartementet beror ökningen främst på den centrala intagningen till spärrade linjer vid universiteten m. m. Huvudparten av besvärärenden inom jordbruksdepartementet sammanhänger med miljölagstiftningen. I ej oväsentlig utsträckning är det fråga om besvär över beslut av länsstyrelsen i anledning av ansökan om nybyggnation inom skyddade strandområden och besvär över beslut av naturvårdsverket om statsbidrag till vatten- och luftvårdande åtgärder inom industrin. För inrikesdepartementets del beror ökningen huvudsakligen på det under senare år mycket stora antalet beslut av arbetsmarknadsstyrelsen om utbildningsbidrag, flyttningsbidrag och andra former för bidrag inom ramen för arbetsmarknadspolitik. Besvärärendena inom civildepartementet gäller i allt väsentligt byggnads- och planfrågor, främst frågor om tillstånd till byggnation inom skyddade områden.

En annan grupp av konseljärenden som stigit mycket under senare år är nådeärendena. Antalet sådana ärenden var 1 717 (+ 99) år 1968, 1 850 (+ 133) år 1969, 2 086 (+ 236) år 1971, 1 739 (– 347) år 1971, 2 108 (+ 369) år 1972 och 2 204 för år 1973.

Mellan åren 1971 och 1972 ökade antalet besvärärenden och antalet nådeärenden med tillhoppa 817. Det är nästan exakt samma siffra som framkommer vid jämförelse mellan det totala antalet konseljärenden för år 1971 och år 1972.

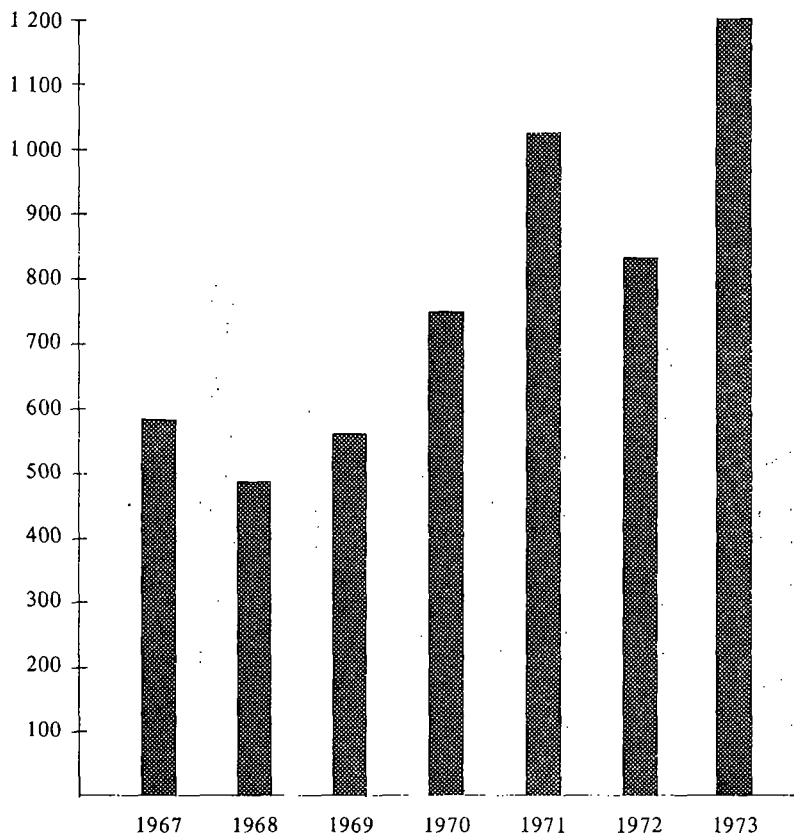
Figur 3a: Antal propositioner (mörk stapel) och antal kommittédirektiv (ljus stapel) 1967–1973 (källa: KUs betänkanden 1967–1973).

Vad beträffar fördelningen av ärenden mellan departementen kan noteras att den största ökningen på senare år skett för justitie- och finansdepartementen medan civildepartementets ärenden minskat mest. Den främsta orsaken till ökningen för justitiedepartementet är det ökade antalet dispens- och partsärenden (inkl. nådeärenden) medan för finansdepartementets del en stor ökning gäller även antalet besvärärenden. Minskningen för civildepartementets del gäller främst tjänsteärenden. Vidare kan noteras att förändringarna i den inbördes fördelningen av konseljärenden mellan departementen medfört att de stora skillnaderna därvidlag mellan departementen ytterligare accentuerats. Sålunda hade justitiedepartementet under 1972 nästan tio gånger så många konseljärenden som handels-, utrikes- och industridepartementen.

Som mätare på arbetsbelastningen i skilda departement måste antalet konseljärenden förses med många reservationer. Ett konseljärende kan ofta motsvaras av flera ansökningar eller framställningar som dock tas upp till behandling i ett sammanhang. Antalsberäkningen återspeglar inte

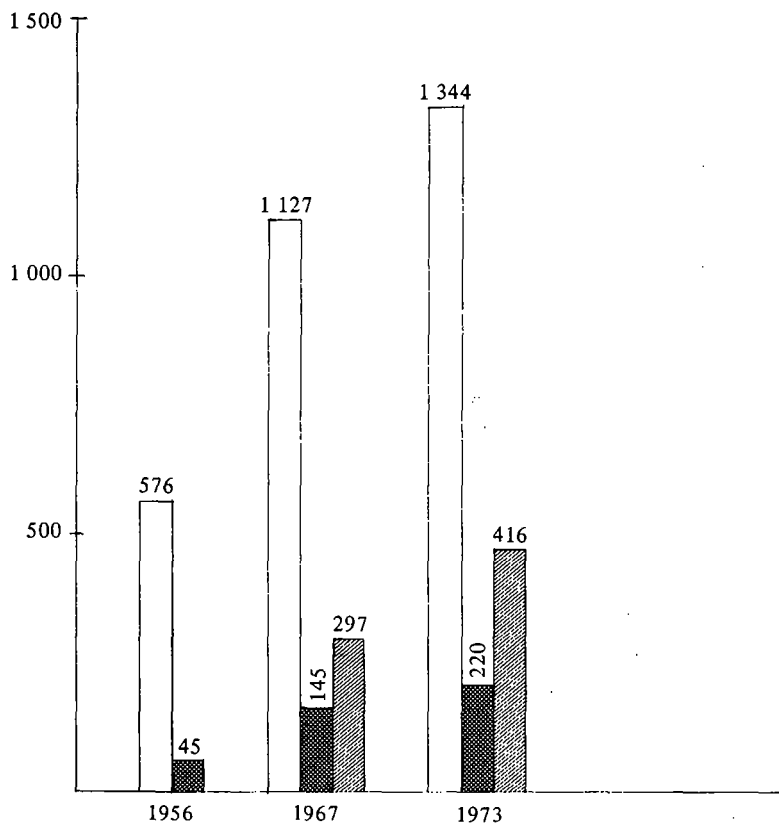
Figur 3b: Antal konseljbeslut angående utgivandet av författningar 1967–1973 (källa: KU:s granskningsbetänkanden 1967–1973).

heller ärendenas svårighetsgrad. Propositioner, som kan uppta en stor del av ett departements arbetskapacitet under flera månader, redovisas som regel som ett enda ärende och väger inte i statistiken tyngre än en ansökan som kan avgöras rutinmässigt utan större arbetsinsats. För att något ytterligare belysa utvecklingen av departementsarbetet redovisas därför i figur 3 a–b utvecklingen av antalet propositioner och kommittédirektiv samt antalet utgivna författningar.

Beträffande propositioner och kommittédirektiv kan konstateras att dessa till antalet varierar relativt kraftigt mellan skilda år. Antalet propositioner ökade till 1970 för att sedan minska under 1971 och 1972. Under 1973 ökade antalet åter. Antalet kommittédirektiv visar i stort sett samma svängningar även om skillnaderna mellan olika år är mindre. Antalet var dock märkligt större 1970 än övriga år. Antalet utgivna författningar visar en stigande trend från 1968 då antalet var 483 till 1973 då 1 206 författningar utgavs.

Figur 4: Antalet anställda i statsrådsberedningen och departementen (ofylld stapel) 1956, 1967 och 1973. Antal därav anställda som sakkunniga (rutad stapel) samt för 1967 och 1973 antal kommittéanställda (streckad stapel). De sistnämnda ingår ej i uppgifterna angående antalet anställda inom departementen.

Personalutvecklingen inom departementen

Författningsutredningen redovisade i sitt betänkande Regeringsarbetet (SOU 1958:14) antalet anställda i statsrådsberedningen och de skilda departementen den 1 september 1956. I sitt granskningsmemorial 1967 (KU 1967:34) redovisade konstitutionsutskottet motsvarande uppgifter gällande förhållandena under våren 1967. Statsdepartementens organisationsavdelning gör två gånger per år en s. k. personalöversikt av vilken framgår antalet anställda inom departementen och den fast anställda kommittépersonalen. I figur 4 har författningsutredningens uppgifter från 1956 sammanställts med konstitutionsutskottets från 1967 och organisationsavdelningens från den 1 november 1973.

Av figuren framgår att såväl antalet anställda på tjänster som antalet sakkunniga respektive kommittéanställda ökat under denna tidsperiod. Antalet anställda på tjänster inom departementen ökade med 91 procent

mellan 1956 och 1973. Den största delen av denna ökning skedde dock före 1967 dvs. i praktiken i samband med 1965 års departementsreform. Mellan 1967 och 1973 var ökningen beträffande denna personalkategori 12 procent. Av figuren framgår även att antalet s. k. sakkunniga ökade från 45 1956 till 220 år 1973. Beträffande denna personalkategori gäller att ökningen är kraftigare mellan 1967 och 1973 än under den tidigare perioden. Fram till 1967 ökade antalet med 100 personer dvs. i genomsnitt 10 per år. Den ökning som skett under tiden efter 1967 uppgår till i genomsnitt 14 personer per år. Denna utveckling stämmer väl överens med den uppfattning som departementsutredningen företrädde att det bl. a. av hänsyn till departementens karaktär av planeringsorgan måste vara möjligt att snabbt anpassa personalresurserna efter växlande behov och förhållanden samt att organisationen måste kunna tillfälligt förstärkas med experter inom olika områden. Som kommer att framgå av redovisningen av organisationen och arbetet i departementen används sakkunniganställning numera för flera kategorier av till departementen mer löst knutna tjänstemän.

Beträffande kommittépersonalen finns uppgifter tillgängliga endast från åren 1967 och 1973. Den ökning från 297 personer till 416 som redovisas i figuren utgör 40 procent av antalet kommittéanställda 1967. Den ökning som skett av kommittépersonalens antal sedan 1967 är alltså större än ökningen såväl av departementspersonalen som av antalet sakkunniga.

I bilaga 5 redovisas statsdepartementens organisationsavdelnings personalöversikt från den 1 november 1973 i sin helhet. Av denna framgår att antalet anställda varierar kraftigt mellan de olika departementen. Finans-, utbildnings- och justitiedepartementen var vid denna tidpunkt i nämnd ordning störst med 189, 159 och 146 anställda exklusive kommittépersonal. Minst av departementen var i november 1973 civil-, kommunikations- och jordbruksdepartementen med respektive 63, 74 och 78 anställda.

Ändringen av departementsorganisationen 1 januari 1974

Som nämnts ändrades departementsorganisationen fr. o. m. den 1 januari 1974. Departementens antal ökade då från 12 till 13. Två av de tidigare departementen – inrikes- och civildepartementen – upphörde och ersattes av tre nya departement – arbetsmarknads-, bostads- och kommundepartementen. Till arbetsmarknadsdepartementet fördes huvuddelen av det tidigare inrikesdepartementets uppgifter. Till departementet överfördes dessutom från socialdepartementet frågor om arbetarskydd, arbetstid och samarbete inom internationella arbetsorganisationen (ILO). Till bostadsdepartementet fördes bostadsfrågorna från inrikesdepartementet och de olika planfrågorna från civildepartementet. De övriga ärenden som handlades inom civildepartementet överfördes till det nya kommundepartementet som därefter handlägger frågor rörande kommunerna och länsstyrelseorganisationen.

Tabell 1: Personal inom departementen budgetåret 1974/75 enligt propositionen 1974:1

Departement	Handläggande personal	Övrig personal	Totalt
SB	21	20	41
Ju	82	72	154
Fö	83	31	114
So	54	39	93
K	42	39	81
Fi	123	67	190 ¹
U	73	66	139
Jo	52	32	84
H	44	27	71
Bo	44	26	70
Arb	58	36	94
Ind	61	27	88
Ko	17	16	33
Sammanlagt			1 252

¹ Till finansdepartementet hör dessutom 125 anställda inom statsdepartementens organisationsavdelning.

I tabell 1 redovisas en sammanställning av de uppgifter angående personalantalet inom departementen som redovisas i statsverkspropositionen för budgetåret 1974/75. Av tabellen framgår att personalen på arbetsmarknadsdepartementet beräknats till 94 personer. Inom bostadsdepartementet uppgår personalen till ett 70-tal medan kommundepartementet, som blir det minsta av departementen, endast får en personal på 33 personer.

Departementens organisation och arbetsuppgifter

Den normalorganisation för departementen som departementsutredningen utarbetade och som presenterades i propositionen 1965:65 ger som nämnts även i dag en god bild av hur departementen är organiserade. För de enskilda departementen finns emellertid avvikelser från denna normalorganisation. Nedan följer en redogörelse för de olika departementens arbetsuppgifter och organisation fr. o. m. den 1 januari 1974. För varje departement redovisas först några uppgifter angående organisation och ärendevolym. Därefter anges vilka lagstiftningsärenden och förvaltningsärenden som enligt departementsstadgan handläggs inom respektive departement. Slutligen redovisas även vilka myndigheter som enligt departementsstadgan hör till respektive departements arbetsområde.

Arbetsfördelningen inom departementen skall enligt departementsinstruktionen beslutas av departementschefen. Enligt anvisningar från statsrådsberedningen bör arbetsfördelningen inom departementen regleras i en arbetsordning för departementet. Sådan arbetsordning finns för

flertalet departement. Dessa arbetsordningar är dock inte alltid aktuella. För de nya departementen har arbetsordningar ännu ej utarbetats. De organisationsplaner som redovisas nedan har därför inhämtats från varje departement särskilt för detta ändamål.

Statsrådsberedningen

Författningsutredningens förslag om att ett särskilt regeringskansli skulle inrättas med i första hand samordnings- och granskningsuppgifter har inte genomförts. Genom den successiva förstärkningen av statsrådsberedningens personal som skett under 1960-talet har dock i praktiken skapats ett organ direkt under statsministern av det slag som författningsutredningen syftade till med sitt förslag.

I departementsinstruktionen anges att statsrådsberedningens uppgift är att biträda statsministern och statsråden utan departement. Av tradition har till statsrådsberedningen räknats de s. k. granskningskonsulterna, dvs. de statsråd utan departement som i första hand arbetar med granskning av utkast till propositioner, lagrådsremisser, författningar, utredningsdirektiv och svar på interpellationer och enkla frågor som delges dem från departementen. Granskningen inom statsrådsberedningen sker huvudsakligen från juridiska, administrativa och andra formella synpunkter men utgör även en sakgranskning syftande till att undvika fel och för att nå enhetlighet och konsekvens. I statsrådsberedningens traditionella uppgifter ingår även att lämna departementen råd och upplysningar i olika ärenden, framför allt av formell natur. Statsrådsberedningen har t. ex. givit ut anvisningar om propositions- och författningsskrivning. Genom främst sina rättssekretariat har departementen numera tillgång till kvalificerad juridisk expertis. För närvarande finns inte något statsråd med enbart granskningsuppgifter. Statsrådsberedningens uppgifter beträffande samordningen av propositionsarbetet, utarbetande av anvisningar för propositionsarbetet, publiceringen av SFS m. m., handläggs för närvarande inom *det konsultativa statsrådets kansli* som leds av en rättschef. I övrigt tjänstgör inom denna enhet tre sakkunniga, varav en arbetar med den fortlöpande bevakningen av decentraliseringsfrågorna, tar initiativ till decentralisering av nya ärendegrupper m. m.

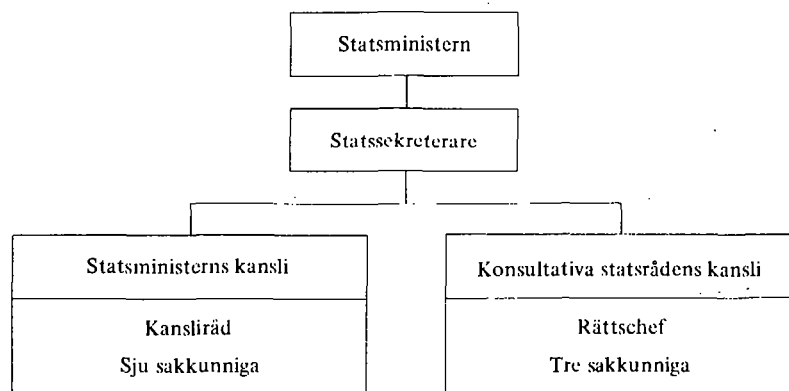
Det är framför allt den andra av statsrådsberedningens uppgifter – att biträda statsministern – som föranlett en expansion under senare år. Fram till mitten av 1950-talet hade statsministern endast en sekreterare som kunde hjälpa honom med material till tal och liknande. År 1956 inrättades en särskild byråchefstjänst inom statsrådsberedningen med uppgift att biträda statsministern i dennes arbete med att samordna och leda regeringens arbete. 1964 utökades tjänsteuppsättningen med en befattning som statssekreterare. Sedan dess har den handläggande personalen ökat så att *statsministerns kansli* i dag består av ett kansliråd och sju sakkunniga.

Arbetsuppgifterna för tjänstemännen inom statsministerns kansli

präglas självklart av statsministerns dubbla roll som ledare av regeringens politik och arbete och som regeringens främste talesman. Tjänstemännen inom kansliet har till uppgift dels att medverka vid förberedandet av olika offentliga framträdanden, insamla faktamaterial m. m., dels att upprätthålla den nödvändiga kontakten med bl. a. departementen. I det praktiska arbetet fungerar tjänstemännen inom kansliet i det sistnämnda avseendet som ett slags kontaktmän med vardera ett par departement. De håller sig på olika sätt underrättade om vad som är på gång i departementen, vem som kan lämna upplysningar i en fråga som aktualiseras inom statsrådsberedningen osv. I viss utsträckning deltar de även i planeringen av propositionsarbetet i frågor av större politiskt intresse. Det kan också sägas ingå i dessa tjänstemäns uppgifter att allmänt följa samhällsdebatten och att spontant skaffa information från departementen i sådana frågor som kan tänkas intressera statsministern eller ändå komma att aktualiseras i statsrådsberedningen.

Inom statsministerns kansli tjänstgör även regeringens pressekreterare som har till uppgift att till press, radio och TV förmedla sådana nyheter från regeringen som statsministern vill offentliggöra. Departementen svarar, som kommer att framgå i ett senare avsnitt i denna PM, i huvudsak själva för sin egen informationsförmedling, men pressekreteraren ansvarar för den allmänna samordningen av publiceringsarbetet. Andra uppgifter för pressekreteraren är att svara för arrangemangen vid regeringens eller statsministerns allmänna presskonferenser.

Statsrådsberedningens organisation kan illustreras av nedanstående skiss.

Det kan anmärkas att rättschefen även fullgör förekommande uppgifter som i departementen ankommer på expediteschefen. Rättschefen är vidare redaktör för SFS.

Justitiedepartementet

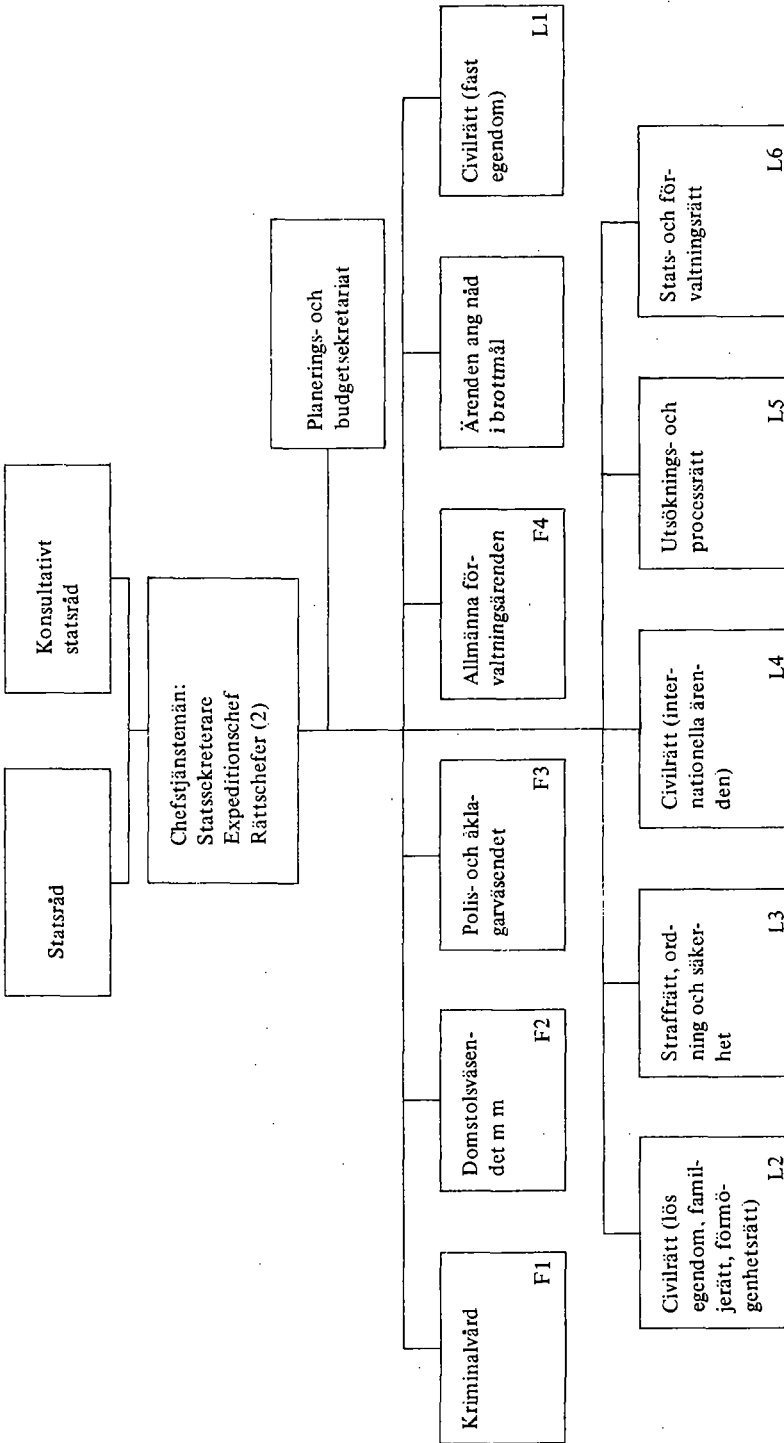
Organisation

Justitiedepartementets organisatoriska uppbyggnad illustreras i figur 5. Av organisationsplanen framgår vissa avvikelser från den tidigare redovisade normalorganisationen. Förutom departementschefen fungerar ett konsultativt statsråd som föredragande i lagstiftningsärenden av civilrättslig natur. Sådana handläggs inom tre av sakenheterna. Justitiedepartementet saknar internationellt sekretariat. Eftersom lagstiftningsärenden är så omfattande bland departementets arbetsuppgifter är sakenheterna i princip uppdelade på sex s. k. lagstiftningsenheter och fyra enheter för förvaltningsärenden. Det omfattande lagstiftningsarbetet har också krävt en dubblering av rättschefstjänsten. Personalen på lagstiftningsenheterna (L1-L6) utgörs i stor utsträckning av s. k. sakkunniga. På dessa enheter inom vilka arbetsvolymen varierar med lagstiftningsarbetets inriktning och omfattning finns inte fasta tjänster på handläggarnivå annat än för enhetscheferna. I övrigt anlitas i stor utsträckning sakkunniga utifrån (i första hand från hovrätterna men även från kammarrätterna, åklagarväsendet etc). Dessa sakkunniga återgår ofta efter något eller några års tjänstgöring i departementet till sin tidigare karriär. På detta sätt uppnås den flexibilitet i organisationen som departementsutredningen åsyftade.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande regering och riksdag med undantag av ärenden rörande utrikesnämnden; sammanfattande av berättelsen till riksdagen om vad i rikets styrelse tilldragit sig; rikets gränser, rikets vapen och flagga, tillämpning av vallagen och lagen om kyrkofullmäktigval, tillämpning av tryckfrihetsförordningen, i vad denna förordning därom stadgar, inseende över rättskipningen, domstolsväsendet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, arrendenämnderna, hyresnämnderna, rikets judiciella indelning, rättshjälp, polisväsendet, allmän ordning och säkerhet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, fastighetsregister, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, åtal för brott och förordnande av domstol, där sådant ankommer på Kungl. Maj:t, av brottmål föranledda ersättningar av allmänna medel, ersättning i vissa fall för skada, som förorsakats av ämbets- och tjänstemän m. fl., ersättning för personskada på grund av brott, kriminalvård, samhällsfarlig asocialitet, nåd i brottmål, utlämning för brott, tillämpning av lagen om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom, tillämpning av fideikommissförfattningar, tillstånd till äktenskap och adoption, där meddelande av sådant tillstånd ankommer på Kungl. Maj:t, tillämpning av lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, tillstånd till förrättande av kyrklig vigsel inom främmande trossamfund, föreningsvä-

Figur 5: Organisationsplan för justitiedepartementet

sendet i allmänhet, tillämpning av lagen om tillsyn över stiftelser, tillämpning av radioansvarighetslagen, tillämpning av datalagen, Svensk författningssamling.

Lagstiftningsärenden

Ärenden angående civil-, straff- och kyrkolag samt annan lag som stiftas enligt den i 87 § RF angivna ordningen (dvs. av riksdagen och Kungl. Maj:t gemensamt stiftade lagar) i den mån ärendet inte uttryckligen tillagts annat departement. Sistnämnda ärenden skall dock alltid beredas i samråd med justitiedepartementet.

Till justitiedepartementets område hör dessutom ärenden angående grundlag och viss övrig offentligrättslig lagstiftning.

Myndigheter

Högsta domstolen; regeringsrätten; lagrådet; lagberedningen; justitiekanslern; riksåklagaren; hovrätterna; kammarrätterna; tingsrätterna; krigsrätter; domstolsväsendets organisationsnämnd; notariénämnden; länsåklagarmyndigheterna; åklagarmyndigheterna i åklagardistriktet; rikspolisstyrelsen, statens kriminaltekniska laboratorium och den lokala polisorganisationen; fiskevårderringsnämnder; arrendenämnderna; hyresnämnderna; fideikomissnämnden; rättshjälpsnämnderna; allmänna advokatbyråerna; tryckfrihetsombuden; kriminalvårdsstyrelsen; fångvårdsanstalterna och de allmänna häktena samt skyddskonsulentorganisationen; kriminalvårdsnämnden; ungdomsfängelnsnämnden; interneringsnämnden; övervakningsnämnderna; centralnämnden för fastighetsdata; datainspektionen.

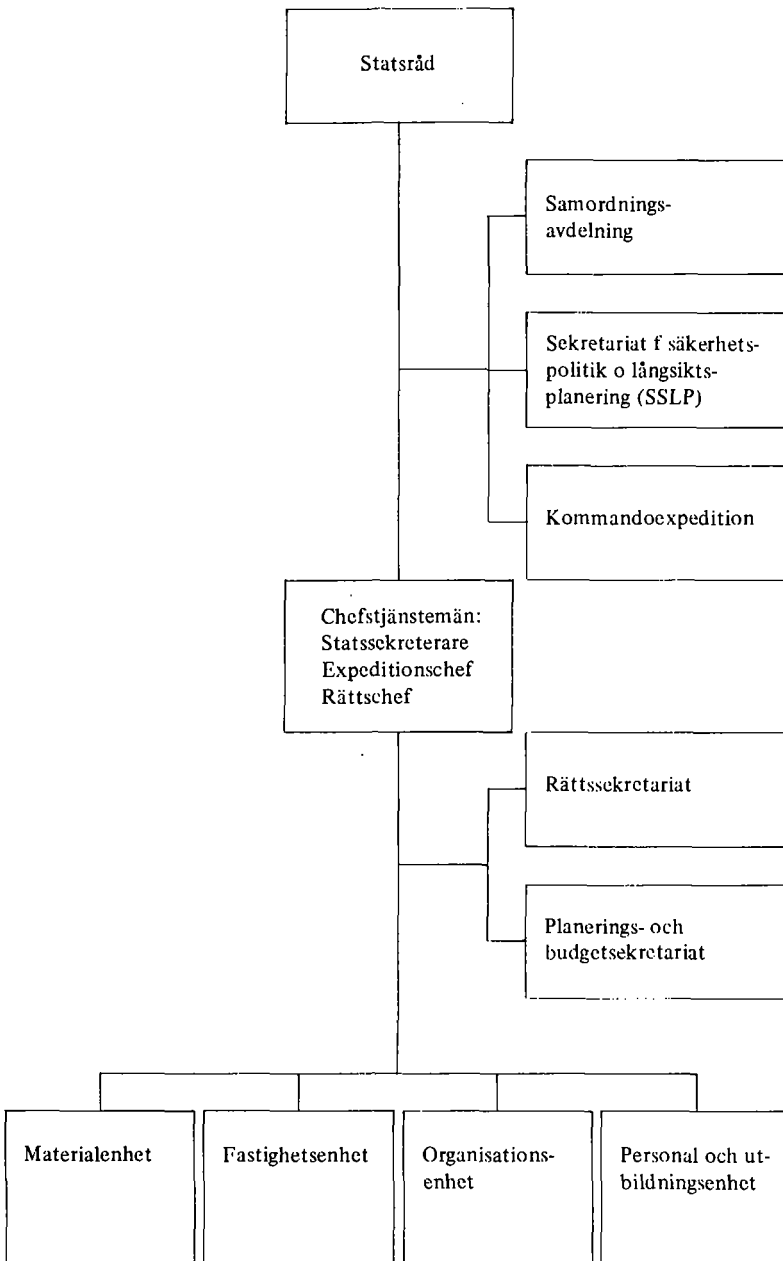
Försvarsdepartementet

Organisation

Försvarsdepartementet bildades 1919 genom en sammanslagning av landförsvars- och sjöförsvarsdepartementen. Uppgifterna för försvarsdepartementet har därefter undergått endast jämförelsevis små förändringar. Departementets organisation framgår av organisationsskissen i figur 6. Inom departementet finns fyra sakenheter – materielenheten, fastighetseenheten, organisationsenheten samt personal- och utbildningsenheten. Vid sidan av dessa finns förutom de vanliga sekretariaten – rättssekretariatet och planerings- och budgetsekretariatet – ytterligare tre särskilda organisatoriska enheter.

Inom *försvarets kommandoexpedition* handläggs de s. k. kommandomålen dvs. ärenden som chefen för försvarsdepartementet enligt RF § 15 avgör direkt i egenskap av högste befälhavare över krigsmakten. Den största gruppen av ärenden inom kommandoexpeditionen är dock de s. k. attachéärendena dvs. frågor som hör samman med de i Stockholm ackrediterade utländska försvarsattachéernas verksamhet. Inom *samord-*

Figur 6: Organisationsplan för försvarsdepartementet

ningsavdelningen handläggs ärenden angående totalförsvaret. Inom avdelningen utarbetas också beredskapsstaten för försvarsväsendet. Avdelningen som i viss mån kan sägas arbeta som ett försvars- och beredskapsorgan för hela kanslihuset har omfattande kontakter med

övriga departement. Inom den tredje enheten – *sekretariatet för säkerhetspolitik och långsiktsplanering* – sker studier av den internationella utvecklingen och det svenska samhällets förändringar för att skapa underlag för statsmakternas och myndigheternas planering inom totalförsvaret m. m. De tre enheterna har ställning som stabsorgan direkt under departementschefen och är alltså inte direkt underställda chefstjänstemännen. De replierar dock på expeditionschefens och rättssekretariatets service beträffande problem av formell karaktär. Något författningsarbete av större omfattning förekommer inte på dessa enheter.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande det militära försvaret, civilförsvaret, det psykologiska försvaret, flygteknisk forsknings- och försöksverksamhet, signalskydd, tillstånd till vapenfri tjänst, frivillig verksamhet för stöd åt totalförsvaret samt samordning mellan totalförsvarets olika grenar.

Lagstiftningsärenden

Ärenden angående värnplikt, civilförsvaret och vapenfri tjänst, lagstiftning angående skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad samt rekvisitionslagstiftning.

Myndigheter

Överbefälhavaren med försvarsstaben; armén, marinen och flygvapnet; försvarets civilförvaltning, försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen och försvarets materielverk med underlydande anstalter; försvarets forskningsanstalt, försvarets radioanstalt, värnpliktsverket, militärpsykologiska institutet, krigsarkivet, armémuseum samt marinmuseum och modellkammaren i Karlskrona; krigsmaktens gemensamma utbildningsanstalter och personalkårer; militärbefälhavarna och chefen för Gotlands militärkommando med staber och förvaltningar; civilförsvarsstyrelsen; beredskapsnämnden för psykologiskt försvar; försvarets rationaliseringsinstitut; flygtekniska försöksanstalten; försvarets hundskola; delegationen för militärhistorisk forskning; fartygsuttagningsskommisionen; försvarets arbetstidsnämnd; försvarets centrala arbetarskyddsnämnd; försvarets centrala företagsnämnd; försvarets fastighetsnämnd; försvarets haverikommission; försvarets personalnämnd; försvarets personalvårdsnämnd; försvarets skaderegleringsnämnd; försvarets skolnämnd; försvarsmedicinska forskningsdelegationen; militära arbetstidsdelegationen; riksvärderingsnämnden; totalförsvarets chefsnämnd; totalförsvarets upplysningsnämnd; vapenfrinämnden; värnpliktsnämnden; biståndsutbildningsnämnden; organisationer för frivillig försvarsverksamhet; krigsvetenskapsakademien; örlogsmannasällskapet; stiftelsen Gällöfsta kurscentrum; till krigsmakten hörande stiftelser för välgörande ändamål.

Socialdepartementet

Organisation

Socialdepartementet berörs av den nyligen genomförda reformen av departementsorganisationen på två sätt. Dels upphör uppdelningen av departementsärendena på departementschefen och ett konsultativt statsråd, dels överflyttas en av departementets ärendegrupper – arbetsmiljöfrågor – till det nya arbetsmarknadsdepartementet.

Socialdepartementets organisation (se figur 7) stämmer helt överens med normalorganisationen. Antalet sakenheter är fem – socialförsäkring m. m., socialvård m. m., hälso- och sjukvård, handikapp och rehabilitering, vissa medicinalärenden och tjänstetillsättningar.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande social omvårdnad, såsom vård av barn och ungdom, förskoleverksamhet, åldringsvård, handikappvård, nykterhetsvård samt socialhjälp, allt i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; allmänna barnbidrag och andra åtgärder till stöd åt barnfamiljer, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; bosättningslån; understöd ur allmänna arvsfonden; allmän hälsovård; sjukvårdsväsendet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; läkar- och tandläkaryrkenas utövning; folktandvård; apoteksväsendet; omsorger om psykiskt utvecklingsstörda; rehabiliteringsverksamhet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; det rättsmedicinska undersökningsväsendet och det rättspsykiatriska undersökningsväsendet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; ersättning för skador vållade av rymlingar m. fl.; allmän försäkring, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; yrkesskadeförsäkring; sociala frågor i övrigt, vilka ej ankommer på annat departement.

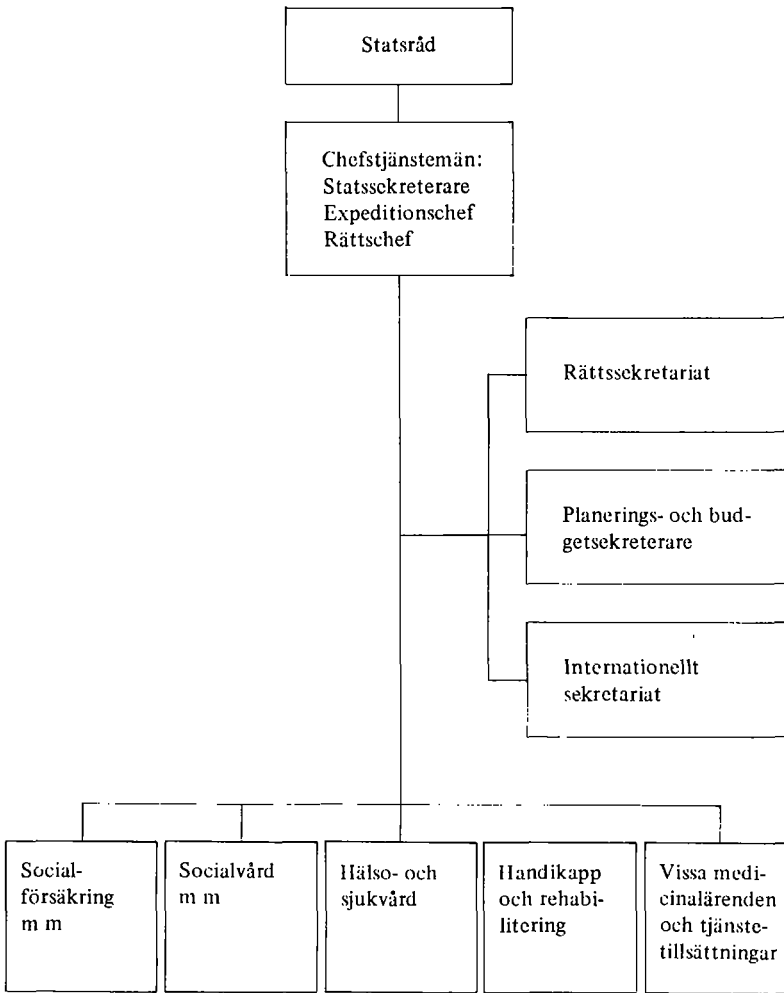
Lagstiftningsärenden

Ärenden i frågor rörande social omvårdnad, såsom vård av barn och ungdom, förskoleverksamhet, åldringsvård, handikappvård, nykterhetsvård samt socialhjälp; lagstiftning i fråga om ekonomiskt stöd åt barnfamiljer; lagstiftning angående allmän hälsovård, sjukvårdsväsendet, läkar- och tandläkaryrkenas utövning, apoteksväsendet, omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, allmän försäkring samt yrkesskadeförsäkring.

Myndigheter

Socialstyrelsen; statens socialvårdskonsulenter; ungdomsvårdsskolorna; vårdanstalterna för alkoholmissbrukare; länsnykterhetsnämnderna; nämnden för utländsk medicinalpersonal, nämnden för läkares vidareutbildning samt nämnden för tandläkares specialistbehörighet; länsläkar-

Figur 7: Organisationsplan för socialdepartementet

och provinsialläkarväsendet; undervisningssjukhusen och övriga sjukvårdsanstalter med undantag av dem som hör till annat departement; statens rättsläkarstationer; statens rättspsykiatriska kliniker och stationer; sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Spri); nämnden för sjukvårds- och socialvårdsbyggnader; nämnden för undervisningssjukhusens utbyggande; statens strålskyddsinstitut; statens bakteriologiska och rättskemiska laboratorier; psykiatriska nämnden; statens handikappråd; handikappinstitutet; styrelsen för vårdartjänst; nordiska hälsovårdshögskolan; nämnden för internationella hälso- och socialvårdsärenden; inrättningarna för psykiskt utvecklingsstörda; försäkringsdomstolen; försäkringsrådet; styrelserna för allmänna pensionsfonden; riksförsäkringsverket; fullmäktige för riksförsäkringsverkets fonder; socialattachéerna.

Kommunikationsdepartementet

Organisation

Kommunikationsdepartementet berördes ej av ändringarna i departementsorganisation vid årsskiftet 1973--1974. Som framgått av redogörelsen för organisationsförändringarna sedan 1965 har dock kommunikationsdepartementet berörts av två större omorganisationer sedan detta år. 1967 överflyttades frågorna rörande länsstyrelserna och kommunerna till departementet. De nämnda ärendegrupperna flyttades 1969 till civildepartementet varefter departementet haft sin nuvarande karaktär av ett mer renodlat samfärdseldepartement. Kommunikationsdepartementets organisation, vilken framgår av organisationsplanen i figur 8, överensstämmer helt med den normalorganisation som departementsutredningen rekommenderade. Av de fyra sakenheterna är den enhet där frågor rörande SJ, vägar, sjöfart och trafikpolitik m. m. handläggs den största med åtta handläggande tjänstemän. Enheten för framför allt trafiksäkerhetsfrågor är den personellt minsta med tre handläggare.

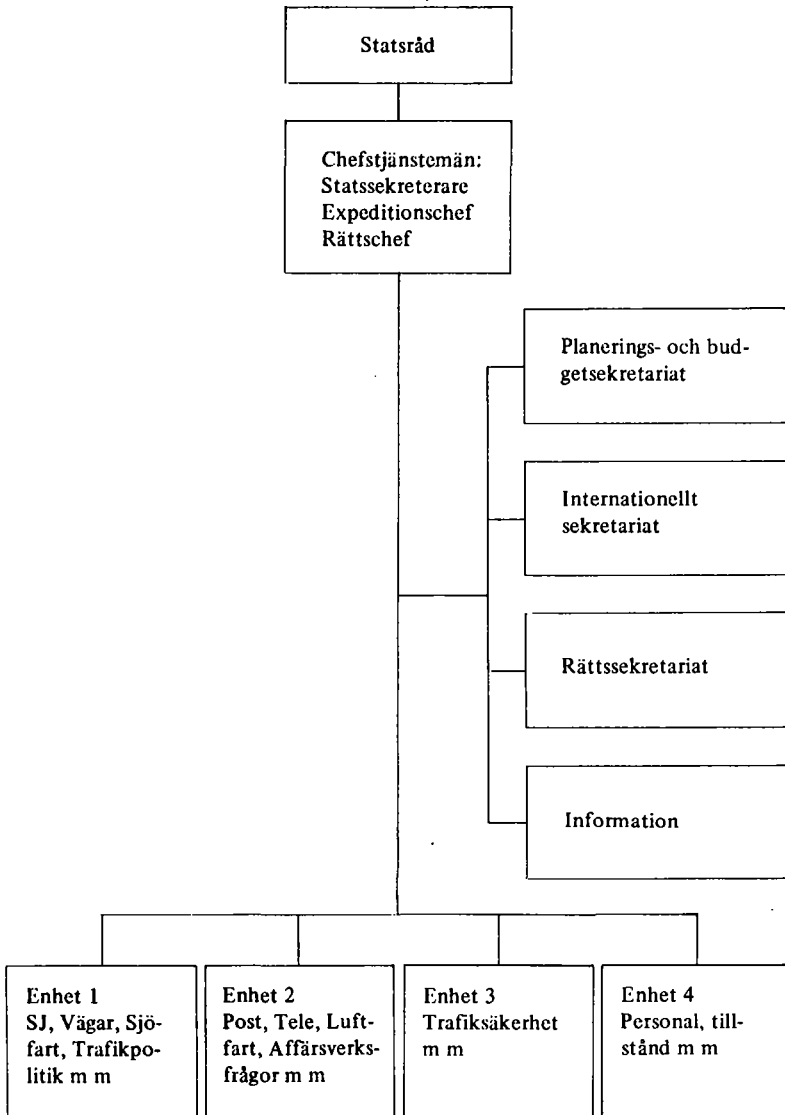
Förvaltningsärenden

Ärenden rörande järnvägar, spårvägar och tunnelbanor, post och postbank samt telekommunikationer, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; vägar, broar och färjor, vägtrafik samt kommunikationsväsendet i övrigt till lands; in- och utrikes sjöfart, kanaler, farleder och hamnar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; säkerheten på fartyg; åtgärder mot vattenförorening från fartyg; befäl på handelsfartyg och fiskefartyg; mönstring av sjömän, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; arbetstid på fartyg; skeppsmätning; registrering av fartyg; sjökarteverksamhet; lotsning; fyrar; sjöräddning; statens isbrytarverksamhet; dispaschörsverksamhet; luftfart; transport- och trafikforskning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; geotekniska undersökningar; meteorologiska och hydrologiska undersökningar; radioväsendet, dock icke andra ärenden angående rundradioverksamhet än sådana som avser distribution av radioprogram med undantag av anvisande av medel för investeringar i rundradioanläggningar eller som avser föreskrifter om användning av mottagare eller avser uppbörd och förvaltning av avgifter för innehav av mottagare; mark och byggnader för postverket, televerket, statens järnvägar, statens vägverk, sjöfartsverket och luftfartsverket, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement.

Lagstiftningsärenden

Ärenden gällande vägar, vägtrafik, sjöfart och luftfart med undantag av lagstiftning av civillags natur i transporträttsliga frågor och av annan lagstiftning om straff för vissa trafikbrott än som avser vårdslöshet i trafik, hindrande av trafik och olovlig körning; lagstiftning angående

Figur 8: Organisationsplan för kommunikationsdepartementet

arbetstid på fartyg, säkerheten på fartyg och åtgärder mot vattenförorening från fartyg; lagstiftning angående förbud mot rundradiosändning på öppna havet.

Myndigheter

Postverket; televerket; statens järnvägar, samtrafiksnämnden för järnvägarnas godssamtrafik; statens vägverk; statens väg- och trafikinstitut; statens trafiksäkerhetsverk; transportforskningsdelegationen; sjöfartsver-

ket; sjösäkerhetsrådet; handelsflottans pensionsanstalt; handelsflottans välfärdsråd; sjömansnämnden; statens lånenämnd för den mindre skeppsfarten; direktioner för kanaler; luftfartsverket; transportnämnden; buss- och taxivärderingsnämnden; fraktbidragsnämnden; bussbidragsnämnden; bilregisternämnden; nämnden för flygtrafikledarskolan i Sturup; statens geotekniska institut; Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.

Finansdepartementet

Organisation

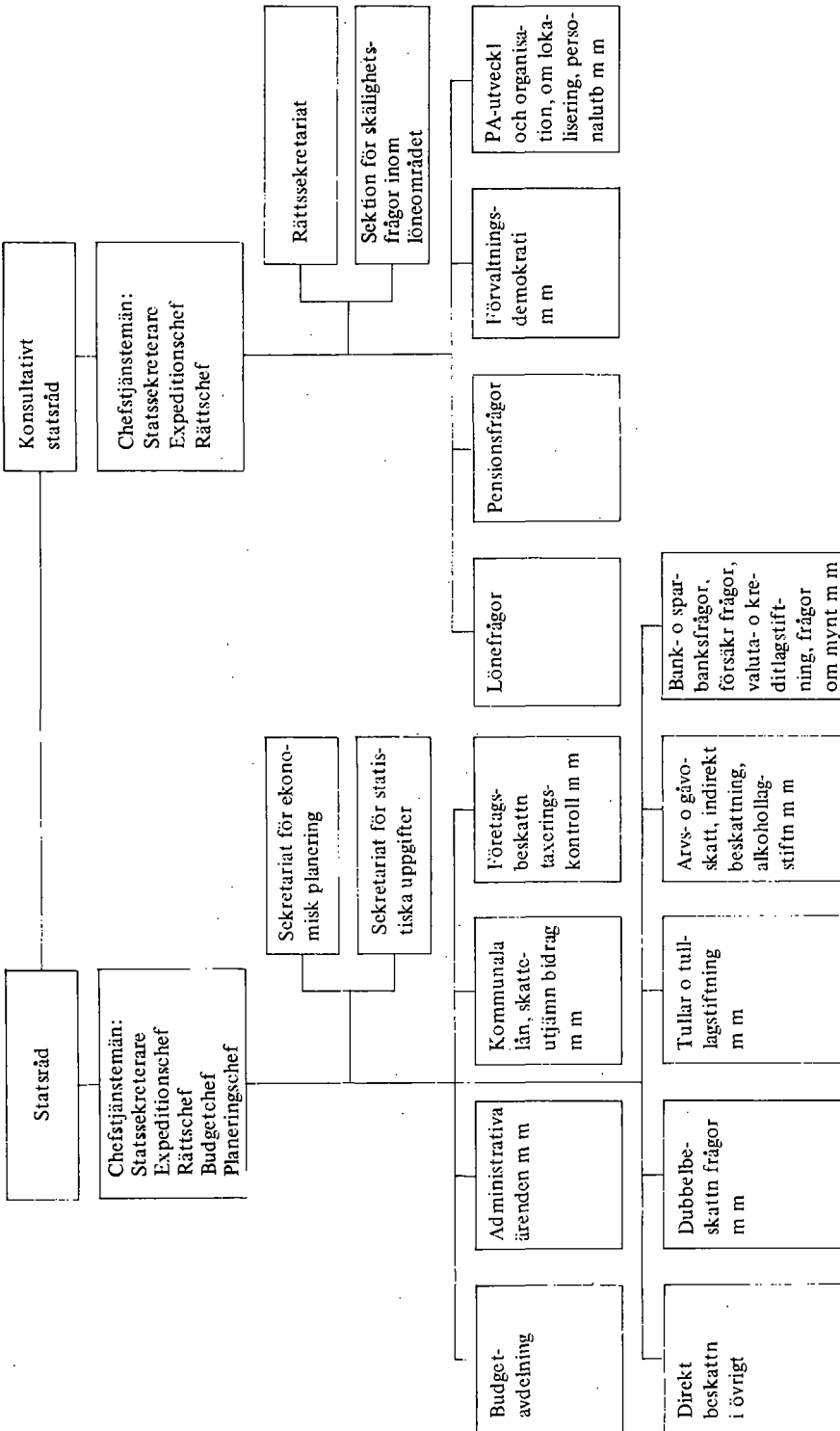
Även finansdepartementet har berörts av flera större ärendeomflyttningar sedan 1965 års departementsreform. 1968 överfördes ärenden rörande industri, statsägda bolag, teknisk forskning och energiförsörjning till finansdepartementet som därmed fick karaktären av ett finans- och ekonomidepartement. Vid 1969 års omfördelning av ärenden mellan departementen överfördes de nämnda ärendena till det nybildade industridepartementet. Samtidigt erhöll finansdepartementet från civildepartementet ärenden rörande den statligt anställda personalen. De omfördelningar av ärenden mellan departementen som genomfördes den 1 januari 1974 berörde dock inte finansdepartementet.

Departementets organisation avviker i betydande utsträckning från den s. k. normalorganisationen. Genom finansdepartementets centrala roll i budgetarbetet och de omfattande arbetsuppgifter som följer av detta har departementet alltid tillhört de personalmässigt största. Den 1 november 1973 tjänstgjorde 189 personer inom departementet. Som framgår av organisationsskissen i figur 9 är departementet uppdelat i två avdelningar där varje avdelning leds av egna chefstjänstemän. På den ena avdelningen handläggs finansdepartementets traditionella uppgifter, på den andra löne- och personalfrågor.

Förutom de gängse chefstjänstemännen finns inom departementets huvudavdelning en budgetchef och en planeringschef. Budgetchefen är chef för budgetavdelningen, som är den enhet inom finansdepartementet som svarar för utgiftsgranskningen i samband med budgetarbetet. Denna avdelning utgör ett undantag från de allmänna organisatoriska principerna eftersom den fungerar som en enhet under budgetchefens direkta ledning. Inom budgetavdelningen finns s. k. kontaktmän med de övriga departementen vilka i samband med utgiftsgranskningen har huvudansvaret för kontakterna med respektive fackdepartement. Dessa kontaktmän är sammanförda under fem olika ansvarsområden under ledning av tjänstemän vilka har en ställning som nära motsvarar huvudmännens för sakenheterna. I praktiken finns alltså ett slags enhetsindelning även inom budgetavdelningen.

Planeringschefen – tjänsten har tidigare varit dubblerad – är chef för sekretariatet för ekonomisk planering som är ett stabsorgan där nationalbudgetarbetet och konjunkturbevakningen sker. Inom sekretariatet sker också arbetet med de s. k. långtidsutredningarna.

Figur 9: Organisationsplan för finansdepartementet

Inom departementet finns förutom budgetavdelningen och sekretariatet för ekonomisk planering också ett sekretariat för statistiska uppgifter samt åtta sakenheter av varierande storlek. De löne- och personalfrågor som tillfördes departementet 1969 handläggs inom fyra sakenheter, lönefrågor, pensionsfrågor, förvaltningsdemokrati m. m. samt PA-utveckling och organisation, omlokalisering, personalutbildning m. m. Dessa sakenheter sammanhålls inom departementet till en särskild enhet ("lönefinanssen") med egen statssekreterare, expeditionschef och rättschef. Inom avdelningen finns också två sekretariat, ett rättssekretariat och sektionen för s. k. skälighetsfrågor inom löneområdet. De frågor som handläggs inom den s. k. lönefinanssen föredrages i statsrådet av ett konsultativt statsråd.

Förvaltningsärenden

Ärenden angående de allmänna riktlinjerna för den ekonomiska politiken; statsregleringen samt den allmänna förvaltningen och redovisningen av statsmedlen; statens skatteväsende; tullväsendet; expeditionsavgift; det kommunala skatteväsendet; kommunal upplåning och fondbildning; rationaliserings- och upphandlingsfrågor i allmänhet rörande statsförvaltningen samt förvaltningsrevision; statens mark och byggnader i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; statens egendom i övrigt, i den mån den ej är upplåten till särskild förvaltningsgren; tillämpningen av 11–18 §§ reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning; kredit- och fondväsendet i övrigt, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; det affärsmässiga försäkringsväsendet, krigsförsäkring och krigsskadeersättning; understödsföreningar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; tillämpningen av lagen om förenklad aktiehantering och av lagen om registrering av aktieinnehav; myntväsendet; tillverkning och försäljning av drycker och andra varor, som innehåller alkohol, med undantag av alkoholhaltiga läkemedel; försäljning av alkoholfria drycker; statistik; folkbokföringen; presstöd och samhällsinformation, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; hov- och slottsstaterna; till Konungens och Konungahusets bruk anslagen fast och lös egendom; avstående av arv, som tillfallit allmänna arvsfonden; försäljning av fastigheter, som tillfallit allmänna arvsfonden; jordeboksväsendet samt de jord eller lägenheter åtföljande rättigheterna och skyldigheterna, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; internationellt ekonomiskt samarbete, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; arbets- och anställningsvillkor i allmän tjänst, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; personaladministrativ planering, personalhälsovård och personalsocial verksamhet inom det statligt reglerade förvaltningsområdet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; företagsnämnder; förslagsverksamhet och andra former av samverkan mellan staten och dess arbetstagare;

utbildning av statens arbetstagare, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement.

Lagstiftningsärenden

Ärenden angående olovlig in- och utförelse av varor; lagstiftning angående skattebrott; lagstiftning angående förmånsrätt för skattefordringar; lagstiftning i frågor rörande kredit- och fondväsendet, dock icke lagstiftning angående kreditinrättnings konkurs; lagstiftning angående förenklad aktiehantering och registrering av aktieinnehav; lagstiftning angående valutareglering; lagstiftning angående det affärsmässiga försäkringsväsendet, krigsförsäkring och krigsskadeersättning samt angående understödsföreningar; lagstiftning angående arbetstagare i allmän tjänst.

Myndigheter

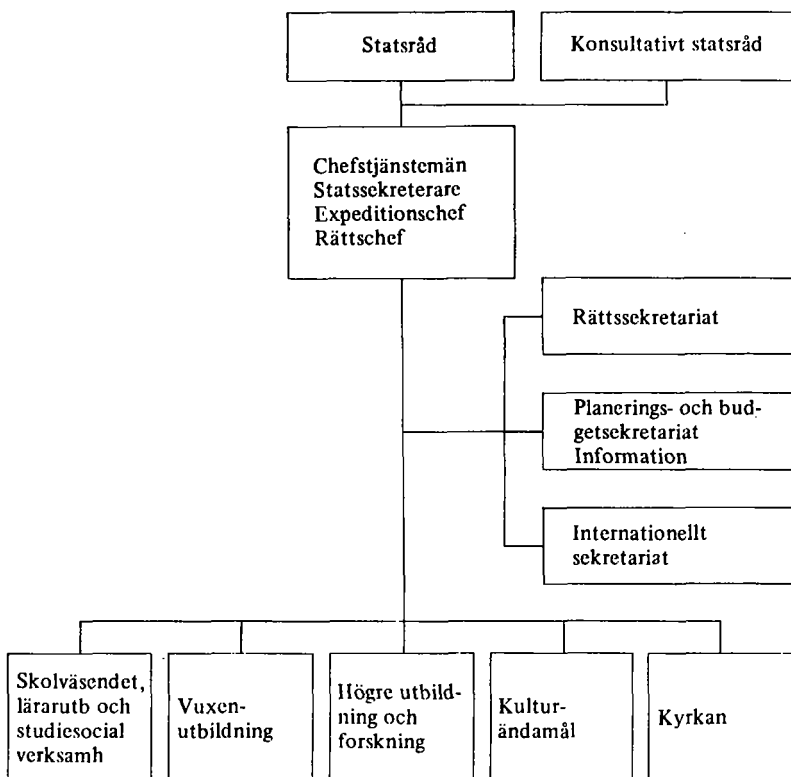
Kammarkollegiet; statskontoret; myntverket; tullverket; byggnadsstyrelsen; statistiska centralbyrån; datamaskincentralen för administrativ databehandling (DAFA); bankinspektionen; försäkringsinspektionen; riksrevisionsverket; riksskatteverket; konjunkturinstitutet; statens förhandlingsnämnd; statskommunala marknämnden; mellankommunala skatterätten; skatteutjämningsnämnden; statens krigsförsäkringsnämnd; statens krigsskadenämnd; indexnämnden; markegångsdeputerade; den i 6 § förordningen den 26 maj 1961 (nr 180) om tillverkning av sprit och vin omförmälda prisenämnden; nämnden för jord- och skogsbruket vid Harpsund; energiskattenämnden; kilometerskattenämnden; reklamskatte-nämnden; kyrkobokföringsinspektörer; styrelsen för Sveriges allmänna hypotekskassa; styrelsen för Konungariket Sveriges stadshypotekskassa; styrelsen för sparbankernas säkerhetskassa; Stockholms fondbörs; nämnden för bankkontorsetablering; presstödsnämnden; nämnden för samhällsinformation; statens avtalsverk; statens personalpensionsverk; statens personalnämnd; statens personalutbildningsnämnd; statens tjänstebostadsnämnd; statens personalbostadsdelegation; statens grupplivnämnd; trygghetsnämnden.

Utbildningsdepartementet

Organisation

Utbildningsdepartementet berördes inte av omfördelningen av ärenden den 1 januari 1974 på annat sätt än att ärendeuppdelningen mellan departementschefen och den fackkonsult som föredrager ärenden inom departementets område förändrades. Den organisationsplan för departementet som redovisas i figur 10 visar en organisation som med fem sakenheter och tre sekretariat helt stämmer överens med normalorganisationen. Sakenheterna inom utbildningsdepartementet är dock personellt väsentligt större än vad som är vanligt inom övriga departement.

Figur 10: Organisationsplan för utbildningsdepartementet

Antalet handläggare inom enheten för högre utbildning och forskning är t. ex. hela 20. Den stora mängden löpande ärenden har inom sakenheterna för skolväsendet m. m., högre utbildning och forskning samt kultur framtvingat en uppdelning av den handläggande personalen så att vissa tjänstemän huvudsakligen arbetar med löpande ärenden och andra med budgetarbete och övriga ärenden. Här har alltså skett en avvikelse från principen att alla tjänstemän inom sakenheten skall arbeta med såväl löpande ärenden som propositions- och budgetarbete. Det internationella sekretariatet med sju handläggande tjänstemän förutom huvudmannen är större än inom övriga departement. Det förklaras av att sekretariatet fungerar som UNESCO-rådets svenska kansli.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande konst, litteratur, musik, teater och film; arkiv, bibliotek och museer; frivilligt folkbildningsarbete och vuxenutbildning; ungdomsverksamhet; svenska kyrkan och andra trossamfund; rundradioverksamhet; skolväsendet; högre utbildning och forskning samt vetenskaplig verksamhet i övrigt; lärarutbildning; studiesociala frågor; internationellt kulturellt samarbete; allt i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement.

Lagstiftningsärenden

Ärenden angående kulturvård; lagstiftning angående radio, dock icke lagstiftning angående missbruk av yttrandefriheten i radioprogram eller förbud mot rundradiosändning på öppna havet; lagstiftning angående stiftsstyrelsen, de allmänna gudstjänsterna och vad därmed äger samband, kyrkobyggnad, kyrklig jord och kyrkoförmögenheten i övrigt, präster och kyrkomusiker samt utbildningsväsendet.

Myndigheter

Kulturrådet; konstnärstipendienämnden, statens konstråd, styrelsen för Sveriges författarfond, teater- och musikrådet, kungl. teatrarna, stiftelsen Institutet för rikskonserter, regionmusiken, statens biografbyrå, stiftelsen Svenska Filminstitutet och tidskriftsnämnden; radionämnden; Nobelstiftelsen; riks- och landsarkiv, dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv; kungl. biblioteket, stifts- och landsbibliotek samt övriga bibliotek, vilka ej tillhör annat departement; riksantikvarieämbetet och statens historiska museum, nationalmuseet med östasiatiska museet, livrustkammaren, naturhistoriska riksmuseet, etnografiska museet, medelhavsmuseet, statens sjöhistoriska museum, stiftelsen Nordiska museet, stiftelsen Tekniska museet samt övriga museer, vilka ej tillhör annat departement, stiftelsen Skansen; svenskt biografiskt lexikon, nämnden för svensk språkvård; statens ungdomsråd; svenska akademien, vetenskapsakademien, vitterhets-, historie-, och antikvitetsakademien, akademien för de fria konsterna med konsthögskolan, musikaliska akademien samt övriga akademier ävensom vittra och lärda samfund, vilka ej tillhör annat departement; bibliotekshögskolan, musikhögskolorna, statens scen-skolor, statens dansskola, dramatiska institutet; svenska unescorådet; ecklesiastikstaten; samarbetsnämnden för statsbidrag till fria kristna församlingar; skolöverstyrelsen, statens läroboksnämnd, centralnämnden för skolungdomsutbytet med utlandet, länskolnämnderna; grundskolor, nomadskolor, specialskolan och andra statliga skolor för syn-, hörsel- eller talskadade; gymnasieskolor, enskilda yrkesskolor, vilka ej tillhör annat departement, kommunal och statlig vuxenutbildning, privatskolor, riksinternatskolor, sjöbefälskolor, statens skogsinstitut, trädgårdsskolan i Norrköping, konstfackskolan; sjuksköterskeskolor, statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor; folkhögskolor; universitetskanslers-ämbetet, utrustningsnämnden för universitet och högskolor, nämnden för socionomutbildning, antagningsnämnden för ekonomiutbildning; universiteten, karolinska institutet, tekniska högskolorna, handelshögskolan i Stockholm, högskolorna i Linköping och Luleå; journalishögskolorna, socialhögskolorna, sjukgymnastinstitutet; institutet för social forskning; Nordiska Afrikainstitutet; Latinamerika-institutet i Stockholm; forskningsråd, vilka ej tillhör annat departement; forskningsinstitutet för atomfysik; Kiruna geofysiska institut; nordiska institutet för samhällsplanering; lärarhögskolor, gymnastik- och idrottshögskolor, seminarier

för huslig utbildning, slöjdlärarseminariet, förskoleseminarier, andra skolor för lärarutbildning, vilka ej tillhör annat departement; centrala studiehjälpsnämnden, studiemedelsnämnderna; stiftelser för ändamål, vilkas tillgodoseende ankommer på departementet eller på myndighet som tillhör departementet.

Jordbruksdepartementet

Organisation

Jordbruksdepartementets organisation (figur 11) överensstämmer med normalorganisationen. Departementets organisation berördes inte av förändringarna vid årsskiftet 1973–1974. De fyra sakenheterna är de samma som de vilka bildades i samband med 1965 års reform.

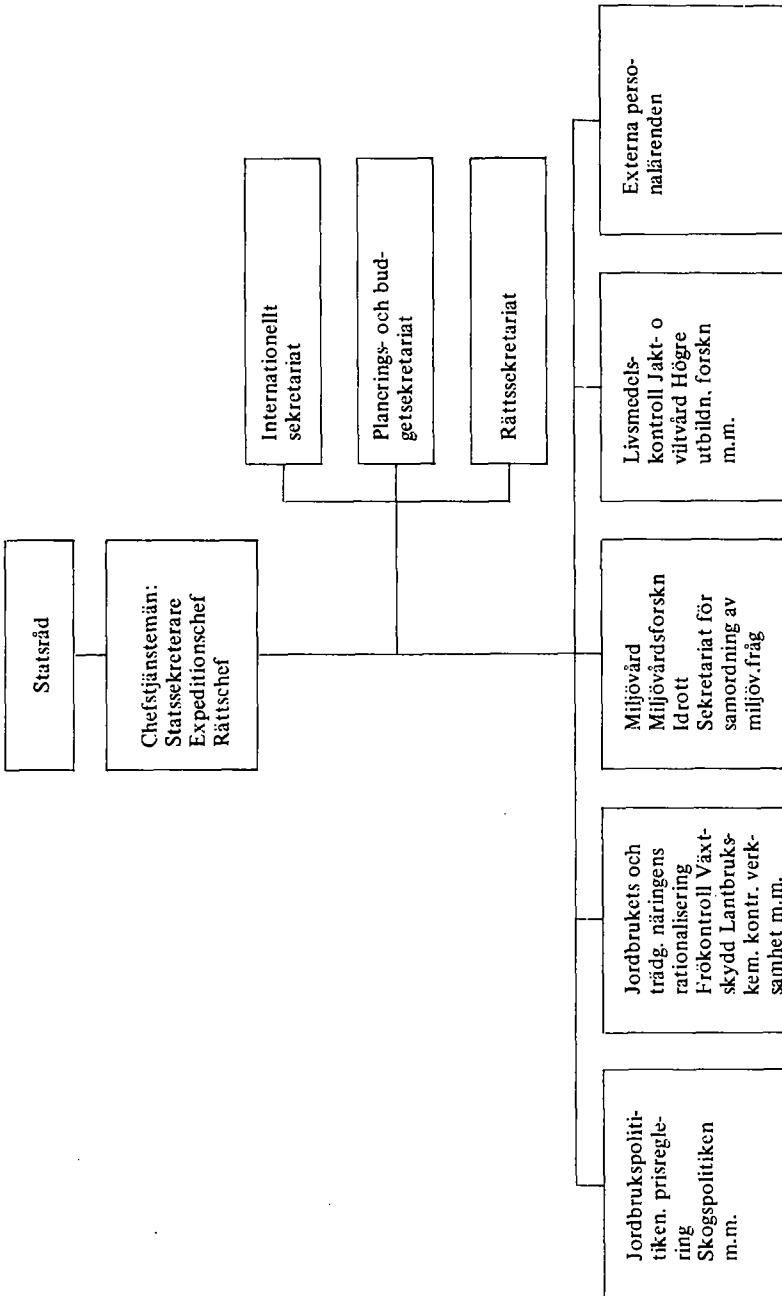
Förvaltningsärenden

Ärenden angående jordbrukets, trädgårdsnäringens och skogsbrukets rationalisering samt befrämjande av produktionen inom dessa näringar; prisreglering på jordbrukets och fiskets områden; särskilt statligt stöd åt vissa jordbruk; den statliga verksamheten till tryggnad av livsmedelsförsörjningen inom riket vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden; frökontroll; växtförädlarrätt; växtskydd; lantbrukskemisk kontrollverksamhet; maskin- redskapsprovningar för jordbruk, skogsbruk, trädgårdsbruk och mejerihantering; veterinärväsendet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; djurskydd, djursjukdomar; livsmedelskontroll; virkesmätning; högre utbildning, forskning och försök på jordbrukets trädgårdsnäringens, skogsbrukets och veterinärmedicinens områden; ägofred; jordbruks- och fiskearrenden, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; tillämpning av jordförvärvslagen; fiskeriväsendet; naturvård, innefattande även vatten- och luftvård, samt tillämpning av vattenlagen, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; kontroll av hälso- och miljöfarliga varor, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; tillämpning av miljöskyddslagen, kommunala renhållningslagen och lagen om kommunala renhållningsavgifter; miljöforskning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; idrott; rennärings; jakt och viltvård; totalisatorspel.

Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående handel med utsädesvaror; lagstiftning angående skogar, skogsvård, virkesmätning, jordbruks- och fiskearrenden utom lagstiftning som rör arrendenämnderna, ägofred och jordhävd; jordförvärvslagstiftningen utom lagen om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m.; lagstiftning angående livsmedelskontroll,

Figur 11: Organisationsplan för jordbruksdepartementet

hälso- och miljöfarliga varor, växtskydd och bekämpande av smittsamma djursjukdomar; lagstiftning angående naturvård, djurskydd, jakt, fiske, rennäring och indragning av ströängar; lagstiftning angående veterinäryrkets utövning.

Myndigheter

Lantbruksrepresentanter; lantbruksstyrelsen; lantbruksnämnderna; distriktsveterinärorganisationen; statens hingstdepå och stuteri; hushållningssällskapen; statens lantbruksinformation; statens jordbruksnämnd; lantbruksekonomiska samarbetsnämnden; statens centrala frökontrollanstalt; statens växtskyddsanstalt; statens plantskolenämnd; statens växtsortnämnd; statens lantbrukskemiska laboratorium; statens maskinprovningar; samarbetsnämnden för jordbrukets högstskolor; lantbrukshögskolan; Alnarpsinstitutet; jordbrukstekniska institutet; Sveriges utsädesförening; statens livsmedelsverk; besiktningveterinärorganisationen; veterinärhögskolan; veterinärinrättningen i Skara; statens veterinärmedicinska anstalt; skogsstyrelsen; skogsvårdsstyrelserna; nämnden för skoglig flygbildteknik; skogshögskolan; statens skogsmästarskola; fiskeristyrelsen; statens lokala fiskeradministration; statens naturvårdsverk; produktkontrollnämnden; koncensionsnämnden för miljöskydd; finsk-svenska gränsälvscommissionen; institutet för vatten- och luftvårdsforskning; institutet för skogsförbättring; nämnden för skogsteknisk forskning; skogs- och lantbruksakademien; statens råd för skogs- och jordbruksforskning; svenska FAO-kommittén.

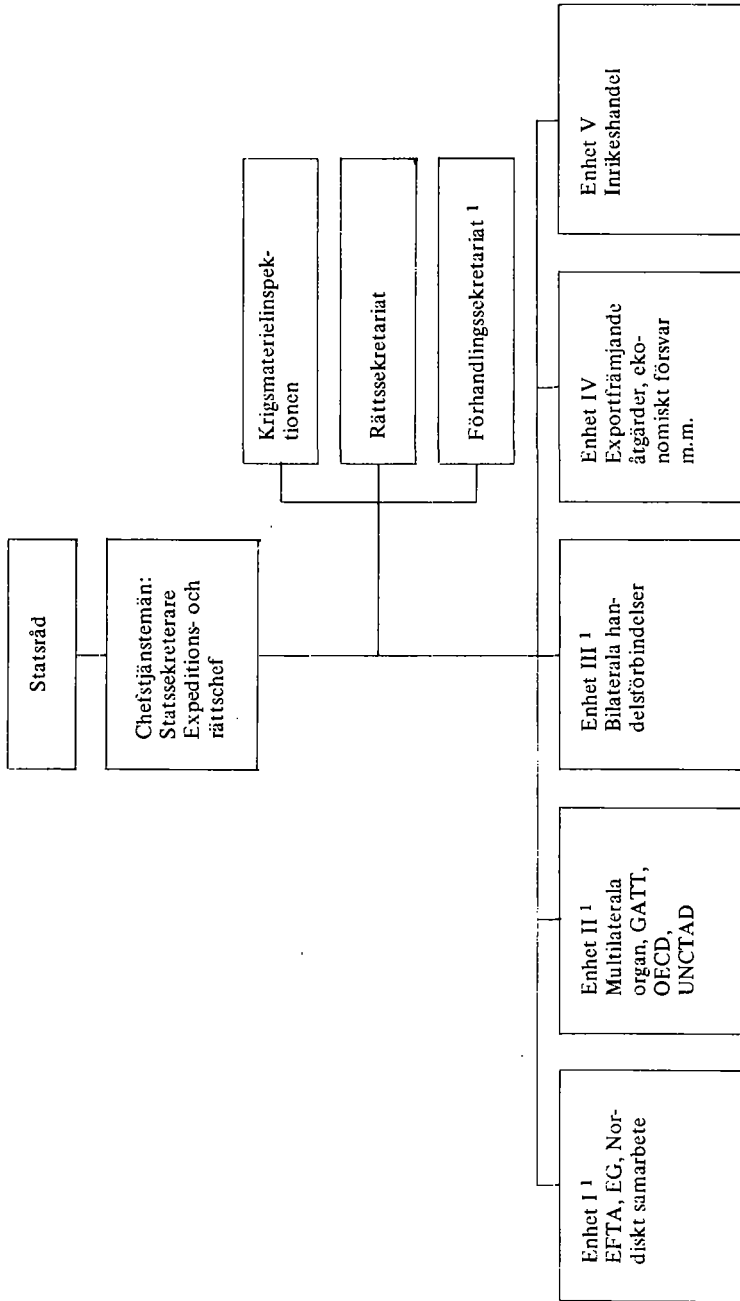
Handelsdepartementet

Organisation

Handelsdepartementets organisation undergick i maj 1973 en väsentlig förändring. Vid denna tidpunkt sammanfördes utrikesdepartementets handelsavdelning och utrikeshandelsenheten inom handelsdepartementet till tre sakenheter och ett förhandlingssekretariat inom det sistnämnda departementet. Bakgrunden till denna samordning var att handelsministern sedan lång tid haft ett s. k. 5 §-förordnande att i utrikesministerns ställe föredraga ärenden rörande utrikeshandeln. Rent praktiskt har samordningen skett så att tjänstemän från utrikesdepartementet och handelsdepartementet tjänstgör gemensamt på dessa enheter (Enhet I–III i organisationsplanen i figur 12). De chefsbefogenheter som expeditionschefen inom handelsdepartementet utövar över tjänstemännen från UD på dessa enheter inskränker sig till frågor som direkt berör handläggningen av ärendena. Beträffande förhållanden som tjänstledighet, semester m. m. sorterar denna personal under biträdande kabinettssekreteraren på UD.

Förutom de tre utrikeshandelsenheterna finns inom handelsdepartementet endast två sakenheter. På enhet IV handläggs frågor rörande

Figur 12: Organisationsplan för handelsdepartementet

1 Enhet I–III samt förhandlingssekr. gemensamma enheter för UD och H.

exportfrämjande åtgärder, ekonomiskt försvar m. m. På enhet V handläggs frågor rörande näringsfrihet, pris- och konsumentpolitik m. m. Förutom ett rättssekretariat återstår att nämna ytterligare en enhet – krigsmaterielinspektionen – där frågor rörande kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, tillstånd till export av krigsmateriel samt vissa ärenden rörande tillverkning och försäljning av gasskyddsmateriel handläggs.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande in- och utrikes handel; konsumentvaruforskning och konsumentupplysning; konsumentskydd, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; patent; skydd för varumärken och mönster; kontroll över tillverkningen av krigsmateriel; aktiebolag, med undantag av bank-, kredit-, försäkrings- och järnvägsaktiebolag, samt handelsbolag och enkla bolag; rätt för utlänning eller utländskt företag att idka näring här i riket; lotterier och användning av inkomst av vadhållning vid idrottstävlingar; ekonomiskt försvar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; pris- och konkurrensförhållanden inom näringslivet samt prisreglering; särskilda regleringsåtgärder beträffande förnödenheter som är av vikt för befolkningen eller produktionen, dock med undantag av lantbruks- och mejeriprodukter samt fisk och andra livsmedel; kommersiellt och handelspolitiskt bistånd till främmande lands utveckling; tillämpning av lagen om vissa internationella sanktioner.

Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående oriktig ursprungsbeteckning, otillbörlig marknadsföring, övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet, prisreglering, ekonomiskt försvar samt affärstid.

Myndigheter

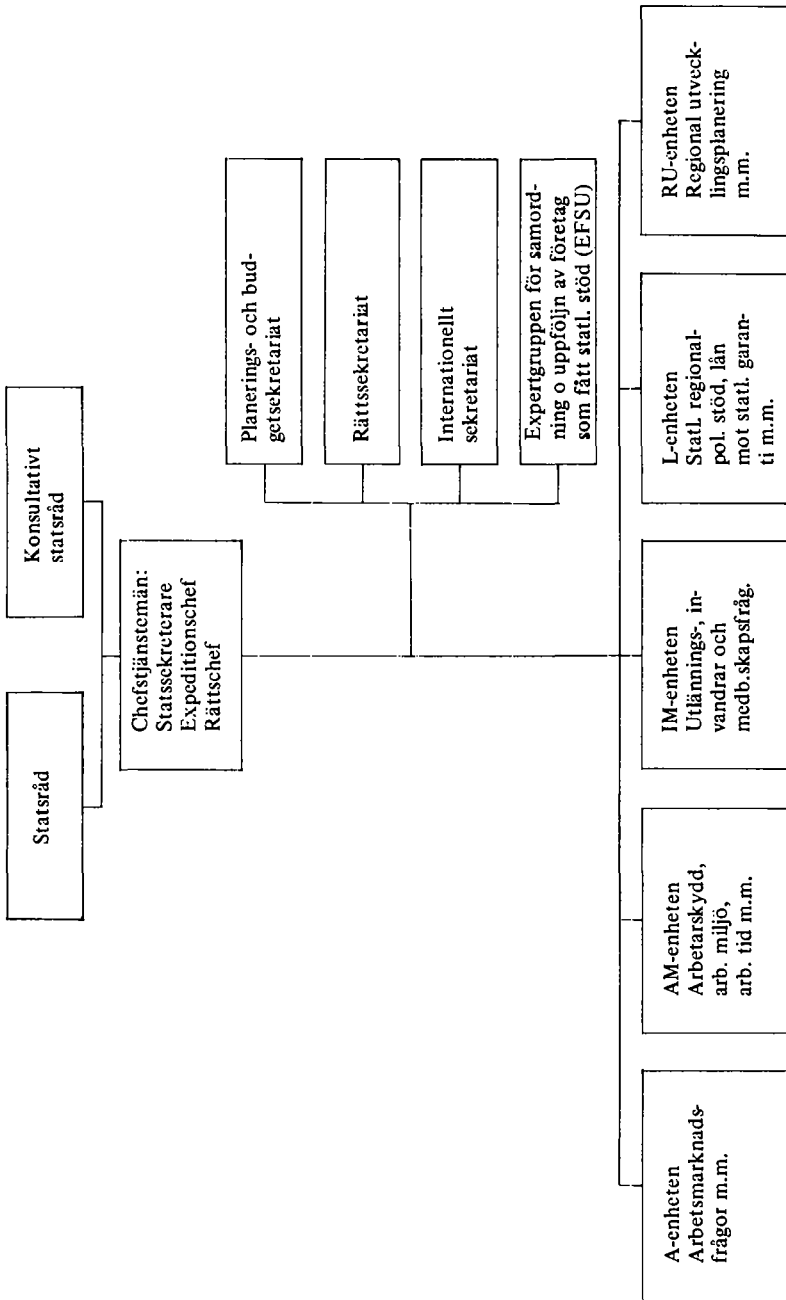
Kommerskollegium; patent- och registreringsverket; marknadsdomstolen; näringsfrihetsombudsmannen; konsumentombudsmannen; statens pris- och kartellnämnd; konsumentverket; resegarantinämnden; överstyrelsen för ekonomiskt försvar; oljelagringsrådet; exportkreditnämnden; Sveriges exportråd; auktoriserade handelskamrar och svenska handelskamrar i utlandet; granskningsnämnden för försvarsuppfinningar.

Arbetsmarknadsdepartementet

Organisation

Arbetsmarknadsdepartementet inrättades fr. o. m. den 1 januari 1974. Stommen i organisationen – se figur 13 – kommer från inrikesdeparte-

Figur 13: Organisationsplan för arbetsmarknadsdepartementet

mentet. Tre av de fem sakenheterna överflyttades från inrikesdepartementet – A-enheten för arbetsmarknadsfrågor m. m., IM-enheten med utlännings-, invandrar- och medborgarskapsfrågor samt L-enheten med frågor angående regionalpolitiskt stöd m. m. Inom inrikesdepartementet fanns en särskild expertgrupp – gruppen för regional utvecklingsplanering (GRUP) – vars verksamhet i samband med departementsreformen omorganiserades så att gruppen nu utgör en sakenhet – RU-enheten – inom det nya departementet. Från socialdepartementet överfördes ärenden rörande arbetarskydd, arbetsmiljö, arbetstid m. m. till arbetsmarknadsdepartementet. Dessa frågor utgjorde inte underlag för någon särskild sakenhet inom socialdepartementet men handläggs i det nya departementet av en särskild enhet – AM-enheten. Som framgår av figur 13 finns endast en avvikelse från den s. k. normalorganisationen och det är expertgruppen för samordning och uppföljning av företag som fått statligt stöd. Denna grupp tillkom i samband med departementsreformen vid årsskiftet och har organisatoriskt t. v. givits stabsställning.

Vissa ärenden inom departementet föredrages som framgår av organisationsplanen i statsrådet av ett konsultativt statsråd. De ärenden som på detta sätt utbrutits från övriga gäller hela IM-enhetens arbetsområde samt vissa frågor inom A- och AM-enheterna. Den ärendeuppdelning som företagits mellan departementschefen och "fackkonsulten" följer alltså inte strikt sakenhetsorganisationen.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande arbetsmarknaden; arbetarskydd och arbetsmiljö i övrigt, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; arbetstid; arbetslöshetsförsäkring och understödsföreningar, som utslutande avser att bereda understöd vid arbetslöshet; arbetstvister, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; statlig lönegaranti vid konkurs; förhållandet till internationella arbetsorganisationen; regionalpolitiska frågor, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; kreditstöd från statens hantverks- och industrilånefond samt stöd åt företagareföreningar; förvärv och förlust av svenskt medborgarskap; flyktingar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; utläningar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; allmän tjänsteplikt; vapenfri tjänst, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement.

Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående arbetsförmedling, byggnadstillstånd, arbetarskydd, arbetsmiljö i övrigt och arbetstid utom såvitt avser förhållandena på fartyg, semester, anställningstrygghet, arbetslöshetsersättning, kollektivavtal samt förenings- och förhandlingsrätt ävensom annan lagstiftning för lösning av arbetstvister och bevarande av arbetsfreden; lagstiftning angående statlig lönegaranti vid konkurs; lagstiftning angående allmän

tjänstplikt; lagstiftning angående svenskt medborgarskap; utlänningslagstiftning; lagstiftning angående lokaliseringssamråd.

Myndigheter

Arbetsmarknadsstyrelsen, länsarbetsnämnderna och den offentliga arbetsförmedlingen; statens arbetsklirik; arbetarskyddsstyrelsen, yrkesinspektionen; styrelsen för arbetarskyddsfonden; ILO-kommittén; statens förlikningsmannaexpedition, förlikningsmän för medling i arbetstvister; arbetsdomstolen; statens nämnd för arbetstagares uppfinningar; statens invandrarverk; utlänningsnämnden.

Bostadsdepartementet

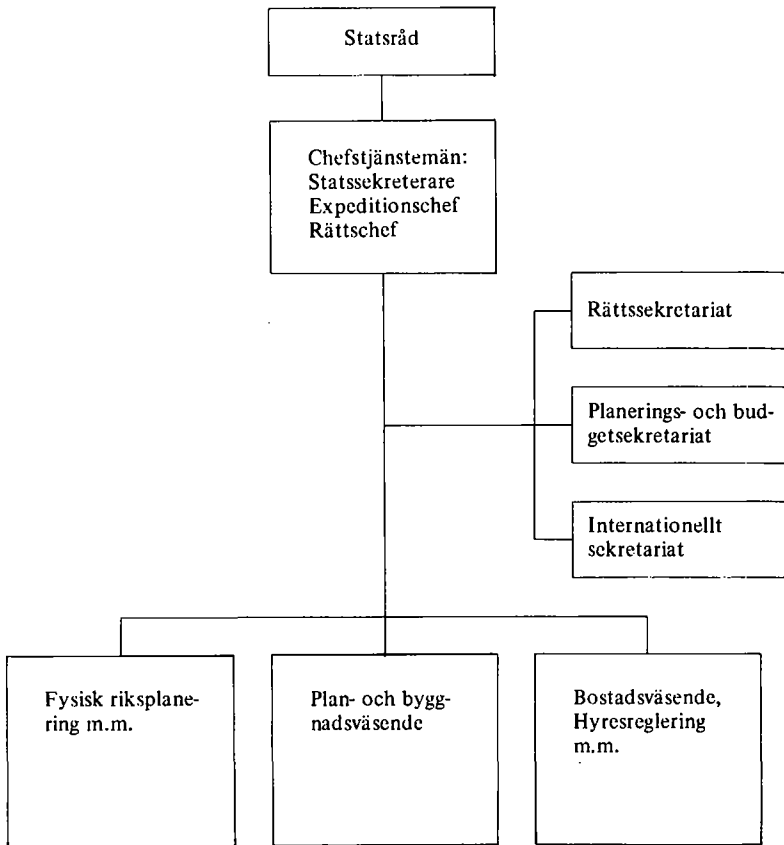
Organisation

Även bostadsdepartementet nyskapades i samband med omorganisationen den 1 januari 1974. Huvuddelen av personalen inom bostadsdepartementet kommer från det tidigare civildepartementet. Från detta departement fördes planerings- och budgetsekretariatet och sakenheten för plan- och byggnadsväsendet över till det nya departementet. Inom planerings- och budgetsekretariatet inom civildepartementet handlades bl. a. frågor rörande det fysiska riksplanarbetet. Detta har nu framskridit så långt att det bedömts som lämpligt att dessa frågor på departementsnivå handläggs inom en särskild sakenhet. I samband med reformen skapades därför en särskild sakenhet för dessa frågor. Den tredje sakenheten inom bostadsdepartementet – bostadsväsendet, hyresregleringen m. m. – överfördes från det tidigare inrikesdepartementet. Om departementets organisation – se figur 14 – kan i övrigt noteras att den följer normalorganisationen med tre chefstjänstemän, internationellt sekretariat och rättssekretariat. Den tjänst som planeringschef som tidigare fanns inom inrikesdepartementet har dragits in i samband med att departementets uppgifter delades upp på två departement. Personellt är det nya bostadsdepartementet jämförelsevis litet. Organisationsplanen upptar totalt drygt ett 60-tal anställda.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande bostadsväsendet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; bostadstillägg för barnfamiljer m. m.; hyresreglering; byggnadsväsendet; byggnadsforskning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; planläggning av bebyggelse; allmänna samlingslokaler; expropriation enligt 2 kap. 1 och 11 §§ expropriationslagen eller expropriation enligt 2 kap. 4 § samma lag, om expropriation sker för att bereda utrymme åt verksamhet vars lokalisering prövas enligt 136 a § byggnadslagen; tillstånd till förköp enligt 9 § förköpslagen; tillämpning av lagen om allmänna vatten- och avloppsan-

Figur 14: Organisationsplan för bostadsdepartementet

läggningar, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; tillämpning av lagen om äganderättsutredning och legalisering; lantmäteriväsendet; kartväsendet.

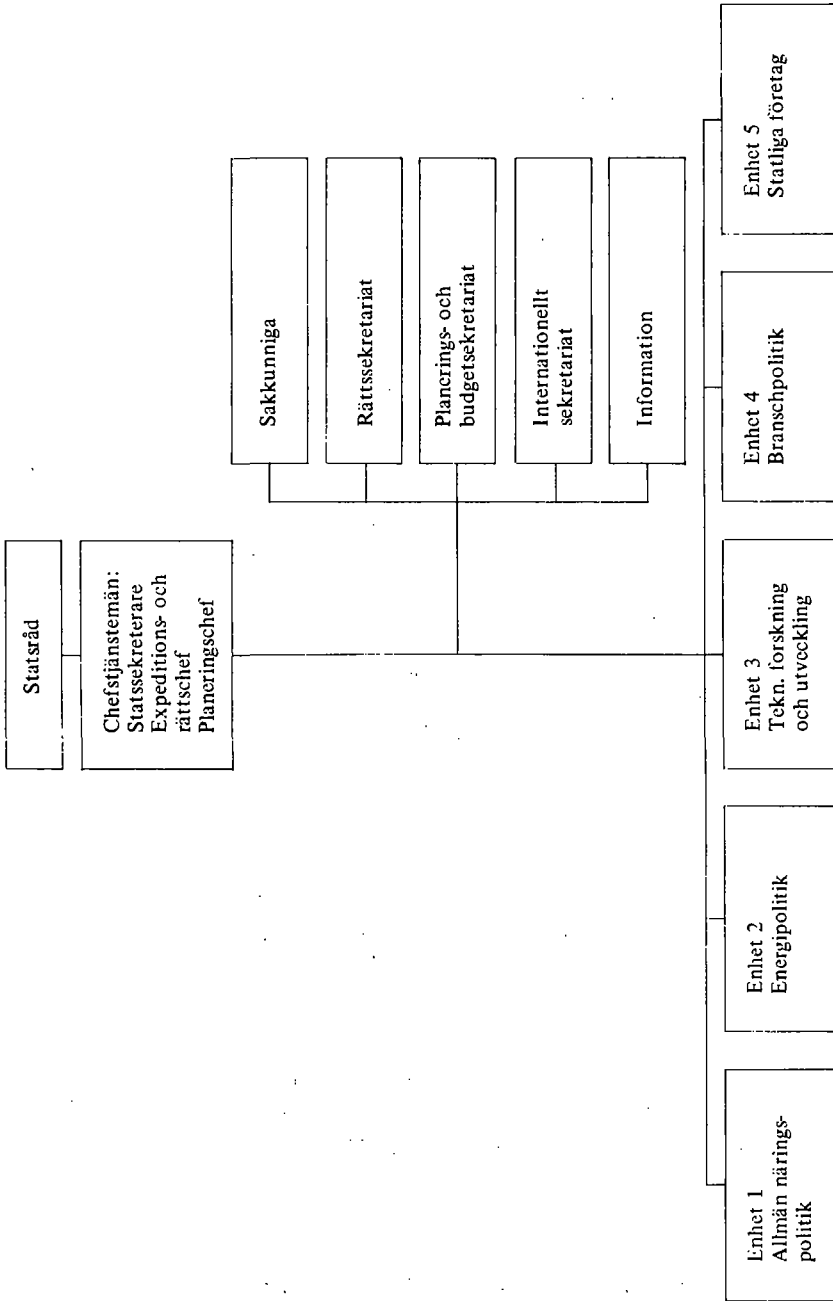
Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående planläggning av bebyggelse och byggnadsväsendet med undantag av expropriationslagstiftning; lagstiftning angående kommunala åtgärder för att främja bostadsförsörjningen samt angående bostadssanering.

Myndigheter

Bostadsstyrelsen och länsbostadsnämnden; statens råd och statens institut för byggnadsforskning; statens hyresråd; statens planverk; statens va-nämnd; lantmäteristyrelsen; överlantmätarmyndigheterna; fastighetsbildningsmyndigheterna; fastighetsregistermyndigheterna; rikets allmänna kartverk; kartverkskommissionen.

Figur 15: Organisationsplan för industridepartementet

Industridepartementet

Organisation

Industridepartementet inrättades 1969 när frågor rörande industripolitiken, de statliga aktiebolagen m. m. bröts ut från finansdepartementet. Därefter har departementet och dess arbetsuppgifter inte undergått några större förändringar. Den aktuella organisationsplanen framgår av figur 15. Organisationen följer normalorganisationen med två undantag. Rätts- och expeditionschefstjänsterna är kombinerade till en tjänst och i stället finns en tjänst som planeringschef. Inom departementet finns fem sakenheter.

Förvaltningsärenden

Ärenden rörande de allmänna riktlinjerna för näringspolitiken och den därmed sammanhängande forskningspolitiken; industri och hantverk, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; förenade fabriksverken; helt eller delvis statsägda bolag, som ej är hänförliga till annat departement; fast egendom, som förvaltas av domänverket, med undantag av ärenden rörande den fasta egendom som redovisas på naturvårdsfonden; tillämpning av lagen om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m.; energiförsörjning; bergsbruk; statens gruvegendom; geologisk undersökning; teknisk forskning och teknisk utveckling, provning och kontroll, allmän och legal metrologi samt standardisering, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; brandfarliga varor, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; explosiva varor; Svenska skeppshypotekskassan och Skeppsfartens sekundärlånkassa.

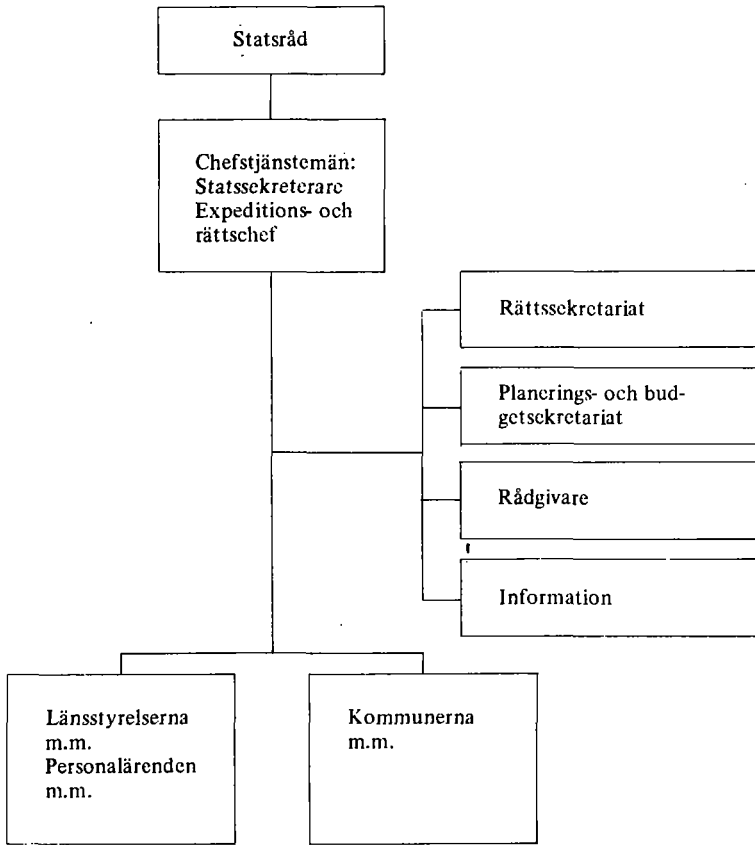
Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående elektriska anläggningar med undantag av lagstiftning om registrering av sådana anläggningar; gruvlagstiftning; lagstiftning angående kontinentalsockeln; lagstiftning angående sand-, grus- och stentäkt inom allmänt vattenområde; lagstiftning angående offentliga styrelseledamöter i vissa aktiebolag och stiftelser; lagstiftning angående styrelserepresentation för de anställda i aktiebolag och ekonomiska föreningar samt lagstiftning angående uppgiftsskyldighet i vissa planeringsfrågor.

Myndigheter

Förenade fabriksverken; domänverket; statens industriverk; sprängämnesinspektionen; nämnden för statens gruvegendom; bergsstaten; statens elektriska inspektion; statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström; statens vattenfallsverk; kringsskyddsnämnden för kraftanläggningar; Sveriges geologiska undersökning; statens provningsanstalt; sta-

Figur 16: Organisationsplan för kommundepartementet

tens skeppsprovsningsanstalt; styrelsen för svenska skeppshypotekskassan och skeppsfartens sekundärlånekassa; statens institut för företagsutveckling; styrelsen för teknisk utveckling; statens råd för vetenskaplig information och dokumentation; delegationen för atomenergifrågor; delegationen för forskning rörande kärnkraftens säkerhets- och miljöfrågor; statens delegation för rymdverksamhet; affärsverksdelegationen; ingenjörsvetenskapsakademien; Sveriges standardiseringskommission; tekniska nomenklaturcentralen; norrlandsfonden; statens utvecklingsfond; nordiska fonden för teknologi och industriell utveckling; dispensnämnden för arbetstagarrepresentation.

Kommundepartementet

Organisation

Kommundepartementet, som bildades i samband med omorganisatio- nen vid årsskiftet 1973–1974, är det minsta av departementen. Organisa- tionsplanen (figur 16) upptar endast 34 tjänster. Antalet sakenheter är

två – länsstyrelserna m. m. och kommunerna m. m. Expeditions- och rättschefstjänsten är kombinerad. Inom departementet finns rättssekretariat och planerings- och budgetsekretariat men inget internationellt sekretariat.

Förvaltningsärenden

Ärenden angående brandväsendet; länsstyrelserna, läns-skatte-rätterna och länsrätterna; de lokala skattemyndigheterna och kronofogdemyndigheterna; rikets administrativa indelning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; kommuner, landstingskommuner och kommunalförbund, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement; frågor som avses i allmänna ordningsstadgan och lagen om allmänna sammankomster; allmän ordning och säkerhet i övrigt, i den mån ärendena angår kommuns befogenheter eller skyldigheter; kommunernas beredskap.

Lagstiftningsärenden

Lagstiftning angående kommuner, landstingskommuner och kommunalförbund; lagstiftning angående skatterätter och länsrätter; lagstiftning angående brandförsvaret.

Myndigheter

Statens brandinspektion och statens brandskola; länsstyrelserna, läns-skatte-rätterna och länsrätterna; civilbefälhavarna; länsstyrelsernas organisationsnämnd; de lokala skattemyndigheterna; kronofogdemyndigheterna.

Arbetet inom departementen

Arbetsordning

Som framhållits inledningsvis regleras arbetet inom departementen i departementsinstruktionen (1965:386 ändrad 1971:1042). I denna behandlas departementens organisation, arbetsfördelningen inom departementen, regler för diarium, protokoll och arkiv, arbetstid och tjänstetillsättning m. m. Enligt 13 § i instruktionen äger departementschefen meddela ytterligare föreskrifter om arbetsfördelningen och även besluta om avvikelser från instruktionens bestämmelser i detta avseende. Statsrådsberedningen utarbetade under 1969 en förebild till arbetsordning för departementen vilken tillställdes expeditionscheferna med en rekommendation att arbetsordning skulle utarbetas i de departement som saknade sådan.

I november–december 1973 fanns fastställd arbetsordning i sju av departementen – justitie-, försvars-, kommunikations-, finans-, jord-

bruks-, handels- och industridepartementen. Av dessa var några (industri- och kommunikationsdepartementens) inte helt aktuella. Inom inrikesdepartementet fanns ett inte fastställt förslag till arbetsordning från 1971. Inom utbildningsdepartementet och socialdepartementet saknades arbetsordning helt. Inom utbildningsdepartementet pågick dock arbete med att utarbeta en arbetsordning.

Arbetsfördelningen inom departementen

I 4 § i departementsinstruktionen anges vilka chefstjänstemän som skall finnas inom departementen. Vidare anges i 5 § att inom departementen skall finnas departementsråd och kansliråd som huvudmän för olika sakområden. Indelningen i sakområden beslutas av departementschefen. I arbetsordningarna för departementen anges även de olika sekretariatens arbetsuppgifter. I den "normalarbetsordning" som utarbetats inom statsrådsberedningen anges uppgifterna för respektive planerings- och budgetsekretariatet, internationella sekretariatet och rättssekretariatet i 9, 10 och 12 §§ med följande lydelse:

9 §

Planerings- och budgetsekretariatet biträder med den översiktliga planeringen, samordningen av budgetarbetet och redigeringen av departementets andel i statsverkspropositionen samt biträder i motsvarande hänseende vid utarbetandet av särpropositioner och regleringsbrev.

Planeringsfunktionen i fråga om de långsiktiga övervägandena sammanhålls inom sekretariatet, som därvid har att svara för kontakten med planeringsorganen i övriga departement, främst finansdepartementets sekretariat för ekonomisk planering, och med planeringsorganen hos de centrala förvaltningsmyndigheterna.

Sekretariatet biträder vidare planeringsrådet för -----
-----
statssekreteraren med förslag till utredningar och samordningen av utredningsarbetet.

10 §

Internationella sekretariatet biträder med planering och samordning av den internationella verksamheten, förbereder och medverkar vid internationella förhandlingar, är departementets kontaktorgan i förhållande till utrikesdepartementet samt vakar över att följdriktighet och enhetlighet iakttages vid handläggningen av internationella ärenden. Internationella sekretariatet åligger vidare att inhämta informationer i internationella frågor som berör departementets verksamhetsområde och att sörja för fördelning därav såväl inom departementet som till berörda myndigheter och andra institutioner samt att lämna huvudmännen råd och annat bistånd till handläggning av ärenden av internationell natur.

12 §

Rättssekretariatet biträder vid utarbetandet av lagar och vid annat författningsarbete, juridiskt-konsultativ verksamhet samt, i den mån det

ej ankommer på expeditionschefen, sådan verksamhet i övrigt som har till ändamål att lagenlighet iakttages i arbetet inom departementet.

Med mindre avvikelser har dessa formuleringar förts in i de arbetsordningar för de olika departementen som finns fastställda.

Beträffande planerings- och budgetsekretariatet kan nämnas att dessa i samtliga departement har ansvaret för samordningen av budgetarbetet och redigeringen av departementets andel av statsverkspropositionen. I vissa departement medverkar planerings- och budgetsekretariatet dessutom mera aktivt i den interna budgetprioritering mellan olika områden som företas inom departementet.

Som nämnts avgör departementschefen arbetsfördelningen mellan de olika sakenheterna. Som framgått av organisationsplanerna varierar antalet sakenheter mellan olika departement. Sakenheterna är i personellt avseende av mycket olika storlek. Inom universitets- och högskoleenheten inom utbildningsdepartementet tjänstgör ett 20-tal handläggare medan enheten för vuxenutbildning inom samma departement förutom huvudmannen endast har 2 handläggande tjänstemän.

Ett av de grundläggande motiven för 1965 års departementsorganisation var som nämnts att man ville åstadkomma en flexibel organisation. Departementsutredningen framhöll sålunda att "departementschefen måste snabbt kunna förskjuta tyngdpunkten i arbetet från ett område till ett annat eller ta upp ett nytt område till bearbetning". Utredningen framhöll vidare att organisationen vid behov måste kunna förstärkas med experter från olika områden. Beträffande sakenheterna anfördes vidare "att vid arbetsanhopning inom ett sakområde arbetskraft bör kunna ställas till förfogande från därav inte berörda delar av departementet". För att göra organisationen så smidig som möjligt anförde utredningen att någon fast indelning av personalen i sektioner e. d. inom arbetsenheterna inte borde förekomma. Arbetsfördelningen mellan huvudmännen (och därmed sakenheterna) fick dock inte hindra att särskilda uppgifter, även sådana som gällde en eller flera huvudmäns områden, tillfälligt uppdrogs åt annan person eller en speciell arbetsgrupp.

Den flexibilitet i organisationen som departementsutredningen förutsatte kommer i praktiken lätt i konflikt med behovet av specialisering och expertis. Samtliga intervjuade expeditionschefer uppgav att de olika sakenheterna arbetade jämförelsevis självständigt. Tillfälliga personalomflyttningar på grund av arbetsanhopningar inom en viss sakenhet förekom i stort sett inte. I viss mån kan lagstiftningsenheterna på justitiedepartementet sägas utgöra ett undantag härvidlag. Mellan dessa varierar arbetsbelastningen kraftigt beroende på inom vilket område mer omfattande lagstiftningsarbete för tillfället pågår. När t. ex. en större proposition är färdig förekommer i inte ringa utsträckning att den tillgängliga personalen tilldelas arbetsuppgifter inom andra lagstiftningsenheter.

Inom flera departement uppgavs att man försöker att systematiskt cirkulera åtminstone de nyanställda tjänstemännen mellan olika sakenheter för att de därigenom skall erhålla en bredare erfarenhet av

departementets arbetsuppgifter. Inom försvarsdepartementet t. ex. tillämpas den ordningen att man en eller två gånger per år överväger en förflyttning mellan enheterna av var och en av de handläggande tjänstemännen. Även en sådan cirkulation stöter dock på svårigheter på grund av önskemålet att inom enheterna behålla den personal som blivit förtrogen med där förekommande arbetsuppgifter.

På frågan om det förekommer någon form av intern arbetsfördelning inom sakenheterna uppgav de flesta intervjuade att omständigheterna ofta framtvingar en sådan. I själva verket är den handläggande personalen inom sakenheterna regelmässigt specialiserad på vissa arbetsuppgifter inom enheten. En av expeditionscheferna anförde som skäl för denna specialisering bl. a. att det för departementets kontakter med myndigheter och andra utomstående är praktiskt att ha en klar arbetsfördelning så att den som vänder sig till departementet vet vem han skall kontakta i en viss fråga.

Den möjlighet som departementsutredningen pekade på att vid behov inrätta tillfälliga arbetsgrupper vid sidan av sakenhetsorganisationen utnyttjas av allt att döma i ringa omfattning. Från två departement – försvars- och industridepartementen – uppgavs att tillfälliga arbetsgrupper var vanliga. De intervjuade från övriga departement uppgav däremot att sådana arbetsgrupper förekom endast sällan.

Sammanfattningsvis kan sägas att den flexibilitet som departementsutredningen förordade i stor utsträckning i det praktiska arbetet har fått ge vika för kraven på specialisering och kompetens inom vissa områden. Departementspersonalen är över lag mer specialiserad inom olika sakområden än vad som avsågs när den nya organisationen genomfördes 1965. Den ojämnhet i arbetsbelastningen som utmärkte den tidigare departementsorganisationen med statssekreterar- och expeditionschefsavdelning synes man dock i huvudsak ha kommit till rätta med. De flesta intervjuade uppgav att arbetsbelastningen i dag i departementet med undantag av sommarmånaderna är relativt jämn över hela året. Till detta bidrar också att det numera i stor utsträckning på sakenheterna fördelade budgetarbetet i allt större utsträckning kommit att bli en helårssysselsättning med arbete med statsverkspropositionen under hösten, sårpropositionerna under våren och regleringsbreven under försommaren.

Departementspersonalen

Utbildning och rekrytering

Av redovisningen av personalutvecklingen har framgått att departementens personalstyrka successivt ökat sedan 1950-talet. Departementsreformen 1965 innebar vid sidan av själva organisationsförändringarna också en förstärkning av personalresurserna.

Departementsutredningen diskuterade inte personalfrågorna närmare. Utredningen anförde endast att det även fortsättningsvis borde vara möjligt för departementen att vid behov anlita tillfällig personal.

Däremot behandlade författningsutredningen personalfrågorna mera utförligt i sitt betänkande Regeringsarbetet (SOU 1958:14). Utredningen anförde bl. a. (s. 113 f.):

För att statsråden skola i möjligaste mån kunna ägna sig åt de politiska frågorna och överhuvud åt initiativverksamhet och andra betydelsefulla uppgifter, är det av vikt att de i görligaste mån kunna avlastas övriga arbetsuppgifter. En förutsättning härför är att de ha tillgång till väl utbildad personal och personal i erforderlig omfattning. Även om "rättvisesympunkter" kunna tala för att departementens avlöningsanslag och personalförteckningar bli föremål för en lika restriktiv prövning som gäller för de centrala ämbetsverken och andra statsmyndigheter, bör dock även beaktas vikten för statsverksamheten i stort att departementsarbetet fortlöper snabbt och effektivt.

Då därtill kommer att arbetsbördan inom Kungl. Maj:ts kansli i viss mån är beroende av snabbt skiftande förhållanden och kan variera från tid till annan, synes oss motiverat att regeringen gives tämligen fria händer att anställa den personal, som anses erforderlig. Möjligen kan därvid, såsom vi förut uttalat, vara lämpligt, bl. a. för att skapa förutsättningar för viss ökad rörlighet, om personalförteckningarna för de skilda departementen i huvudsak sammanförs till en gemensam personalförteckning för Kungl. Maj:ts kansli och att gemensamma anslag anvisas för departementens och regeringskansliets avlöningskostnader. Det synes oss vidare angeläget att avlöningsanslaget utformas så, att regeringen får möjligheter att till departementsarbete kalla sakkunniga och andra mer eller mindre tillfälliga arbetskraftsförstärkningar. Huruvida även regeringsrättssekreterarna böra ingå i Kungl. Maj:ts kansli eller för dem bör skapas en särskild organisation är en fråga, som lärer komma upp i annat sammanhang, och vi ha ej ansett oss ha anledning att beröra densamma.

Stor vikt bör enligt vår mening läggas vid personalvalet vid anställandet av befattningshavare i Kungl. Maj:ts kansli. I detta syfte förefaller oss som om systemet med cirkulation av tjänstemän mellan Kungl. Maj:ts kansli och statsförvaltningen i övrigt skulle giva regeringen möjligheter att genom urval erhålla bästa möjliga arbetsbiträde. Den nu tillämpade antagningsproceduren, vilken huvudsakligen synes bygga på prövning av handlingar och muntliga referenser, synes oss böra effektiviseras. Förfarandet i utrikesdepartementets antagningsnämnd torde därvid kunna tjäna till vägledning.

Utredningens ställningstagande byggde i dessa stycken på intervjuer som företagits med ett antal statsråd och f. d. statsråd. I detta avsnitt skall två av de tankegångar som diskuterades av författningsutredningen något följas upp — den handläggande personalens utbildning samt rekryteringsvägarna till kanslihuset. I nästa avsnitt behandlas vidare den tredje i citatet ovan berörda frågeställningen — regeringens möjligheter att till departementsarbetet kalla sakkunniga och andra mer eller mindre tillfälliga arbetskraftsförstärkningar.

Beträffande de handläggande tjänstemännens utbildningsbakgrund anförde författningsutredningen att fördelar borde vara att vinna om föredragandekåren var mer allsidigt sammansatt i detta avseende. Enligt en undersökning som utredningen refererade till hade 1955 200 av tjänstemännen i föredragandeställning juridisk examen under det att endast 29 hade annan examen. Av de senare hade 13 pol. mag.-examen och 5 fil. kand.-examen. Endast 3 hade högre teknisk utbildning.

Tabell 2. De handläggande tjänstemännens utbildning. Gäller förhållandena den 1.5. 1973.

Utbildning	Departement											I	Sanmanlaggt
	Ju	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C			
Högre akademisk	-	7	5	7	20	19	5	6	5	1		7	82
Civ. ing.	1	1	-	1	-	-	-	-	2	4		8	17
Civ. ekon.	1	1	1	4	8	-	3	9	5	-		11	43
Samhällsvet.	5	10	4	4	10	6	3	2	7	4		11	66
Jur. kand.	79	16	26	19	52	33	24	8	19	17		10	303
Humanist. naturvet.	-	-	-	-	1	2	-	-	2	1		1	7
Socionom	3	2	8	-	1	4	-	-	2	1		2	23
Gymnasium	-	1	-	2	5	1	1	2	4	2		3	21
Övrig	5	17	6	4	14	15	6	8	10	3		4	92
Uppgift saknas	5	-	1	1	-	1	-	1	1	1		-	11
Totalt	99	55	51	42	111	81	42	36	57	34		57	665

I tabell 2 redovisas uppgifter angående de handläggande tjänstemännens och de sakkunnigas utbildning under våren 1973. Av tabellen framgår att departementstjänstemännen i dag uppvisar en mer differentierad utbildningsbakgrund än 1955. Andelen med juridisk examen, vilken 1955 utgjorde närmare 90 procent av samtliga, är i dag mindre än hälften (46 procent). Juridisk utbildning är dock fortfarande den vanligaste.

Därefter kommer gruppen med högre akademisk utbildning vilken består av samtliga med högre examen än akademisk grundexamen, dvs. fil. lic., fil. dr osv. Tjänstemännen med samhällsvetenskaplig utbildning (pol. mag., fil. kand. och fil. mag. med samhällsvetenskapliga ämnen) utgör 10 procent, civilekonomerna 6 procent och civilingenjörerna 3 procent av samtliga handläggande tjänstemän.

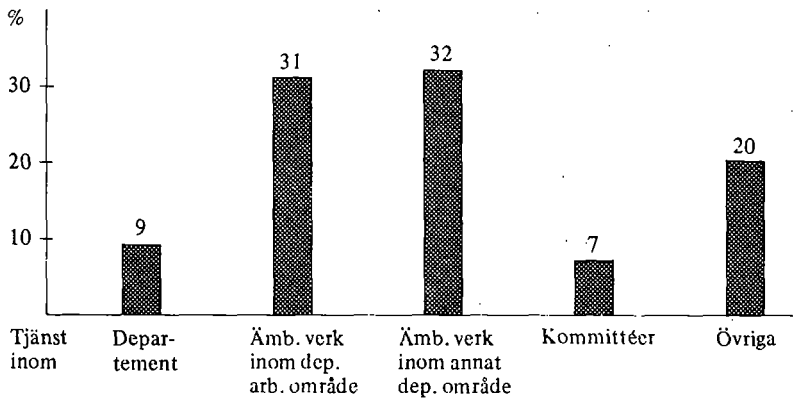
Den brist på tjänstemän med högre teknisk utbildning som författningsutredningen ansåg föreligga har minskat framför allt genom tillkomsten av industridepartementet. Ungefär hälften av tjänstemännen med teknisk högskoleutbildning tjänstgör inom industridepartementet. De flesta av dessa är anställda som sakkunniga. I övrigt kan noteras att andelen med högre akademisk utbildning är störst inom utbildnings- och finansdepartementen där denna kategori utgör 18 respektive 23 procent av samtliga. Trots den vikande juristdominansen utgör juristerna den största gruppen inom samtliga departement. I justitiedepartementet utgör de fortfarande ca 80 procent av samtliga tjänstemän på den aktuella nivån.

I tabellen ingår som nämnts såväl de handläggande tjänstemännen som de sakkunniga. En uppdelning av tjänstemännen på dessa två kategorier avslöjar endast mindre skillnader. Juristerna utgör en större andel (57 procent) bland de sakkunniga än bland övriga tjänstemän (41 procent). Bland de sakkunniga hade endast 3 procent högre akademisk utbildning. I gruppen handläggande tjänstemän i övrigt utgjorde dessa 17 procent. I övrigt kan gruppen av sakkunniga sägas i utbildningsavseende vara likartat sammansatt som tjänstemannagruppen i övrigt.

I vilken utsträckning rekryteras tjänstemännen till departementen från ämbetsverk inom departementens arbetsområde? I författningsutredningens "hearings" med statsråd och f. d. statsråd framförde flera av de intervjuade att det vore önskvärt att till departementen i större utsträckning rekrytera tjänstemän med erfarenhet från de centrala ämbetsverken. Själv anförde utredningen som nämnts att systemet med cirkulation av tjänstemän mellan Kungl. Maj:ts kansli och statsförvaltningen i övrigt borde underlätta för regeringen att erhålla bästa möjliga arbetsbiträde. Vid de nu företagna intervjuerna med expeditionscheferna uppgav flertalet att man i dag i stor utsträckning rekryterar tjänstemän från ämbetsverken inom departementets arbetsområde. Några av de intervjuade uppgav att det inte var någon medveten strävan från departementets sida att rekrytera från ämbetsverken men att tjänstemän från dessa ofta är de som besitter den bästa kompetensen för arbetsuppgifterna. En av de intervjuade anförde som skäl för att inte rekrytera personal från ämbetsverken att man vill undvika att brandskatta dessa på den bästa personalen.

För att erhålla en klarare bild av de aktuella rekryteringsmönstren har i figur 17 sammanställts uppgifter angående senaste anställning före departementstjänsten för de handläggande tjänstemän som anställdes under tiden 1.10.1971 – 30.9.1973. Av figuren framgår att drygt 60 procent av de nyanställda handläggarna i departementen hämtats från ämbetsverken.

Figur 17: Den under tiden 1.10.1971–30.9.1973 nyanställda handläggande personalens senaste tjänst före anställning i departementet

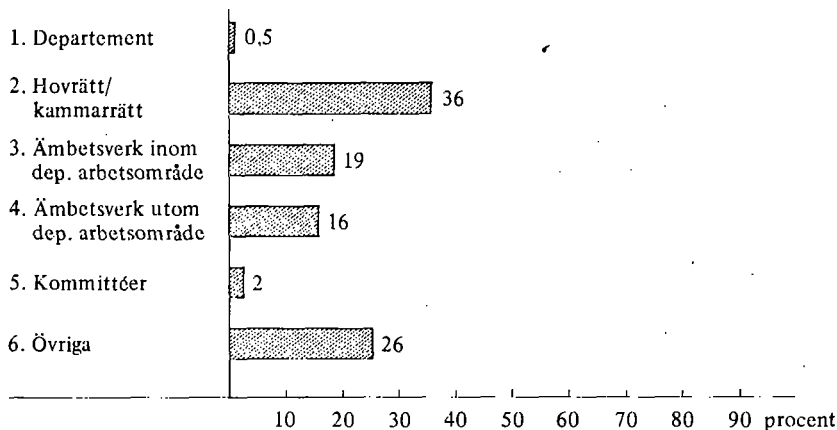

Av dessa kommer dock bara ungefär hälften från ämbetsverk inom departementets arbetsområde. 9 procent av de nyanställda har flyttat från annat departement medan 7 procent har kommit direkt från kommittéanställning. I gruppen "övriga" ingår dels de nyexaminerade, dels de som varit anställda inom den privata sektorn. Någon uppdelning av denna kategori på dessa båda grupper har inte varit möjlig med det källmaterial som stått till buds.¹

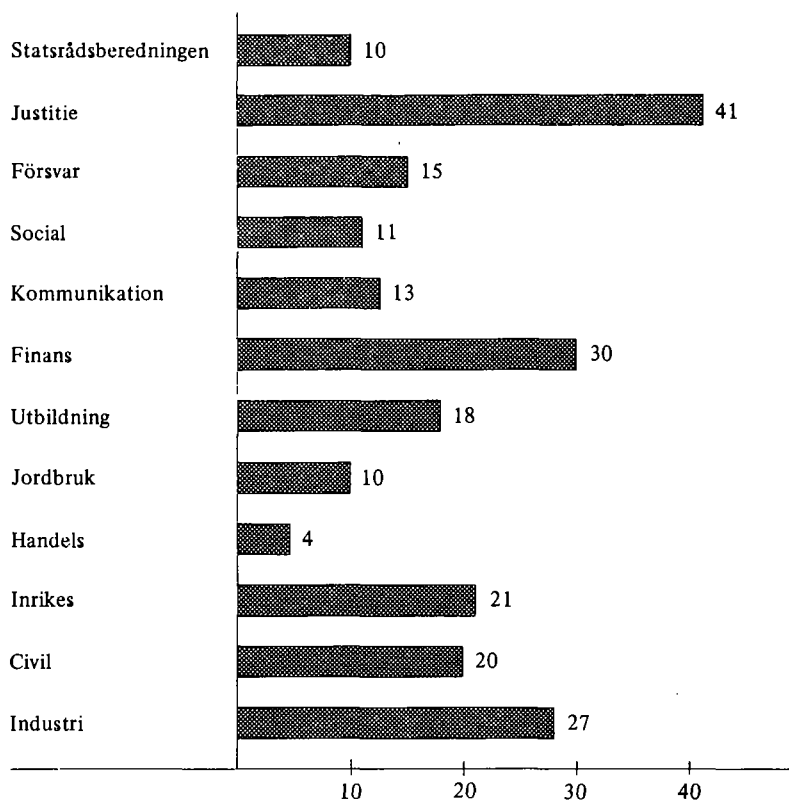
¹ I figuren nedan redovisas motsvarande uppgifter för dem vilka under tiden 1.10.1971–30.9.1973 anställts som sakkunniga. Källmaterialet har erhållits från statsdepartementens organisationsavdelning.

I figuren har "hovrätt/kammarrätt" redovisats som en särskild kategori. Inte mindre än en tredjedel av de sakkunniga har rekryterats från denna kategori. Det är det stora antalet sakkunniga inom justitiedepartementet som leder till detta resultat. Inom övriga departement är rekryteringen av sakkunniga mer jämnt fördelad på de olika kategorierna. Enligt figuren har endast 2 procent av de nyanställda under den undersökta tvåårsperioden redovisats under kategori 5 "kommittéer". Sannolikt ingår dock ett flertal personer som rekryterats från kommittéer i gruppen "övriga" eftersom källmaterialet på denna punkt kan vara ofullständigt.

De under tiden 1.10.1971–30.9.1973 nyanställda sakkunnigas senaste anställning före sakkunniguppdraget/procenttal

Figur 18: Antalet sakkunniga inom departementen 1973-11-01

De sakkunniga

Som framgått fäste både författningsutredningen och departementsutredningen stor vikt vid att regeringen skall ha möjlighet att i departementen tillfälligt anställa expertis för olika arbetsuppgifter. Antalet sakkunniga inom departementen har också ökat genom åren. 1956 var antalet sakkunniga 45 och 1973 hade antalet ökat till 220. Ökningen av antalet sakkunniga har också varit större än personalökningen i sin helhet. De sakkunnigas andel av de inom departementen anställda var 1956 8 procent, 1967 13 procent och 1973 16 procent.

Vilka uppgifter har då de sakkunniga? Skiljer sig deras arbetsuppgifter från övriga tjänstemäns? Vid intervjuerna framkom att sakkunniganställning var en möjlighet som utnyttjades i olika utsträckning och för olika ändamål inom olika departement. Av figur 18 framgår att antalet sakkunniga är störst inom justitie-, finans- och industridepartementen. Relativt sett var dock de sakkunniga vid undersökningstillfället vanligast inom civildepartementet där de utgjorde 32 procent av de anställda och inom industridepartementet (30 procent av de anställda). Inom justitiedepartementet utgjorde de 28 procent av samtliga anställda.

Tabell 3: Anställningsår för de den 1.5 1973 som sakkunniga förordnade tjänstemännen

Departement	1963	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73
Ju+SB	-	-	-	-	1	3	3	9	8	20	13
Fö	-	1	1	-	-	-	1	1	3	8	-
S	1	-	1	-	-	1	-	1	2	6	1
K	-	-	-	1	1	-	-	2	5	2	1
Fi	-	1	-	1	3	-	3	9	2	8	3
U	-	1	-	-	-	-	3	4	1	3	2
Jo	-	-	-	-	-	1	2	1	3	1	2
H	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1	1
In	-	-	1	-	-	-	-	1	6	8	7
C	-	-	-	-	-	-	6	2	2	5	6
I	-	-	-	-	-	-	4	5	7	6	3
S:a	1	3	3	2	5	5	23	35	41	68	39

Av tabell 3 framgår hur länge de den 1.5. 1973 som sakkunniga förordnade tjänstemännen hade tjänstgjort som sakkunniga. Av uppgifterna framgår att 8 procent (19 personer) tjänstgjort 5,5 år eller längre. 81 procent (183 personer) hade tjänstgjort 3,5 år eller kortare tid. Den genomsnittliga anställningstiden var 2 år och 7 månader.

En förklaring till det stora antalet sakkunniga inom justitie- och finansdepartementen är som nämnts att personalen inom lagstiftningsenheterna nästan undantagslöst är anställd som sakkunniga. Vid rättssekretariatet och på lagstiftningsenheterna i justitiedepartementet rekryteras handläggarna normalt från hovrätterna bland de yngre assessorerna. Till finansdepartementets rättsenheter rekryteras också jurister från kammarrätterna. I övrigt gäller att det stora flertalet av de sakkunniga arbetar med arbetsuppgifter av mer tillfällig natur. Inom civildepartementet var t. ex. vid tidpunkten för undersökningen ett större antal sakkunniga engagerade i arbetet med den fysiska riksplaneringen. Inom inrikesdepartementet fanns en expertgrupp för regional utvecklingsplanering (GRUP) osv.

Flera av de intervjuade uppgav att sakkunniganställning mera allmänt tillämpas som ett slags rekryteringstjänst. Nyrekryterade handläggare anställs därvid först under en provperiod som sakkunniga och erhåller först därefter en fastare tjänst inom departementet. Naturligtvis förekommer dock övergångar från sakkunniganställning till departements-tjänst även utan att de från början varit förutsedda.

Bland de sakkunniga återfinns också ett mindre antal tjänstemän med arbetsuppgifter av mer politisk karaktär. Inom det nya kommundepartementet rubriceras t. ex. två av de sakkunniga som rådgivare. De deltar bl. a. vid det planeringssammanträde på chefsnivå som hålls varje vecka inom departementet. Även inom industridepartementet har tidigare två av de sakkunniga redovisats som rådgivare i organisationsplanen. Det konsultativa statsrådet inom arbetsmarknadsdepartementet fick vid sitt tillträde en "politisk sekreterare". Bland de sakkunniga fanns också 6

riksdagsmän. Vidare kan nämnas att flertalet av de s. k. informationssekreterarna är anställda som sakkunniga. Deras arbetsuppgifter karaktäriserades av en av de intervjuade som en kombination mellan allmän information från departementet och mer politiskt inriktad informations-spridning angående framför allt statsrådets verksamhet.

Departementens medverkan i utredningsarbetet

Arbetsuppgifterna i departementen kan sammanfattas i ett antal huvudpunkter: allmän planering av samhällsverksamheten, utredningsarbete, riksdagsärenden, direktivgivning till myndigheterna samt administrativa ärenden. Av dessa skall här i första hand planerings- och utredningsarbetet samt de administrativa ärendena tas upp.

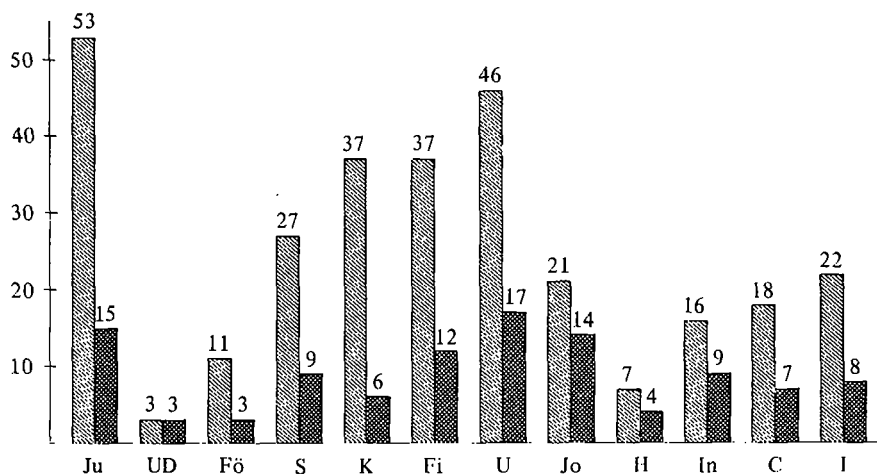
Karaktäristiskt för det svenska förvaltningssystemet är att ämbetsverken i första hand svarar för den löpande förvaltningen medan regeringen med hjälp av departementsorganisationen svarar för den allmänna inriktningen av verksamheten.

Planerings- och utredningsarbetet bedrivs i olika former. Av stor betydelse i sammanhanget är därvid den särskilda form av planering som de s. k. långtidsutredningarna utgör. Arbete av detta slag startades i slutet av 1940-talet och har resulterat i sex långtidsutredningar för tiden mellan 1947 och 1975. De fyra första långtidsutredningarna gjordes av särskilt tillkallade utredningsgrupper. De två senaste har gjorts inom sekretariatet för ekonomisk planering inom finansdepartementet. Inom finansdepartementets budgetavdelning utarbetas årligen långtidsbudgeten som avser utvecklingen för den statliga sektorn under en kommande femårsperiod.

Vissa centrala planerings- och utredningsuppgifter fullgörs alltså inom departementen. Inom försvarsdepartementet sker t. ex. ett omfattande studie- och planeringsarbete inom sekretariatet för säkerhetspolitik och långsiktsplanering. Arbetet med att förbereda den fysiska rikspaneringen skedde inom civildepartementet osv. Huvudparten av det offentliga utredningsarbetet sker dock utanför departementen. Direktiven för departementsutredningen utgick från förutsättningen att huvuddelen av utredningsarbetet även fortsättningsvis skulle äga rum utanför departementen i underlydande organ och i kommittéer eller genom särskilt tillkallade sakkunniga. Utredningen framhöll för sin del att dess förslag också förutsatte att utredningsarbetet i huvudsak även i framtiden skulle ske utanför departementen men att det var nödvändigt att departementen gavs en sådan kvalitativ och kvantitativ personalkapacitet och organisation att det blev möjligt att inom departementen bedöma och självständigt värdera olika utredningsresultat. Utredningen anförde vidare att departementschefen måste ha möjlighet att självständigt ta initiativ och att liksom tidigare låta utforma dessa i form av s. k. departementspromemorior.

Systemet med fristående utredningar — kommittéer — är en av orsakerna till att den fasta personalen inom departementen i Sverige är relativt fåtalig i jämförelse med förhållandena i andra länder. Huvudpar-

Figur 19: Antalet utredningar totalt vid ingången av 1974 (streckad stapel) samt antal utredningar med parlamentariskt inslag (rutad stapel)

ten av det utredningsarbete som i Sverige bedrivs av särskilda kommittéer verkställs i andra länder normalt inom de organisatoriska enheter som motsvarar våra departement.

Det svenska utredningsväsendet har från tid till annan varit föremål för debatt. I allmänhet har enighet rått om att systemet med fristående utredningar, ofta med deltagande av parlamentariker från olika partier, är ett värdefullt inslag i statskicket. Konstitutionsutskottet anförde t. ex. under höstsessionen vid 1973 års riksdag med anledning av motioner angående utredningsväsendet (KU 1973:44) bl. a. följande:

Det offentliga utrednings- och remissväsendet som ett led i regeringsärendenas beredning har i vårt land en omfattning och betydelse som i få andra länder. För den svenska samhällsutvecklingen har det sålunda enligt utskottet varit av utomordentligt stort värde att statsmakterna som grundval för sina beslut haft tillgång till ett så fullständigt och allsidigt utredningsmaterial som möjligt. Genom att utredningskommittéerna i stor utsträckning haft parlamentariskt inslag har det ofta varit möjligt att åstadkomma en bred politisk förankring inför viktiga samhällsreformer.

Enligt utskottet är det i högsta grad befogat att slå vakt om det betydelsefulla inslag i svensk politisk beslutsprocess som det offentliga utredningsväsendet och remissförfarandet i samband därmed utgör.

Utredningsväsendet har emellertid också varit utsatt för kritik. Bl. a. har anförts att riksdagens och intresseorganisationernas representation i kommittéerna minskar och att allt fler utredningar verkställs internt inom departementen. Det faller utanför ramen för denna framställning att närmare gå in på kritiken av utredningsväsendet. Eftersom utredningarna i det svenska systemet måste betraktas som ett centralt led i regeringsarbetet skall emellertid förhållandet mellan departementen och de fristående kommittéerna något uppmärksammas i detta sammanhang.

Av figur 19 framgår antalet utredningar vid ingången av 1974 med respektive utan parlamentariskt inslag. I 1974 års riksdagsberättelse

redovisades sammanlagt 296 utredningar i arbete. Av dessa hade 105 en eller flera parlamentariker bland ledamöterna. En jämförelse med motsvarande förhållanden 1972¹ visar att andelen utredningar med parlamentariskt inslag inte minskat under de senaste två åren. Både 1972 och 1974 hade 35 procent av utredningarna en eller flera riksdagsmän bland ledamöterna.

Även om utredningsarbetet bedrivs utanför departementen förekommer naturligtvis kontakter i olika former mellan utredningarna och departementen under olika stadier i utredningsarbetet. De allra flesta utredningar har särskilda direktiv vilka utfärdas av Kungl. Maj:t genom konseljbeslut. Dessa direktiv utarbetas inom departementen. Enligt kommittékungörelsen skall kommittéerna innan det egentliga utredningsarbetet påbörjas inge en plan för utredningsarbetet till vederbörande departementschef. Om en kommitté finner anledning att i väsentlig utsträckning frånga planen skall detta anmälas till departementschefen.

Inom de olika departementen följs utredningsarbetet upp på olika sätt. Samtliga intervjuade uppgav att departementet på olika sätt informerar sig om hur arbetet i kommittéerna fortskrider. Inom utbildningsdepartementet finns t. ex. inom planerings- och budgetsektariatet en särskild tjänsteman med uppgift att hålla kontakt med utredningarna. Härvid tillämpas den ordningen att vederbörande utredning två gånger per år anmodas att lämna arbetsrapporter. Inom t. ex. försvars- och industridepartementen följs utredningarnas arbete inom de olika sakenheterna. Flera av de intervjuade uppgav dock att det inte krävs några initiativ från departementets sida för att följa upp hur utredningarnas arbete fortskrider. De flesta kontakterna mellan departementet och kommittéerna uppgavs ske på initiativ från utredningarna själva.

Ett sätt att skapa kontakter mellan departementen och utredningarna är att låta departementstjänstemän ingå som ledamöter, experter eller sekreterare i utredningarna. Flertalet av de intervjuade anförde att sådan utredningsrepresentation från departementet underlättar kontakterna. Några av expeditionscheferna uppgav att det kunde sägas vara en medveten strävan från departementets sida att på detta sätt vara representerad i olika utredningar. Andra anförde att man automatiskt

¹ I samband med 1972 års granskning av statsrådsprotokollen företog KU en kartläggning av antalet utredningar med respektive utan parlamentarisk inslag. I betänkandet (KU 1972:26 s. 80) redovisades följande resultat i bilaga 7. Vid 1972 års ingång var sammanlagt 293 av Kungl. Maj:t tillsatta kommittéer, utredningar m. m. i verksamhet, fördelade mellan de olika departementen enligt följande uppställning.

Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Totalt
46	3	17	29	36	38	45	23	6	24	11	15	293

Parlamentariskt inslag förekommer i 104 av dessa 293 kommittéer, fördelade mellan respektive departement enligt följande.

Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Totalt
20	—	4	10	5	12	16	16	2	11	4	4	104

Tabell 4: Antalet utredningar inom departementen med och utan representation av departementspersonal

Departement	Antal utredningar	Med led. från dep.	Med exp. från dep.	Med sekr. från dep.	Med tjänstemän överhuvudtaget
Ju	53	17	15	10	31
UD	3	2	1	2	3
Fö	10	2	6	8	9
S	26	13	10	15	22
K	37	19	12	14	25
Fi	37	20	15	8	30
U	46	16	13	10	28
Jo	21	7	8	10	16
H	7	1	4	2	6
In	16	7	5	6	13
C	18	4	6	5	11
I	22	13	12	8	17
Totalt	296	121	107	98	211

fick en viss representation från departementet i utredningarna helt enkelt av den anledningen att den sakkunskap som krävs i vissa frågor finns just inom departementet. Två av expeditionscheferna ansåg att det är förenat med svårigheter om departementen i alltför stor utsträckning behöver avvara tjänstemän till olika utredningar eftersom man då förlorar vana handläggare inom departementet.

Meningarna var alltså delade bland de intervjuade expeditionscheferna om det är önskvärt att departementet representeras i fristående kommittéer. I vilken utsträckning är då departementen genom olika departementstjänstemän företrädde i olika utredningar? Samtliga från departementen fristående utredningar redovisas årligen i riksdagsberättelsen. Av redovisningen framgår bl. a. vilka som är ledamöter, experter och sekreterare i de olika utredningarna. Ur riksdagsberättelsen är det därför möjligt att sammanställa uppgifter som belyser det personella sambandet mellan departementen och olika kommittéer.

Av tabell 4 kan utläsas att det totala antalet utredningar vid årsskiftet 1973-1974 var 296. Av dessa hade 121, dvs. 41 procent av samtliga, minst en ledamot med anknytning till något av departementen antingen som innehavare av tjänst eller som sakkunnig.¹ 107 (35 procent av samtliga) hade departementspersonal bland experterna och 98 (33 procent av samtliga) bland sekreterarpersonalen. Av tabellen framgår sammanfattningsvis att tjänstemän eller sakkunniga från departementen finns representerade i 211 av de 296 utredningarna, dvs. i 72 procent av samtliga. Av tabellen kan också utläsas att antalet utredningar är störst inom justitie-, utbildnings- och finansdepartementens områden och minst inom utrikes- och handelsdepartementens områden.

Departementstjänstemännen och de sakkunniga deltar i första hand i arbetet inom utredningar som sorterar under det egna departementet. Av

¹ Genom att de sakkunniga i allmänhet är upptagna i riksdagsberättelsen under sin ordinarie tjänstetitel kan ett visst bortfall ha uppkommit. För att minimera detta har en kontroll företagits genom jämförelse mellan riksdagsberättelsen och listor över de sakkunniga inom de olika departementen.

Tabell 5: Departementstjänstemännens uppdrag fördelade på utredningar inom olika departements områden

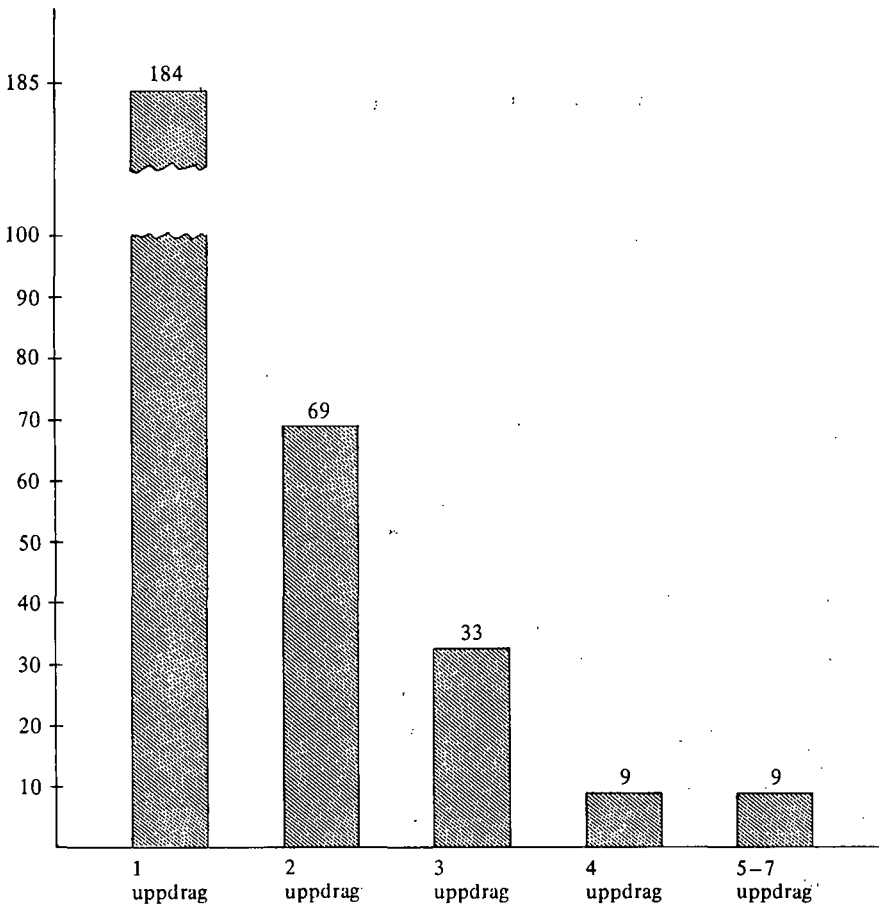
Dep. inom vilket utredn. bedrivs	Tjänstemän från departement											
	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I
Ju	24	6	2	5	2	7	3	2	2	2	2	2
UD	4	9	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fö	-	-	25	-	1	5	-	-	-	1	-	-
S	-	-	-	47	1	8	6	-	-	3	2	2
K	1	-	2	-	54	5	-	-	-	2	4	-
Fi	3	-	-	2	1	49	-	-	-	1	1	-
U	2	2	1	-	1	8	41	6	-	-	-	4
Jo	-	1	-	-	1	3	-	25	-	-	2	2
H	1	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	1
In	-	-	-	-	-	5	1	-	-	18	2	-
C	-	1	-	-	-	2	-	1	-	4	14	-
I	-	1	-	-	-	3	-	1	-	1	2	41
Totalt	37	20	36	54	61	96	51	35	9	32	29	52

tabell 5 framgår hur uppdragen som ledamot, expert och sekreterare för tjänstemännen i ett visst departement fördelar sig på utredningar inom de olika departementens områden. Av första kolumnen kan t. ex. utläsas att tjänstemännen inom justitiedepartementet sammanlagt har 37 utredningsuppdrag. Av dessa var 26 (70 procent) uppdrag i utredningar inom justitiedepartementets område, 4 utredningar inom utrikesdepartementets område, 1 utredning inom kommunikationsdepartementets område osv. Av tabellen framgår klart finansdepartementets centrala ställning i detta avseende. Tjänstemän och sakkunniga från finansdepartementet är representerade i utredningar inom samtliga departementsområden utom utrikes- och handelsdepartementens. Denna finansdepartementets centrala roll framträder än tydligare vid den direkta jämförelsen i tabell 6 mellan departementen av hur många utredningsuppdrag som tjänstemännen har inom andra departements utredningar. Av tabellen framgår att

Tabell 6: Departementstjänstemännens utredningsuppdrag fördelade på utredningar inom det egna departementets område och på utredningar inom andra departements områden

Departement	Uppdrag inom dep. område	Uppdrag utom dep. område	Andel av alla uppdrag utom dep. område %
Ju	24	11	30
UD	9	11	55
Fö	25	11	31
S	47	7	13
K	54	5	8
Fi	49	46	49
U	41	10	20
Jo	25	8	24
H	7	2	22
In	18	14	44
C	14	15	52
I	41	11	21
Totalt	356	152	30

Figur 20: Antal departementstjänstemän med olika antal uppdrag

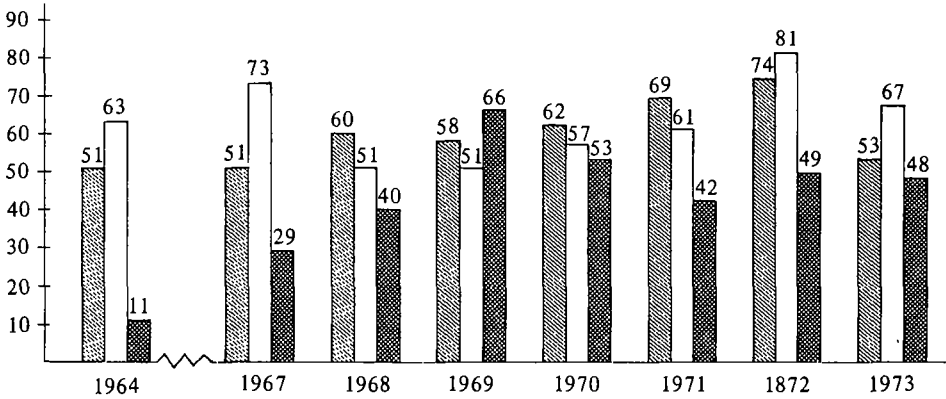

tjänstemännen i finansdepartementet har 47 uppdrag i utredningar utom det egna departementets. Detta är tre gånger så många som civildepartementets tjänstemän vilka har det näst högsta antalet – 15.

De flesta av departementstjänstemännen med utredningsuppdrag har endast ett uppdrag. Sammanlagt är 304 av departementens tjänstemän och sakkunniga engagerade i det offentliga utredningsarbetet. Av sammanställningen i figur 20 framgår att 184 av dessa har ett uppdrag, 69 har två uppdrag, 33 har tre uppdrag och 18 har fyra eller flera uppdrag. Det största antalet är 7 uppdrag.

Även om en stor del av utredningsarbetet av tradition äger rum i fristående kommittéer sker som nämnts också ett inte oväsentligt arbete av denna karaktär inom departementen. Departementsorganisationen från 1965 kan sägas underlätta detta arbete genom att enheter skapats, som är specialiserade på avgränsade områden. Utredningar inom departementen är vanligast när det gäller att överarbeta förslag som ursprungligen lagts fram av en fristående kommitté. Om denna överarbetning leder till mera betydande modifieringar i det ursprungliga förslaget redovisas

Figur 21: Antalet betänkanden under tiden 1964, 1967–1973 som publicerats i SOU-serien (streckad stapel), utarbetats inom utredningar redovisade i riksdagsberättelsen och publicerats i Ds-serien (öfyllt stapel) samt utarbetats inom departementen och publicerats i Ds-serien (rutad stapel)

Ann.: Vid beräkningen av antalet betänkanden i SOU-serien har utredning som delat upp sitt betänkande i flera delar (separat publicering av bilagor, remissammansättningar m. m.) endast noterats för ett betänkande. Den löpande nummerserien för varje år upptar därför ett något större antal än det som anges i figuren.

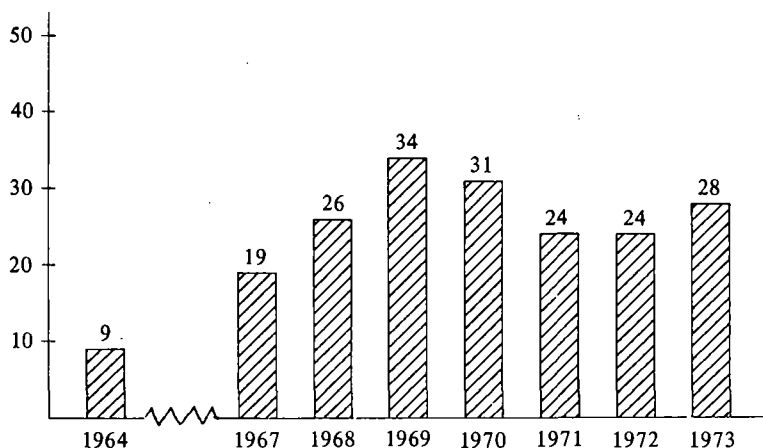
ofta resultatet i en s. k. departementspromemoria, vilken ofta remissbehandlas i vanlig ordning. Även i de fall utredningsarbetet initierats inom departementet utan föregående kommittéarbete offentliggörs ofta resultatet i en departementspromemoria. Denna publiceras normalt i den s. k. Ds-serien, dvs. som stencilerat betänkande. Betänkandena i Ds-serien trycks i regel upp i ganska betydande upplagor. Minimiupplagan varierar mellan departementen men är aldrig lägre än 580 exemplar. Betänkandena i Ds-serien redovisas årligen departementsvis i riksdagsberättelsen.

I den allmänna debatten anförs ibland att en allt större del av utredningsarbetet sker inom departementen – något som i så fall åtminstone delvis skulle strida mot intentionerna bakom 1965 års reform. Vid intervjuerna med expeditiöscheferna uppgav de flesta att det är relativt ovanligt att formella arbetsgrupper inom departementen arbetar med utredningar och att det s. k. inomdepartementala utredningsarbetet fortfarande är av förhållandevis ringa omfattning.

Det är naturligtvis svårt att mot bakgrund av intervjuerna dra några slutsatser om hur det inomdepartementala utredningsarbetet utvecklats eftersom detta utredningsarbete är svårt att skilja ut från t. ex. propositionsarbetet. Möjligen kan en uppfattning om utredningsarbetets omfattning inom departementen i förhållande till fristående kommittéer erhållas genom en jämförelse av antalet betänkanden i SOU-serien och Ds-serien under ett antal år. I detta sammanhang måste dock beaktas att de betänkanden som publiceras i Ds-serien inte alltid är utarbetade inom departementen. Även fristående kommittéer får sina betänkanden införda i den stencilerade serien om efterfrågan på betänkandet inte kan förväntas motivera kostnaderna för tryckning.

I figur 21 redovisas därför Ds-serien uppdelad i departementspromemorior och betänkanden från fristående kommittéer.

Figur 22: Andel av utredningsbetänkanden 1964–1973 som utarbetats inom departementen. Procentandel av de i SOU- och Ds-serierna redovisade betänkandena, vilka enligt riksdagsberättelsen respektive år ej utarbetats inom utredning redovisad i riksdagsberättelsen

Av figuren framgår att antalet betänkanden utarbetade inom departementen ökade kraftigt från 1964 till 1969, dvs. i samband med den förstärkning av departementens personalresurser som 1965 års reform innebar. Efter 1969 har antalet minskat igen. Av figur 22 framgår att den andel av samtliga betänkanden som utarbetats inom departementen 1967 utgjorde 19 % av samtliga. 1969 hade andelen ökat till 34 %. Därefter sjönk den igen till 24 % under 1971 och 1972. 1973 var 28 % av samtliga i riksdagsberättelsen redovisade betänkanden utarbetade inom departementen.

Man kan naturligtvis inte utan vidare med utgångspunkt från dessa uppgifter dra några långtgående slutsatser om regeringens praxis beträffande utredningsväsendet ändrats. Som framgår av tabellen i bilaga 6 är en stor del av departementspromemoriorna utarbetade inom justitiedepartementet. Många av dessa gäller mera begränsade frågor av teknisk natur medan vissa SOU-betänkanden redovisar ytterligt omfattande och komplicerade utredningar. Som exempel kan nämnas Ds Ju 1973:11 med förslag till sänkning av myndighetsåldern, vilket föranleddes av förslag i SOU 1972:15 Ny regeringsform, Ny riksdagsordning och propositionen 1973:90. Att studera antalet betänkanden i de olika serierna ger alltså bara en ungefärlig bild av hur utredningsarbetet fördelar sig mellan offentliga utredningar och utredningar inom departementen.

Administrativa ärenden

Av redovisningen av antalet konseljärenden under senare år framgick att det helt dominerande antalet ärenden hör till gruppen förvaltningsärenden. Dessa ärenden kan vara av mycket olikartad karaktär. Man kan emellertid skilja på två huvudgrupper – besvärärenden och ärenden som

avgörs av regeringen i första instans (i allmänhet s. k. dispensärenden). Antalet besvärärenden var 1972 4 625 och övriga förvaltningsärenden ca 18 000.

Beredningen av dessa ärenden följer en praxis som är likartad inom samtliga departement. Ansvar för beredning och föredragning av dessa ärenden åvilar respektive huvudman och det förberedande arbetet sker inom den aktuella sakenheten. Förvaltningsärendena motsvarar i huvudsak de ärenden som i den äldre organisationen handlades på expeditionschefens avdelning. Eftersom dessa frågor ofta direkt berör enskilda medborgares, företags och kommuners förhållanden kan rättssäkerhetskravet sägas vara särskilt framträdande i dessa ärenden. Detta präglar också beredningsrutinen. I viktigare frågor får man tre föredragningsomgångar: för huvudmannen på sakenheten, för expeditionschefen och för statsrådet. Beträffande föredragningen för expeditionschefen tillämpas något olika praxis. I några departement (t. ex. industri- och jordbruksdepartementen) sker under torsdagen eller fredagen föredragning för expeditionschefen av samtliga ärenden som skall behandlas vid nästa veckas konselj. Inom andra departement däremot (t. ex. kommunikations-, utbildnings- och civildepartementen) föredras endast större eller mer komplicerade frågor för expeditionschefen.

Föredragningen inför expeditionschefen följs därefter av en föredragning inför departementschefen. Denna föredragning -- vanligen benämnd veckoberedning -- hålls på en fast tid måndag eller tisdag. Inom inrikes- och civildepartementen har man dock ingen fast tid för veckoberedning. Närvarande vid veckoberedningen är normalt förutom statsrådet, expeditionschefen, vederbörande huvudman samt den tjänsteman som handlagt ärendet. Den tid som veckoberedningen tar i anspråk varierar självfallet beroende på ärendenas mängd och karaktär. Vid intervjuerna uppgavs t. ex. från ett departement att veckoberedningen normalt tog en och en halv timme i anspråk (försvarsdepartementet) och "större delen av tisdagen" (jordbruksdepartementet). Några av de intervjuade expeditionscheferna (t. ex. försvarsdepartementets) uppgav att större ärenden ofta bröts ut från veckoberedningen och föredrogs separat för statsrådet.

Efter veckoberedningen sätts ärendena upp på konseljlistan. Beslutet i frågor som behandlas på veckoberedning tas normalt vid konseljen på fredagen samma vecka. Det innebär att tjänstemännen under veckan kan förbereda expeditionen av beslutet. När expedition kan verkställas varierar mellan departementen. Från finansdepartementet uppgavs att man strävar efter att normalt ha protokollet från konseljen klart för underskrift av statsrådet redan på eftermiddagen på konseljdagen. Inom socialdepartementet försöker man enligt uppgift att ha expedieringen av besluten klara under veckan efter konseljen. Den sistnämnda tidsplanen förefaller av intervjuaren att vara den vanligaste.

En fråga som ibland synes försena expedieringen av konseljbesluten är utformningen av motiven för besluten. De flesta intervjuade expeditionscheferna uppgav att förslagen till beslut från veckoberedningen normalt är utskrivna före konseljen. I vissa frågor, t. ex. planfrågor inom

civildepartementet, förekom dock att själva motiveringen till beslutet formulerades i detalj först efter konseljen. Dessa ärenden kan i många fall vara mycket brådskande. En annan förseningsanledning i många fall är svårigheten att få erforderliga underskrifter på besluten. Dessa och andra förhållanden kan leda till att besluten i vissa ärenden inte kan expedieras förrän mellan två och sex veckor efter konseljen.

Konseljbesluten bygger alltså på konseljlistor från de olika departementen. En konseljlista består av en uppräkningslista av de ärenden i vilka beslut skall fattas under konseljen. Brådskande ärenden som färdigbehandlas inom departementen under veckan sedan konseljlistan färdigställt och som man inte vill skjuta på ytterligare en vecka kan dock vid konseljen anmälas "utom listan". Det förekommer också att ett statsråd vid konseljen anmäler att vissa ärenden "utgår". Anledningen till att ett ärende på detta sätt måste "lyftas ut" kan t. ex. vara att departementet vid gemensam beredning med annat departement mött oförutsedda invändningar mot ett tänkt beslut.

Det kan vara värt att här något uppmärksamma den *gemensamma beredningen*. Ärenden med anknytning till annat departements område skall normalt beredas i samarbete med detta departement. Gäller det inte alltför stora och/eller komplicerade frågor brukar den gemensamma beredningen tillgå så att förslaget till beslut, vanligen tillsammans med handlingarna i ärendet, skickas över till det andra departementet. Beroende på ärendets betydelse gör det mottagande departementet sitt ställningstagande på olika nivåer. I vissa fall kan detta ske på departementsekreterar- eller huvudmannanivå, t. ex. när det gäller att se till att beslutet stämmer med en redan etablerad praxis, men ibland anmäls frågan för statsrådet. Reaktionen på det föreslagna beslutet tecknas på konceptet, t. ex. "vidi" eller "ingen erinran". Om det mottagande departementets reaktion är negativ måste det ansvariga departementet acceptera ändringen eller ta upp överläggningar i syfte att lösa tvisten.

Beträffande mera rutinbetonade frågor utvecklas naturligtvis snart en fast praxis huruvida ärendet behöver beredas gemensamt med annat departement. I sådana fall är det vanligt att den gemensamma beredningen är klar redan innan ärendet föredras inför expeditionschefen, dvs. den handläggande tjänstemannen, har sänt över sitt preliminära förslag till beslut och fått en reaktion på detta från det andra berörda departementet. I andra ärenden kan beslut om gemensam beredning fattas vid den genomgång som expeditionschefen gör av ärendena före veckoberedningen. I dessa fall kan det inträffa att den gemensamma beredningen inte är klar när ärendet föredras inför departementschefen. Konseljbeslutets innebörd får då bestämmas under förutsättning att det andra departementet inte har något att erinra mot det föreslagna beslutet. I sådana fall kan det naturligtvis bli nödvändigt att "lyfta ut" ärendet från listan om den gemensamma beredningen inte kan slutföras före konseljdagen eller om erinringar anföras mot det föreslagna beslutet. En av de intervjuade expeditionscheferna anförde i detta sammanhang att den gemensamma beredningen blir en flaskhals som hindrar att angelägna

beslut fattas snabbt om man inte på det mottagande departementet har resurser att omedelbart ta ställning i frågan. Särskilt den gemensamma beredningen med finansdepartementet uppgavs på detta sätt försena ärendena åtminstone under den bråda tiden under höstens budgetarbete.

Ett sätt att förhindra förseningar av det slag som nämnts ovan är att tillse att den gemensamma beredningen på det sätt som redan sker i det stora flertalet mer rutinbetonade ärenden sker på ett tidigare stadium av beslutsprocessen. Mot att gå ut till andra departement med preliminära förslag till beslut före veckoberedningen anfördes emellertid att det egna departementet då riskerar att bli uppbundet kring lösningar som departementschefen inte står bakom. Av det skälet börjar man, t. ex. inom finansdepartementets löneenhet, i princip inte den gemensamma beredningen förrän efter det att ett ärende föredragits för det konsultativa statsrådet. I finansdepartementet för övrigt var den gemensamma beredningen vid föredragningen inför statsrådet klar i ungefär hälften av ärendena.

Propositions- och budgetarbete

Beträffande departementens arbete med frågor som har anknytning till riksdagsarbetet skall här endast något behandlas propositionsarbetet och besvarandet av interpellationer och enkla frågor.

Enligt departementsutredningen avsågs propositionsarbetet ske inom de nya sakenheterna vid sidan av arbetet med löpande ärenden. De intervjuer som företagits i detta sammanhang har visat att så också är fallet. Mindre propositioner utarbetas vanligen inom den sakenhet som normalt handlägger sådana frågor som behandlas i den aktuella propositionen. Vid arbete med större propositioner som berör flera sakenheter inom departementet förekommer att man tillsätter en särskild arbetsgrupp för att samordna arbetet. Inom industridepartementet bildades t. ex. vid arbetet med propositionen 1973:41 angående industriverket en sådan "styrgrupp" bestående av en av enhetscheferna, expeditionschefen och statssekreteraren.

Även arbetet inom departementen med statsverkspropositionen utförs till största delen på de olika sakenheterna. Mycket översiktligt beskrivet går budgetarbetet till så att planerings- och budgetsekreteriaten (PBS) inledningsvis i augusti i samarbete med finansdepartementet utfärdar anvisningar och tidsplaner för budgetarbetet. När petitaäskandena kommer in från departementets myndigheter (senast 1 september) startar sedan omedelbart arbetet på enheterna med att sammanställa de olika äskandena.

Denna första sammanställning innehåller inga prioriteringar eller andra ställningstaganden från departementens sida. När sammanställningen är klar översänds den via PBS till finansdepartementet. Därefter startar arbetet med att utforma de preliminära buden från fackdepartementen till finansdepartementet. En budgetprocess av det slag som tillämpas i Sverige kan i stor utsträckning liknas vid en komplicerad förhandling

mellan fackdepartementen och finansdepartementet. Även "förhandlingsbuden" från departementen förbereds inom enheterna. På detta stadium av arbetet hålls dessutom sammanträden inom departementen mellan statssekreteraren, enhetscheferna och PBS varvid de nödvändiga politiska prioriteringarna mellan olika krav inom departementet görs. Den budgetprocess som beskrivs här bygger i första hand på uppgifter från kommunikationsdepartementet. Praxis är emellertid likartad inom samtliga departement. PBS:s roll i budgetarbetet gestaltar sig dock litet olika. Inom t. ex. kommunikationsdepartementet fungerar PBS som sammanhållande – inte enbart i administrativ mening utan även när det gäller prioriteringen – dvs. PBS fungerar som ett slags "finansdepartement" inom det egna departementet. I vissa andra departement är däremot PBS:s roll begränsad till att vara ett enbart administrativt sammanhållande organ. Inom försvarsdepartementet, där man tillämpar ett system med programbudgetering, har PBS en speciellt betydelsefull roll genom att de olika enheternas ekonomiska ramar fastställs med ledning av förslag från PBS.

Sedan departementet presenterat sina preliminära bud till finansdepartementet följer "förhandlingar" mellan departementet och finansdepartementet. Av intervjuvaren att döma är det vanligast att dessa från fackdepartementens sida sker direkt från de olika enheterna. Samtidigt med dessa förhandlingar utarbetas på enheterna ett första utkast till departementets del i statsverkspropositionen. I början av december "läses" budgeten, dvs. beslutas definitivt om storleken av de flesta anslagsposterna. Därefter vidtar inom departementet arbete med den definitiva utformningen av departementets del i statsverkspropositionen. Även detta arbete sker inledningsvis på enheterna, vilka levererar preliminära manus till PBS som kontrollerar redigeringsprinciper och uppställningar av olika slag, lämnar ändringsförslag osv.

En fråga med nära anknytning till propositionsarbetet är hur den mer översiktliga planeringen av departementets arbete går till. Inom några av departementen (t. ex. civil-, utbildnings- och inrikesdepartementen) uppgavs att regelbundna planeringsmöten förekommer en gång i veckan med deltagande av chefstjänstemännen m. fl. Inom flertalet departement anordnas dessutom större planeringsgenomgångar en eller två gånger per år då arbetssituationen inom departementet i sin helhet penetreras. Inom industridepartementet har man t. ex. två större planeringsomgångar varje år med deltagande av chefstjänstemännen och huvudmännen för de olika sakenheterna. Dessa genomgångar förbereds genom att på varje enhet utarbetas s. k. projektblad för de arbetsuppgifter som är så omfattande att de beräknas ta minst fem mändagar i anspråk. Projektblad utarbetas inte bara för arbetsuppgifter som i sin helhet fullgörs inom departementet utan även för vissa utredningar där tjänstemän från departementet deltar som experter, ledamöter eller sekreterare.

Trots den översiktliga planeringen är det från departementens sida ibland inte möjligt att hålla den tidsfrist från riksdagens öppnande som enligt 54 § RO gäller för budgetpropositioner (70 dagar) och övriga

Tabell 7: Antalet propositioner¹ samt spridningen i propositionsavlämnandet åren 1955–1973

År	Antal	Av vårsessionens propositioner avlämnades ⁴									
		Därav		-10.2	11.2-10.3	11.3-12.4	13.4-	Sista veckan av propositionstiden ⁵	Sista propositionsdagen		Efter propositionstidens utgång ⁵
		Vs ²	Hs ³						Datum	Antal	
1955	217	199	18	65	60	60	14	15	11/4	1	15
1956	201	181	20	58	43	67	13	22	10/4	10	14
1957	194	179	15	55	43	73	8	19	11/4	5	8
1958A	161	161	—	50	30	73	8	19	11/4	6	9
1958B	57	40	17	—	—	—	—	—	—	—	—
1959	186	160	26	46	33	65	16	19	12/4	4	16
1960	190	166	24	40	34	75	17	25	11/4	7	17
1961	202	170	32	37	27	77	29	26	11/4	16	29
1962	203	175	28	44	36	83	12	22	11/4	9	12
1963	202	170	32	28	37	85	20	20	11/4	14	20
1964	204	165	39	42	24	79	20	24	10/4	7	20
1965	180	135	45	22	17	83	13	18	12/4	0	13
1966	162	127	35	28	15	75	9	16	11/4	0	9
1967	175	136	39	26	21	77	12	35	11/4	24	12
1968	171	126	45	19	20	81	6	29	10/4	4	6
1969	171	116	55	13	21	71	11	31	13/4	0	11
1970	205	136	69	19	25	65	27	27	13/4	9	18
1971	181	117	64	13	15	76	13	18	12/4	0	13
1972	147	101	46	11	15	62	13	18	10/4	4	15
1973	205	132	—	12	23	82	15	29	11/4	19	16

¹ I antalet propositioner ingår även Kungl. Maj:ts skrivelser och öppna brev till riksdagen.

² Under rubriken "vårsession" har upptagits även 1958 års B-riksdags arbetsperiod under sommaren.

³ Under rubriken "höstsession" har upptagits även 1958 års B-riksdags arbetsperiod under hösten.

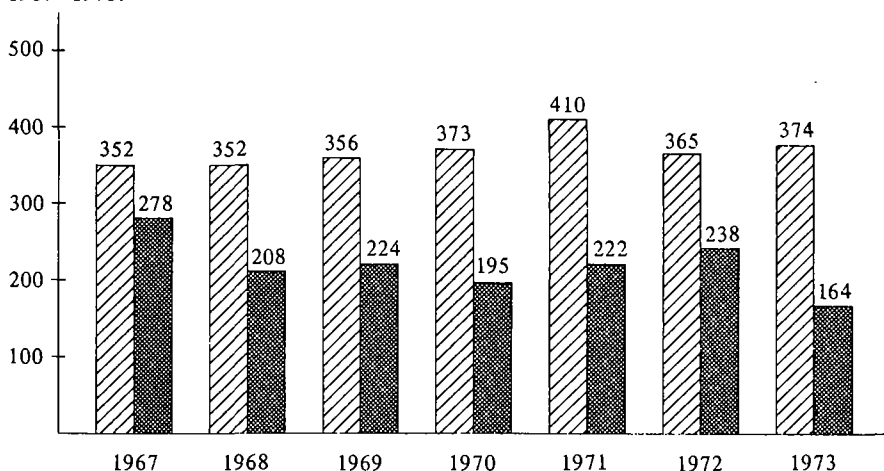
⁴ Såsom avlämningsdag har räknats den dag propositionen inlämnades till kammarkanslierna.

⁵ Propositionstiden för budgetpropositioner är 70 dagar och för övriga propositioner 90 dagar räknat från riksdagens öppnande. I tabellen är det 90-dagarsperioden som avses.

propositioner som regeringen vill att riksdagen skall behandla före vårsessionens slut (90 dagar)¹. En av anledningarna till detta är självfallet att vissa propositioner föranleds av händelser som inträffar efter propositionstidens utgång. Under senare år har årligen ett 15-tal propositioner lämnats efter 90-dagarsgränsen. Dessa utgör mellan 4 och 11 procent av samtliga under året avgivna propositioner. Av tabell 7 vilken för åren 1955–1971 bygger på uppgifter som sammanställts av grundlagberedningen och redovisats som bilaga i SOU 1972:15 framgår också att mellan 10 och 15 procent av propositionerna lämnats under sista veckan före 90-dagarsfristens utgång. Sammanlagt lämnas alltså cirka

¹ Enligt stadgandena i den i år slutligt antagna nya riksdagsordningen (3 kap. 2–3 §§) skall proposition angående anslag för det närmast följande budgetåret avlämnas senast den 10 mars, såvida icke regeringen finner att propositionens behandling kan uppskjutas till följande riksmöte. Annan proposition som regeringen anser bör behandlas under pågående riksmöte skall avlämnas senast den 31 mars. Dessa tider innebär en anpassning till dem som gäller enligt nuvarande ordning.

Figur 23: Antalet enkla frågor (streckad stapel) och interpellationer (rutad stapel) 1967--1973.

en femtedel av samtliga propositioner under sista veckan eller efter propositionstidens utgång. Någon förändring i detta avseende under senare år kan inte utläsas ur statistiken.

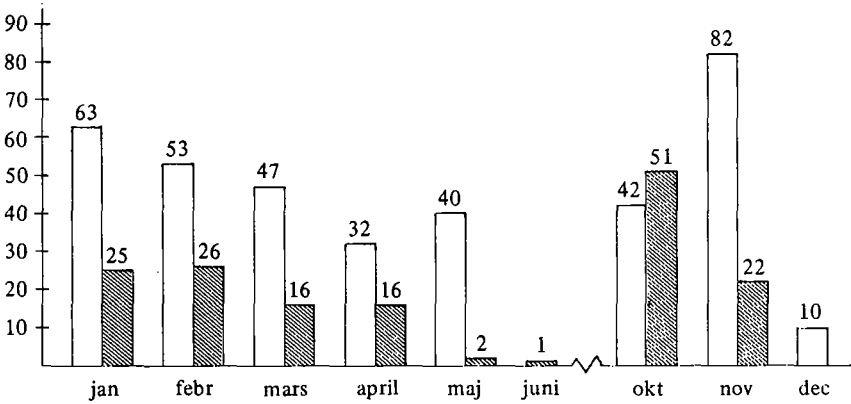
Interpellationer och enkla frågor

De interpellationer och enkla frågor som riksdagsledamöterna enligt RO 52 § kan ställa till statsråden medför ett betydande arbete för departementen. Antalet spörsmål av dessa slag under senare år framgår av figur 23. Av figuren kan utläsas att antalet enkla frågor hållit sig i stort sett konstant under senare år. Antalet interpellationer visar dock en tendens till minskning från 278 1967 till 164 1973 medan de enkla frågornas antal under hela den undersökta perioden pendlar kring 350.

Flera av de intervjuade expeditiöscheferna anförde att de enkla frågorna skapar svårigheter för departementen eftersom de normalt besvaras av statsrådet inom en vecka (Rst 36 §). Genom den korta tid som står departementet till buds för att utarbeta svar måste annat arbete läggas åt sidan och resurserna koncentreras på frågesvaren även om detta t. ex. innebär förseningar i propositionsarbetet i förhållande till föreliggande tidsplaner. Interpellationer innebär i detta avseende ett mindre problem eftersom dessa besvaras efter längre tidsfrister.

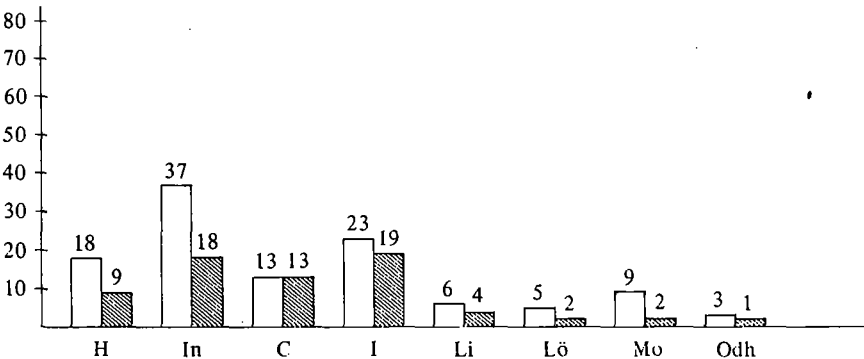
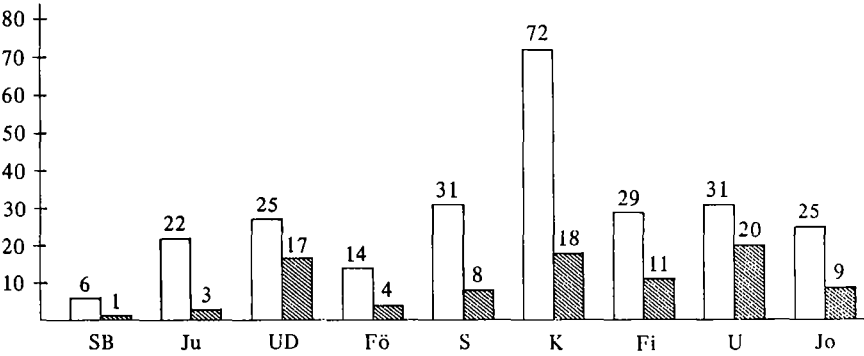
Av figur 24, som bygger på en genomgång av kammarkansliets diariet, framgår hur antalet enkla frågor och interpellationer fördelar sig över riksdagsåret. Under 1973 medförde oktober månad en topp för interpellationer och november månad för de enkla frågorna. Under vårsessionen visar såväl enkla frågor som interpellationer en sjunkande trend. Spörsmålen är alltså under vårsessionen i stor utsträckning koncentrerade till de två tre första månaderna. Av de enkla frågor som framställdes under vårsessionen föll t. ex. 70 procent på tiden januari-mars. Av vårsessionens interpellationer framställdes 78 procent under samma tid.

Figur 24: Antalet framställda enkla frågor (ofyllt stapel) och interpellationer (streckad stapel) fördelade per månad

Fördelningen av enkla frågor och interpellationer mellan olika departement är naturligtvis beroende av den dagspolitiska utvecklingen och varierar därför sannolikt år från år. Fördelningen av spörsmålen på olika departement under 1973 framgår av figur 25. Av figuren kan utläsas att kommunikationsdepartementet haft nästan exakt dubbelt så många enkla frågor att besvara som inrikesdepartementet som är det departement som

Figur 25: Antalet enkla frågor (ofyllt stapel) samt interpellationer (streckad stapel) under 1973 besvarade av respektive dep. chef

haft det näst största antalet. Fler enkla frågor än genomsnittligt hade vidare social-, finans- och utbildningsdepartementen. Av interpellationerna har de flesta besvarats inom utbildningsdepartementet. Därefter följde industri-, inrikes- och kommunikationsdepartementen.

Som nämnts besvaras de enkla frågorna i princip inom en vecka. För interpellationer gäller ingen motsvarande tidsfrist utan de kan besvaras när som helst under riksdagsåret. Väntetiden på svar varierar också kraftigt. Under 1973 besvarades en interpellation (1973:134 av herr Hjorth - s -) inom två dagar. Denna interpellation gällde förhållandena i Chile. Inom sex dagar besvarades också två interpellationer framställda under hösten angående situationen i Mellanöstern. Längsta väntetiden - 309 dagar - gällde en interpellation (1973:22 av herr Lundberg - s -) angående religionsfriheten m. m. För ytterligare tre interpellationer översteg tiden för utarbetande av svar 100 dagar (1973:66 av fru Jonäng - c - angående reformer på det kyrkliga området, 1973:88 av herr Lundberg - s - angående nyttjanderätt till mark och vatten m. m. samt 1973:11 av herr Björck - m - angående lokalisering av ett fredsförband till Arvidsjaur).

Den genomsnittliga beredningstiden inom departementen för interpellationssvar framställda under vår- respektive höstsessionen framgår av figur 26. Den långa tiden för utbildningsdepartementet förklaras delvis av att de två interpellationer med anknytning till kyrkliga förhållanden som nämnts ovan förts till detta departement. (De besvarades av statsrådet Gustavsson.) För övriga interpellationer är den genomsnittliga väntetiden på svar från utbildningsdepartementet 70 dagar.

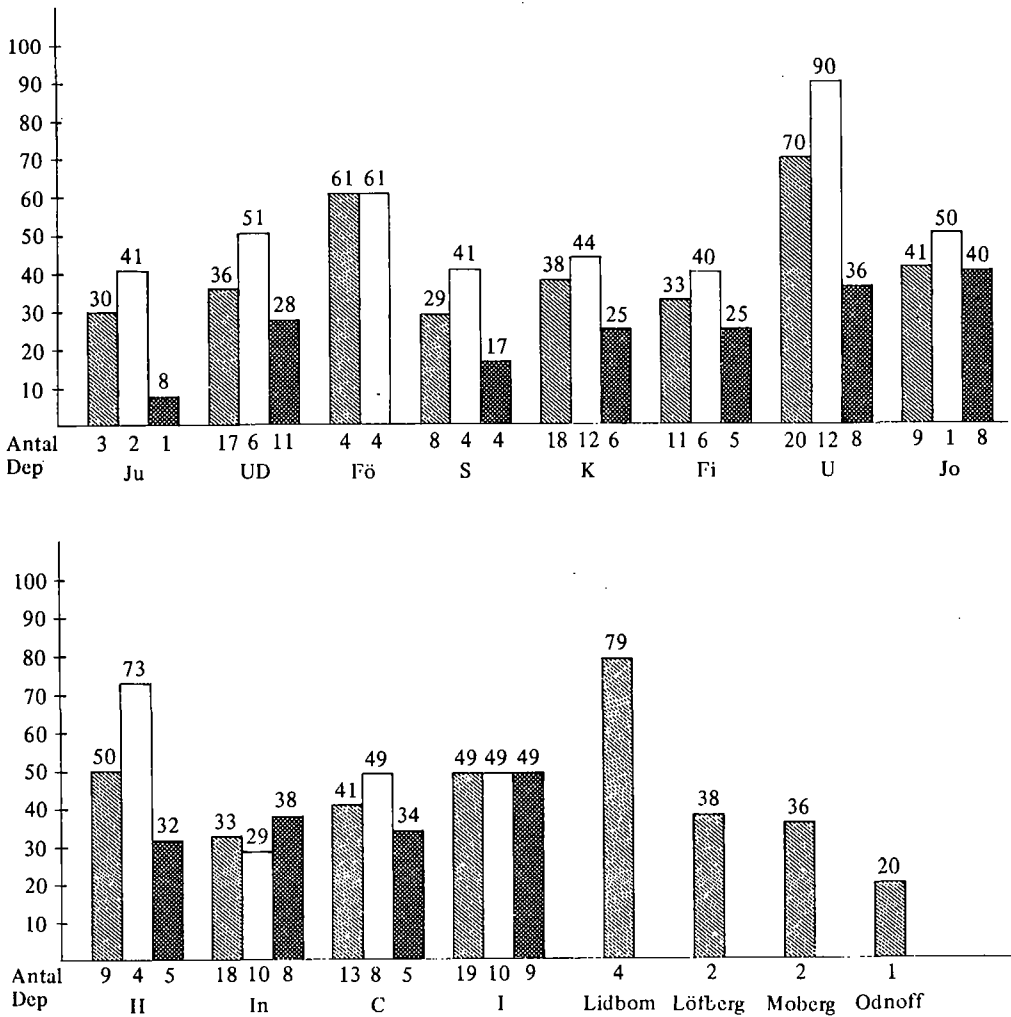
Efter utbildningsdepartementet visar försvarsdepartementet med 61 dagar den näst längsta beredningstiden för interpellationssvaren. Den kortaste tiden gäller socialdepartementet och justitiedepartementet vars interpellationer i genomsnitt besvarats efter 29 respektive 30 dagar. Av figuren kan också utläsas att höstens interpellationer i allmänhet besvarats efter kortare tid än de som framställdes under vårsessionen. I detta sammanhang kan nämnas att enligt reglerna i den i år slutligt antagna riksdagsordningen (6 kap. 1 §) skall statsråd, som icke besvarar interpellation inom fyra veckor, före utgången av denna tid muntligen meddela riksdagen varför svar uteblir eller anstår.

Informationsfrågorna

Konstitutionsutskottet har vid flera tillfällen särskilt uppmärksammat departementens informationsåtgärder. I konstitutionsutskottets granskningsmemorial år 1969 (KU 1969:18) anförde utskottet bl. a. följande rörande frågan om publicering av vissa konseljbeslut:

Inom det vidsträckta förvaltningsområdet föreligger på grund av lagstiftningens utformning och förhållandenas egen beskaffenhet i många fall ett betydande utrymme för olika uppfattningar rörande tolkning och tillämpning av föreliggande bestämmelser. Det är angeläget att myndigheternas praxis i dessa fall, en praxis som självfallet bör normeras genom

Figur 26: Genomsnittlig tid mellan interpellations framställande och svar departementsvis. Samtliga interpellationer (streckad stapel), besvarade under vårsessionen (ofylld stapel) samt besvarade under höstsessionen (rutad stapel)

avgöranden i högsta instans, blir så fast och enhetlig som möjligt. Förutsättningen härför är uppenbarligen att myndigheterna får kännedom om sådana beslut i högsta instans som är av betydelse i detta hänseende. Allmänheten har också ett befogat intresse att få del av sådana beslut och därmed få möjlighet att i sitt praktiska handlande anpassa sig efter de bedömningsgrunder som kommit till uttryck i praxis. Från dessa synpunkter framstår det som mindre tillfredsställande att – till skillnad från vad som gäller i fråga om beslut av andra organ som fungerar som högsta instans – någon samlad, auktoritativ publicering inte sker av sådana beslut av regeringen, som är av intresse utöver det enskilda fallet och sålunda av betydelse för rättstillämpningen på respektive förvaltningsområden. Med hänsyn till utvecklingen inom förvaltningen

och till den vikt som bör tillkomma avgöranden i högsta instans synes frågan om publicering i lämplig ordning av konseljbeslut inte böra förbises. Enligt utskottets mening ligger det i linje med de på riksdagens initiativ tillsatta utredningarna om åtgärder för effektivare information om lagstiftningsarbetet och myndigheternas verksamhet över huvud taget.

Utskottet, som ansett sig sakna anledning att ingå på frågan om den lämpliga ordningen för ifrågavarande publicering, får av anförda skäl framhålla önskvärdheten av att regeringen upptar ovan berörda spörsmål till närmare övervägande.

Bl. a. med anledning av vad konstitutionsutskottet sålunda anfört upprättades under hösten 1969 inom statsrådsberedningen en promemoria med riktlinjer för publicering av konseljbeslut. I skrivelse den 30 december 1969 till expeditionscheferna hemställde statsrådet Sven-Eric Nilsson att åtgärder för publicering av konseljbeslut i enlighet med promemorian snarast möjligt skulle vidtas. Av denna promemoria framgår bl. a. att normalt följande typer av avgöranden borde publiceras, nämligen avgöranden som

1. är rättsskapande genom att de fyller ut luckor i givna generella bestämmelser,
2. slår fast tolkning av givna föreskrifter,
3. är vägledande vid avvägningen mellan motstående intressen, i fall då klara direktiv i författning eller förarbeten inte finns eller där fast praxis inte redan finns,
4. kan antas vara ägnade för analogisk tillämpning på ett vidare område,
5. innebär ändring i praxis.

I statsrådsberedningens riktlinjer underströks vidare att det många gånger torde vara av värde, att publicering sker även i fråga om avgöranden som inte kan sägas ge uttryck för ett mera principiellt ståndpunktstagande. Vidare framhölls att det ofta kunde vara av intresse att få kännedom om Kungl. Maj:ts avgöranden på ett visst område även när de enskilda avgörandena inte var av sådant intresse att de borde redovisas separat. I sådana fall kunde sammanfattande översikter ge värdefull information.

Beträffande valet av publiceringsform angavs riktpunkten vara "att just de myndigheter och grupper av enskilda som kan ha intresse av ett visst avgörande nås effektivt". Varje departement borde sålunda hålla sig underrättat om de tidskrifter som berör departementets verksamhetsområde och hålla kontinuerlig kontakt med de myndigheter, organisationer och tidskriftsredaktioner, där intresse för publicering av Kungl. Maj:ts beslut kan föreligga. Förutom Förvaltningsrättslig Tidskrift — där som regel avgöranden av allmänt förvaltningsrättslig eller administrativ natur borde publiceras — och de speciella facktidskrifterna borde även uppmärksammas möjligheten att utfärda presskommunikéer i fall av mera omedelbart allmänt nyhetsintresse.

Enligt statsrådsberedningens promemoria borde vederbörande expeditionschef bl. a. "allmänt övervaka att publicering av Kungl. Maj:ts

avgöranden sker i enlighet med de riktlinjer som angetts" samt "svara för att behövlig kontakt hålls med myndigheter, organisationer och tidskriftsredationer vilka ger ut publikationer som är lämpade för publicering av avgöranden".

För att utröna i vilken utsträckning denna ambition från statsrådsberedningens sida lett till praktiska resultat ägnades vid intervjuerna med expeditionscheferna särskilt intresse åt informationsfrågorna. Härvidlag uppmärksammades inte bara den speciella frågan angående publicering av vissa konseljbeslut utan departementens informationsinsatser över huvud taget.

Ett intryck från intervjuerna är att informationsfrågorna allmänt sett ägnas stort intresse i departementen. I samtliga departement utom finansdepartementet finns särskilda informationssekreterare. Med undantag av försvarsdepartementets arbetar dessa på heltid med informationsfrågor. Till informationssekreterarnas arbetsuppgifter hör att utarbeta pressmeddelanden och i förekommande fall att anordna presskonferenser. På samtliga departement finns någon form av internt informationsblad som i allmänhet redigeras av informationssekreteraren. Flertalet av informationssekreterarna medverkar även i det informationsarbete som är av mer politisk karaktär genom att de hjälper statsrådet och statssekreteraren att förbereda tal och offentliga framträdanden av olika slag.

Inom handels- och industridepartementen ges regelbundet ut en informationstidskrift kallad "Aktuellt i handelspolitiken" (1 gång/mån.) respektive "Aktuellt i industripolitiken" (6 ggr/år) vari sammanfattningar av propositioner, utredningsbetänkanden, sammanställningar av remissyttranden m. m. publiceras. I detta sammanhang bör även nämnas "Departementsnytt" som är ett centralt informationsblad för hela kanslihuset. I Departementsnytt redovisas utredningsdirektiv, utredningar och departementspromemorior i sammanfattning eller notisform. Vidare redovisas regeringspropositioner till riksdagen, vissa riksdagsärenden samt materialet i Svensk författningssamling.

Beträffande frågan om publicering av konseljbeslut enligt de riktlinjer som utarbetades 1969 inom statsrådsberedningen gav intervjuundersökningen ett entydigt resultat. Sådan publicering förekommer i mycket liten utsträckning. Flera skäl anfördes för detta. Inom några departement uppgavs att konseljärenden av det aktuella slaget förekom i liten omfattning. Vidare anfördes av en expeditionschef att det saknades lämpliga kanaler för en sådan publicering. Den vanligast anförda anledningen var emellertid att departementet inte hade tillräckliga personella resurser för att bevaka dessa frågor. Det löpande arbetet tar i anspråk de tillgängliga resurserna i sådan utsträckning att frågor av detta slag måste sättas på undantag. Flera av de intervjuade betonade att konseljbesluten endast undantagsvis kan tänkas ge en större allmänhet meningsfull information i sitt ursprungliga skick. För att en sådan publicering skall bli meningsfull måste därför ett betydande arbete läggas ned på att samtidigt presentera relevanta fakta i ärendet.

I detta sammanhang kan erinras om innehållet i Ds Ju 1972:12 i vilken skisseras ett system för samlad publicering med hjälp av ADB-teknik av Kungl. Maj:ts avgöranden (i statsrådet, HD och regeringsrätten). Med anledning av förslagen i denna PM startades en försöksverksamhet som omfattar avgöranden från de båda förvaltningsdomstolarna (Reg. R., kammarrätterna). Försöksverksamheten leds av DON – domstolsväsendets organisationsnämnd. När försöksverksamheten avslutats och utvärderats – vilket beräknas ske under 1974 – är avsikten enligt statsrådsberedningens skrivelse 1973-10-23 till expeditionsscheferna att frågan rörande informationen om Kungl. Maj:ts avgöranden skall tas upp när ställning tas till alla de informationsfrågor som berördes i nämnda PM.

1973-12-12

Statsdepartementens organisationsavdelning

Historik 1948–1973

Statsdepartementens organisationsavdelning (OA) inledde sin verksamhet den 1 juli 1948 efter beslut av 1948 års riksdag (prop. 1 bil. 9, SU 7, rskr 7). Avdelningens huvuduppgift skulle vara att fortsätta de påbörjade organisationsundersökningarna i samarbete med organisationsnämnden och därefter utöva en fortlöpande verksamhet för rationalisering av sådana göromål – företrädesvis kamerala och expeditionella – som var gemensamma för eller likartade inom de skilda departementen. Avdelningen borde vidare stå till förfogande när de olika departementen behövde biträde med utredningar i speciella organisationsfrågor. OA konstruerades sålunda som ett för samtliga departement utom utrikesdepartementet gemensamt stabs- och rationaliseringsorgan.

OA anslöts organisatoriskt till finansdepartementet. Under avdelningen ställdes statsdepartementens kassakontor, telefonväxel och budcentral. Efter riksdagens godkännande förordnade Kungl. Maj:t den 1 juni 1956 att statens upplysningsbyrå skulle fr. o. m. den 1 juli 1956 vara inordnad i organisationsavdelningen.

Statsdepartementens kassakontor svarade fr. o. m. den 1 juli 1948 för kassa- och avlöningsfunktionerna för samtliga departement utom utrikes-, försvars- och jordbruksdepartementen. Den 1 juli 1953 övertog organisationsavdelningen motsvarande uppgifter för jordbruksdepartementet och den 1 juli 1967 för försvarsdepartementet. Utanordningar från anslagen till extra utgifter och till kommittéer och utredningar genom sakkunniga överfördes från statskontorets fondbyrå till avdelningen den 1 juli 1961.

Statens upplysningsbyrå inrättades den 1 oktober 1945 som en fristående byrå inom statens priskontrollnämnd. Den utgjorde en fortsättning på delar av verksamheten inom statens informationsstyrelse. Byråns huvuduppgifter är utgivning av tidskriften *Departementsnytt* och pressklippservice för främst statsrådsberedningen och departementen. Tidskriften utgavs åren 1939–1972 under namnet *Från departement och nämnder*.

Organisations- och rationaliseringsverksamheten spelade ursprungligen en underordnad roll för OA:s del. En centralisering av vissa för departementen gemensamma ärenden, bl. a. av vissa personalärenden, visade sig emellertid önskvärd. 1963 års departementsutredning lade i en promemoria av den 20 november 1964 fram förslag om en omorganisation av OA. Förslaget syftade till att avlasta departementen administrativa uppgifter och sammanföra dessa till det gemensamma administrativa organet OA. Utredningens arbete resulterade bl. a. i att OA tillfördes vissa nya funktioner. Sålunda tillkom en personalsektion, en kameralsek-

tion och en intendentur- och rationaliseringssektion. Bland uppgifterna för personalsektionen kan nämnas aktiva rekryteringsåtgärder och analyser av personalbehovet, utbildningsverksamhet och personalregistrering. Kassakontoret ombildades till kameralsektion och dess uppgifter utökades med en omfattande räkningsgranskning. OA ålades även att biträda departementen med upphandlingen och handha telefonväxel, restaurang, städning, budcentral och statsrådsbilar samt vice värdskapet för departementsorganisationens lokaler. Dessa och övriga intendenturärenden sammanfördes tillika med rationaliseringsärenden inom det tekniskt-administrativa området till en intendentur- och rationaliseringssektion. Till denna fördes även frågor om planering och inredning av lokaler (prop. 1965:65).

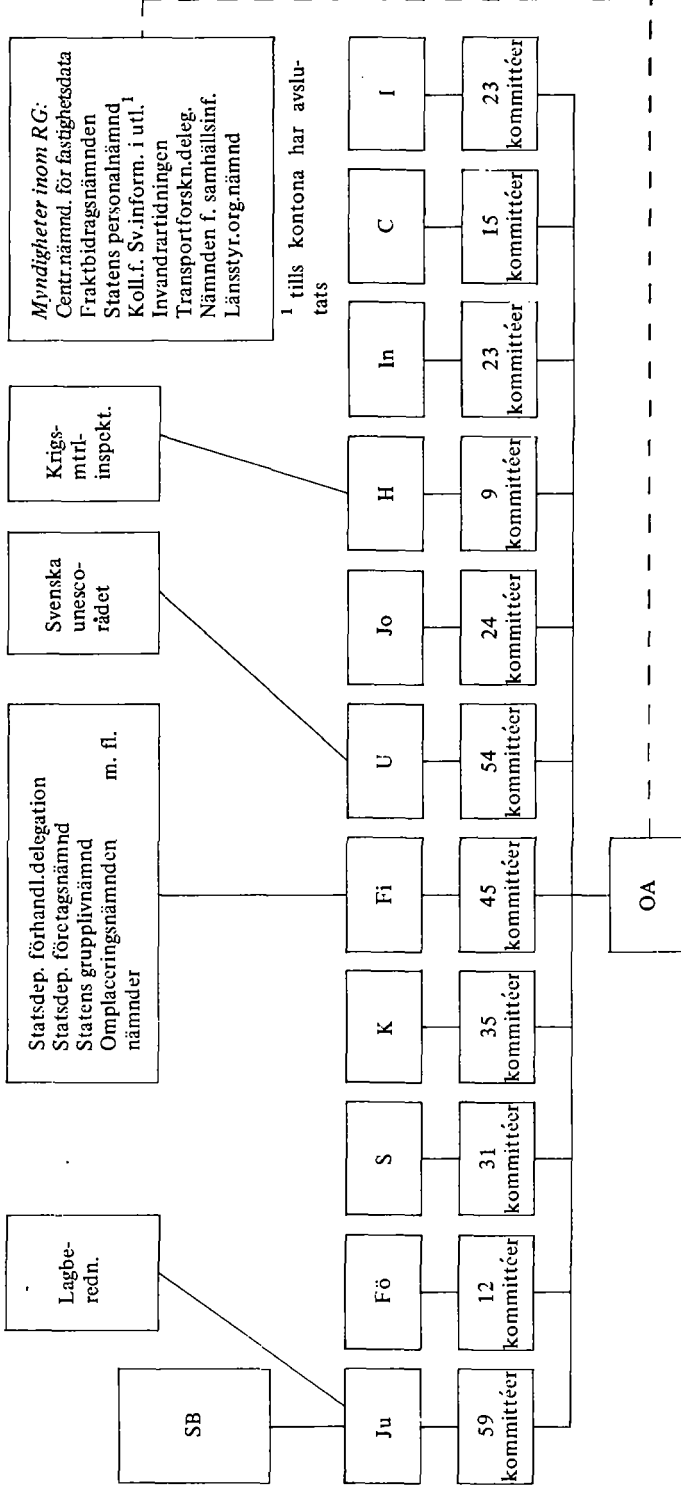
Utredningen avsåg med de framlagda förslagen endast att få till stånd "de nödvändiga institutionella ramarna". Utvecklingen av OA:s arbetsuppgifter och arbetsformer sker därför successivt bl. a. i samband med rationaliseringar inom berörda områden. Detta har bl. a. i finansdepartementets arbetsordning uttryckts så att OA "verkar som ett för departementen gemensamt organ för fortlöpande rationalisering och effektivisering av departementens interna administrativa funktioner och rutiner samt föreslår för departementen gemensam handläggning av härför lämpade arbetsuppgifter". Som exempel på under senare år genomförda samordningsåtgärder kan nämnas samordnad personalredovisning, kostnadsredovisning, lokalanskaffning, inredning och teknisk utrustning, offsetcentraler, SOU-förråd m. m. samt ökad delegering av beslutanderätt i administrativa ärenden från departementen till organisationsavdelningen.

Den 1 juli 1971 inrättades inom kameralsektionen en redovisningscentral där redovisning m. m. sker enligt System S, förutom för samtliga departement och kommittéer (utom utrikesdepartementet och dess kommittéer), även för de myndigheter och enheter som enligt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter skall ingå i redovisningsgruppen hos statsdepartementens organisationsavdelning. ADB-system utnyttjas förutom i System S även för uträkning och utbetalning av löner och arvoden till departements- och städerskepersonal samt till ledamöter m. fl. i kommittéer (system FCF och system UDAC).

Hos OA finns sedan den 1 oktober 1972 ett revisionskontor som utför den revision som enligt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter skall utföras för de organisatoriska enheter som ingår i redovisningsgruppen hos avdelningen.

En särskild arkivsektion svarar sedan den 1 juli 1973 för planering av arkiv- och bibliotekstjänst och därmed sammanhängande verksamhet, t. ex. dokumentations- och informationsfrågor, vid samtliga departement utom utrikesdepartementet.

Statsdepartementen (m. fl. organ) – utom UD -- samt myndigheter inom redovisningsgruppen (RG) statsdepartementens organisationsavdelning, som erhåller administrativ (RG främst kameral) service genom statsdepartementens organisationsavdelning.

Underbilaga 2

Omfördelning m. m. av ärenden mellan statsdepartementen under tiden januari 1967–december 1973**SFS 44/1967**

överflyttades från In till Fö ärenden rörande civilförsvaret, det psykologiska försvaret och signalskydd;

överflyttades från In till S ärenden angående handel med preventivmedel;

överflyttades från In till K ärenden rörande brandväsendet, överståthållarämbetet och länsstyrelserna, de lokala skattemyndigheterna och kronofogdemyndigheterna, rikets administrativa indelning, landskommuner, municipalsamhällen, köpingar, städer och landstingskommuner ävensom kommunalförbund, kommunernas beredskap, frågor som avses i allmänna ordningsstadgan och lagen om allmänna sammankomster, allmän ordning och säkerhet i övrigt i den mån ärendena angår kommuns befogenheter eller skyldigheter;

överflyttades från H till Fi ärenden rörande industri och hantverk, energiförsörjning, bergsbruk, statens gruvegendom, geologisk undersökning, teknisk forskning och dess tillgodogörande samt statlig provningsverksamhet;

överflyttades från H till In ärenden rörande kreditstöd från statens hantverks- och industrilånefond samt stöd åt företagareföreningar;

SFS 355/1967

överflyttades från K till Ju ärenden rörande tillämpningen av radioansvarighetslagen;

överflyttades från In till K ärenden angående val till riksdagens kamrar;

överflyttades från K till Fi ärenden angående mark och byggnader för andra till kommunikationsdepartementet hörande myndigheter än postverket, televerket, statens järnvägar, statens vägverk, sjöfartsverket och luftfartsverket;

överflyttades från K till Jo ärenden angående vatten och avlopp;

SFS 564/1967

överflyttades från K till E ärenden angående rundradioverksamhet utom sådana ärenden som avser distribution av radioprogram med undantag av anvisande av medel för investeringar i rundradioanläggningar eller som avser föreskrifter om användning av mottagare eller avser uppbörd och förvaltning av avgifter för innehav av mottagare;

SFS 747/1967

tilldelades K ärenden angående tillstånd till förköp enligt 9,§ förköpslagen;

ändrades ecklesiastikdepartementets benämning till utbildningsdepartementet;

SFS 743/1968

inrättades industridepartementet;

tilldelades Ju ärenden rörande hyresnämnderna och deras personal;

överflyttades från Fi till I ärenden rörande de allmänna riktlinjerna för näringspolitiken och den därmed sammanhängande forskningspolitiken, rörande industri och hantverk, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, rörande helt eller delvis statsägda bolag, som ej är hänförliga till annat departement, rörande energiförsörjning, rörande bergsbruk, statens gruvegendom och geologisk undersökning, rörande teknisk forskning och dess tillgodogörande samt statlig provningsverksamhet, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, samt rörande Svenska skeppshypotekskassan och Skeppsfartens sekundärlånekassa;

överflyttades från U till Jo ärenden rörande naturvårdsforskning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement;

överflyttades från Fi till I ärenden avseende lagstiftning angående elektriska anläggningar med undantag av lagstiftning om registrering av sådana anläggningar;

överflyttades från Ju till In ärenden avseende utlänningslagstiftning;

SFS 286/1969

överflyttades från Ju till In ärenden angående förvärv och förlust av svenskt medborgarskap;

överflyttades från K till C ärenden rörande planläggning av bebyggelse, expropriation enligt 1 § 16 lagen om expropriation och tillstånd till förköp enligt 9 § förköpslagen, rörande byggnadsväsendet och brandväsendet, rörande tillstånd eller föreläggande enligt förordningen om brandfarliga varor, rörande val till riksdagens kamrar, rörande länsstyrelserna, rörande de lokala skattemyndigheterna och kronofogdemyndigheterna, rörande rikets administrativa indelning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, rörande landskommuner, municipalsamhällen, köpingar, städer och landstingskommuner ävensom kommunalförbund, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, rörande frågor som avses i allmänna ordningsstadgan och lagen om allmänna sammankomster, rörande allmän ordning och säkerhet i övrigt, i den mån ärendena angå kommuns befogenheter eller skyldigheter, samt rörande kommunernas beredskap;

tilldelades Fi ärenden rörande personalplacering inom statsförvaltningen, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, samt rörande personalvård för arbetstagare inom tillämpningsområdet för den statliga personalpensioneringen, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement;

överflyttades från C till Fi ärenden rörande arbets- och anställningsvillkor i allmän tjänst, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement, rörande företagsnämnder, förslagsverksamhet och andra former av samverkan mellan staten och dess arbetstagare samt rörande utbildning av statens arbetstagare, i den mån sådana ärenden ej

ankommer på annat departement;

överflyttades från Jo till C ärenden rörande tillämpning av lagen om äganderättsutredning, lagfart och sammanläggning av fastigheter i vissa fall, rörande lantmäteriväsendet samt rörande kartväsendet;

tilldelades Jo ärenden rörande tillämpning av miljöskyddslagen;

överflyttades från K till C ärenden avseende lagstiftning angående planläggningen av bebyggelse och byggnadsväsendet med undantag av expropriationslagstiftning samt angående brandförsvaret;

överflyttades från C till Fi ärenden avseende lagstiftning angående stats- och kommunaltjänstemäns samt övriga offentliga tjänstemäns ställning som arbetstagare;

tilldelades Jo ärenden avseende lagstiftning angående handel med utsädesvaror samt angående bekämpande av smittsamma husdjursjukdomar och angående köttbesiktning;

överflyttades från Ju till In ärenden avseende lagstiftning angående svenskt medborgarskap;

SFS 570/1969

överflyttades från C till Ju ärenden rörande tillämpning av lagen om val till riksdagen och kommunala vallagen;

SFS 702/1969

överflyttades från Jo till Ind ärenden rörande fast egendom, som förvaltas av domänverket, med undantag av ärenden rörande den fasta egendom som redovisas på naturvårdsfonden;

överflyttades från Fö till Ind ärenden rörande förenade fabriksverken;

SFS 377/1970

överflyttades från Fi till UD ärenden angående finansiellt bistånd till främmande lands utveckling, varvid rubriceringen tekniskt och humanitärt bistånd till främmande lands utveckling ändrades till internationellt utvecklingssamarbete;

SFS 938/1970

överflyttades från S till Jo ärenden rörande livsmedelskontroll;

överflyttades från C till Jo ärenden rörande kommunala renhållningsavgifter samt tilldelades jordbruksdepartementet frågor angående kommunala renhållningslagen;

tilldelades H ärenden angående konsumentskydd, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement;

SFS 493/1971

tilldelades Ju ärenden rörande ersättning för personskada på grund av brott;

tilldelades Fö ärenden rörande regionmusiken;

tilldelades K ärenden rörande transport- och trafikforskning, i den mån sådana ärenden ej ankommer på annat departement;

tilldelades Fi ärenden rörande tillämpningen av lagen om förenklad aktiehantering och ärenden rörande presstöd och samhällsinformation, i den mån sistnämnda ärenden ej ankommer på annat departement;
överflyttades från Jo till U ärenden rörande lägre utbildning på jordbrukets, trädgårdsnäringens och skogsbrukets områden samt tilldelades utbildningsdepartementet ärenden rörande vuxenutbildning;
överflyttades från H till Jo ärenden rörande idrott samt tilldelades jordbruksdepartementet ärenden rörande växtförädlarrätt;
tilldelades H ärenden rörande tillämpning av lagen om vissa internationella sanktioner;
tilldelades C ärenden rörande länsskatterätterna och länsrätterna;
tilldelades Fi ärenden avseende lagstiftning angående skattebrott och lagstiftning angående förenklad aktiehantering;

SFS 1203/1971

tilldelades Ju ärenden rörande arrendenämnderna; enligt övergångsbestämmelse handläggs dock ärenden rörande arrendenämnder som avses i 2 kap. 49 a § lagen (1907:36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom fortfarande av jordbruksdepartementet;
tilldelades Fi ärenden rörande tillämpningen av lagen om registrering av aktieinnehav;
tilldelades Ju ärenden avseende lagstiftning som rör arrendenämnderna; enligt övergångsbestämmelse handläggs dock lagstiftningsärenden i fråga om arrendenämnder som avses i 2 kap. 49 a § lagen (1907:36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom fortfarande av jordbruksdepartementet;
tilldelades Fi ärenden avseende lagstiftning angående registrering av aktieinnehav.

*Underbilaga 3***Förteckning över förordnanden enligt 5 § regeringsformen under tiden januari 1967—december 1973***Dag: Förordnad: Ärenden:*

- 9/1 1967 Odhnoff Ärenden rörande hemgårdar, ungdomens fritidsverksamhet samt ungdomsorganisationers verksamhet och därmed sammanhängande frågor.
- 9/1 1967 Odhnoff Ärenden rörande vård av barn och ungdom, allmänna barnbidrag samt andra åtgärder till stöd åt barnfamiljer (S).
- 27/1 1967 Lange Ärenden rörande utrikeshandeln med undantag av samfärdselfrågor (Förordnande med den begränsning som följer av 11 § regeringsformen) (UD)
- 24/2 1967 Lundkvist Ärenden rörande val till riksdagens kamrar (In).
- 24/2 1967 Lundkvist Ärenden rörande överståthållarämbetet och länsstyrelserna; de lokala skattemyndigheterna och kronofogdemyndigheterna; rikets administrativa indelning; landskommuner, municipalsamhällen, köpingar, städer och landstingskommuner samt kommunalförbund; frågor som avses i allmänna ordningsstadgan och lagen om allmänna sammankomster; allmän ordning och säkerhet i övrigt i den mån ärendena angår kommuns befogenheter eller skyldigheter; brandväsendet; kommunernas beredskap (K).
- 28/2 1967 Wickman Ärenden rörande de allmänna riktlinjerna för näringspolitiken och den därmed sammanhängande forskningspolitiken; industri och hantverk; Aktiebolaget Atomenergi, Aktiebolaget Ceaverken, Svenskt fotografiskt papper och film, Laxå bruks Aktiebolag, Luossavaara—Kiirunavaara Aktiebolag, Norrbottens Järnverk Aktiebolag, Aktiebolaget Oljetransit, Aktiebolaget Statens skogsindustrier, Aktiebolaget Statsgruvor, Aktiebolaget Svensk Exportkredit, Aktiebolaget Svensk Torvförädling, Svenska Reproduktions Aktiebolaget, Svenska Skifferoljeaktiebolaget, Törefors Aktiebolag, Uddevallavarvet Aktiebolag, Svenska skeppshypotekskassan och Skeppsfartens sekundärlånekassa; energiförsörjning, bergsbruk, statens gruvegendom och geologisk undersökning; teknisk forskning och dess tillgodogörande samt statlig provningsverksamhet; internationellt ekonomiskt samarbete; finansiellt bistånd

<i>Dag:</i>	<i>Förordnad:</i>	<i>Ärenden:</i>
		till främmande lands utveckling (Fi).
18/5 1967	Wickman	Ärenden rörande BS konsult aktiebolag (Byggnadsstyrelsens konsult aktiebolag) (H).
9/6 1967	Lundkvist	Ärenden rörande val till riksdagens kamrar (K).
9/6 1967	Wickman	Ärenden rörande Sveriges Investeringsbank Aktiebolag (Fi).
30/6 1967	Lundkvist	Ärenden som ankommer å chefen för kommunikationsdepartementet utom ärenden som rör departementets administration; luftfart; utrikes sjöfart; ljudradio- och televisionsverksamheten inbegripet televerkets befattning därmed; Sveriges deltagande i Europeiska transportministerkonferensen (CEMT); samordning av trafiksäkerhetsåtgärder, övergången till högertrafik; förberedelser för reform av planväsendet inbegripet utveckling av metoder och former för en översiktlig fysisk riksplanering (K).
6/9 1967	Moberg	Ärenden rörande skolväsendet (med undantag av det obligatoriska skolväsendet, pedagogiskt utvecklingsarbete och vuxenutbildning); högre utbildning med undantag av den konstnärliga; lärarutbildning; studiesociala frågor och internationellt kulturellt samarbete (U).
10/11 1967	Geijer	Förvaltningsärenden rörande nåd i brottmål (Ju).
10/11 1967	Odhnoff	Förvaltningsärenden rörande förvärvande och förlust av svenskt medborgarskap (Ju).
8/3 1968	Odhnoff	Ärenden rörande familjebostadsbidrag (S).
28/6 1968	Wickman	Ärenden rörande svenska utvecklingsaktiebolaget (Fi).
27/9 1968	Odhnoff	Ärenden rörande ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. (S).
14/10 1969	Lange	Ärenden rörande utrikeshandeln med undantag av samfärdselfrågor (UD).
14/10 1969	Myrdal	Ärenden rörande internationell nedrustning och rustningskontroll (UD).
14/10 1969	Myrdal	Kyrkliga ärenden (U).
14/10 1969	Odhnoff	Ärenden rörande hemgårdar, ungdomens fritidsverksamhet samt ungdomsorganisationers verksamhet och därmed sammanhängande frågor (U).
14/10 1969	Moberg	Ärenden rörande <ol style="list-style-type: none"> 1. högre utbildning, med undantag av den konstnärliga, samt forskning 2. lärarutbildning 3. vuxenutbildning 4. studiesociala ändamål 5. internationellt-kulturellt samarbete (U)

Dag: Förordnad: Ärenden:

- 14/10 1969 Odnhoff Ärenden rörande vård av barn och ungdom, allmänna barnbidrag, bostadstillägg, social service och andra åtgärder till stöd åt barnfamiljer samt ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. (S).
- 14/10 1969 Odnhoff Medborgarskapsärenden (In).
- 14/10 1969 Löfberg 1. förvaltningsärenden rörande personalplanering inom statsförvaltningen, arbets- och anställningsvillkor i allmän tjänst, företagsnämnder, förslagsverksamhet och andra former av samverkan mellan staten och dess arbetstagare, personalvård för arbetstagare inom tillämpningsområdet för den statliga personalpensioneringen samt utbildning av statens arbetstagare,
2. lagstiftningsärenden rörande stats- och kommunaltjänstemäns samt övriga offentliga tjänstemäns ställning som arbetstagare (Fi).
- 9/10 1970 Feldt Ärenden rörande utrikeshandeln med undantag av samfärdselfrågor – med den begränsning som följer av § 11 regeringsformen (H).
- 30/10 1970 Löfberg 1. ärenden rörande besvär över myndighets beslut i frågor om tjänstetillsättningar och i andra personalfrågor,
2. ärenden rörande avstående av arv som tillfallit allmänna arvsfonden och rörande försäljning av fastigheter, som tillfallit allmänna arvsfonden,
3. ärenden rörande den statens fasta egendom som ej är invärderad på statens allmänna fastighetsfond (Fi).
- 14/1 1971 Lidbom Lagstiftningsärenden angående civilrätt samt ärenden angående därtill anknytande tillämpningsföreskrifter (Ju).
- 30/6 1971 Lidbom Utrikesärenden av huvudsakligen rättslig natur -- med den begränsning som följer av § 11 regeringsformen (Ju).
- 19/10 1973 Lidbom Kyrkliga ärenden (U).
- 30/10 1973 Stats-
ministern Att tills vidare till dess minister för utrikes ärendena utsetts fullgöra de göromål som ankommer på minister för utrikes ärendena. Detta förordnande skall icke inkräkta på de förordnanden som tidigare meddelats för statsråden Myrdal, Lidbom och Feldt att i ministrernas för utrikes ärendena ställe föredraga vissa ärenden (UD).
- 2/11 1973 Lidbom Ärenden angående mänskliga rättigheter och andra ärenden av huvudsakligen rättslig natur –

Underbilaga 4

Sammanställning av antalet konseljären den 1967–1973

a) Totalantal konseljären den

År	Ju	UD	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Sammanlaggt
1967	1 096	706	2 241	2 032	3 095	2 351	3 265	1 974	829	1 229	1 731	–	29 549
1968	9 059	633	2 028	1 992	2 867	2 516	3 215	1 874	792	1 243	1 487	–	27 706
1969	6 621	601	1 860	1 859	2 276	2 722	3 524	1 566	652	1 479	1 287	516	24 963
1970	4 765	640	2 270	2 020	1 767	3 892	3 823	1 555	708	1 862	1 728	533	25 569
1971	4 380	586	2 478	1 803	1 907	3 968	3 642	1 462	767	2 204	2 286	581	26 064
1972	5 108	563	2 463	2 052	2 119	4 374	3 669	1 602	515	2 152	1 693	573	26 883
1973	5 132	652	2 458	1 859	1 982	4 533	3 835	1 445	1 444	2 447	1 871	713	28 371

b) Propositioner

År	Ju	UD	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Sammanlaggt
1967	29	5	11	19	26	40	20	21	13	16	6	–	206
1968	34	4	17	16	16	52	23	12	9	9	7	–	199
1969	37	7	10	18	17	63	14	22	9	10	9	14	230
1970	49	5	16	26	21	63	28	19	12	11	7	16	273
1971	43	6	5	9	10	53	17	13	4	6	8	7	181
1972	25	4	6	13	10	40	11	10	6	6	4	12	147
1973	55	2	6	11	13	56	14	15	12	10	4	10	204

c) Utgivna författningar

År	Ju	UD	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Sammanlaggt
1967	124	9	47	65	59	100	72	34	24	33	19	–	586
1968	72	4	31	60	46	118	63	23	12	26	28	–	483
1969	117	4	31	57	36	140	62	45	12	22	31	3	560
1970	157	3	27	82	39	136	140	39	38	29	31	17	738
1971	211	7	40	88	48	273	113	90	47	54	55	17	1 043
1972	155	2	47	93	82	206	93	50	27	19	26	17	817
1973	310	9	29	156	73	296	61	71	63	95	31	12	1 206

d) Kommittédirektiv

År	Ju	UD	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Sammanlaggt
1967	9	1	5	5	7	10	12	5	6	7	2	–	69
1968	5	–	5	2	4	13	40	1	3	5	2	–	80
1969	12	–	4	6	8	5	10	8	1	7	8	3	72
1970	21	2	7	18	13	31	17	29	3	8	7	9	165
1971	15	1	11	5	5	10	19	11	4	2	3	7	93
1972	15	2	2	6	11	10	10	4	7	4	5	8	84
1973	20	–	2	8	9	7	9	7	4	1	4	5	76

e) Övriga ärenden

År	Ju	UD	Fö	So	K	Fi	U	Jo	H	In	C	I	Samman- lagt
1967	9 934	691	2 178	1 943	3 003	2 201	3 161	1 914	786	1 173	1 704	-	28 688
1968	8 948	625	1 975	1 914	2 801	2 333	3 089	1 838	768	1 203	1 450	-	26 944
1969	6 455	590	1 815	1 778	2 215	2 514	3 438	1 491	630	1 440	1 239	496	24 101
1970	4 538	630	2 226	1 894	1 694	3 662	3 638	1 468	655	1 814	1 683	491	24 393
1971	4 111	572	2 422	1 701	1 844	3 632	3 493	1 348	712	2 142	2 220	550	24 747
1972	4 913	555	2 408	1 940	2 016	4 118	3 555	1 538	475	2 123	1 658	536	25 835
1973	4 747	641	2 421	1 684	1 887	4 174	3 751	1 356	1 365	2 341	1 831	686	26 884

Underbilaga 4 a

Ang. antalet besvär hos Kungl. Maj:t 1966–1972 (utdrag ur PM upprättad inom stadsrådsberedningen)

1966	1 886	
1967	1 887	(+ 1)
1968	2 169	(+ 282)
1969	2 341	(+ 172)
1970	3 221	(+ 879)
1971	4 177	(+ 957)
1972	4 625	(+ 448)
1973	5 660	

Hela ökningen under åren 1970, 1971 och 1972 var (879 + 957 + 448 =) 2 284 ärenden.¹ Fördelningen därav på olika departement framgår av följande sammanställning.

	1969	1970	1971	1972
Ju	51 (+ 8)	(+ 6)	(+ 99)	224 (+ 68)
Fö	172 (+ 50)	(+ 95)	(+ 139)	431 (+ 25)
K	541 (- 385)	(- 46)	(+ 40)	593 (+ 58)
Fi	67 (- 28)	(+ 46)	(+ 25)	330 (+ 192)
U	192 (+ 83)	(+ 59)	(+ 200)	627 (+ 176)
Jo	511 (+ 29)	(+ 32)	(- 132)	686 (+ 275)
H	81 (+ 35)	(+ 21)	(+ 165)	35 (- 232)
In	430 (+ 125)	(+ 122)	(+ 196)	622 (- 126)
C	240 (- 65)	(+ 530)	(+ 170)	893 (- 47)

Vid studium av tabellen skall observeras att verksamheten inom "gamla" civildepartementet inordnades i finansdepartementet den 1 juli 1969 och att nuvarande civildepartementet kom till samtidigt, huvudsakligen genom delning av kommunikationsdepartementet.

¹ Allt siffermaterial här är KU:s. I materialet ingår emellertid inte besvär i fråga om tjänst (ca 700 ärenden/år). Detta påverkar dock inte avsevärt jämförelserna mellan olika år, eftersom tjänstebesvärerna är färre än övriga besvär och ökningstakten väsentligt lägre. I absoluta tal gäller att t. ex. från år 1969 till år 1970 antalet tjänstebesvär ökade med 75 men antalet övriga besvär med i det närmaste 900.

Underbilaga 5

Statsdepartementens organisationsavdelnings personalöversikt 1973-11-01

1 Departement	2 Dep.psl i tjänst 1) 2)	3 Sak- kunniga i tjänst	4 Summa kol 2-3	5 Fast an- ställd kommitté- psl 3) 4)	6 Summa kol 4-5 5)	7 Övriga (jfr kol 9) avlön. o per- sonalredovis. vid OA	8 Summa kol 6--7
Statsrådsberedn	28	10	38	—	38	—	38
Justitie	105	41	146	59 (50)	205	8	213
Försvar	95	15	110	23 (23)	133	—	133
Social	80	11	91	46 (43)	137	—	137
Kommunikation	61	13	74	17 (17)	91	13	104
Finans	159	30	189	45 (42)	234	20	254
Finans OA	124	—	124	—	124	—	124
Utbildning	141	18	159	99 (84)	258	—	258
Jordbruk	68	10	78	20 (19)	98	—	98
Handels	75	4	79	10 (10)	89	—	89
Inrikes	81	21	102	41 (37)	143	11	154
Civil	43	20	63	21 (21)	84	12	96
Industri	64	27	91	35 (34)	126	—	126
Summa	1 124	220	1 344	416 (380)	1 760	64	1 824

¹ Statsråden har medtagits i siffrorna

² Budgossar har medtagits i siffrorna

³ Tillkommer CFD 76 st. som avlönas vid OA

⁴ Uppgift inom parentes avser personal med tjänstgöringsort Stockholm

⁵ Tillkommer fast anställd städningspersonal 77 st.

Utredningsrapporter 1964-1973 i SOU resp. Ds-serien

DEP	1964		1967		1968		1969		1970		1971		1972		1973									
	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds	Ut- SOU	Dep. Ds								
	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.	redn.								
Ju	14	7	9	10	11	5	11	4	17	16	5	27	14	6	27	15	7	19	24	12	23	11	5	18
UD	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
Fö	1	5	1	1	11	6	4	3	3	4	5	3	3	7	5	1	6	0	6	4	0	3	4	0
So	7	11	0	10	6	0	4	2	1	6	4	7	5	2	4	3	5	2	5	9	2	0	5	3
K	4	9	0	7	3	9	8	12	4	5	5	11	2	3	1	7	4	0	4	8	1	1	3	4
Fi	6	2	0	6	10	5	12	7	6	9	7	6	11	12	1	12	10	6	8	7	4	7	11	5
U	6	3	0	8	12	1	8	6	4	7	7	2	9	12	8	10	3	1	9	12	1	15	14	4
Jo	5	12	0	3	14	3	6	9	1	3	8	0	3	5	0	2	10	2	2	9	0	3	9	1
H	3	2	0	0	1	0	1	0	0	2	2	0	3	1	0	4	2	1	1	3	1	2	2	2
In	5	9	1	5	4	0	6	4	1	4	5	1	6	2	5	9	9	7	10	15	7	4	13	2
C	0	1	0	0	1	0	0	4	3	2	0	3	1	4	1	5	5	0	2	1	2	0	0	4
I										0	3	6	5	3	1	1	0	4	4	0	7	3	1	5
Totalt	51	63	11	51	73	29	60	51	40	58	51	66	62	57	53	69	61	42	74	81	49	53	67	48

Bilaga 4

Förteckning över vissa bilagor rörande den s. k. IB-affären

Som komplettering till den av utskottet lämnade redovisningen av granskningen av den s. k. IB-affären fogas till betänkandet följande bilagor (*bilagorna 4 A – K*):

Vissa kronologiska uppgifter i anslutning till den s. k. IB-affären (*bilaga 4 A*);

Utdrag ur försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:25) avseende vissa begreppsbestämningar m. m. (*bilaga 4 B*);

Tablå, hämtad ur försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:25), utvisande underrättelsetjänstens organisation i stort (*bilaga 4 C*);

Utdrag ur parlamentariska nämndens i Wennerströmaffären utlåtande "Handläggningen av säkerhetsfrågor", SOU 1968:4, (*bilaga 4 D*);

Justitiekanslerns beslut den 15 juni 1973 att inte väcka åtal för tryckfrihetsbrott mot ansvarige utgivaren för Folket i Bild/Kulturfront för offentliggörandet i nr 9 av tidskriften av uppgifter om svensk underrättelsetjänst och dess verksamhet (*bilaga 4 E*);

Justitiedepartementets pressmeddelande den 24 september 1973 om övervägande av åtal för tryckfrihetsbrott (*bilaga 4 F*);

Justitieminister Geijers anmälan till justitiekanslern den 27 september 1973 enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen (*bilaga 4 G*);

Statsrådet Lidboms P.M., upprättad den 3 december 1973, angående dennes befattning med frågan om tryckfrihetsåtal på grund av innehållet i en artikel om IB i Folket i Bild/Kulturfront m. m. (*bilaga 4 H*);

Justitiekanslerns beslut den 5 december 1973 att väcka åtal mot Peter Bratt för brott mot 7 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken (*bilaga 4 I*); justitiekanslerns samtidigt utfärdade stämningsansökan redovisas i *underbilaga* till bilaga 4 I;

Justitiekanslerns beslut den 28 december 1973 att inte väcka tryckfrihetsåtal mot vissa tidningars ansvariga utgivare eller åtal enligt radioansvarighetslagen (*bilaga 4 J*);

Justitiekanslerns beslut den 8 januari 1974 att nedlägga åtalet för tryckfrihetsbrott mot författaren Peter Bratt (*bilaga 4 K*).

Bilaga 4 A

Vissa kronologiska uppgifter i anslutning till den s. k. IB-affären

Utskottet har i samband med sin granskning fått vissa uppgifter om den s. k. IB-affärens utveckling vid olika tidpunkter. Under sommaren 1972 informerades sålunda försvarsministern av militärledningen om att viss verksamhet riktad mot IB pågick. Under hösten samma år skedde viss omorganisation av IB som delvis föranleddes av denna verksamhet. Sedermera kom det fram att det var några till Folket i Bild/Kulturfront knutna journalister som bedrev verksamheten. Försvarsministern under rättades härom av militärledningen någon gång under vintern 1972–1973. Efter det den första artikeln i tidskriften, som författades av Peter Bratt och Jan Guillou, publicerats i början av maj 1973 förekom bl. a. följande i IB-affären.

1973

- 2–3/5 Regeringen är samlad till överläggningar på Lidingö där bl. a. IB-affären diskuteras. Därvid uppdras det åt försvarsministern att undersöka sanningshalten i artikeln.
- 4/5 Försvarsministern håller presskonferens varvid han dementerar vissa i tidskriftsartikeln framförda påståenden om brottslig verksamhet inom IB.
- 10/5 Försvarsministern mottar ett brev från förre IB-medarbetaren Håkan Isacson, vilket innehåller påståenden om att IB i flera fall gjort sig skyldig till brottslig verksamhet.
- 11/5 Försvarsministern överlämnar brevet från Isacson till RÅ, som i sin tur överlämnar det till chefsåklagaren i Stockholm för handläggning.
- 14/5 RÅ överlämnar till JK en anmälan som gjorts av en enskild person i anledning av tidskriftsartikeln.
- 17/5 Folket i Bild/Kulturfront publicerar ytterligare en artikel om IB:s verksamhet.
- 18/5 Försvarsministern besvarar i riksdagen en interpellation av herr Måbrink (vpk) om IB:s verksamhet.
- Någon gång i maj eller i början av juni Kontakt förekommer mellan justititeministern och JK i tryckfrihetsfrågan. Någon åtalsanmälan av justitieministern till JK görs ej.
- 15/6 JK beslutar att inte väcka tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren av tidskriften för innehållet i den första artikeln (se bilaga 4 E).
- 24/9 Statsrådet Lidbom håller vissa överläggningar angående tryckfrihetsfrågan (se bilaga 4H). En TT-kommuniké utsänds från justitiedepartementet (se bilaga 4 F).
- 27/9 Folket i Bild/Kulturfront fortsätter publiceringen av uppgifter om IB och redovisar huvudinnehållet i IB-boken.

- Justitieministern gör åtalsanmälan till JK (se bilaga 4).
- 22/10 Allmän åklagare förordnar om husrannsakan på bl. a. Folket i Bild/Kulturfronts redaktion och anhåller bl. a. Bratt, Guillou och Isacson som misstänkta för spioneri.
- 25/10 Försvarskommittén beslutar att göra en särskild granskning av den militära underrättelsetjänsten.
- 1/11 Justitieministern besvarar i riksdagen tre enkla frågor angående användningen av vid husrannsakan åtkommet material.
- 4/12 Försvarskommittén avger betänkande (FöU 1973:25) angående den militära underrättelsetjänsten m. m.
- 5/12 JK beslutar att åtala Bratt för otillåtet offentliggörande i tryckt skrift av "uppgifter rörande förhållanden, vilkas röjande innefattar brott mot rikets säkerhet" (se bilaga 4 I); åtal väcks 6/12.
- 6/12 Allmän åklagare beslutar att åtala Bratt, Guillou och Isacson för spioneri; åtal väcks 10/12.
- 14/12 Riksdagen behandlar och godkänner försvarskommitténs betänkande angående den militära underrättelsetjänsten m. m. I debatten meddelar statsministern att regeringen avser att låta utreda vissa av IB-affären aktualiserade frågor.
- 28/12 JK beslutar att inte väcka tryckfrihetsåtal mot ansvariga utgivarna för Folket i Bild/Kulturfront, Dagens Nyheter, Aftonbladet och Expressen. JK beslutar vidare att inte väcka åtal enligt radioansvarighetslagen (se bilaga 4 J).
- 1974
- 4/1 Kungl. Maj:t fattar beslut om direktiv till nyssnämnda fyra utredningar. Dom meddelas i spionerimålet mot Bratt, Guillou och Isacson, vilka vardera döms till ett års fängelse för spioneri. Domen överklagas sedermera av Guillou.
- 8/1 JK lägger ned tryckfrihetsåtalet mot Bratt (se bilaga 4 K).
- 14/3 Guillou frikänns av hovrätten, såvitt gäller åtalet för anskaffandet av uppgifter rörande påstådd IB-verksamhet i Finland och FRA:s verksamhet. I övrigt fastställs tingsrättens dom för spioneri. Påföljden bestäms till fängelse tio månader. Denna dom har överklagats av Guillou. Målet är f. n. beroende på högsta domstolens prövning.
- 18/3 Utrikesnämnden sammanträder och informeras om vad som förevarit under kontakterna mellan Sverige och Finland rörande IB m. m.
- 20/3 I riksdagens utrikespolitiska debatt görs uttalanden rörande IB av bl. a. statsministern, utrikesministern och flera partiledare.
- slutet av april Guillou tar i en artikel i Folket i Bild/Kulturfront (nr 9) tillbaka vissa påståenden som tidigare gjorts i IB-affären.

Bilaga 4 B

Utdrag ur försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:25) beträffande vissa begreppsbestämningar m. m.

Underrättelseverksamhet är att inhämta, samla och bearbeta informationer. Nationernas underrättelseverksamhet avser informationer som de anser sig behöva för sitt handlande och sin handlingsberedskap. Denna underrättelseverksamhet har avsevärd omfattning. I fredstid är syftet inte minst att för eventuellt framtida behov skaffa sig kännedom om andra länders militära dispositioner, styrka och utrustning. De senaste tekniska landvinningarna inom militära och närliggande områden har mycket stort intresse.

Olika länders underrättelseorganisationer motarbetar varandra eller samarbetar, utan relation till ländernas officiella inbördes förhållande men mera beroende på arten och det bedömda behovet av viss information. Personliga egenskaper och kontakter spelar betydande roll. Risken för dubbelspel finns alltid. Metoderna stämmer ofta inte överens med vedertaget umgängesskick.

Mot vårt land pågår en omfattande underrättelseverksamhet. På senare år har intresset utöver militära resurser i ökande grad gällt bl. a. industriella och ekonomiska förhållanden. Verksamheten är riktad såväl mot rikets säkerhet som mot enskilda personer, inte minst flyktingar och andra utlänningar som vistas i landet.

Enligt beslut av statsmakterna har Sverige — liksom andra länder — såväl en säkerhetstjänst som en underrättelsetjänst. Säkerhetstjänsten brukar indelas i säkerhetsunderrättelsetjänst och säkerhetsskydd.

Till säkerhetsunderrättelsetjänst hör att inhämta och bearbeta underrättelsematerial som behövs för att upptäcka och bekämpa angrepp mot landets yttre och inre säkerhet. Syftet är att ta reda på vad en eventuell angripare vet om våra resurser och avsikter samt att kartlägga och bekämpa hans underrättelsetjänst för att möjliggöra skyddsåtgärder. Inhämtning av underrättelsematerial sker genom öppna källor, genom hemliga kanaler och genom spaning. Bearbetning innebär att det inhämtade materialet görs tillgängligt för studium genom översättning, sammanställning, m. m.

Säkerhetsskyddet omfattar infiltrationsskydd, sekretesskydd, kontroll av säkerhetsskydd samt utbildning i säkerhetsskydd.

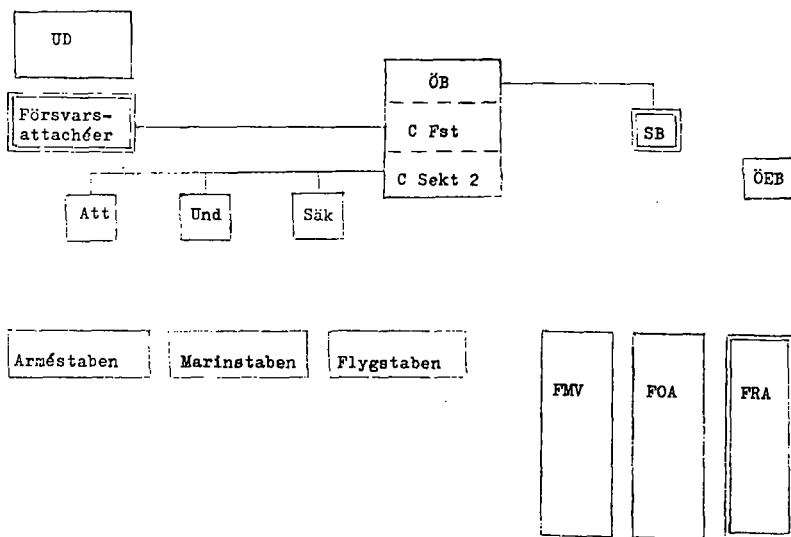
Vår underrättelseverksamhet i säkerhetspolitiskt syfte avser informationer om en angripares (krig) eller tänkbara angripares (fred) resurser och avsikter att använda resurserna. I fredstid är syftet att förebygga överraskningar och skapa underlag för beredskapsåtgärder.

För att hindra och upptäcka brott mot landets säkerhet finns en polisiär säkerhetstjänst som leds av rikspolisstyrelsen. Underrättelsetjänsten och säkerhetstjänsten inom det militära försvaret leds av överbefälhavaren.

Tablå till försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:25, bilaga 1)

Underrättelsetjänstens organisation i stort

Lydnadsförhållanden har markerats endast såvitt gäller personal och enheter inom försvarsstaben. Myndigheter m. m. som företrädesvis sysslar med inhämtande verksamhet har försetts med dubbel ram.

Förkortningar

- UD Utrikesdepartementet
- ÖB Överbefälhavaren
- C Fst Chefen för försvarsstaben
- C Sekt 2 Chefen för försvarsstabens sektion 2
- SB Försvarsstabens särskilda byrå
- Att Försvarsstabens attachéavdelning
- Und Försvarsstabens underrättelseavdelning
- Säk Försvarsstabens säkerhetsavdelning
- FMV Försvarets materielverk
- FOA Försvarets forskningsanstalt
- FRA Försvarets radioanstalt
- ÖEB Öst Ekonomiska Byrån

*Bilaga 4 D***Utdrag ur parlamentariska nämndens i Wennerströmaffären utlåtande "Handläggningen av säkerhetsfrågor" (SOU 1968:4).***Säkerhetsfrågorna inför regeringen*

89. Ordningen för den polisiära säkerhetstjänstens kontakter med regeringen i viktiga säkerhetsärenden debatterades i samband med Wennerströmaffären och har berörts i nämndens rapport i april 1964 (s. 40–41).

90. Man har härvid att skilja på två grupper av ärenden. En grupp ärenden av säkerhetsnatur är förvaltningsärenden, som kommer till regeringen från skilda myndigheter eller upptages direkt i ett departement. Det kan gälla ärenden rörande hemliga anläggningar eller anskaffningar, försvarsplaneringsfrågor, befordringsärenden med säkerhetsaspekter osv. Dylika ärenden handlägges givetvis av den departementschef, under vilken de enligt vanliga regler hör.

91. Ett annat slag av säkerhetsärenden är de, som är av samma typ som Wennerströmaffären, dvs. sådana fall, då spaningsarbete pågår eller kan ifrågasättas och misstanke om subversiv verksamhet föreligger eller då eljest orientering på statsrådsnivå i ett säkerhetsärende anses böra äga rum. I fråga om ordningen för handläggning av dylika ärenden har statsminister Tage Erlander den 29 oktober 1963 lämnat vissa meddelanden i riksdagens andra kammare. Nämnden har vidare erhållit uppgifter härom av dåvarande statssekreteraren i statsrådsberedningen Valfrid Paulsson. Härav och av övriga upplysningar som nämnden inhämtat framgår följande.

92. Från den 1 januari 1964 inrättades en statssekreterarebefattning i statsrådsberedningen. Till åliggandena i denna befattning hörde bl. a. att för statsministerns räkning följa säkerhetsfrågor av vikt.

93. Alla säkerhetsärenden, som polisen (rikspolischefen) finner böra anmälas till regeringen, skall i första hand anmälas till justitieministern, under vilken polisväsendet hör. Denna ordning skall gälla oavsett vilken ledamot av regeringen, som sedermera kan komma att handlägga ärendet. Vid föredragningar i säkerhetsärenden inför justitieministern är statssekreteraren i statsrådsberedningen närvarande. Statssekreteraren, vilken sammanträffar med statsministern så gott som dagligen, håller fortlöpande denne underrättad om vad som förekommer vid dessa föredragningar.

94. Den militära säkerhetstjänstens föredragningar inför chefen för försvarsdepartementet rör till den allt övervägande delen personalärenden av sådan art och betydelse, att de ej kan vara av något intresse för annan regeringsmedlem. Försvarsministern vidarebefordrar därför den militära säkerhetstjänstens föredragningar till justitieministern endast då dessa efter hans eget bedömande har sådant innehåll, att någon eller några av de övriga statsråden bör erhålla informationer härom. Det är också överenskommet mellan försvarsministern och statssekreteraren i stats-

rådsberedningen att den senare skall hållas underrättad om de viktigaste ärendena, som anmäles av den militära säkerhetstjänsten.

95. Enligt vad nämnden inhämtat är det numera förutsatt, att gemensamma beredningar skall kunna förekomma inom regeringen i särskilt betydelsefulla säkerhetsärenden.

96. Regeringen bär i sista hand ansvaret för säkerhetsärendenas handläggning. Det är därför viktigt att ha en sådan ordning för dessa ärendens behandling att de, om så erfordras, snabbt bringas till regeringens kännedom och därefter inom regeringen handlägges på ett ändamålsenligt sätt. Nämnden anser att den nyss angivna arbetsordningen inom regeringen i säkerhetsfrågor innebär en förbättring i förhållande till vad tidigare gällt. Betydelsefullt är, att möjligheten till gemensam beredning i särskilt viktiga fall tillvaratages. — Den här ovan beskrivna arbetsordningen har ej varit avsedd för förvaltningsärenden med säkerhetsaspekter. Det synes dock vara lämpligt att även i allvarigare sådana ärenden regeringschefen hålles informerad genom att statssekreteraren i statsrådsberedningen kallas att närvara vid föredragning. Gemensam beredning bör kunna förekomma också i dessa fall.

JUSTITIEKANSLERN

1973-06-15 AD 171/73

Beslut i anledning av ifrågasatt brott mot tryckfrihetsförordningen

I årgång 2 nummer 9 av tidningen Folket i Bild Kulturfront förekom en artikel under huvudrubriken "Sveriges spionage". Artikeln angavs innehålla avslöjanden om svensk underrättelsetjänst, dess uppbyggnad, däri verksamma personer, var och hur verksamheten bedrivs m. m.

Revisorn Kjell Branth, Västerås, har i en till riksåklagaren insänd skrivelse anfört: Med anledning av tidskriften FIB/Kulturfronts sensationsartikel om IB-Byrån ifrågasätter jag, om inte redaktionen för tidskriften ifråga gjort sig skyldig till brott dels mot tryckfrihetsförordningen samt till spioneri och förräderi mot fosterlandet och därför bör åtalas.

Riksåklagaren har överlämnat Branth's skrivelse till JK såsom åklagare i tryckfrihetsmål.

JK upptar till bedömning endast frågan om i ärendet föreligger anledning till tryckfrihetsåtal.

Genom tidningsartikeln har offentliggjorts uppgifter om svensk underrättelsetjänst och dess verksamhet. Jag finner emellertid vad sålunda förekommit ej utgöra tillräckliga skäl för åtal mot tidningens utgivare för tryckfrihetsbrott.

Jag företager därför ej vidare åtgärd i ärendet.

Bengt Lännergren

Lennart Wasteson

Avskrift till
Riksåklagaren och Branth

Bilaga 4 F

Till Berit Rollén för exp. till TT

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Justitieministern

24.9.1973

PRESSMEDDELANDE

Får publiceras klockan 17.00

Bratts bok om IB och tidskriften FIB Kulturfront innehåller uppgifter, främst beträffande Försvarets Radioanstalt, vilkas offentliggörande skadar rikets säkerhet. Justitieministern har uppdragit åt justitiekanslern att överväga åtal för tryckfrihetsbrott.

Bilaga 4 G

JUSTITIEDEPARTEMENTET

1973-09-27

Dnr A 282/73

Justitiekanslern

Fack

103 10 STOCKHOLM 2

Anmälan enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen
bilaga

Vid granskning av tryckta skriften "IB och hotet mot vår säkerhet" har jag funnit att den innehåller uppgifter, vilkas offentliggörande skadar rikets säkerhet. Uppgifter av sådan art i skriften har återgivits i nr 17 för 1973 av den periodiska skriften "Folket i Bild kulturfront" med Greta Hofsten som ansvarig utgivare.

Med överlämnande av de granskade skrifterna får jag göra anmälan enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen.

Lennart Geijer

Bilaga 4 H

Carl Lidbom
1973-12-03

P. M. ang. min befattning med frågan om tryckfrihetsåtal på grund av innehållet i en artikel om IB i FiB/Kulturfront m. m.

1. Den 24/9 var justitieminister Lennart Geijer bortrest och enligt etablerade rutiner i regeringen skötte jag i hans frånvaro justitieärendena.
2. På förmiddagen den dagen tog RÅ Holger Romander kontakt med mig med anledning av en artikel i nr 17 av tidskriften av FiB/Kulturfront. Han hade fått tillgång till artikeln i korrektur. Artikeln, som bl. a. innehöll ett referat av vissa partier i Peter Bratts bok "IB och hotet mot vår säkerhet", föreföll att aktualisera ett ingripande enligt tryckfrihetsförordningen. Enligt vad RÅ hade sig bekant fanns artikeln och boken redan hos vissa tidnings- och nyhetsredaktioner och man fick räkna med att skrifterna kunde vara spridda eller på väg att spridas till en större krets. Frågan om ett ev. beslag var därför brådskande. RÅ önskade informera regeringen om saken.
3. Resultatet av detta samtal blev en överläggning hos mig någon timme senare. I den deltog, förutom RÅ, även JK Bengt Lännergren och t. f. statssekreteraren i justitiedepartementet Ulf Nordenson. Två frågor diskuterades: dels tryckfrihetsåtal, dels beslag på tidskriften och boken. Däremot diskuterade vi inte chefsåklagare Robèrts utredning av IB-affären. Jag betraktade tryckfrihetsfrågan som ett separat ärende och utgick ifrån att frågan om ev. åtal mot Bratt och Guillou i vanlig brottmålsprocess prövades – och måste prövas – självständigt av åklagarmyndigheten. Jag begärde därför inte att bli – och har inte heller vid detta eller något annat tillfälle före Bratts och Guillous anhållande blivit – informerad om innehållet i eller inriktningen av Robèrts utredning.
4. Vid regeringens lunch samma dag anmälde jag vad som förekommit vid min överläggning med RÅ och JK. Regeringens ståndpunkt blev att tidskriften och boken borde överlämnas till JK för prövning av frågan om tryckfrihetsåtal. Däremot ansåg vi att det inte borde bli något beslag på skrifterna. Vi hade ju att utgå från att de redan hade fått viss spridning och att skadan därför väsentligen var ett faktum.
5. Efter lunchen lyckades jag få kontakt med Lennart Geijer per telefon. Han fick en kortfattad information om vad som förekommit och hade för sin del inte något att erinra mot den bedömning som regeringen gjort.
6. Ärendet kunde inte slutbehandlas samma dag främst av det skälet att det inte kunde fastställas om skrifterna redan var utgivna i tryckfrihetsförordningens mening. Den formella anmälan till JK gjordes i en skrivelse den 27 september som undertecknades av Lennart Geijer.

7. Till denna redogörelse för fakta bör fogas en kommentar. Debatten om regeringens befattning med åtalsfrågorna har i viss mån förvirrats av att man på sina håll använt en vilseledande terminologi. Man har velat skilja mellan spioneriåtal och tryckfrihetsåtal. Den distinktion som lagen gör är mellan åtal i vanlig brottmålsprocess och tryckfrihetsåtal. Fråga om ansvar för spioneri – eller för obehörig befattning med hemlig uppgift – kan uppkomma både i vanlig brottmålsprocess och i tryckfrihetsprocess.

För regeringen var det i tryckfrihetsärendet tillräckligt att veta att det fanns anledning att misstänka att innehållet i de påtalade skrifterna var straffbart åtminstone enligt någon av de aktuella bestämmelserna i brottsbalkens kapitel om brott mot rikets säkerhet. Vi gick därför inte närmare in på tolkningen av spioneriparagrafen.

Den något svårtillgängliga juridiska terminologin kan möjligen vara en förklaring till att Bo Holmström tydligen missuppfattat det korta samtal han hade med mig i anslutning till TV:s rapportinslag om IB-affären den 24/9. Jag har inte till Bo Holmström sagt att Robèrt överväger att åtala Bratt och Guillou för spioneri. Som framgår av det föregående hade jag inte kännedom om Robèrts överväganden.

Carl Lidbom

JUSTITIEKANSLERN

BESLUT

1973-12-05 AD 282/73

Brott mot 7 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken

Författaren Peter Bratt, Flintbacken 2, Stockholm, har i en av honom författad, i september 1973 utgiven bok med titeln "IB och hotet mot vår säkerhet" offentliggjort uppgifter rörande förhållanden, vilkas röjande innefattar brott mot rikets säkerhet. Åtal skall väckas mot Bratt jämlikt 7 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken för otillåtet offentliggörande i tryckt skrift i enlighet med en denna dag utfärdad stämningsansökan.

*Bengt Lännergren**Lennart Wasteson*

Underbilaga

JUSTITIEKANSLERN

STÄMNINGSANSÖKAN

1973-12-05 AD 282/73

Till Falu tingsrätt

Tilltalad

Författaren *Peter Lennart Bratt*, 440429--0530, Flintbacken 2, 117 42 Stockholm.

Gärning

Otilllåtet offentliggörande genom tryckt skrift.

I september 1973 utkom en av Bratt författad bok med titeln "IB och hotet mot vår säkerhet". Boken handlar huvudsakligen om den särskilda underrättelseorganisation som går under namnet informationsbyrån (IB). Genom boken har Bratt offentliggjort uppgifter rörande förhållanden av hemlig natur, vilkas röjande enligt 19 kap. brottsbalken innefattar brott mot rikets säkerhet. Sålunda uppges på sidan 63 i boken att kryptospecialister på försvarets radioanstalt lyckats bryta vissa länders kodsystém och hur resultatet härav utnyttjas. Vidare lämnas på sidorna 103-106 vissa uppgifter angående påstådd verksamhet från IB:s sida på finländskt område (Sallaområdet, "operation 27", "operation 29"). Publiceringen av uppgifterna har inneburit men för rikets säkerhet.

Även om det direkta syftet med utgivandet av boken inte varit att gå främmande makt tillhanda, har uppgifternas publicering med nödvändighet inneburit ett röjande av uppgifterna också för främmande makt, vilket måste ha stått klart för Bratt.

Enligt tryckfrihetsförordningen är Bratt i egenskap av författare till boken ansvarig för dess innehåll.

Lagrum

7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen samt 19 kap. 5 § brottsbalken.

Skriftlig bevisning

Ovannämnda bok.

Utlåtanden från överbefälhavaren och kabinettssekreteraren i utrikesdepartementet.

Muntlig bevisning

Förhör med sakkunniga som senare kommer att anges.

Med bevisningen skall styrkas att offentliggörandet medfört men för rikets säkerhet.

Rättens behörighet

Boken är tryckt i Avesta.

Bengt Lännergren

Lennart Wasteson

Bilaga 4 J

JUSTITIEKANSLERN

1973-12-28

AD 282/73

Beslut i anledning av ifrågasatt tryckfrihetsbrott m. m.

Genom beslut den 5 december 1973 har JK förordnat om åtal mot författaren Peter Bratt för tryckfrihetsbrott jämlikt 7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken. Dessa lagrum har följande lydelse.

7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen:

Ej må genom tryckt skrift offentliggöras uppgifter rörande förhållanden, vilkas röjande skulle enligt lag innefatta brott mot rikets säkerhet, vare sig de härröra från allmänna handlingar eller erhållits på annat sätt.

19 kap. 5 § brottsbalken:

Den som, med uppsåt att gå främmande makt tillhanda, obehörigen anskaffar, befordrar, lämnar eller eljest röjer uppgift rörande försvarsverk, vapen, förråd, import, export eller förhållande i övrigt, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets försvar eller för folkförsörjningen vid krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden eller eljest för rikets säkerhet, dömes, vare sig uppgiften är riktig eller ej, för spioneri till fängelse i högst sex år. Detsamma skall gälla, om någon med uppsåt som nu sagts obehörigen framställer eller tager befattning med skrift, teckning eller annat föremål som innefattar sådan uppgift.

Till stöd för åtalsbeslutet har åberopats att Bratt genom boken "IB och hotet mot vår säkerhet" offentliggjort uppgifter rörande förhållanden av hemlig natur, vilkas uppenbarande för främmande makt medfört men för rikets säkerhet. Sålunda har i ansökan om stämning på Bratt anförts att Bratt publicerat uppgifter i boken om brytande av vissa länders koder och om användningen därav (sidan 63) och om påstådda operationer i Finland (sidorna 103-106).

Enligt vad utredningen i förevarande ärende visar får spridningen av boken anses ha påbörjats redan fredagen den 21 september 1973. Under tiden den 21-24 september har exemplar av boken överlämnats till en partiledare, journalister på två stora dagstidningar och en medarbetare på Sveriges Radio. Även om, såsom Bratt gjort gällande, överlämnandet av dessa exemplar av boken varit förenat med förbehåll att recension av boken fick ske först vid en senare tidpunkt, är boken genom den sålunda påbörjade spridningen att anse som utgiven i tryckfrihetsförordningens mening. Därmed har också det tryckfrihetsrättsliga ansvar inträtt som åvilar Bratt såsom författare till boken.

Distribution av boken för försäljning i större skala påbörjades under eftermiddagen och kvällen måndagen den 24 september. Samma dag lämnade utgivaren för tidningen Folket i Bild/Kulturfront, av vilken nr 17 förelåg i tryck och innehöll en sammanställning av uppgifterna i Bratts bok, medgivande till att nämnda nummer av tidningen fick spridas till

massmedia, vilket också skedde dels genom försäljning och dels genom gratis utlämning. Detta beslut fattades sedan det kommit till tidningens kännedom att Aftonbladet nämnda dag skulle komma att innehålla uppgifter ur boken och nr 17 av tidningen. Vidare påbörjades samma dag utsändning av nr 17 av tidningen till återförsäljare för försäljning från och med den 27 september.

På grund av vad sålunda framkommit är nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront att anse såsom utgiven måndagen den 24 september och från den dagen underkastad tryckfrihetsförordningens regler. Tidningen innehöll bl. a. de i stämningsansökningen mot Bratt påtalade uppgifterna om forceringen av koder och om operationer i Finland.

I programinslag i radio och TV vid lunchtid samt under eftermiddagen och kvällen den 24 september lämnades uppgifter ur boken av i huvudsak politisk natur.

I Aftonbladet och Expressen för den 24 september återgavs påståenden ur boken om spionage från svensk sida i Fjärran Östern och om statsministerns befattning med den svenska underrättelsetjänsten.

Uppgifterna om koderna och om Finland återfanns – ehuru i mindre detaljrik utformning än i boken och i Folket i Bild/Kulturfront – i en recension av Bratts bok i Dagens Nyheter för tisdagen den 25 september.

För bedömande av frågan om publiceringen i tidningarna och i Sveriges Radio innefattar brott mot tryckfrihetsförordningen, radioansvarighetslagen och 19 kap. brottsbalken är att beakta följande.

Av vad som anförts framgår att boken i tryckfrihetsförordningens mening är att anse som utgiven före tidningarna. Genom utgivningen av boken offentliggjordes de uppgifter rörande förhållanden av hemlig natur som boken innehåller. Boken hade före utgivningen av tidningarna fått en viss spridning och överlämnats till representanter för massmedia. Tidningarna och radioprogrammen återgav uppgifter som publicerats i boken. De av Sveriges Radio samt Aftonbladet och Expressen återgivna uppgifterna var såsom förut nämnts av allmän politisk natur och kan inte anses ha inneburit sådant men att ansvar därför bör göras gällande i tryckfrihetsrättslig ordning.

Det kan ifrågasättas att ansvariga utgivarna för Folket i Bild/Kulturfront och Dagens Nyheter på grund av publiceringen i dessa tidningar gjort sig skyldiga till sådant otillåtet offentliggörande som avses i 7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen jämfört med 19 kap. 5 eller 7 § brottsbalken. – Sistnämnda lagrum avser obehörig befattning med hemlig uppgift utan uppsåt att gå främmande makt tillhanda. – Med hänsyn till den spridning som uppgifterna fått har utgivarna emellertid haft anledning utgå från att innehållet i boken redan kommit till allmänhetens kännedom och sålunda förlorat sin hemliga karaktär. Det kan på grund härav inte rimligen göras gällande att publiceringen i tidningarna skett med sådant uppsåt att gå främmande makt tillhanda som krävs för straffansvar enligt 19 kap. 5 § brottsbalken. Ej heller kan vid angivna förhållanden hävdas att ansvar föreligger enligt 19 kap. 7 §

brottsbalken.

På grund av det anförda föreligger inte skäl till tryckfrihetsåtal mot tidningarnas utgivare och ej heller skäl till åtal enligt radioansvarighetslagen.

Bengt Lännergren

Lennart Wasteson

Avskrift till
utgivaren för Folket i Bild/Kulturfront

JUSTITIEKANSLERN

BESLUT

1974-01-08 AD 282/73

Åtal för tryckfrihetsbrott mot författaren Peter Bratt

Enligt JK:s beslut den 5 december 1973 har den 6 i samma månad väckts åtal vid Falu tingsrätt mot Bratt jämlikt 7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken. Till stöd för åtalet har åberopats att Bratt i en av honom utgiven bok med titeln "IB och hotet mot vår säkerhet" publicerat uppgifter rörande förhållanden av hemlig natur, vilkas röjande inneburit men för rikets säkerhet, nämligen dels att kryptospecialister på försvarets radioanstalt lyckats bryta vissa länders koder och dels att en svensk underrättelseorganisation -- IB -- bedrivit verksamhet på finländskt område (Sallaområdet, "operation 27", "operation 29").

Vid tiden för tryckfrihetsåtalets väckande hade Stockholms tingsrätt på talan av allmän åklagare förklarat Bratt häktad såsom skäligen misstänkt för anskaffande -- men ej för offentliggörande -- av bl. a. de uppgifter som avses i den till Falu tingsrätt ingivna stämningsansökningen. I en till Stockholms tingsrätt den 10 december 1973 ingiven stämningsansökan yrkade allmän åklagare ansvar å Bratt inte blott för anskaffandet utan även för röjandet av ovannämnda uppgifter. Enligt åklagaren hade röjandet skett därigenom att Bratt utlämnat uppgifterna till tidningen Folket i Bild/Kulturfront för publicering i nr 17/1973 av tidningen.

Vid målets upptagande i Stockholms tingsrätt den 18 december 1973 hemställde Bratt, att åklagarens talan i de delar som åtalats av JK måtte avvisas.

I särskilt beslut samma dag, den 18 december, fann Stockholms tingsrätt det mot Bratt väckta tryckfrihetsåtalet ej utgöra hinder för att till prövning upptaga allmänne åklagarens talan mot Bratt i dess helhet. Genom dom den 4 januari 1974 dömde Stockholms tingsrätt Bratt i enlighet med åklagarens ansvarspåståenden för spioneri till fängelse ett år. Bratt har förklarat sig nöjd med domen.

Spioneribrottet är så konstruerat att fullbordat brott uppkommer såväl genom obehörigt anskaffande av uppgifter som genom obehörigt röjande av dem. Med stöd av tryckfrihetsförordningen kan ansvar utkrävas endast för obehörigt röjande. I allmänt brottmål kan däremot ansvar ådömas för såväl anskaffandet som röjandet av uppgifter. Om röjandet skett genom tryckt skrift och den som anskaffat uppgiften är ansvarig även för innehållet i skriften, kan dock ansvar för röjandet ådömas endast i den ordning tryckfrihetsförordningen stadgar.

I förevarande fall har Stockholms tingsrätt, såsom framgår av det förut

sagda, fällt Bratt till ansvar för att han dels anskaffat de uppgifter som avses med tryckfrihetsåtalet och dels röjt uppgifterna genom att lämna dem för publicering i nr 17 av Folket i Bild/Kulturfront. Bratt har därutöver röjt samma uppgifter genom att publicera dem i boken "IB och hotet mot vår säkerhet". Med hänsyn till omfattningen av allmänne åklagarens talan mot Bratt och Stockholms tingsrätts prövning och dom skulle en domstolsprövning avseende det röjande av uppgifterna som skett i Bratts bok sakna mening. Straff utöver det av Stockholms tingsrätt utdömda skulle inte rimligen kunna utkrävas. På grund av vad sålunda anförts bör tryckfrihetsåtalet mot Bratt inte fullföljas.

Åtalet nedlägges.

Bengt Lännergren

Lennart Wasteson

Utskrift till
Falun tingsrätt

Avskrift till
Bratt
advokaten Carl Erik Lindahl
förbundsdirektören Jan Gehlin
chefsåklagaren C. A. Robèrt

PM med vissa uppgifter angående regeringens åtgärder i samband med bankdramat vid Norrmalmstorg i Stockholm i augusti 1973

Från förundersökningsprotokoll den 15 november 1973 som upprättats inom Stockholms polisdistrikt, kriminalavdelningen, samt Stockholms tingsrätts dom den 19 mars 1974 antecknas följande:

Torsdagen den 23 augusti 1973 omkring kl. 10 kom en delvis maskerad man – sedermera identifierad som Jan Erik Olsson, som dömts till internering för grov stöld, olaga vapeninnehav, varusmuggling m. m. och som under permission avvikit från fångvårdsanstalten i Kalmar -- in i Sveriges Kreditbanks lokaler vid Norrmalmstorg i Stockholm. Då Olsson befann sig ett par meter framför en av bankkassorna i vilken en kvinnlig banktjänsteman tjänstgjorde tog han fram en kulsprutepistol. Med vapnet avlossade han två eller tre skott mot taket. Vid tillfällena fanns bl. a. ett 30-tal banktjänstemän på olika platser i banklokalen. Någon av banktjänstemännen utlöste bankens överfallslarm, vilket nådde polisens ledningscentral någon minut efter skottlossningen. Olsson skrek med amerikansk brytning på engelska att alla skulle lägga sig ner på golvet och hålla sig stilla. Vidare uttalade han hotelser om att döda dem som inte efterkom hans uppmaningar. Han riktade därvid vapnet mot olika håll i banklokalen. En banktjänsteman – Bo Nilsson – erhöll order av Olsson att ta fram rep och kniv ur en väska som Olsson medfört. Under tiden föste Olsson ihop tre kvinnliga banktjänstemän som Nilsson beordrades binda till händer och fötter. Nilsson verkställde denna order. Kort därefter anlände polismän till banken. Olsson avlossade därvid ett antal skott mot en av bankens entrédörrar. En polisman med sitt tjänstevapen i höger hand observerades av Olsson och tillfrågades på engelska om han var en svensk polisman. Polismannen svarade jakande. Olsson avlossade då ett eller flera skott mot polismannen som träffades i högra handen. Efter de båda skottlossningarna visade Olsson tecken på stor nervositet. Vid upprepade tillfällen uttalade han hotelser att döda bl. a. den nämnde banktjänstemannen Bo Nilsson.

Omkring kl. 10.30 lyckades polisen få till stånd förhandlingar med Olsson som fortfarande talade engelska. Olsson krävde därvid att Clark Olofsson – dömd till internering för grovt rån, olaga vapeninnehav, tillgrepp av fortskaffningsmedel m. m. – skulle utlämnas från Norrköpings fängelse, där han vid tillfället var intagen. Vidare begärde Olsson en lösensumma om 3 miljoner kronor. Som gisslan hade Olsson då i sitt våld de tre kvinnliga banktjänstemännen medan den manlige banktjänstemannen Nilsson hade lyckats undkomma.

Något senare fick kriminalkommissarie Sven Thorander tillstånd av Olsson att komma fram i banklokalen. Thorander fick visa att han var obehäpnad. Thorander observerade de tre kvinnorna som var bundna till händer och fötter och även sammanbundna med varandra. Olsson

upprepade för Thorander, fortfarande på engelska, sitt krav att Clark Olofsson skulle utlämnas från Norrköpings-fängelset. Olsson begärde att Olofsson skulle presenteras i bankhallen inom två timmar. Genom Thorander vidtogs härefter åtgärder i anledning av Olssons krav. Bl. a. orienterades justitiedepartementet i saken. Vid tillfället var justitieminister Lennart Geijer ej närvarande utan den första informationen mottogs av en tjänsteman i departementet.

Strax efter kl. 11 anlände polismästare Kurt Lindroth och kriminalöverintendenten Dag Halldin till banklokalerna. Efter det att dessa informerats om läget kontaktades justitieministern beträffande överförandet av Olofsson från Norrköpings-fängelset. Ungefär vid samma tidpunkt tog Thorander från banklokalen telefonkontakt med kriminalvårdsdirektören Gunilla Arnerdal vid Norrköpings fångvårdsanstalt och fick tala med Olofsson som orienterades om situationen. Även Olsson talade med Olofsson. Klockan 11.45 meddelade justitieministern till Halldin att Olofsson fick överföras från fångvårdsanstalten i Norrköping till allmänna häktet i Stockholm.

Beträffande beslutet om Olofssons överförande till Stockholm har i förundersökningsprotokollet antecknats även följande:

Kriminalvårdsdirektören Gunilla Arnerdal hade efter kriminalkommissarie Sven Thoranders telefonpåringning sökt telefonkontakt med chefen för interneringsräjongen, kriminalvårdsdirektör Åke Ståhl. Denne var vid tillfället på inspektionsresa, men han nåddes i Örebro. Han orienterades av Arnerdal om den begäran som gjorts beträffande Olofssons överförande till Stockholm. Ståhl anförde därvid, att han ej medgav något sådant utan skriftligt beslut från regeringen eller justitiedepartementet. Han tog senare kontakt med kriminalvårdschefen Bo Martinsson i ärendet, dock utan att den sistnämnde kunde taga ställning i frågan.

Kriminalvårdsdirektör Arnerdal blev därpå uppringd av statssekreteraren Ove Rainer, som meddelade att regeringen beslutat *att Olofsson skulle överföras skyndsamt och med iakttagande av största säkerhet från fångvårdsanstalten i Norrköping till allmänna häktet i Stockholm för att där ställas till polisens förfogande.*

Arnerdal kontaktade Norrköpings polisdistrikt beträffande transporten av Olofsson till Stockholm, och det förutskickades att en radiobil skulle komma till fängelset inom 15 minuter. Det dröjde emellertid ca 50 minuter innan polisen anlände, något som berodde på att polisledningen i Norrköping inväntade telex om beslutet beträffande överförandet av Olofsson. Först efter en telefonkontakt med statssekreterare Rainer ansåg man, att transporten kunde utföras.

Sedan Olofsson transporterats till Stockholm fördes han först till allmänna häktet dit han anlände strax efter kl. 15. Olofsson orienterades om situationen i banklokalen och tillfrågades om han önskade bli förd dit. Olofsson hade ingen erinran mot detta och fördes omkring kl. 16 till Kreditbanken. Där tillfrågades han – av Lindroth och Thorander – om han ville gå ner i banklokalen eller ej. Olofsson valde att gå ner i banklokalen och begav sig dit kl. 16.10. Olsson hade då för att understryka sitt krav om att Olofsson skulle få förena sig med Olsson tagit struptag på en av kvinnorna i gisslan.

Härefter pågick bankdramat till kl. 21.40 tisdagen den 28 augusti 1973. Polisen lyckades därvid befria gisslan bestående av de tidigare nämnda tre kvinnliga banktjänstemännen samt en ytterligare banktjänsteman Sven Säfström som Olsson och Olofsson påträffat i banklokalen och tagit i sitt våld. Olsson och Olofsson omhändertogs av polisen.

I förundersökningsprotokollet har antecknats att Lindroth kallades till kanslihuset någon gång mellan kl. 11 och 12 fredagen den 24 augusti och därvid lämnade regeringen information om läget i banken samt att rikspolischefen som samma dag befann sig hos justitieministern begärde en fullödlig information om händelserna vid Norrmalmstorg.

Olsson och Olofsson häktades vid Stockholms tingsrätt den 7 september 1973 och dömdes därefter av tingsrätten den 19 mars 1974, Olsson för människorov i förening med grov utpressning och försök till grov utpressning, grov misshandel i förening med våld mot tjänsteman, grovt rån samt olaga vapeninnehav till internering, minsta tid tio år (avseende även tidigare brott) Olofsson för medhjälp till människorov, grovt rån, medhjälp till försök till grov utpressning till internering, minsta tid sex år och sex månader (avseende även tidigare brott).

Händelserna i samband med bankdramat tilldrog sig mycket stor uppmärksamhet i pressen och andra massmedia. I likhet med vad som var fallet när det gällde den bekanta flygplanskapningen hösten 1972 (se KU 1973:20 s. 16–17) har regeringens handlande i anledning av bankdramat varit föremål för intresse från konstitutionella synpunkter. Enligt departementsprotokoll den 22 januari 1974 har chefen för justitiedepartementet överlämnat en promemoria till konstitutionsutskottet angående händelserna i samband med bankrånet vilken upprättats på grundval av gjorda minnesanteckningar. Promemorian redovisas i *underbilaga*

Bankdramat föranledde en rad anmälningar till riksdagens ombudsmän. JO Ulf Lundvik anförde i beslut den 29 mars 1974 bl. a. följande:

I JO-anmälningarna har kritik riktats mot polisledningens handlande, på några håll också mot regeringens, olika regeringsledamöters samt rikspolischefen Carl G. Perssons del i saken. Kritiken har i olika inlagor haft väsentligt olika syftning och gäller många skilda moment i det berörda händelseförloppet. I ett par inlagor har sålunda hävdats, att polisen icke visat tillräcklig handlingskraft och fasthet, i ett flertal andra, att polisens agerande varit grymt eller i varje fall oklokt och medfört onödiga svårigheter och risker för de personer, vilka tagits som gisslan. Kritik har särskilt riktats mot polisledningens åtgärd att överföra Olofsson till banklokalen. I en inlaga har detta ansetts innebära ett olämpligt stöd åt rånaren, i ett flertal andra har däremot gjorts gällande att Olofsson på så sätt utsatts för onödiga risker jämte frestelser att deltaga i brott.

I ärendet har efter remiss yttranden avgivits av polismästaren Kurt Lindroth, kriminalkommissarien Sven Thorander samt nuvarande generaldirektören Ove Rainer, vid tiden för rånet statssekreterare i justitiedepartementet och förmedlare av olika besked från justitieministern eller regeringen till lokala myndigheter. Vid Rainers yttrande fanns fogad en i justitiedepartementet upprättad promemoria angående hithörande händelser. Slutligen har rikspolischefen Carl G. Persson inkommit med

utredning angående förutnämnda gåvor från olika banker. Även annan utredning har förekommit.

Vid övervägande av den kritik, som i olika hänseenden riktats mot myndigheterna i samband med Norrmalmstorgsdramat, är det till en början anledning understryka, att man hade att bemästra ett för svenska förhållanden ytterst ovanligt och mycket svårbedömt skeende, där händelseutvecklingen dessutom ofta bjöd på inslag som påkallade snabba beslut. Utan beaktande kan heller inte lämnas att – vad man än må anse om enskilda moment i polisens handlande – detta dock ledde till ett slut som innebar att brottslingarna fängslades och att den tagna gisslan utan egentliga skador återvann friheten. För de agerande polismännens del uppkom visserligen skador, men även ur denna synpunkt får resultatet i betraktande av omständigheterna, särskilt Olssons vapenutrustning och hans tveklöshet att begagna sitt vapen, anses relativt gynnsamt. Självfallet bör man vid bedömning av de handlingsmoment, vilka i de många skrivelserna gjorts till föremål för kritik, beakta de stora svårigheter varunder de agerande arbetade och undvika all efterklokhet.

Ett stort antal av de inkomna skrivelserna gäller, som förut nämnts, polisens olika åtgärder mot Olsson och Olofsson. Att polisen härvid skulle ha visat bristande handlingskraft synes mig – i betraktande av den försiktighet som hänsynen till gisslan krävde – svårt att hävda. Nämnas bör i sammanhanget att polisledningen placerat ut prickskyttar, vilka eventuellt skulle beskjuta Olsson (en åtgärd som f. ö. av vissa anmälare ansetts innebära otillåten hänsynslöshet). De flesta av de personer, som kritiserat polisens agerande, har emellertid velat hävda, icke att polisen varit för återhållsam utan att den gått för hårt fram och därigenom orsakat onödigt lidande eller åtminstone obehag för de fyra banktjänstemän, vilka tagits som gisslan. Ej heller härutinnan synes mig kritiken befogad – anmälarna synes ej tillräckligt ha beaktat att man här haft att göra med mycket hänsynslösa personer gentemot vilka en icke nödvändig eftergift måste möta de största betänkligheter.

I åtskilliga skrivelser har, som förut nämnts, kritik riktats mot åtgärden att överföra Olofsson till banklokalen. Det har bl. a. sagts, att han därigenom utsatts för risker. Man har vidare hävdat, att de som föranstaltat om denna överflyttning blivit medansvariga i de brott som Olofsson kan ha begått under vistelsen i banken.

Mycket av händelseförloppet i denna del kan ses ur samma aspekter som tjänstemännens handlande i det s. k. flygkapardramat på Bulltofta i september 1972. Jag har i dag meddelat beslut i ett ärende som rör flygkapardramat och kan hänvisa till vad jag i det sammanhanget säger. Därutöver vill jag anföra följande.

Av justitiedepartementets i ärendet åberopade promemoria framgår, att justitieministern bestämt att Olofsson efter överförandet från Norrköping till Stockholm fick, om han själv gick med på det, gå in i banksalen till rånaren under villkor att gisslan lämnades ut. Detta villkor kom dock under det fortsatta händelseförloppet att bli åsidosatt.

Såsom jag framhållit i mitt beslut rörande flygkapardramat är det i viss mån oklart i vad mån regeringen kan ge förvaltningsmyndighet direktiv i enskilt fall. Oavsett hur det må förhålla sig härmed, är det tydligt att Lindroth är den som förde befälet på Norrmalmstorg i det kritiska läge varom nu är fråga. Såsom närvarande i bankhuset, i våningen ovanför banksalen där rånaren var, kunde Lindroth följa händelseutvecklingen på nära håll. Lindroth har uppgett, att han fattade sitt beslut att låta Olofsson förena sig med rånaren sedan den senare hotat att döda sin

gisslan om ej Olofsson fördes dit. Rånaren hade understrukt sitt hot genom att lägga armen runt halsen på en av flickorna och högljutt ropa att han tänkte strypa henne om hans krav inte uppfylldes. Jag kan inte finna annat än att Lindroths handlande var fullt försvarligt i det allvarliga läge som uppkommit. Att han härvid bröt mot givna direktiv kan — oavsett om dessa i princip var att anse som bindande eller icke — enligt min mening inte förändra saken. Situationen uppfattades med fog som sådan att varje uppskov kunde bli ödesdigert. Jag beaktar vid min bedömning av Lindroths handlande bestämmelsen i 24 kap. 4 § brottsbalken där det sägs att den som handlar i nöd för att avvärja fara för liv är fri från ansvar, om gärningen med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt måste anses försvarlig. Jag tar också hänsyn till att Olofsson gick in i banksalen fullt frivilligt.

Som inledningsvis berörts, har en del av anmälningarna i ärendet avsett "regeringen" och ett par regeringsmedlemmars handlande i saken. Att JO ej äger kontrollera och ingripa mot regeringen och enskilda statsråd framgår av regeringsformens bestämmelser om kontrollen av dessas ämbetsförvaltning. Klagomålen i den delen kan därför inte föranleda någon min åtgärd.

Som framgår av JO-beslutet angående bankdramat fattade JO Lundvik samma dag ett beslut som rörde flygkapningsfallet i september 1972. Beslutet var föranlett av en framställning från regeringsrådet Gustaf Petrén angående åtgärder för att i anslutning till flygkapardramat få klarlagt den konstitutionella nödrättens innehåll i Sverige. I framställningen anförde Petrén bl. a. följande:

Konstitutionell nödrätt är ett i svensk statsrätt föga känt och knappast ens rudimentärt utvecklat begrepp. — — — Att vid sidan av regeringsformen § 50 med dess bestämmelser om statsmakternas funktion under krig skulle finnas utrymme för ett sedvanerättsligt — alltså i skreven rätt uttryckt — område för den konstitutionella nödrätten får anses förutsatt, dock utan att minsta antydning om vad den skulle innehålla gjorts. Något materiellt innehåll har denna sedvanerättsliga konstitutionella nödrätt erhållit först i KU 1973:20 s. 17. — — — Om KU funnit utrymme föreligga för illegalt handlande för statsråden, de enda vilkas ansvarighet KU har att bedöma, är därmed icke frågan om den konstitutionella nödrättens tillämplighet inom domstolsväsendet och statsförvaltningen i övrigt på något sätt besvarad. Varje statlig tjänsteman har att fatta sina beslut och vidta sina åtgärder i tjänsten på sitt eget straffrättsliga och civilrättsliga ansvar. Han kan inte skjuta över ansvaret på överordnade under hänvisning till att han trots sig följa deras vilja. Oklart är väl också i vilken utsträckning en förvaltningstjänsteman enligt regeringsformen § 47 är skyldig att åtlyda en föreskrift av Kungl. Maj:t som han uppfattar som klart lagstridig. Fråga uppkommer därför nu huruvida den konstitutionella nödrätten sträcker sig så långt att även alla andra statsanställda utöver statsråden har rätt att i nödlägen i tjänsten företaga olagliga handlingar. Detta spörsmål är av mycket stor betydelse för rättssäkerheten i vårt samhälle.

Petrén framhöll vidare, att rättsläget endast kunde klarläggas genom att bestämda gärningar blev föremål för rättslig prövning. Efter att ha berört expeditionschefens i justitiedepartementets "expediering" av ett beslut om transport av intagna jugoslaver, vederbörande anstaltschefers "frigivande" av de sju internerna, landshövdingens i Malmöhus län utbetalning av 460 000 kronor och polismyndigheternas åtgärd att låta

flygplanskaparna och de sex internerna utresa ur riket utan iakttagande av vederbörliga föreskrifter anför Petrén olika synpunkter, ur vilka tjänstemännens överträdelse av gällande lagregler kan bedömas. Han framhåller därvid särskilt att "de s. k. regeringsbeslut", till vilka tjänstemännen kunnat hänvisa som stöd för sitt handlande, icke varit iklädda laga form; det kan enligt Petréns mening ifrågasättas om det icke bör läggas en del anstaltschefer till last som tjänstefel att de icke vägrade efterkomma regeringens formlösa anmaningar till dem att "besluta klara lagöverträdelser" – en vägran hade rimligen lett till att regeringen givit sina beslut vederbörlig form.

Petréns skrift utmynnar i en fråga om icke de tjänstemän, vilkas förfaringsätt kan förmodas innefatta tjänstefel, bör ställas under tilltal därvid målen fullföljs till högsta domstolen. Petrén menar att härigenom kan klarläggas den konstitutionella nödrättens innehåll i Sverige.

JO Lundvik uttalade bl. a. följande:

Den konstitutionella nödrätten är, såsom Petrén framhållit, ett i svensk statsrätt föga behandlat institut. Vad som förekommit vid införandet av gällande regler i 50 § regeringsformen om riksdagens krigsdelegation m. m. (samt införande i den nya grundlagen av ett helt kapitel om riksstyrelsen vid krigsfara) berättigar emellertid otvivelaktigt till slutsatsen att en sådan nödrätt existerar. Då man vid den grundlagsmässiga regleringen tagit fasta på situationen krig och krigsfara, kan detta sättas i samband med erfarenheterna från andra världskriget och särskilt händelserna i vårt grannland Norge under detta krig. (Se härom bl. a. den på grundlagsberedningens initiativ gjorda utredningen "Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget" – SOU 1972:18).

Vad angår konstitutionell nödrätt under fredsförhållanden ger lagstiftningen inget direkt besked. Det vill emellertid synas som om en viss vägledning dock kan hämtas från brottsbalkens regler om nöd (se 24 kap. om nödvärn och annan nödhandling, särskilt 4–6 §§).

Problemet i en situation som den vilken förelåg i flygkapningsfallet synes mig vara tvåfalt. Fråga uppkommer dels om de former i vilka regeringen fattar sitt beslut, dels om beslutets materiella innehåll. Att beslutet i förevarande fall inte fattades i den ordning som gällande grundlag förutsatte är redan sagt. Innehållet i beslutet – att låta ett antal internerna lämna riket och därtill förse dem med en stor summa pengar – skulle under normala förhållanden framstå som högst anmärkningsvärt för att inte säga lagstridigt. Nu var emellertid situationen inte normal. Det förelåg tvärtom ett akut nödläge. Snabbt beslut var nödvändigt och beslutets innehåll måste rimligen anpassas till vad som var ofrånkomligt för vinnande av det syfte som uppenbarligen föresvävade beslutsfattarna, nämligen att rädda människoliv.

Det tillkommer icke mig som JO att ingå i någon bedömning av regeringens åtgärder som sådana. En sådan bedömning har för övrigt redan gjorts av riksdagens konstitutionsutskott. Vad jag har att pröva är de olika tjänstemäns handlande mot vilka anmärkningar riktats. Även här framträder de två sidorna av problemet, den formella och den materiella. Enskild regeringsledamot saknar under normala förhållanden otvivelaktigt rätt att ge myndighet eller därunder lydande tjänsteman bindande order eller direktiv. Det är för övrigt i viss mån oklart i vad mån ens regeringen genom formligt konseljbeslut kan ge förvaltningsmyndighet direktiv i enskilt fall (se t. ex. Herlitz, Svenska statsrättens grunder 2 uppl. s. 206, samt grundlagsprop. 1973:90, förslaget till regeringsform 11 kap. 7 § och motiven s. 393 och 397). Skulle order eller direktiv ges av

enskild regeringsledamot och efterkommas av tjänsteman, torde den senare bära det fulla ansvaret för de åtgärder som vidtages. Fråga är nu om läget förändras därför att en nödsituation föreligger. Med andra ord: var vederbörande berättigad, ja kanske rent av skyldig, att efterkomma en från regeringen kommande order ehuru den inte gick tillbaka på ett i grundlagsenlig ordning fattat beslut? Härnäst uppkommer en annan fråga. Även om en formellt fullt riktig order föreligger, är det inte därför utan vidare klart att den som efterkommer ordern går fri från ansvar. Av 24 kap. 6 § brottsbalken följer nämligen, att den omständigheten att gärning utförts på överordnads befallning friar från ansvar endast om vederbörande med hänsyn till lydadsförhållandets art, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt hade att efterkomma befallningen. I detta sammanhang finns det anledning att erinra också om den allmänna regeln i 4 § av samma kapitel, där det sägs att den som för att avvärja fara för liv eller hälsa, rädda värdefull egendom eller av annan sådan orsak handlar i nöd går fri från ansvar om gärningen med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt måste anses försvarlig.

Att konstitutionsutskottet godtagit regeringens bedömning att det förelegat en uppenbar nödsituation och ej funnit anledning till anmärkning mot regeringens handlande kan – såsom Petrén antytt – i princip inte från ansvar fritaga de tjänstemän vilka på olika sätt varit verksamma för att förverkliga regeringens beslut. Vid bedömningen av tjänstemännens förhållande kan man dock rimligen inte bortse från konstitutionsutskottets prövning av regeringens åtgärder. Att lägga tjänstemän till last att de – på informell order från regeringen – vidtagit åtgärder mot vilkas innehåll i sak ett enhälligt konstitutionsutskott inte haft något att erinra vore föga tilltalande. Och om åtgärdernas materiella innehåll inte angräps, vore det än mer motbjudande att lägga dem till last som fel att de ej krävt att först ett konstitutionellt riktigt konseljbeslut skulle fattas.

Bortsett från vad nu sagts måste man fråga sig om ett åtal skulle ha någon utsikt att vinna framgång.

Vad då först angår den formella aspekten – att tjänstemän agerat utan stöd av vederbörligt konseljbeslut – är det enligt min mening uteslutet att hävda att tjänstemännen i den extraordinära situation som förelåg bort kräva att för dem företeddes en i sedvanlig ordning utfärdad och undertecknad expedition. Att överbringa en sådan expedition skulle ha medfört tidsutdräkt i ett läge där varje uppehåll kunde bli ödesdigert. Man kan naturligtvis diskutera, om ej tjänstemännen bort kräva att det fattades ett konseljbeslut, låt vara att det ej kunde expedieras i vanlig ordning, eller åtminstone att det informella beslutet bekräftades och dokumenterades i efterhand. För egen del inskränker jag mig till att säga att det inte kan läggas tjänstemännen till last såsom straffbar gärning att de ej framställt något krav i sådan riktning.

Vad därefter angår den sakliga innebörden av tjänstemännens åtgärder, synes det mig som om åtgärderna – även om vederbörande till äventyrs skulle anses ha handlat helt på eget ansvar och icke på order från regeringen – var sådana att strafffrihet måste inträda redan enligt 24 kap. 4 § brottsbalken. Jag finner ej anledning att ingå på detaljer men konstaterar, att åtgärderna uppenbarligen var dikterade av en strävan efter att avvärja fara för människoliv och att åtgärdernas innebörd var sådan att de måste anses försvarliga.

Sammanfattningsvis och som ett direkt svar på Petréns framställning vill jag alltså säga, att jag finner uteslutet att ett åtal mot de av honom utpekade personerna skulle kunna vinna framgång. Att med klar insikt härom likväl skrida till åtal och fullfölja saken till högsta instans skulle

enligt min mening vara otillbörligt, även om åtgärden motiverades av en önskan att vinna ökad klarhet i en i och för sig svår och betydelsefull rättsfråga. Jag väcker därför icke åtal. Nämnas kan för övrigt, att JO också tidigare lämnat anmärkningar om Bulltoftafallet utan åtgärd.

Jag vill till sist erinra om att riksdagen – såsom ovan redovisats – vid behandlingen år 1973 av förslaget till ny regeringsform som sin mening uttalat, att frågan om särskilda regler för regeringens handlande i extraordinära situationer och beslutsprocessen i samband därmed borde bli föremål för prövning.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

PM angående händelserna i samband med bankrånet vid Norrmalmstorg den 23 augusti 1973

Torsdagen den 23 augusti 1973 meddelades i nyhetsutsändningen i radio kl. 11.00 att ett bankrån hade inträffat vid Norrmalmstorg samt att viss skottlossning därvid förekommit. Kanslirådet Gösta Welander, som hört nyheterna i radio, informerade omedelbart justitieministern om vad som hänt.

Ungefär samtidigt kallades rättschefen Staffan Vängby av statssekreterarens sekreterare till statssekreterarens telefon eftersom denne inte själv för ögonblicket var tillgänglig. Det var kriminalkommissarie Thorander. Han uppgav att han befann sig på Kreditbankens kontor vid Norrmalmstorg i Stockholm. Där fanns en person som avlossat ett tiotal skott och som tagit tre kvinnliga banktjänstemän som gisslan. Thorander hade talat med mannen, som talade god engelska. Thorander kunde inte identifiera mannen. Mannen hade begärt att Clark Olofsson skulle föras till bankkontoret före kl. 13.30. Mannen hade i övrigt vägrat att diskutera något om saken med Thorander. På Vängbys fråga om mannen kunde antas vara "galen" svarade Thorander jakande. Thorander upplyste vidare att en polisman blivit skadad i handen vid skottlossning. Vängby mottelefonerade omedelbart till Kreditbankens kontor för att kontrollera att där verkligen försiggick ett bankrån och fick därvid bekräftelse att så var fallet.

Vängby begav sig omedelbart till justitieministerns rum och underrättade justitieministern om innehållet i telefonsamtalet. Justitieministern ringde då upp Thorander på Kreditbankens kontor och fick i huvudsak samma upplysningar som Vängby med det tillägget att det fanns ytterligare personer i banklokalen. Under tiden kom statssekreterarna Ove Rainer och Ulf Nordenson också till justitieministerns rum. Vid de överväganden som gjordes stannade justitieministern för att Clark Olofsson som en beredskapsåtgärd borde flyttas från fängelset i Norrköping till Stockholm. Justitieministern begav sig därefter till statsminister Palme och meddelade efter återkomsten till sitt rum, att statsministern tillstyrkt justitieministerns förslag om Olofssons förflyttning till Stockholm. Sedan vederbörlig mottelefonering skett från anstaltsledningens sida meddelade Rainer – på uppdrag av justitieministern – tjänsteförrättande styresmannen fångvårdsinspektören Gunilla Arnerdal, att regeringen beslutat att Olofsson skulle flyttas till Stockholm och där ställas till polisens förfogande. Olofsson skulle föras till häktet på Kungsholmen, Kungsholmsgatan 37. Denna adress lämnades i enlighet med ett av Thorander uttalat önskemål. Vid detta samtal överenskom man också att anstaltsledningen skulle ta kontakt med polisen i Norrköping för transport av Olofsson till Stockholm. Beslutet att förflytta Olofsson från Norrköping bekräftades vid regeringens lunchberedning.

Klockan 12.30 meddelade Gunilla Arnerdal kanslirådet Johan Leche att polisen i Norrköping kl. 12.20 förklarar att man skulle hämta Olofsson "inom en kvart" samt att Olofsson var klar för avtransport. Klockan 12.50 meddelade Gunilla Arnerdal Leche att polisen senare förklarar att man icke kunde verkställa transporten förrän man fått telegrafisk bekräftelse på att transporten skulle utföras. En kort stund efter det att kanslirådet Gösta Welander förgäves sökt komma i kontakt med polismästaren eller polisintendenten i Norrköping men fått kontakt med en kommissarie meddelades det att polisen begett sig till anstalten för att verkställa transporten.

Klockan 13.10 meddelade Leche generaldirektören Bo Martinsson per telefon vad som förevarit. Martinsson upplyste att han kände till vad som hänt samt förklarade att han var införstådd med de vidtagna åtgärderna.

Klockan 13.30 underrättade Leche tf. styresmannen på allmänna häktet i Stockholm Leif Carselid om att Olofsson förflyttats till häktet samt att han fick föras till Norrmalmstorg efter framställning av polismästare Kurt Lindroth.

På uppdrag av justitieministern meddelade Rainer ungefär samtidigt en företrädare för polisledningen att Olofsson fick – om polisledningen så fann lämpligt – flyttas till Norrmalmstorg. Något senare talade justitieministern med Lindroth och meddelade följande: Justitieministern hade fått regeringens fullmakt att bestämma att Olofsson, om han själv gick med på det, fick gå in i banklokalen till rånaren under förutsättning att gisslan lämnades ut. Justitieministern uttalade den förmodan att rånaren inte skulle samtycka till det. Justitieministern förklarade vidare att han inte hade befogenhet att om gisslan hölls kvar medge att Olofsson fick gå in i banklokalen. Han måste i så fall inhämta beslut av regeringen. Justitieministern antog att man i så fall kunde tvingas villfara rånarens begäran men underströk att denna fråga måste prövas av regeringen. Polismästaren skulle därför om denna situation uppstod ringa till justitieministern. Justitieministern underströk att det skulle ta mycket kort tid att få frågan prövad av tf. regering. Närvarande vid detta samtal var Rainer, Nordenson, Vängby, Welander och Leche. Under de fortsatta diskussionerna på justitieministerns rum utkristalliserade sig den meningen att man inte borde villfara rånarens begäran att Olofsson skulle förena sig med rånaren i banklokalen.

Klockan 14.50 meddelades att Olofsson anlant till häktet. Sedan justitieministern tidigt på eftermiddagen givit statsrådet Lidbom uppdrag att sammankalla den tillförordnade regeringen samlades flera statsrådsledamöter i justitieministerns rum. Därefter förflyttade sig statsråden till statsrådsberedningen. Medan statsråden befann sig där började uppgifter komma som tydde på att Olofsson släppts in i banklokalen. Rainer ringde då polisledningen och fick bekräftat att polisen släppt in Olofsson till rånaren. Rainer framhöll att detta icke varit avsett. Regeringssammanträdet avbröts varvid justitieministern hade ett samtal med polismästare Lindroth. Denne uppgav då att rånaren begärt att Olofsson skulle komma in i banklokalen. För att understryka sitt krav hade han tagit struhtag på

en av kvinnorna i gisslan. Lindroth bedömde situationen så hotfull för kvinnan att han beslöt att – utan att ha talat med justitieministern – släppa in Olofsson i banklokalen.

Justitieministern höll därefter en presskonferens, under vilken han meddelade att regeringen inte hade medgett att Olofsson sammanfördes med rånaren. Vidare gav han uttryck för den uppfattningen att Olofsson ännu inte var släppt eftersom han inte kunde lämna Kreditbanken utan polisens medgivande. Justitieministern lämnade härefter kanslihuset för att tillfälligt bege sig till sin bostad.

Under fortsättningen av kvällen befann sig ett antal statsrådsledamöter i statsrådsberedningen. Rainer och rikspolischefen Carl Persson befann sig omväxlande där och i justitieministerns rum, där även Nordenson, departementsrådet Jermsten samt Vängby, Welander, Leche befann sig. Under ledning av Rainer gjordes en analys av det rättsliga läget. Därvid kom man fram till att Olofsson inte hade släppts fri eftersom han inte kunde lämna banklokalen utan polisens medgivande. Det stod också klart att i en nödsituation måste Olofsson kunna friges. De närvarande var också ense om att beslutanderätten i denna fråga måste utövas av regeringen som den högsta administrativa myndigheten.

Statssekreterare Rainer lade fram denna analys för de närvarande regeringsmedlemmarna. Dessa var ense om att regeringen inte skulle medge att Olofsson lämnade Kreditbanken, om inte gisslan samtidigt släpptes fri. Över beslutet fördes inte något protokoll. Ej heller fördes några anteckningar om vad som förevar under denna överläggning.

Efter förmedling av Rainer meddelade statsministern Lindroth regeringens syn på denna fråga. Justitieministern, som ej var närvarande vid denna tidpunkt, återkom senare till sitt rum. Han talade också med Lindroth och framhöll att om denne förberedde en utväxling av gisslan skulle han innan Olofsson och rånaren släpptes ta kontakt med justitieministern, eftersom beslut angående Olofsson ankom på regeringen.

Under kvällen och natten diskuterades olika tänkbara vägar på vilka rånaren och Olofsson skulle kunna släppas medan gisslan fick stanna kvar i banken. Under dessa diskussioner underströk stats- och justitieministrarna att de direkta operationerna måste ledas av polisledningen på Norrmalmstorg.

Under fredagen följdes från kanslihusets sida polisens arbete varvid polisledningen kontinuerligt redovisade de åtgärder den företog. Vid middagstid hölls sammanträde med tf. regeringen. I detta sammanträde deltog även andra tillgängliga statsråd samt rikspolischefen och Rainer. Till detta hade även polismästare Lindroth kallats. Denne informerade regeringen om läget i banklokalen. Regeringen bekräftade då vad som tidigare hade uttalats, nämligen att Olofsson inte fick lämna Kreditbankens lokaler om inte gisslan samtidigt släpptes fri.

Under fredagskvällen sändes i radio och TV intervjuer med Olofsson, rånaren och en av gisslan. Därvid framkom att polisledningen erbjudit rånaren och Olofsson att lämna banken i sällskap med en person inom

gisslan. Rainer tog då kontakt med polisledningen på Norrmalmstorg och påminde om de instruktioner beträffande Olofsson som lämnats tidigare under dagen och som innebar att gisslan måste släppas i sin helhet.

Under de därpå följande dagarna följdes polisens arbete genom kontinuerliga informationer från polisledningen. Dessa förmedlades av rikspolischefen via en särskilt upprättad telefonförbindelse med polisledningen. Sådan beredskap upprätthölls i kanslihuset att det var möjligt att snabbt sammankalla regeringens ledamöter, om ett regeringsbeslut skulle krävas med anledning av den utveckling som händelsen vid Norrmalmstorg kunde ta.

---

*Bilaga 6***PM med vissa uppgifter om regeringens beslutsunderlag för införande av drivmedelsransonering m. m. i samband med oljekrisen 1973–1974**

Från handelsdepartementet har erhållits ett omfattande material angående regeringens beslutsunderlag för olika åtgärder i samband med den oljekris som inträffade under hösten 1973.

I det följande lämnas vissa uppgifter om oljekrisens förlopp och av regeringen i anledning härav vidtagna åtgärder m. m. Uppgifterna har hämtats från handelsdepartementets material samt från redovisningar som handelsministern lämnat i olika sammanhang bl. a. vid den allmänpolitiska debatten i riksdagen i slutet av januari 1974.

Den 6 oktober 1973 utbröt kriget i Mellanöstern. Den första effekten för världens oljeförsörjning kom den 17 oktober när den s. k. OAPEC-gruppen – dvs. ett antal arabländer, nämligen Abu Dhabi, Algeriet, Bahrain, Dubai, Egypten, Irak, Kuwait, Libyen, Qatar, Saudi-Arabien och Syrien – beslöt att sätta in vad man kallade oljevapnet i Mellan-östernkonflikten. Man beslöt att, så länge konflikten pågick, varje månad sänka sin samlade oljeproduktion med 5 procent. Man beslöt också att förbjuda varje oljeexport från dessa länder till USA och Holland.

Ett par veckor senare, den 4 november, hade man kommit fram till att produktionsnedskärningen var för liten för att ge avsedd politisk effekt. OAPEC beslöt då att skära ned produktionen med 25 procent, räknat på september månads produktionsnivå, och sedan fortsätta varje månad att minska produktionen med 5 procent i avvaktan på en lösning av konflikten på för arabländerna tillfredsställande villkor.

Den 6 november, efter två dagar, beslöt man på grundval av uttalanden i EG:s ministerråd om Mellanösternfrågan att inställa den redan beslutade 5-procentiga nedskärningen i december. Men tre dagar därefter, den 9 november, skärpte emellertid OAPEC-gruppen åter sin politik och beslöt att skära ned produktionen i januari med 5 procent, räknat på december månads reducerade produktion.

Vid ett möte i Kuwait den 24 december beslöt OAPEC att ändra sin politik och att i januari höja produktionen från decembervivån med 10 procentenheter. Läget i slutet av januari 1974 utvisade en produktionsbegränsning uppgående till 15 procent jämfört med september 1973 för de länder som upprätthöll densamma.

Långt innan tidigare nämnda nedskärningsbeslut började ge direkta resultat i form av minskad tillförsel av råolja till Västeuropa, fick de långtgående konsekvenser på marknaden för färdigprodukter. Den förväntade åtstramningen på råoljeområdet framkallade en häftig reaktion på den västeuropeiska marknaden. Priserna steg kraftigt i oktober och november. Dessutom utbröt jakt efter olja – lager byggdes upp, tidigare normala utbud hölls inne. De rent svenska oljebolagen och

direktimportörerna, t. ex. Vattenfall och Sydkraft, kunde i början av december bara redovisa en förväntad import under de närmaste månaderna på ungefär hälften av den normala tillförseln. Men också de internationella oljeföretagens svenska dotterbolag antog – utifrån de besked som de fick från sina huvudkontor – att deras import av färdigprodukter skulle bli 15 à 20 procent mindre än normalt för perioden december–februari.

För den prognos som gjordes i mitten av december – då de avgörande besluten om ransoneringspolitiken fattades – betydde det ett bortfall i förhållande till normal tillförsel med ungefär 14 procent för bensin, 22 procent för motorbrännolja och lätt eldningsolja och 24 procent för de tunga oljorna.

Dessa siffror kan jämföras med den bedömning som i slutet av året gjordes av bortfallet i världproduktionen av råolja, som blev resultatet av den arabiska produktionsnedskärningen. Detta bortfall uppskattades till 5 à 7 procent av den normala tillförseln av råolja till västvärlden. Om prognoserna slog in, skulle Sverige med andra ord drabbas långt hårdare än vad nedgången i råoljeproduktionen i och för sig motiverade.

Enligt uttalanden av handelsministern var detta i korthet den information om försörjningsläget som stod till regeringens förfogande i november-december, när försörjningspolitiken skulle utformas.

Innan en redogörelse lämnas för vilka åtgärder som vidtogs i anledning av oljekrisen skall i korthet erinras om hur Sveriges energiförsörjning – i första hand oljeförsörjningen – är uppbyggd.

Landets förbrukning av energi tar mindre än 1 procent av världskonsumtionen men är per capita räknat bland världens högsta. Huvudposten av den producerade energin kommer ur importerade oljeprodukter. 1972 låg deras andel över 70 procent. Utvecklingen under efterkrigstiden fram till denna fördelning mellan bränsleslagen har karakteriserats av en fortgående stark ökning av oljeprodukternas andel medan fasta bränslen som stenkol, koks, ved och torv inte kunnat försvara sin marknadsställning.

Sedan 1950-talet har beträffande oljeprodukternas användning i Sverige fastighetsuppvärmningen och kraftproduktionens andelar ökat medan industriproduktionens och transporternas andelar minskat.

Av naturliga skäl baseras oljetillförseln till vårt land helt på import. Av denna import är huvuddelen, drygt 60 procent, förädlade oljeprodukter – bensin, eldningsolja, plastråvaror osv. Vår egen produktion av raffinerade produkter, byggd på importerad råolja, är alltså för närvarande knappt 40 procent av den totala tillförseln. Produktionen på ca 13 milj. m³ sker vid två raffinaderier i Göteborg (Shells och BP:s) och i Nynäshamn (Nynäs Petroleum).

Beträffande utvecklingen av landets oljeraffinering kan nämnas att fr. o. m. hösten 1974 kommer raffinaderikapaciteten att öka kraftigt –

till över 20 milj. m³ per år — när Scanraf i Brofjorden står färdigt för produktion. Men om oljeförbrukningen skulle öka i samma takt som under 1960-talet, dvs. med 7 à 8 procent per år, leder den utbyggnaden inte till någon märkbar ökning av den relativa produktionskapaciteten. Om man år 1980 skulle nå en raffinaderikapacitet i Sverige, som motsvarar drygt 80 procent av förbrukningen, så måste vid samma förbrukningsutveckling byggas minst två Brofjorden-raffinaderier till under de närmaste åren. En annan viktig del av landets försörjningsberedskap på oljeområdet är beredskapslagren. I propositionen 1969:136 lämnas en redogörelse för hur lagerhållningen är utformad. 1969 fastställdes sålunda ett program för fortsatt lagring för beredskapsändamål av olja under sjuårsperioden 1970–1976. Ansvaret för att genomföra programmet åvilar oljebranschen och storkonsumenterna av olja. Krigsreserven av drivmedel förutsätts även i fortsättningen förvaras i bombskyddade anläggningar. En del av krigsreserven av eldningsolja lagras i anläggningar som lokaliseras efter beredskapsmässiga överväganden. Denna lokaliserade lagring åvilar oljehandeln samt kraft- och värmeproducenterna. Beredskapslagringen omfattar även lagring av råvaror för framställning av stadsgas samt av gasol. Lagringen av råvaror för stadsgas åvilar gasverken och lagringen av gasol dels staten, dels säljare och importörer.

Investeringskostnaderna för beredskapslagringen av bensin, fotogen, motorbrännolja och eldningsolja beräknades i nämnda proposition till ca 760 miljoner kronor. Därav skulle staten bidra med 80 miljoner kronor för merkostnaden för den skyddade och den lokaliserade lagringen. Investeringskostnaderna för stadsgasindustrin beräknades till ca 18,7 miljoner kronor och för oljebranschens lagring av gasol till ca 7,7 miljoner kronor. Investeringskostnaderna för ett statligt gasolager går upp till ca 19,8 miljoner kronor.

Vad beträffar Sveriges oljeimport under de senaste åren — då landet i stor utsträckning varit beroende av de internationella oljebolagens åtgärder — visar utvecklingen klart ökande andel från Afrika, varvid importen huvudsakligen bestått av svavelfattig råolja. Importen från Västeuropa och Mellersta Östern har fått en minskad relativ betydelse under åren. Oljeimportens sammansättning skiljer sig åt mellan de olika exportländerna. Importen från Västeuropa består i huvudsak av färdiga produkter, medan Afrika-importen till övervägande del utgörs av råolja.

De fasta bränslena har som nämnts kommit att spela en allt mindre roll i landets energiförsörjning. Den från beredskapssynpunkt tidigare förekommande produktionen av torv för bränsleändamål har praktiskt taget helt upphört sedan slutet av 1960-talet. Elenergiförsörjningen i Sverige baserades fram till mitten av 1960-talet praktiskt taget helt på vattenkraft. Under senare år har oljekraft i allt större utsträckning kommit till användning så att vattenkraftens andel av den totala elkraftproduktionen nu gått ned till ca 75 procent.

När oljekrisen inträffade i oktober 1973 hade Sverige en större olje- och energiförbrukning per capita än de flesta andra länder och en lägre raffinaderikapacitet än de flesta andra länder.

De första åtgärder som vidtogs av regeringen i anledning av oljekrisen skedde redan i oktober 1973. Kort efter krigsutbrottet i Mellanöstern den 6 oktober 1973 tillsattes en särskild arbetsgrupp inom handelsdepartementet för att se över beredskapsläget beträffande oljeförsörjningen. Den 9 oktober sammanträdde försvarsrådet under statsministerns ordförandeskap, varvid bl. a. diskuterades läget i Mellersta Östern och oljesituationen i världen. När sedan beslutet kom att OAPEC beslutat skära ned produktionen av olja i mitten av oktober med 5 procent per månad började konkreta åtgärder att vidtagas. Den 19 oktober infördes sålunda anmälningsskyldighet rörande prishöjningar på motorbensin, motorbrännolja och eldningsolja. I anslutning till OAPEC:s beslut i början av november om 25 procents nedskärning av oljeproduktionen hölls en rad överläggningar bl. a. med oljebolagen och berörda statliga myndigheter såsom överstyrelsen för ekonomiskt försvar (ÖEF) och statens pris- och kartellnämnd (SPK).

Som framhölls av handelsministern i den allmänpolitiska debatten i slutet av januari 1974 tydde de mycket osäkra uppgifter oljebolagen kunde lämna om sin förväntade produktion och import, vilka endast avsåg december, på en nedgång av tillförseln av oljeprodukter till Sverige med någonting mellan 10 och 20 procent. Regeringen beslöt vid konselj den 16 november mot denna bakgrund och med utgångspunkt i de av arabländerna fattade besluten att lägga fram förslag till riksdagen om att allmänna ransonerings- och förfogandelagen skulle få sättas i tillämpning. Tillsammans med förslag om en särskild elransoneringslag lades dessa propositioner fram för riksdagen den 20 november.

Av det material som överlämnats från handelsdepartementet kan i detta sammanhang nämnas följande som fanns tillgängligt i mitten av november 1973.

Hemliga handlingar

Inom utrikes- och handelsdepartementens enhet för utrikeshandelsärenden upprättade promemorior:

1. 1973-11-10 "Producentländernas agerande i oljefrågan", vari lämnas uppgifter om störningar i råoljeexporten på grund av krigshandlingarna i Mellersta Östern (pipelines-frågor m. m.), uppgifter från vad som avhandlades vid OAPEC-möten i Kuwait i oktober och november, uppgifter om oljeprishöjningar, förändringar i produktionsvolym, skeppningsläget, bojkottsåtgärder, bilaterala relationer m. m.

2. 1973-11-14 "Oljefrågor", vari behandlas frågor om Sveriges oljeimport och oljeförbrukning, producentländernas agerande i oljefrågor, uppgifter från sammanträden med EG-ministrarna och OECD:s oljekommitté m. m.

3. Skrivelse 1973-11-15 från kommerskollegium till handelsministern angående övervakning av exporten av mineraloljeprodukter jämte PM

1973-11-14 dels angående olika metoder att övervaka sådan export, dels beträffande exportvolymen 1972 och 1973 m. m.

4. Inom överstyrelsen för ekonomiskt försvar gjorda beräkningar av försörjningsläget.

Som nyss nämnts förelades riksdagen den 20 november 1973 förslag om att allmänna ransonerings- och förfogandelagarna skulle sättas i tillämpning (prop. 1973:203) och gälla t. o. m. den 30 november 1974. Dessa lagar som är av beredskapsnatur -- s. k. fullmaktslagar -- anger endast en allmän ram för arten och innehållet i de åtgärder regeringen får vidta. Lagarna i fråga ger regeringen fullmakt att reglera samhällets produktion, tillgångar och förbrukning på ett från försörjningssynpunkt ändamålsenligt sätt.

I den allmänpolitiska debatten i slutet av januari 1974 erinrade handelsministern om att samtidigt med att nämnda beredskap för ransoneringsåtgärder vidtogs startades en kampanj för frivilligt sparande av bensin, eldningsolja och elektrisk energi. Exportkontroll av oljeprodukter infördes också.

I mitten av november 1973 förelåg den första prognosen för tillförseln av drivmedel och olja. Den gällde perioden november 1973--januari 1974, dvs. en tremånadersperiod. Prognosen gjordes av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och angav ett bortfall i förhållande till normal tillförsel med ungefär 10 procent för bensin, 20 procent för lätta oljor och 15 procent för tjocka eldningsoljor.

Mot bakgrunden av det läget formulerades vissa allmänna riktlinjer för besparingsåtgärder och en kommande ransoneringslag. Produktion och sysselsättning skulle bibehållas på en hög nivå. Viktiga samhällsfunktioner som sjukvård, undervisning och allmänna kommunikationer skulle prioriteras. Förbrukningen skulle inte få bli större än att beredskapslagren av olja i stort sett hölls intakta för att bevara högsta möjliga handlingsfrihet för den framtid som i hög grad tedde sig oviss. Inskränkningarna i förbrukningen måste därför enligt handelsministern rikta sig mot hushållens energikonsumtion. På grund av att en stor andel av landets elenergi produceras i oljekraftverk måste åtgärderna också ta sikte på hushållens elkonsumtion.

I avvaktan på att riksdagen skulle ta ställning till propositionen om att sätta allmänna ransoneringslagen och allmänna förfogandelagen i tillämpning bedömdes det enligt handelsministern att en erforderlig besparing kunde nås genom en fortsatt sparkampanj. Överenskommelse träffades den 27 november 1973 med oljebolagen om en frivillig nedskärning av leveranserna av eldningsolja för uppvärmningsändamål med 25 procent.

De avgörande besluten beträffande ransoneringspolitiken fattades av regeringen i mitten av december, dagarna efter det att riksdagen den 11 december 1973 bifallit förslagen om att sätta de olika ransoneringslagarna i tillämpning. Då hade som inledningsvis nämnts en ny bedömning av den sannolika tillförseln av olja gjorts för tiden december 1973--februari 1974. Den visade på en fortsatt försämring av tillförseln, nämligen med

14 procent för bensen, 22 procent för motorbrännolja och eldningsolja I och 24 procent för de tjocka oljorna.

I det läget kvarstod fortfarande OAPEC-ländernas beslut om en nedskärning av produktionen i januari med 28 procent från septembervån. Likaså hade man enligt handelsministern att räkna med att produktionsnedskärningen även därefter kunde fortsätta i enlighet med den plan som upprättats i oktober, dvs. 5 procents nedskärning varje månad.

Regeringen beslöt då att fullfölja förberedelserna för bensinransoneringen, så att den kunde träda i kraft den 8 januari. Vidare inriktades planeringen på att den frivilliga kvotransoneringen av eldningsolja skulle avlösas av en kvotransonering i statlig regi. Det vidtogs också vissa åtgärder för att begränsa förbrukningen av elkraft med inriktning på sådana ting som reklam, gatubelysning osv.

Därefter kom det inledningsvis nämnda beslutet den 24 december av OAPEC-länderna om att lätta på embargopolitiken och höja produktionen med 10 procent.

Några dagar före ransoneringen, den 4 januari 1974, gjordes en ytterligare omfattande kontroll av försörjningsläget.

Av handelsdepartementets material kan nämnas ytterligare följande som fanns i november och december 1973 samt början av januari 1974.

Hemliga handlingar

Inom handels- och utrikesdepartementens enhet för utrikeshandelsärenden upprättade promemorior:

I a 1973-11-23 "Producentländernas agerande i oljefrågan II", vari behandlades förändringar i produktionsländernaas produktionsvolym, skeppningsförhållanden, kontrollåtgärder, frågor om oljan som politiskt vapen, uppgifter om vad som avhandlades vid OPEC-mötet i Wien den 20 november 1973 och EG:s utrikesministerkonferens i Köpenhamn samma dag.

I b 1973-12-07 "Oljefrågan II", vari behandlades frågor om den internationella oljehantering, Sveriges oljeimport och oljeförbrukning, frågor rörande organisationerna OPEC och OAPEC och deras agerande, åtgärder i konsumentländerna, uppgifter om olika ministermöten.

I c 1973-12-20 "Producentländernas agerande i oljefrågan III", vari behandlades frågor om produktionsvolymen, kontrollmöjligheter, oljevapnets användning, OAPEC-möte i Kuwait den 8-9 december, statschefsmöte i Alger den 3 december, oljeministrarnas rundresor i Europa, EG:s toppmöte i Köpenhamn den 16 december m. m.

I d 1973-12-20 "Oljekrisen", vari behandlas frågor om Sveriges oljeimportörer, oljeförbrukning, OPEC- och OAPEC-frågor, producentländernas agerande i oljefrågan, olika internationella konferenser m. m.

I e 1973-12-27 rörande bl. a. raffineringskapaciteten i Holland och Italien m. m.

2. Rapporter om försörjningsläget upprättade av överstyrelsen för ekonomiskt försvar i november och december 1973.

3. Promemoria 1973-12-12 upprättad inom utrikesdepartementet som låg till grund för föredragningar av kabinetssekreterare Sverker Åström i försvarsrådet den 11 december och i det ekonomiska planeringsrådet den 12 december. I promemorian behandlas frågor om läget i Mellersta Östern.

4. Rapport om försörjningsläget upprättad av bränslenämnden 1973-12-15.

5. Rapporter från kommerskollegium om exportlicensgivning av mineraloljeprodukter.

Som tidigare nämnts godkände riksdagen den 11 december 1973 regeringens förslag i de tidigare nämnda propositionerna. Tre dagar senare beslöt regeringen att utfärda de nämnda lagarna jämte en rad tillämpningsföreskrifter. Även lagen om kommunal kristidsförvaltning sattes i tillämpning (prop. 1974:16). Kungörelser om ransonering av flytande bränsle, m. m. samt av elektisk kraft utfärdades. I dessa angavs vilka myndigheter som skulle svara för olika ransoneringsåtgärder.

Huvudansvaret för handhavandet av regleringen lades på bränslenämnden som blev ett självständigt organ knutet till överstyrelsen för ekonomiskt försvar. Bränslenämnden fick det överordnade ansvaret för ransoneringen av olja, bensin och andra flytande bränslen. Bränslenämnden skulle fördela landets tillgångar av dessa bränslen till olika huvudändamål. I vad gäller fördelningen av flytande bränsle för motordrift skulle mellan olika förbrukningsändamål ske i samråd mellan bränslenämnden och transportnämnden.

Sjöfartsverket fick hand om ransoneringen i fråga om sjöfart och luftfartsverket i fråga om luftfart. Statens jordbruksnämnd skulle i huvudsak sköta ransoneringen i fråga om motordrift inom jordbruks-, trädgårds- och fiskerinäringarna. Ansvaret för ransoneringens genomförande i tekniskt hänseende vilade, såvitt gäller flytande bränsle för motordrift, på transportnämnden. Vissa andra myndigheter och organ tilldelades särskilda kvoter av flytande bränsle och handhade då regleringen inom sitt område. Länsstyrelserna och de kommunala kristidsnämnderna hade att pröva vissa frågor om tilldelningen av flytande bränsle till förbrukarna.

Allmänna bestämmelser för elransoneringen gavs i kungörelsen om reglering av förbrukningen av elektrisk kraft. Föreskrifter om elförbrukningen utfärdades av statens elransoneringsnämnd (SERN) som i likhet med bränslenämnden var ett nyinrättat organ.

För att samordna de olika departementens och myndigheternas handläggning av frågor om energiförsörjningen på kort sikt tillsattes en särskild försörjningsberedning under handelsministerns ordförandeskap. Vidare skapades ett energiråd för att biträda regeringen vid utformningen av energipolitiken på såväl lång som kort sikt. I rådet ingår representanter

för bl. a. de politiska partierna, löntagarorganisationerna och olika näringsgrenar.

Drivmedelsransoneringen pågick under tiden 8 januari–30 januari och kvotransonering av eldningsolja under tiden 8 januari–15 mars.

Elransonering förbereddes men sattes aldrig i kraft. På elområdet bedrevs en sparkampanj. Dessutom förbjöds eller begränsades elanvändning för vissa ändamål, t. ex. reklam, gatubelysning osv. Dessa förbud och begränsningar har upphävts.

Av handelsdepartementets material kan nämnas ytterligare en *hemlig* promemoria 1974-01-23 upprättad inom utrikes- och handelsdepartementens enhet för utrikeshandelsläget. Promemorian innehåller i likhet med övriga promemorior bedömningar av oljeläget baserade på informationer från svenska utlandsmyndigheter m. m. Bl. a. berörs motiven till OAPEC:s beslut att höja produktionen med 10 procent, frågor om oljevapnet och prishöjningarna, oljebolagens roll för fördelningen. Vidare fanns i mitten av januari *hemliga* rapporter av skilda slag t. ex. inom handelsdepartementet upprättad lagerredovisning till OECD, bedömningar av bränslenämnden av försörjningsläget m. m.

Som underbilagor till denna PM fogas:

1. PM 1974-03-11 av handelsdepartementet "Sammanställning av beslutsunderlag etc. rörande försörjningsberedskapen för flytande bränslen m. m." (Underbilaga 1).

2. PM 1974-01-24 av handelsdepartementet "Vidtagna, viktigare åtgärder med anledning av oljekrisen" (Underbilaga 2).

*Underbilaga 1**Sammanställning av beslutsunderlag etc. rörande försörjningsberedskapen för flytande bränslen m. m.*

Under höst- och vintermånaderna budgetåret 1973/74 togs inom berörda myndigheter och departement fram underlag för regeringsbeslut med anledning av den försämrade försörjningen med flytande bränsle m. m.

I bifogade pärmar – en för öppna och en för hemliga handlingar – har sammanställts det viktigaste underlaget och de viktigaste besluten.

Som framgår av innehållsförteckningen har principen för sammanställningen varit att under ett uppslag samla tillgänglig information om läget i världen (UD-rapporter m. m.), försörjningsläget i Sverige samt därav föranledda åtgärder vid nedan angivna tidpunkter.

- 16/11 allmän beredning inom regeringen rörande försörjningsläget
- 27/11 information om att ransonering skulle införas med början i januari 1974
- 6/12 information om beslutade kort- och långsiktiga åtgärder – försörjningsberedning, energipolitisk delegation, energiråd m. m.
- 16/12 vissa ransoneringslagar i tillämpning, krisorganen organiseras (14/12) och allmän beredning inom regleringen rörande försörjningsläget
- 4/1 kontroll av försörjningsläget inför ransoneringens början den 8 januari 1974
- 29/1 information om nya högstpriser och om införandet av clearing. Bränslenämnden offentliggör vissa försörjningsbalanser och sitt beslut att avbryta drivmedelsransoneringen.

De följande uppslagen innehåller underlag som utarbetats under februari samt övrigt material – propositioner, statsrådsprotokoll m. m. som bedöms vara av intresse.

Hela underlaget för beslut om clearing och all UD-information om läget i världen i övrigt finns att ta del av inom handelsdepartementet.

Underbilaga 2

Vidtagna, viktigare åtgärder med anledning av oljekrisen

- Krigsutbrott Israel—Egypten 6/10
 8/10 Översyn av beredskapsanläggning
 Särskild grupp tillsätts inom handelsdepartementet för kontroll av ransoneringsförberedelserna
 9/10 Sammanträde i försvarsrådet bl. a. rörande läget i Mellersta Östern och oljesituationen i världen
 15/10 Diskussion om ransoneringsförberedelserna med K, I, ÖEF, TN
- OAPEC-beslut om 5 % produktionsnedskärning/mån. 16/10
 19/10 Anmälningsskyldighet rörande prishöjningar på motorbensin, motorbrännolja och eldningsolja införs
 26/10 Statssekreteraren i handelsdepartementet sammanträder med SPI:s direktionsangående oljeförsörjningsläget
- OAPEC-beslut om 25 % nedskärning 4/11
 7/11 Nationella oljegruppen med representanter för bl. a. handelsdepartementet, ÖEF, SPI och oljebolagen sammanträder
 9/11 Sammanträde mellan handelsminister och statens pris- och kartellnämnd ang. oljeföretagens förslag till prishöjningar på olja
 15/11 ÖEF m. fl. redovisar försörjningsläget för handelsministern
 16/11 Allmän beredning inom regeringen om försörjningsläget
 Prop ang. allmänna ransoneringslagen
 allmänna förfogandelagen
 elransoneringslagen
 20/11 P r e s s k o n f e r e n s :
 Sparkampanj
 Exportreglering fr. 1973-12-01 (Förberedelser för ransonering jan. 1974)

- 22/11 Överläggningar i Oslo mellan de nordiska försörjningsministrarna om oljesituationen
- 26/11 ÖEF redovisar försörjningsläget för handelsdepartementet
- 27/11 **P r e s s k o n f e r e n s :**
Överenskommelse mellan regering och oljebolagen om 25 % kvotering av eo för uppvärmning, upprättande av fördelningskontor m. m. Information till allmänheten om ransonering jan. 1974
- 6/12 **P r e s s k o n f e r e n s :**
Statsministern m. fl. informerar om beslutade kort- och långsiktiga åtgärder:
a) försörjningsberedning
b) energipolitisk delegation
c) energiråd
d) SPK bemyndigas att fastställa maximipriser
e) 200 milj.kr. ställs till ÖEF:s förfogande för inköp av oljeprodukter
f) clearingavgift (ev.)
g) ransoneringskort för bensin och motorbrännolja sänds ut

OAPEC-beslut om 5 % produktionsnedskärning från jan. 1974

- 9/12
- 10/12 Överenskommelse mellan regering och oljebolagen om ändrad kvoteringsbas för eo
- 14/12 Allmänna ransoneringslagen, allmänna förfogandelagen och elransoneringslagen i tillämpning
Instruktion för och ledamöter i bränslenämnden (BN) resp. statens elransoneringsnämnd (SERN)
Ledamöter i försörjningsberedningen förordnas
- 16/12 Allmän beredning inom regeringen om försörjningsläget
- 17/12 Bränslenämnden redovisar för försörjningsberedningen dels försörjningsläget, dels förslag till tilldelningsramar och ransoneringspe-

OAPEC-beslut om 10 %
produktionshöjning

- riodens längd för bensin och motorbrännolja
- 18/12 Presskonferens:
Allmänheten informeras om bränslenämndens och statens elransoneringsnämnds ransoneringsbeslut
- 24/12
V 51 Länsstyrelsernas ransoneringsenhet i funktion
- 28/12 Ytterligare 100 milj.kr. ställs till ÖEF:s förfogande för inköp av oljeprodukter
Kungörelse m. m. om clearing för oljeprodukter
- V 1/74 De kommunala krisorganen i funktion
- 3/1 BN redovisar försörjningsläget för handelsministern
- 4/1 Prop. ang. rörlig kredit (2 000 milj.kr.) för oljeköp
- 8/1 Ransonerings av bensin och motorbrännolja, kvotering av eldningsoljor
Ransonerings av elenergi (förbud mot användning av elenergi för vissa ändamål)
- 18/1 Uppdrag åt ÖEF att förbereda reglering av petrokemikalier m. m.
Instruktion för och ledamöter i clearingnämnden
Medel för oljeclearing
- (25/1) Prop. ang. bestämmelser för ransonerings av stadsgas m. m.
Prop. ang. rörlig kredit för oljeclearing.

PM angående Kungl. Maj:ts handläggning av ärenden rörande ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott

Ersättningsreglerna

Genom Kungl. kung. (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott har införts möjlighet för den som drabbats av personskada genom brottslig handling att få skadan ersatt av allmänna medel. Ersättningsärendena prövas av Kungl. Maj:t och handläggs inom justitiedepartementet. För ändamålet har anvisats ett särskilt förslagsanslag på 1 000 000 kronor. I det följande lämnas en redogörelse för vilka krav som enligt kungörelsen skall vara uppfyllda för att ersättning skall kunna komma i fråga.

Personskadebegreppet

Ersättningsbestämmelserna avser endast personskada, således inte sakskada eller annan förmögenhetsskada. Skadeståndslagen (1972:207) innehåller ej någon definition av begreppet personskada utan anger (5 kap. 2 §) endast vad sådan ersättning skall omfatta. I propositionen till skadeståndslagen uttalade departementschefen (s. 576) att frånvaron av definition inte syntes ha givit upphov till några olägenheter och att uttrycket personskada därför kunde användas i den nya skadeståndslagen utan en närmare precisering av begreppets innehåll. Departementschefen förutsatte däryid att frågan om avgränsningar av personskadebegreppet och av det eventuella behovet av en mera differentierad terminologi prövades av den sittande skadeståndskommittén under dess utredningsarbete rörande ersättning för förlorad arbetsförtjänst och för förlust av försörjare. I sak framhöll departementschefen särskilt att såväl kroppsliga som psykiska sjukdomstillstånd var att räkna som personskada antingen de framkallats med fysiska medel eller på annat sätt.

Brottslig handling

Endast personskada tillfogad någon genom brottslig handling är ersättningsberättigad enligt kungörelsen. Skadan måste således ha förorsakats av en straffbelagd handling. Det fordras dock inte att skadegöraren dömts för brottet eller ens att skadegöraren är känd. Som regel skall dock brottet ha polisanmälts. Har så ej skett utgår ersättning endast om sökanden visar giltigt skäl för att anmälan underlåtit.

Ersättnings omfattning

Syftet med ifrågavarande lagstiftning är att täcka socialt ömmande behov (prop. 1971:1 bil. 4 s. 15). Det stadgas därför i kungörelsen att ersättning utgår efter en prövning av sökandens behov. Härvid skall hänsyn tas till annan ersättning, t. ex. försäkring, som tillkommer den skadade med anledning av skadan. Vid denna prövning beaktas alla

former av försäkringar, således även privata. Vanligt förekommande är t. ex. att de s. k. villa- och hemförsäkringarna innehåller överfallsskydd.

Beträffande ersättningens storlek uttalas i den departementspromemoria (Ju 1970:21) som föregick ifrågavarande ersättningsbestämmelser bl. a. att bestämmelserna inte som i skadeståndsrätten skall tjäna syftet att försätta den skadelidande i samma situation som om skadan inte hade inträffat utan att avsikten endast var att avhjälpa ömmande behov. Härav följer att ersättningens storlek inte utan vidare kan bestämmas med ledning av skadeståndsreglerna eller en föreliggande dom på skadestånd som den brottslige ålagts att utge. Det framhålls dock att ett i rättegång fastställt skadeståndsbelopp självfallet kan ha vägledande betydelse vid ersättningsprövning. Som en allmän princip för bedömningen anges den ekonomiska förändring som skadan inneburit för sökanden. För bifall fordras sålunda att skadan medfört påtagliga ekonomiska svårigheter för den skadelidande när det gäller hans egen försörjning eller försörjningen av andra som är beroende av honom för sitt uppehälle. Att en viss standardsänkning inträtt anses alltså inte tillräckligt för ersättning, medan man å andra sidan inte kräver att den skadelidande hamnar i ren nöd. Vid bedömningen av den skadelidandes ekonomiska ställning skall vidare i första hand hänsyn tas till den skadelidandes egna inkomst- och förmögenhetsförhållanden. Endast undantagsvis sägs hänsyn böra tas till andra realiserbara tillgångar än pengar och värdepapper. Endast om särskilda skäl föreligger kan enligt kungörelsen gottgörelse utgå för sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men.

I motiven till ersättningsbestämmelserna (prop. 1971:1 bil. 4 s. 15, JuU 1971:5 s. 4) anges att ersättningsbelopp över 50 000 kronor skall utgå endast om synnerliga skäl, t. ex. höggradig invaliditet, föreligger. Ej heller skall ersättning utgå om sökandens behov av gottgörelse uppskattas understiga 300 kronor (2 § andra stycket).

Gottgörelse kan även utgå för arvode till biträde och för utredning av ersättningsärendet. Härvid måste dock synnerliga skäl bedömas föreligga i fråga om sökandens ekonomiska villkor.

Kungörelsen är enligt uttryckligt stadgande i övergångsbestämmelserna tillämplig endast på skada som inträffat efter utgången av år 1970.

Andra former av skadeersättning genom allmänna medel

Personer som utsätts för skador av rymlingar från fångvårdsanstalter eller dylikt har sedan budgetåret 1948/49 kunnat få ersättning från ett särskilt förslagsanslag på socialdepartementets huvudtitel "Ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl.". Från anslaget ersätts skada som vållats av personer som avvikit eller permitterats från fångvårdsanstalt, ungdomsvårdsskola eller allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Ersättning utgår också för skada, vållad av intern som beviljats frigång från fångvårdsanstalt, av ungdomsvårdsskolelev som vårdas utom skola och av alkoholmissbrukare som har intagits på allmän fångvårdsanstalt men bor på inackorderingshem eller åtnjuter familjevård. Ersättning utgår

i dessa fall inte bara för personskada utan också för egendomsskada och i vissa fall för allmän förmögenhetsskada på grund av person- eller egendomsskada. Anslaget disponeras av socialstyrelsen. Ärenden av principiell betydelse eller ärenden där ersättning kan komma i fråga med högre belopp än 5 000 kronor prövas av Kungl. Maj:t. Anslaget utgör för budgetåret 1973/74 600 000 kronor och föreslås för budgetåret 1974/75 höjas till 650 000 kronor.

I viss omfattning ersätter landstingen – enligt samma grunder som tillämpas för rymlingsanslaget – sådana skador som vållas av rymlingar m. fl. från psykiatriska sjukhus under landstingens huvudmannaskap. Samma gäller beträffande de större kommunerna vid skador som vållats av ungdomar som avviker från kommunala anstalter inom ungdomsvården.

Anslaget under andra huvudtiteln Polisverket: Diverse utgifter kan efter beslut av Kungl. Maj:t användas för kostnader för polisverksamhet som inte kan bestridas från annat anslag. Anslaget har t. ex. använts för att utbetala skadestånd till en år 1967 i tjänsten svårt skadad polisman. Ersättning för personskada som polisman ådragit sig i tjänsten har eljest belastat anslaget för personskada på grund av brott, dock under förutsättning att skadan inträffat efter 1970 års utgång. Fortsättningsvis kommer emellertid sådana skador att ersättas på annan väg. För polismän liksom för andra statstjänstemän gäller nämligen statens personskadeförsäkring som ger tjänstemän rätt till ersättning för förlorad arbetsförtjänst, sveda och värk samt lyte och annat stadigvarande men för skador som efter den 1 januari 1973 vållats under tjänsteutövning.

Det har även förekommit (se exempel 11 i de för år 1972 redovisade fallen) att skadestånd utbetalats från andra huvudtitelns anslag Extra utgifter. Fallet avsåg personskada på grund av misshandel som förövats 1970. Som framgår av redogörelsen nedan rörande ogillade ersättningskrav måste beslutet i fråga emellertid betraktas som ett undantag.

Frågans tidigare behandling i riksdagen m. m.

I detta hänseende hänvisas till JuU 1971:5, 1972:5 och 1973:5.

Frågans behandling i 1974 års statsverksproposition (1974:1 bil. 4 s. 110)

I statsverkspropositionen hänvisas i samband med ett i förhållande till föregående år oförändrat anslagsäskande (1 miljon kronor) följande redogörelse i tabellform rörande behandlingen av de till justitiedepartementet inkomna ansökningarna om ersättning.

Tabell 1.

Antalet ärenden i justitiedepartementet enligt kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott

Inkomna ansökningar	Återkallade ansökningar		Totala antalet avgjorda ansökningar	Bifallna ansökningar	
	Antal	Antal		Antal	Belopp
Budgetåret 71/72	101	1	45	16	40 948
Budgetåret 72/73	240	13	172	44	¹ 169 833
Totalt under budget-åren 71/72-72/73	341	14	217	60	210 781

Ansökningar lämnade utan bifall p. g. a.

	Skadan in- träffat före 1.1.1971	Sakska- da	Brott ej styrkt	Gärnings- mannen har betalt eller påbörjat be- talningen	Privat försäk- ring	Skdns ekon. villkor	Skdns medver- kan	S:a
Budgetåret 71/72	19	2	3	0	4	0	1	29
Budgetåret 72/73	35	10	11	5	64	1	2	128
Totalt under budget-åren 71/72-72/73	54	12	14	5	68	1	3	157

¹ Exkl. lönekostnadspålägg.

Tabell 2.

Jämförelse mellan yrkade och beviljade belopp

<i>Yrkat totalbelopp</i> 315 774	<i>Beviljat totalbelopp</i> 210 781
<i>Yrkad ersättning för för- lorad arbetsförtjänst</i> 86 687	<i>Beviljad ersättning för för- lorad arbetsförtjänst</i> 50 258
<i>Yrkad ersättning för kostnader bestående nedsättning av arbetsförmågan sveda och värk</i>	<i>Beviljad övrig ersättning</i> 67 027 4 000 158 060 229 087
	160 523

Beträffande principerna för anslagets utnyttjande anför departementschefen:

Enligt min mening bör man nu mot bakgrund av vunna erfarenheter något närmare precisera de villkor som fortsättningsvis bör gälla för rätt till ersättning.

Ersättningen bör i princip bestämmas med tillämpning av gällande principer för beräkning av skadestånd vid personskada. Vissa modifieringar i skadeståndsprinciperna bör dock göras. Den statliga ersättningen bör sålunda, för att överkompensation skall undvikas, vara subsidiär i förhållande till alla former av personförsäkring på den skadelidandes sida. Sålunda bör inte bara socialförsäkringsförmåner utan också förmåner

från s. k. summaförsäkring (liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring) räknas av när ersättningen bestäms. Jag anser vidare att, av administrativa skäl, en nedre gräns för ersättningen bör gälla även i fortsättningen. Denna gräns bör nu bestämmas till 400 kr. och motsvarande belopp bör betraktas som en självrisk. Däremot bör några särskilda inskränkningar i rätten till ersättning för ideell skada inte längre gälla.

Också när det gäller verkan av medvållande bör skadeståndsrättens principer vara vägledande. Med hänsyn till att omständigheterna vid skadefallen enligt vad erfarenheterna gett vid handen ofta är särpräglade bör det emellertid finnas visst utrymme för en diskretionär prövning av ersättningsfrågan som medger mer vittgående inskränkningar i ersättningsrätten än som följer enbart av allmänna medvållanderegler. Som uttalades vid ersättningssystemets tillkomst bör det sålunda finnas möjlighet att ta hänsyn till den skadelidandes allmänna uppträdande i samband med skadehändelsen och särskilt till frågan om han själv har provocerat händelsen, om han har utsatt sig för särskilda risker genom det sätt på vilket han har gett sig i lag med gärningsmannen och liknande omständigheter.

Ersättning bör som hittills utgå för alla typer av brottsskador, alltså inte enbart för skador genom våldsbrott o. d. Liksom f. n. bör en territoriell begränsning gälla, dvs. att endast skador som har uppkommit i Sverige eller drabbat någon med hemvist här ersätts. Nu gällande regler om att polisanmälan av brottet skall ha ägt rum, om skyldighet att överlåta rätten till skadestånd av gärningsmannen till staten samt om rätt i vissa fall till ersättning av allmänna medel för biträde och utredning i ersättningsärendet bör likaledes behållas oförändrade.

Vissa villkor bör även gälla beträffande sökandens ekonomiska förhållanden. Med hänsyn till de vitt skiftande förhållandena är det svårt att finna några generella normer. En lämplig ordning synes vara att ge personer i lägre inkomstkikt full ersättning och personer med högre inkomster en reducerad ersättning. Om inkomsten nått en viss högre nivå bör i princip ingen ersättning utgå. Om det med hänsyn till skadans omfattning eller art föreligger särskilda skäl bör dock full ersättning kunna utgå även i fall då den eljest skulle ha reducerats eller ersättning kunna utgå i fall där ingen ersättning alls skulle ha utgått. Om det är uppenbart oskäligt att ingen ersättning utgår bör ersättning kunna utgå även i andra fall än de nyss nämnda.

Vid bedömningen av om ersättning skall utgå bör givetvis även andra omständigheter än inkomsten, t. ex. försörjningsskyldighet, beaktas.

Ersättningsärendena handläggs tills vidare inom justitiedepartementet. Sedan en viss praxis i ersättningsärendena nu skapats och antalet ärenden dessutom kan antas stiga bör övervägas att flytta handläggningen till annan myndighet. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att, om så finnes lämpligt, uppdra åt annan myndighet att handlägga ersättningsärendena.

Riksdagsbehandlingen 1974

I sitt av riksdagen godkända betänkande över bl. a. ifrågavarande anslag förordade justitieukskottet (JuU 1974:1) att en utredning tillsattes med uppgift att ompröva villkoren för ersättning ur anslaget. Syftet borde enligt utskottet vara att bättre tillgodose önskemålet att ge ekonomiskt skydd åt personer som drabbas av skada genom brott. Enligt utskottets mening skulle ett ökat statligt ansvar för brottsskador

sannolikt kunna öka förståelsen för den öppnare och mer humana kriminalvård som statsmakterna under stor enighet fattat beslut om. Det skulle också, anförde utskottet, kunna – i kombination med andra åtgärder – underlätta rehabiliteringen av dem som begått brott och därvid ådragit sig en omfattande skadeståndsbörda. Utredningen borde enligt utskottet inte bindas av detaljerade anvisningar. Utredningsarbetet borde emellertid avse såväl person- som egendomsskada. Utskottet framhöll därvid, att en utvidgning av ersättningssystemet till att omfatta även saksador framstod ur social synvinkel som särskilt angelägen med hänsyn till att försäkringskydd mot sådana skador ofta saknades hos de ekonomiskt sämst ställda grupperna i samhället. Utskottet ansåg vidare målsättningen böra vara, att den skadelidande skulle i enlighet med skadeståndsrättsliga principer försättas i samma situation som om skadan inte inträffat, m. a. o. gottgörelsen skulle inte som hittills syfta till att främst tillgodose socialt ömmande ersättningsbehov. Även i övrigt borde enligt utskottet skadeståndsrättsliga principer tillämpas, t. ex. betydelsen av medvällande från den skadelidandes sida. Det nuvarande systemet med ersättning från ett särskilt anslag för skador förorsakade av rymlingar från fångvårdsanstalter m. m. ansåg utskottet vara orationellt och förordade ett sammanförande av de båda anslagen till gemensam administration under justitiedepartementet.

I avvaktan på utredningen godtog riksdagen de förslag som justitieministern framlagt om anslagets användande med den justeringen att den nedre gränsen – självriskan – för att erhålla ersättning bestämdes till 200 kronor.

Under tiden 1.1.1972–31.8.1973 avgjorda ärenden

Under år 1972 avgjordes 88 ärenden rörande ersättning till brottsoffer. Av dessa bifölls 31. Ersättning utbetalades med sammanlagt 77 432 kronor. Motsvarande siffror för tiden 1.1.1973–31.8.1973 är 102 avgjorda ärenden, varav 27 bifallna. Ersättning har under denna tid utbetalats med sammanlagt 138 524 kronor.

Nedan skall lämnas dels en kortfattad redogörelse för omständigheterna och tillerkända belopp i de bifallna ärendena, dels en summarisk redogörelse för de ansökningar som avslagits av Kungl. Maj:t med angivande av avslagsgrunderna.

Det kan tilläggas att för de fall Kungl. Maj:ts avslagsbeslut motiveras med att sökanden har möjlighet att utfå ersättning på grund av försäkring detta alltid anges i beslutet. Detsamma gäller vid avslag på grund av att brott inte styrkts. I övriga fall har som regel avslagsgrunderna inte angetts i besluten. I de flesta fall har emellertid vederbörande departements-tjänsteman i särskild skrivelse meddelat sökanden skälet till att ersättningsyrkandet avslagits.

Bifallna ansökningar under 1972

1. 19-åriga typografen L. misshandlades med tandskador som följd. Gärningsmannen dömdes för grov misshandel. Något skadeståndsyrkande framställdes ej i rättegången. Hos Kungl. Maj:t yrkade L. ersättning med sammanlagt 12 405 kronor, varav 9 105 för tandvårdskostnader, 300 för förlorad arbetsförtjänst och 3 000 för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom 6 000 kronor, varav 300 för förlorad arbetsförtjänst. L. var ogift och hade statligt taxerad inkomst på 11 350 kronor.

2. 20-åriga studeranden D. erhöll genom misshandel 1971 skelettskador i ansiktet. Gärningsmannen dömdes för misshandel samt förpliktades i en senare dom att utge skadestånd till D. med 6 700 kronor, varav 6 000 kronor för sveda och värk och 700 kronor för förlorad arbetsförtjänst. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 2 400 kronor, varav 700 kronor för förlorad arbetsförtjänst. Såvitt framgår av en aktanteckning i ärendet avser ersättningen i övrigt dels sveda och värk med 1 500 kronor, dels förstörda kläder med 200 kronor. D. var ogift och hade statligt taxerad inkomst på 7 960 kronor.

3. 41-åriga konsulenten P. knivskars svårt i höften i samband med lägenhetsbråk 1971. Gärningsmannen dömdes för bl. a. grov misshandel och förpliktades utge skadestånd till P. med sammanlagt 8 333 kronor, varav 4 833 för förlorad arbetsförtjänst, 3 000 kronor för sveda och värk samt 500 kronor för förstörda kläder. Kungl. Maj:t tillerkände P. ersättning med 1 000 kronor för förlorad arbetsförtjänst. P. var franskind med underhållsskyldighet till två minderåriga barn. Hans uppgivna inkomst för år 1970 uppgick till 561 kronor.

4. En 51-årig kvinna - R. - rånades på sin arbetsplats och erhöll i samband därmed armskador. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till R. med 2 874 kronor, varav 1 500 kronor för sveda och värk. Hos Kungl. Maj:t yrkade R. ersättning med tillhoppa 6 374 kronor, varav 5 000 kronor för sveda och värk, 1 178 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 196 kronor för sjukbesök och förstörda persedlar. Kungl. Maj:t tillerkände R. ersättning med 2 500 kronor, varav 1 178 kronor för förlorad arbetsförtjänst. R. var gift och hade en statligt taxerad inkomst på 15 480 kronor. Mannens bruttoinkomst uppgavs till 31 000 kronor.

5. 27-åriga byråsekreteraren O. misshandlades med tandskador som följd. Han tilldömdes skadestånd med 887 kronor, som avsåg 700 kronor för tandläkarkostnad och 187 kronor för glasögon. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 400 kronor. O. var ogift och hans aktuella inkomst uppgavs vara cirka 38 000 kronor per år.

6. 24-åriga gruvarbetaren A. erhöll genom misshandel bl. a. viss tandskada. Genom dom tillerkändes han skadestånd med 2 675 kronor, varav 500 kronor för tandläkarkostnad, 2 000 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 100 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände A. ersättning med 1 000 kronor, varav 425 kronor för förlorad arbetsförtjänst. A., som var ogift, uppgavs ha en månadslön på 2 300 kronor.

7. 38-årige reservdelsmannen A. fick lårbensbrott och ansiktsskador m. m. då den båt han vistades i rammades av en motorbåt, förd av en fjortonårig pojke. Fjortonåringen och hans föräldrar förpliktades att utge skadestånd till A. med tillhoppa 6 640 kronor, varvid A. medgavs rätt att framdeles yrka ersättning för skador för tiden efter 31.10.1971. A. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 24 750 kronor, varav 15 000 kronor för sveda och värk och 9 750 kronor för förlorad arbetsförtjänst. Kungl. Maj:t tillerkände A. ersättning med 10 000 kronor, varav 7 500 kronor för förlorad arbetsförtjänst. A. var gift och hade två minderåriga barn. Hans månadsinkomst uppgavs till 2 400 kronor.

8. En 27-årig marockansk medborgare, studeranden G., utsattes för misshandel med tandskador som följd. Misshandeln polisanmäldes men polisens spaningar ledde inte till att gärningsmannen kunde gripas. G. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 8 280 kronor, varav för tandläarkostnad 3 150 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 3 000 kronor. G. uppgavs vara ogift, sakna inkomster samt ha försörjningsskyldighet mot ett tvåårigt barn.

9. 44-åriga cafeteriabitrådet L. överfölls av en okänd man och åsamkades därvid bl. a. viss tandskada. L. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning för tandläkarvård med 4 400 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 3 000 kronor. L. var fränskild och hade en månadslön på omkr. 2 200 kronor.

10. 55-åriga maskinskriverskan W. blev omkullslagen på en tunnelbanestation i Stockholm. Polisutredning ledde ej till gärningsmannens gripande. W. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 5 652 kronor, varav 77 kronor för sjukvårdskostnader, 4 075 kronor för förlorad arbetsförtjänst samt 1 500 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 2 577 kronor, varav 2 000 kronor för förlorad arbetsförtjänst. W., som var fränskild, hade en årsinkomst på omkring 10 000 kronor.

11. 57-årige kocken C. misshandlades vid besök i en livsmedelsaffär i Stockholm och erhöi komplicerade benbrott. Gärningsmannen förpliktades genom dom att erlægga skadestånd till C. med tillhoppa 15 305 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 14 705 kronor, för kostnader i samband med sjukbesök och medicin 520 kronor samt resterande för förstörda kläder. C. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 35 500 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 24 980 kronor och för sveda och värk 10 000 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände C. ersättning med 8 000 kronor. I beslutet specificerades beloppet ej till någon del. C., som var fränskild, hade en taxerad inkomst på omkring 5 000 kronor för inkomståret 1970. Misshandeln ägde rum i augusti 1970 och beloppet utbetalades från andra huvudtitelns anslag Extra utgifter.

12. 60-årige redaktören Ö. misshandlades och vållades därvid bl. a. skador i bakhuvudet. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till Ö. med 2 021 kronor, varav 1 500 kronor för sveda och värk, 500 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 21 kronor för läkarintyg. Ö.

framställde samma yrkande hos Kungl. Maj:t som tillerkände honom ersättning med begärt belopp. Ö., som var ogift, hade en inkomst på omkring 1 600 kronor i månaden.

13. 21-åriga studeranden K. erhöll vid misshandel på en busshållplats i Stockholm tandskador. Misshandeln polisanmäldes men förundersökningen ledde inte till att gärningsmannen kunde gripas. K. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 3 680 kronor, varav 1 000 kronor för sveda och värk och resterande för tandvårdskostnader. Kungl. Maj:t tillerkände K. ersättning med 3 000 kronor. K. hade enligt uppgift ingen inkomst.

14. 26-åriga vårdaren A. misshandlades vid en korvkiosk i Åkersberga av S. och erhöll därvid en käkfraktur. Såväl A. som S. åtalades men A. frikändes och tillerkändes skadestånd med 4 681 kronor, som i domen ospecificerat angavs avse förlorad arbetsförtjänst, sveda och värk samt kostnader för rättsintyg. A. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 5 181 kronor, varav 2 000 kronor för sveda och värk, 500 för arvode till biträde i ärendet, 70 kronor för rättsintyg och resterande för förlorad arbetsförtjänst. Kungl. Maj:t tillerkände A. ersättning med 1 900 kronor, varav 1 800 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 100 kronor för arvode till biträde. A., som var ogift, hade en inkomst på omkring 2 500 kronor i månaden.

15. 34-åriga byggmästaren S. misshandlades i sin bostad av B. Slagväxlingen inleddes av S. men endast B. åtalades och B:s invändning att han handlat i nödvärn ogillades. Av misshandeln erhöll S. omfattande ansikts- och tandskador. S. tillerkändes genom dom skadestånd av B. med yrkade 3 500 kronor utgörande tandvårdskostnader. S. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 13 131 kronor, varav 4 623 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 4 500 kronor för sveda och värk, 1 000 kronor för lyte och stadigvarande men samt 1 300 kronor för rättegångskostnader i hovrätt och hos Kungl. Maj:t. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 6 800 kronor, varav 2 300 för förlorad arbetsförtjänst och 300 kronor för arvode till biträde i ärendet. S., som drev egen rörelse, hade en uppgiven inkomst av 1 350 kronor i månaden. Han hade försörjningsskyldighet mot ett barn.

16. 53-åriga härdaren O. misshandlades på en parksoffa och åsamkades därvid bl. a. ansiktsskador. Genom dom förpliktades gärningsmannen att utge skadestånd till O. med 3 285 kronor. Samma belopp yrkades hos Kungl. Maj:t och angavs där utgöra tandvårdskostnader med 1 077 kronor, förlorad arbetsförtjänst med 1 208 kronor samt sveda och värk med 1 000 kronor. Därutöver yrkades ersättning för biträdeskostnad med 125 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände O. ersättning med 2 710 kronor, varav 1 208 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 125 kronor för biträdesarvode. O. hade underhållsskyldighet för ett barn. Han hade en uppgiven inkomst av omkring 2 300 kronor i månaden.

17. 30-åriga polismannen H. misshandlades under tjänsteutövning och ådrogs handskada. Gärningsmannen ådömdes erlägga skadestånd till H. med 1 787 kronor, varav 1 037 kronor för förlorad arbetsförtjänst och

750 kronor för sveda och värk. H. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 2 537 kronor, varav 1 037 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 1 500 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 1 337 kronor, varav 1 037 kronor för förlorad arbetsförtjänst. Enligt meddelande från Sveriges polisförbund skulle ersättning för sveda och värk med 750 kronor regleras genom förbundet efter avdrag för självrisk med 300 kronor. H. var gift och hade två barn. Hans inkomst uppgick till omkring 3 000 kronor i månaden. Hustruns inkomst var omkring 2 000 kronor i månaden. H. hade banktillgodohavanden på omkring 20 000 kronor.

18. 17-åriga JW åsamkades en käkskada vid slagsmål med en jämnårig – AW. JW hade dessförinnan tagit struhtag på AW. JW tillerkändes i dom skadestånd av AW med 3 040 kronor. JW yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 3 540 kronor, varav 972 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 500 kronor för sveda och värk, 500 kronor för framtida lyte och men samt resterande för tandvårdskostnader. JW yrkade dessutom gottgörelse för biträde i ärendet med 600 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände JW ersättning med 1 800 kronor, varav 300 kronor i biträdesarvode. JW hade en taxerad inkomst 1971 å cirka 13 000 kronor.

19. 53-åriga spärrvakten I. misshandlades i en tunnelbanestation och erhöll bl. a. ansiktsskador. Brottet polisanmälades men gärningsmannen kunde inte spåras. I. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 500 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom 300 kronor. I., som var gift men utan hemmavarande barn, hade en taxerad inkomst på omkring 35 000 kronor.

20. 62-åriga sjukpensionären L. misshandlades i samband med inbrott i hennes lägenhet, varvid hon åsamkades tandskador. Brottet polisanmälades men gärningsmännen kunde inte spåras. L. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning för tandvårdskostnader med 1 750 kronor, vilket belopp tillerkändes henne. Enligt akten hade L. ingen annan inkomst än sjukpension med 650 kronor i månaden.

21. 43-åriga grävmaskinisten S. bragtes om livet genom misshandel. Den avlidnes moder tillerkändes genom dom skadestånd med 1 967 kronor utgörande kostnaden för sonens begravning. Kungl. Maj:t tillerkände henne i enlighet med hennes yrkande samma belopp. Hon var folkpensionär med en förmögenhet på omkring 15 000 kronor.

22. 23-åriga T. misshandlades av sin fästman och åsamkades därvid bl. a. viss tandskada. Fästmannen åtalades men avled före målets handläggning. T. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 7 500 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 4 000 kronor. T. saknade inkomst och förmögenhet.

23. 59-åriga P. misshandlades i samband med inbrott i hennes hem och vållades av misshandeln bl. a. vissa ansiktsskador. Brottet polisanmälades men spaningarna efter gärningsmannen blev resultatlösa. P. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 1 140 kronor, varav 900 kronor för

sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 1 000 kronor.

24. 54-åriga affärsbiträdet J. åsamkades vid misshandel av granne viss armskada. J. tillerkändes i brottmålsdomen skadestånd med 2 671 kronor. J. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 3 151 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 1 076 kronor, sveda och värk 1 000 kronor samt sjukbesök och hemhjälpkostnad i anledning av sjukskrivningen 1 075 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 2 000 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 1 070 kronor. J., som var ensamstående uppgavs ha en månadslön på omkring 2 100 kronor.

25. 31-åriga polismannen D. misshandlades under tjänsteutövning och åsamkades viss handskada. D. tillerkändes i dom skadestånd med 400 kronor för sveda och värk. Samma belopp yrkades hos Kungl. Maj:t som tillerkände honom den begärda ersättningen. D. var gift utan barn och hade en månadsinkomst av 3 500 kronor i månaden. Hustrun uppgavs vara förvärvsarbetande. D:s förmögenhet uppgavs vara 9 000 kronor.

26. 32-åriga städerskan N. utsattes för våldförande av tre män, varefter hon bl. a. erhöll nervösa besvär. Hon tillerkändes i brottmålet skadestånd med sammanlagt 2 102 kronor, varav för sveda och värk 1 000 kronor, 965 kronor för förlorad arbetsförtjänst och resterande för läkarbesök m. m. i anledning av brottet. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 2 000 kronor, varav 965 kronor för förlorad arbetsförtjänst. N., som var fränskild med två minderåriga barn, hade en nettoinkomst å 320 kronor i veckan.

27. 23-åriga kontoristen K. misshandlades på en gata i Stockholm varvid han åsamkades vissa tandskador. Brottet polisanmälades men gärningsmännen kunde inte spåras. K. yrkade ersättning för tandvårdskostnad med 1 250 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 1 000 kronor. K. var ogift och hade ingen försörjningsplikt. Hans inkomst uppgavs till omkring 2 450 kronor i månaden.

28. 42-åriga slakteriarbetaren D. misshandlades under tjänstgöring som vakt utanför centralstationen i Göteborg samt ådrog sig därvid bl. a. hjärnskakning. I dom förpliktades gärningsmannen utge skadestånd till D. med 1 506 kronor, varav 1 106 kronor i förlorad arbetsförtjänst och 400 kronor för sveda och värk. D. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t, som tillerkände honom 1 580 kronor, varav 1 100 kronor för förlorad arbetsförtjänst. D., som var ogift, hade 1971 en taxerad inkomst å 12 620 kronor.

29. 39-åriga servitrisen W. misshandlades på sin arbetsplats och åsamkades därvid en näsfraktur. I dom förpliktades gärningsmannen utge skadestånd till W. med 1 170 kronor. W. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t. Beloppet angavs avse förlorad arbetsförtjänst med 500 kronor, sveda och värk med 400 kronor, ersättning för barntillsyn och läkarintyg med 270 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände henne det yrkade beloppet, varav 500 kronor angavs vara förlorad arbetsförtjänst. W., som var fränskild med två underåriga barn, uppgavs ha en inkomst av 1 970

kronor i månaden.

30. 66-åriga pensionären S. åsamkades i samband med misshandel viss käkskada. Gärningsmannen dömdes för ringa misshandel samt förpliktades erlagga skadestånd till S. med 600 kronor för sveda och värk. S. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 1 400 kronor, varav 300 kronor för överkåksprotoser, 600 för sveda och värk samt 500 för lyte och men. Kungl. Maj:t tillerkände S. ersättning med 600 kronor. S. var frånskild och uppbar folkpension.

31. 62-åriga pensionären Å. misshandlades i sin lägenhet och åsamkades viss revbensskada. Gärningsmannen ålades i dom utge skadestånd till Å. med 300 kronor för sveda och värk. Å. yrkade hos Kungl. Maj:t att utfå nämnda belopp, vilket tillerkändes honom. Å:s inkomst bestod av pension med 710 kronor i månaden.

Bifallna ansökningar under tiden 1.1.1973–31.8.1973

1. 24-åriga diversearbetaren N. misshandlades på en gata i Lund och åsamkades vissa tandskador. Gärningen polisanmäldes men efterspaning av gärningsmännen blev resultatlös. N. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 4 100 kronor, varav 3 500 kronor för tandvårdskostnader och 600 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände N. ersättning med 3 000 kronor. N. var sammanboende med ett barn och åtnjöt arbetslöshetsunderstöd.

2. 25-åriga studeranden J. sparkades på en gata i Eskilstuna i samband med att han bad om tändstickor. Av sparken erhöll han brott på ena benet, som resulterade i långvarig sjukskrivning. Polisanmälan gjordes men ledde inte till att gärningsmannen kunde anträffas. J. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 11 799 kronor, avseende 9 422 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 2 000 kronor för sveda och värk samt resterande för rese- och läkarkostnader. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 7 377 kronor, varav 5 000 för förlorad arbetsförtjänst. J. var studerande utan inkomster av annat än feriearbete. Han var frånskild och underhållsskyldig för två barn.

3. 22-åriga studeranden S. utsattes vid besök på advokatkontor för sökande av skilsmässa för knivhugg av sin man. Hon åsamkades därvid svåra skador i bröstkorgen, buken och båda armarna med långvarig sjukskrivning som följd. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till S. med sammanlagt 20 750 kronor. S. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t. Beloppet specificerades att avse 20 000 kronor för sveda och värk samt tillhoppa 750 kronor för förstörda kläder och biträdesarvode. Kungl. Maj:t tillerkände henne yrkat belopp. S. saknade inkomst.

4. 16-åriga elektrikerlärlingen B. misshandlades på en gata i Göteborg och erhöll därvid bl. a. viss tandskada. Polisanmälan gjordes men ledde inte till att gärningsmännen kunde anträffas. B. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 1 040 kronor, varav 620 kronor för tandläkarvård, 40 kronor för förstörda kläder, 280 kronor för förlorad arbetsförtjänst samt

100 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände B. ersättning med 660 kronor. B. uppgavs ha en inkomst av omkring 2 000 kronor i månaden.

5. 34-åriga skogsarbetaren L. misshandlades i sitt hem av en spritpåverkad kamrat och erhöll skador i huvudet och i ansiktet. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till L. med 2 340 kronor. Samma yrkande framställdes hos Kungl. Maj:t, varvid beloppet angavs avse 1 800 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 400 kronor för sveda och värk och resterande för förstörda kläder och resor. Kungl. Maj:t tillerkände honom begärd ersättning. L. var gift med tre hemmavarande barn. Hans inkomst för år 1972 uppgavs till ca 22 000 kronor.

6. 35-åriga ordningsvakten F. misshandlades på Gröna Lund i Stockholm och erhöll skador i ansiktet. Gärningsmannen ålades i dom att erlægga skadestånd till F. med 2 966 kronor. F. yrkade hos Kungl. Maj:t samma belopp, vilket uppgavs avse förlorad arbetsförtjänst med 1 480 kronor, förstörda glasögon med 286 kronor samt sveda och värk 1 200 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände F. ersättning med 2 500 kronor, varav 1 480 kronor för förlorad arbetsförtjänst. F:s bruttoinkomst för 1972 uppgavs till omkring 37 000 kronor. Han var gift och hade fyra minderåriga barn.

7. 27-åriga tandsköterskan F. skadades under tunnelbanefärd när ett fönster i hennes närhet krossades av en sten. Stenen träffade hennes vänstra öga. Då inga sprängningsarbeten pågick inom området utgick polisen från att stenen kastats mot fönstret. Polisens spaningar inom området blev dock resultatlösa. F. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 825 kronor, varav 500 kronor för sveda och värk, 100 kronor för förstörda kläder och 225 kronor för förlorad arbetsförtjänst. Kungl. Maj:t tillerkände henne ersättning med 300 kronor, varav 114 kronor för förlorad arbetsförtjänst. F. hade en månadsinkomst på 2 450 kronor.

8. 34-åriga byggnadsingenjören N. misshandlades på en gata i Stockholm och ådrog sig därvid ansikts- och tandskador. Gärningsmannen förpliktades i dom att erlægga skadestånd till N. med sammanlagt 3 079 kronor. N. yrkade hos Kungl. Maj:t samma belopp, vilket uppgavs avse 2 200 för tandläkarbehandling, 379 för förstörda kläder samt 500 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände N. ersättning med 3 000 kronor. N. var arbetslös.

9. 62-åriga uppborrsmannen A. misshandlades under tjänsteutövning varvid han bl. a. åsamkades hjärnskakning. Gärningsmannen förpliktades i dom erlægga skadestånd till A. med 440 kronor. A. yrkade hos Kungl. Maj:t samma ersättning, vilket uppgavs avse 240 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 200 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 400 kronor. A. hade en bruttoinkomst 1972 av 36 712 kronor.

10. 48-åriga betongarbetaren J. erhöll viss ansiktsskada i samband med bråk mellan honom och annan person L. i hans lägenhet. L. dömdes för misshandel till villkorlig dom jämte böter samt förpliktades i särskild

dom utge skadestånd till J. med 1 700 kronor för sönderslagen tandprotes och 500 kronor för sveda och värk. J. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 15 700 kronor, varav 1 200 kronor för nya tandproteser, 14 000 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 500 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom 1 500 kronor, varav 1 000 kronor i förlorad arbetsförtjänst. J. hade för år 1971 en taxerad inkomst på omkring 8 000 kronor. Han var frånskild och hade försörjningsskyldighet mot ett barn.

11. 38-åriga tjänstemannen B. misshandlades på tunnelbanan och åsamkades därvid bl. a. tandskador. Polisanmälan ledde inte till att gärningsmännen kunde anträffas. B. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 1 826 kronor, varav 1 160 kronor för tandläkarkostnad, 341 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 250 kronor för sveda och värk och resterande för förstörda kläder m. m. Kungl. Maj:t tillerkände B. ersättning med 1 485 kronor. B. var gift och underhållsskyldig mot två barn. Hans månadslön uppgick till omkring 2 750 kronor.

12. 27-åriga bussföraren N. misshandlades på en tunnelbanestation och erhöll skärskada i ryggen och ansiktsskador. Polisanmälan skedde men gärningsmännen påträffades inte. N. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 4 543 kronor avseende 1 043 för förstörda kläder m. fl. tillhörigheter, 1 500 kronor för förlorad arbetsförtjänst och 2 000 kronor för sveda och värk. Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 3 000 kronor, varav 1 200 kronor för förlorad arbetsförtjänst. N. hade en månadsinkomst på 3 200 kronor. Han var frånskild och underhållsskyldig för två barn.

13. 21-åriga barbiträdets M. misshandlades på en offentlig danstillställning och åsamkades viss käkskada. Gärningsmannen dömdes för brottet och förpliktades erlagga skadestånd till M. med 2 500 kronor. M. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 5 420 kronor, avseende 2 320 kronor för tandvårdskostnad, 1 500 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 1 000 kronor för sveda och värk samt 600 kronor i biträdesersättning. Kungl. Maj:t tillerkände M. ersättning med 2 500 kronor, varav 300 kronor i biträdesarvode. M. hade en inkomst av 60 kronor per dag. Han var gift men hade inga barn. Hustrun förvärvsarbetade.

14. 31-åriga polisassistenten J. åsamkades under tjänsteutövning en handskada. Gärningsmannen förpliktades erlagga skadestånd till J. med 624 kronor. J. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t, som tillerkände honom begärd ersättning. J. hade en månadsinkomst på ca 4 000 kronor. Han var gift och hade två minderåriga barn.

15. 28-åriga polisassistenten J. åsamkades under tjänsteutövning viss ansiktsskada. Gärningsmannen förpliktades i dom erlagga skadestånd till J. med 1 200 kronor, varav 300 kronor för sveda och värk och 900 kronor för lyte och framtida men. J. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med sammanlagt 2 500 kronor, varav 1 300 kronor för sveda och värk samt 1 200 kronor för lyte och stadigvarande men (ärr i hårfästet).

Kungl. Maj:t tillerkände honom ersättning med 1 200 kronor. J. hade en inkomst på omkring 3 400 kronor i månaden. Han var gift och hustrun var förvärvsarbetande. Han hade ett barn i nuvarande äktenskap och var underhållsskyldig för två barn från tidigare äktenskap.

16. 69-årige f. poliskonstapeln P. utsattes för våld under tjänstgöring som förpassningsvakt, varvid han åsamkades viss ansiktsskada. I dom förpliktades gärningsmannen utge skadestånd till P. med 1 782 kronor, varav för förstörda kläder m. m. 307 kronor, för förlorad arbetsförtjänst 975 kronor samt för sveda och värk 500 kronor. Hans yrkanden hos Kungl. Maj:t liksom tidigare inför tingsrätten uppgick till 3 037 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände honom samma ersättning som utdömts av tingsrätten - 1 782 kronor. P. var gift och uppbar pension med 2 005 kronor i månaden. Han hade viss förmögenhet bestående av fastighet. Hustrun var folkpensionär.

17. 60-årige tågmästaren D. utsattes under sin tjänsteutövning för våld och åsamkades därvid viss handskada. I dom förpliktades gärningsmannen att utge skadestånd till D. med sammanlagt 1 372 kronor jämte rättegångskostnader. D:s sammanlagda ersättningsanspråk hos Kungl. Maj:t uppgick till 2 257 kronor, varav 872 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 500 kronor för sveda och värk samt 885 kronor för rättegångskostnader. Kungl. Maj:t tillerkände honom 1 000 kronor, varav 500 kronor för förlorad arbetsförtjänst. D. pensionerades 1972. Hans pension uppgick till 1 970 kronor i månaden. Han var gift och hustrun hade inga inkomster.

18. 40-årige trafikmästaren K. misshandlades under tjänsteutövning, varvid han vållades njurskada. Gärningsmannen förpliktades i dom att utge ersättning till K. med 956 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 806 kronor och för sveda och värk 150 kronor. K. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med det av tingsrätten utdömda beloppet, vilket tillerkändes honom. K. hade en månadsinkomst på omkring 3 600 kronor och viss förmögenhet, bestående av fastighet. Han var gift och hade tre hemmavarande barn. Hustrun var deltidsarbetande.

19. 40-årige polisassistenten N. utsattes under tjänsteutövning för våld och åsamkades därvid vissa fotskador. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till N. med 1 344 kronor, varav 600 kronor för sveda och värk och 744 kronor för förstörda kläder m. m. Hos Kungl. Maj:t yrkade N. ersättning med 600 kronor (N. ansökte hos rikspolisstyrelsen om ersättningen å 744 kronor). Kungl. Maj:t tillerkände N. den begärda ersättningen. N. hade en månadslön på 3 250 kronor. Han var gift och hade fyra barn. Hustrun var ej förvärvsarbetande.

20. 21-årige ljusköparen H. utsattes för våldtäkt av 2 män och vållades därvid vissa kroppsskador. Gärningsmännen, som dömdes till ungdomsfängelse, förpliktades i domen att solidariskt utge skadestånd till H. med 2 000 kronor för sveda och värk. Hon yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t som tillerkände henne begärd ersättning. H. var ogift och hade ett barn. Hon hade inga inkomster.

21. 47-årige montören K. blev nedslagen på en gata i Stockholm och

vållades bl. a. vissa tandskador. Polisanmälan ledde inte till att gärningsmännen kunde gripas. K. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 7 530 kronor, varav för tandläkarvård 5 400 kronor, för förlorad arbetsförtjänst 1 130 kronor och för sveda och värk 1 000 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände honom 6 000 kronor, varav för förlorad arbetsförtjänst 600 kronor. K., som var fränskild, hade en inkomst på ca 3 000 kronor i månaden.

22. 41-åriga kriminalassistenten L. blev under tjänsteutövning utsatt för våld och åsamkades därvid vissa ansiktsskador. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till L. med 525 kronor, varav 500 kronor för sveda och värk. L:s yrkande att av allmänna medel utfå det utdömda beloppet bifölls av Kungl. Maj:t. L:s månadsinkomst uppgick till ca 3 340 kronor. Han var gift och hade två hemmavarande barn. Hustrun saknade förvärvsarbete.

23. 68-åriga pensionären P. utsattes för rån, varvid han genom knivhugg vållades viss armskada. Gärningsmannen förpliktades i brottmålet erlægga skadestånd till P. med 1 313 kronor. P. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 1 388 kronor, varav för sveda och värk 800 kronor, för förstörda kläder 168 kronor och för vid rånet tillgripna kontanter 420 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände P. ersättning med 500 kronor. P:s inkomst bestod av ålderspension på sammanlagt omkring 12 000 kronor om året.

24. 21-åriga L. vållades genom misshandel viss käkskada. Gärningsmannen förpliktades i dom utge skadestånd till henne med 1 192 kronor, avseende ersättning för förlorad arbetsförtjänst med 250 kronor, ersättning för sveda och värk med 700 kronor samt resterande för övriga kostnader i samband med misshandeln. L. yrkade med en obetydlig justering samma ersättning hos Kungl. Maj:t, som tillerkände henne 1 000 kronor, varav 250 kronor för förlorad arbetsförtjänst. L. var gift och hade ett barn. Hennes deklarerade inkomst för 1972 uppgick till ca 6 000 kronor. Mannens motsvarande inkomst för 1972 var ca 36 000 kronor.

25. 69-åriga pensionären E. utsattes i sin bostad för grov misshandel, varvid han bl. a. förlorade synen på vänster öga. Gärningsmannen förpliktades i dom att utge skadestånd med 21 089 kronor jämte 5 000 kronor om året t. o. m. utgången av 1976 och 2 500 kronor om året under E:s återstående livstid. E:s yrkande hos Kungl. Maj:t överensstämde med det av tingsrätten utdömda beloppet och angavs avse 12 282 kronor för förlorad arbetsförtjänst, 3 000 kronor för sveda och värk, 5 000 kronor för framtida men samt resterande för förstört lösöre, förstörda kläder och läkarvård. Kungl. Maj:t tillerkände E. ersättning med 25 000 kronor, varav 12 280 kronor för förlorad arbetsförtjänst. E:s pension uppgick till ca 9 000 kronor per år.

26. 40-åriga polisinspektören L. utsattes under tjänsteutövning för våld och åsamkades därvid viss temporär hörselskada. Gärningsmannen förpliktades utge skadestånd till L. med 500 kronor för sveda och värk. L. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 525 kronor, avseende sveda

och värk med 500 kronor och taxiresor från sjukhus med 25 kronor. Kungl. Maj:t tillerkände L. begärd ersättning. L. var gift och hade ett barn. Hans och hustruns sammanlagda bruttoinkomst för 1972 uppgick till ca 80 900 kronor.

27. 68-årige pensionären N. fick vid misshandel av en narkotikapåverkad person båda ögonen utrivna. I brottmålet förpliktades gärningsmannen att erlægga skadestånd till N. med 48 000 kronor. Samma belopp yrkades hos Kungl. Maj:t och angavs avse 8 000 kronor för sveda och värk samt 40 000 kronor för lyte eller annat stadigvarande men. Kungl. Maj:t tillerkände honom den begärda ersättningen. N. uppbar pension med 806 kronor i månaden. Han hade tillgångar på omkring 40 000 kronor.

Ansökningar under 1972 som lämnats utan bifall

Av de 57 under år 1972 avgjorda ansökningarna som lämnats utan bifall har i 19 fall som grund för avslagsbeslutet angetts att sökanden syntes kunna erhålla kompensation för sina ersättningsanspråk genom för honom gällande försäkring. I 26 fall har anspråket grundats på påstående om brott som ägt rum före den 1 januari 1971. Fem fall avsåg annan skada än personskada. I ett fall ogillades anspråket på grund av att utmätningsåtgärder pågick. Ett avslagsbeslut avsåg skada på grund av "laserbränntortyr". I följande fall ogillades ansökningarna, enär Kungl. Maj:t ej fann det styrkt, att skadorna uppkommit genom brott:

28-årige K. åsamkades vid påstådd misshandel bl. a. en käkfraktur. Av åklagare väckt talan mot den påstådda gärningsmannen ogillades liksom K:s skadeståndsyrkande i målet. K. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med drygt 8 000 kronor.

69-årige H. omkullkastades på en gata och åsamkades viss armskada. Ingen polisanmälan gjordes. H. yrkade ersättning med inte angivet belopp för bilkostnad till sjukhuset, reparation av glasögon samt sveda och värk.

36-årige kabelmontören S. infördes medvetslös till sjukhus och föredde tecken på skalltrauma. Polisanmälan skedde men spaningen efter eventuell gärningsman blev resultatlös. Skadan förorsakade långvarig sjukskrivning (4 månader). Storleken av S:s yrkande hos Kungl. Maj:t framgår inte av akten.

23-årige isolatören F. knivskars i bröstet vid gatubråk. Gärningsmannen W. dömdes för bl. a. grov misshandel till skyddstillsyn samt förpliktades erlægga skadestånd till F. med drygt 6 000 kronor. F. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t. Av aktmaterialet framgick, att händelseförloppet inletts med att F. observerade att W. följde efter en flicka som F. kände. F. fällde därvid ett nedsättande yttrande om W:s möjligheter att "ordna" en flicka. Därefter riktade F. ett slag mot W:s ansikte. Efter ytterligare ordväxling kände F. ett hugg i bröstet och såg en kniv i W:s högra hand. Kungl. Maj:t motiverade avslagsbeslutet "särskilt med hänsyn till F:s medverkan till uppkomsten av den situation i vilken kroppsskadan tillfogats honom".

Slutligen ogillades framställt ersättningsanspråk från 21-åriga P. som var intagen på ungdomsanstalt. P. hade vid misshandel åsamkats viss handskada. Gärningsmannen dömdes för brottet men det framgår ej av handlingarna i ärendet om domen också omfattade skadestånd. P:s ersättningsanspråk hos Kungl. Maj:t avsåg 1 331 kronor, varav 1 131 kronor för tandläkarkostnad och 200 kronor för sveda och värk. Grunden för avslagsbeslutet framgår inte av beslutet eller av akten i ärendet.

Ansökningar under tiden 1.1. - 31.8.1974 som lämnats utan bifall

De under ifrågavarande tid meddelade avslagsbesluten har i 42 fall grundats på att sökanden kunde gottgöras genom försäkring. I 16 fall har ansökningarna ogillats därför att skadeståndsyrkandet avsåg brott begånget före 1971. Två ansökningar avslogs sedan skadeståndet erlagts av den skadeståndsskyldige. I två fall grundades avslagsbesluten på att utmätning pågick respektive att utmätning ej sökts. I fyra fall avsåg ansökningarna inte personskador. Kungl. Maj:t fann i sju fall inte styrkt att skadorna förorsakats genom brott. En ansökan avslogs under hänvisning till medvållande från sökandens sida till den uppkomna skadan. Slutligen motiverades ett avslagsbeslut med sökandens ekonomiska förhållanden i relation till det yrkade ersättningsbeloppets storlek.

I det följande skall lämnas en kortfattad redogörelse dels för sistnämnda två fall, dels för ett par av de fall där ansökningarna ogillats på grund av att brott ej styrkts.

25-åriga filosofie studeranden L. blev skadad i samband med ett restaurangslagsmål och förorsakades skärsår bl. a. på vänster arm. Polisanmälan ledde inte till att gärningsmannen anträffades. L. yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 332 kronor, varav 300 kronor för förstörda kläder och i övrigt för läkarvård och taxiresa. Kungl. Maj:t avslog i beslut den 29 juni 1973 framställningen med hänsyn till L:s ekonomiska förhållanden och det yrkade ersättningsbeloppets storlek. L. var ogift. Hon hade under vårterminen 1973 vikarierat som mellanstadie-lärare med en inkomst på 3 200 kronor i månaden. Anställningen upphörde med vårterminens utgång.

21-åriga truckföraren C. blev nedslagen på en dansrestaurang och åsamkades skärsår i ansiktet. Slagväxlingen hade inletts av honom själv. Gärningsmännen dömdes för misshandel till villkorlig dom jämte dagsböter respektive enbart dagsböter. Den ene gärningsmannen förpliktades i domen att erlägga skadestånd till C. med 1 340 kronor. C. yrkade samma belopp hos Kungl. Maj:t som lämnade ansökningen utan bifall ”med hänsyn särskilt till C:s medverkan till uppkomsten av den situation, i vilken kroppsskadan tillfogats honom”.

70-åriga pensionären W. blev omkullslagen på ett varuhus och åsamkades viss armskada. Polisanmälan gjordes inte. Han yrkade hos Kungl. Maj:t ersättning med 1 633 kronor, varav 1 000 kronor för sveda

och värk. Kungl. Maj:t ogillade kravet, enär det ej styrkts att skadan förorsakats genom brott.

28-årige representanten R. uppgav sig ha blivit rånad och i samband därmed åsamkad ansiktsskada (fläskläpp, smärta i nacken). Polisanmälan ledde inte till att någon gärningsman kunde anträffas. R. erhöll ej sjukhusvård eller företedde läkarintyg rörande skadorna. R:s ersättningskrav ogillades, enär det ej styrkts att skadan förorsakats genom brott.

48-årige E. påstod sig ha misshandlats efter ett kafébesök och åsamkats bl. a. ansiktsskada. Skadorna föranledde långvarig sjukskrivning. E. var vid tillfället spritpåverkad. Polisanmälan ledde inte till att någon gärningsman anträffades. E. yrkade hos Kungl. Maj:t skadestånd med 18 000 kronor jämte 675 kronor i ombudsarvode. Kungl. Maj:t fann ej styrkt att skadan orsakats genom brott och ogillade därför skadeståndsyorkandet. Yrkandet om ersättning för biträdeskostnad bifölls dock i sin helhet.

*Bilaga 8***PM med vissa uppgifter angående handläggningen av ärenden 1973 om befrielse från aktievinstbeskattning***Inledning*

I förra årets granskningsbetänkande (KU 1973:20) redovisade utskottet vissa uppgifter om Kungl. Maj:ts praxis åren 1971 och 1972 i ärenden om befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering (betänkandet s. 6-7 och 37-39). Även skatteutskottet har tidigare behandlat hithörande frågor i anledning av motionsyrkanden (SKU 1972:3, 1973:55 och 1974:12).

I samband med årets granskning har en uppföljning beträffande denna praxis skett såvitt gäller 1973 års ärenden. Först skall erinras om vilka lagregler som gäller på detta område m. m.

Gällande bestämmelser m. m.

Enligt 35 § 3 mom. kommunalskattelagen beskattas vinst vid avyttring av sådana aktier och därmed likartade värdepapper, som innehafts mindre än fem år, efter en fallande skala. Är innehavstiden kortare än två år beskattas hela vinsten. Vid längre innehavstid reduceras vinsten med 25 % per år så att endast 75, 50 respektive 25 % av vinsten beskattas. Innehavstiden beräknas med utgångspunkt i det köp, byte eller liknande förvärv som närmast föregått avyttringen. Man bortser alltså från mellankommande arv, gåva e. d.

Efter en lagändring 1966 beskattas i motsats till tidigare även vinst vid avyttring av aktier som innehafts fem år eller mer (s. k. femårsaktier). Beskattningen sker efter en schablon, som innebär att 10 % av försäljningssumman efter avdrag för kostnad för avyttringen anses som skattepliktig realisationsvinst.

Skattepliktig realisationsvinst skall dock inte beräknas för femårsaktier om det framstår som sannolikt att avyttringen skett utan vinst eller med en vinst som inte överstiger 5 % av vad den skattskyldige erhållit. Från vinst som beräknats enligt schablonregeln får den skattskyldige, i förekommande fall gemensamt med sin make, göra avdrag med 500 kr., dock ej med högre belopp än som svarar mot vinsten. En 10 %-schablon gäller också vid tvångsförsäljning av aktier som innehafts kortare tid än 5 år.

Kungl. Maj:t kan medge befrielse helt eller delvis från schablonbeskattningen beträffande femårsaktier, om beskattningen kan antas hindra strukturrationalisering som är önskvärd från allmän synpunkt. Framställning om befrielse skall göras senast den dag avyttringen sker. I sammanhanget kan nämnas att vinst vid överlåtelse av aktier mellan bolag inom samma koncern under vissa förutsättningar undantas från realisationsvinstbeskattning, oavsett innehavstidens längd, nämligen om den överlättna aktien eller andelen innehas som ett led i annan verksamhet än

förvaltning av fastighet, värdepapper e. d.

Trots reglerna om skattefrihet i dessa fall anses den nye ägarens ingångsvärde för de förvärvade aktierna motsvara vederlaget vid förvärvet, och hans innehavstid räknas från tidpunkten för överlåtelsen.

Förslag om de angivna skattereglerna för femårsaktier lades fram i prop. 1966:90. Angående dispensfrågan anförde departementschefen bl. a. följande (s. 111–112).

En i tiden obegränsad beskattning av aktievinster kan emellertid tänkas få en hämmande inverkan på strukturrationaliseringar inom näringslivet i det fall en sammanslagning av företag kan föranleda vinstbeskattning. En sådan effekt av en utökad beskattning anser jag i princip bör om möjligt undvikas. Skatt enligt schablonmetoden bör därför inte utgå när organisationsaktier flyttas mellan företag inom en koncern eller när köp och försäljningar av aktier och i undantagsfall andelar har direkt samband med en från allmänna synpunkter önskvärd strukturrationalisering. Den nu gällande friheten från realisationsvinstbeskattning vid fusion mellan helägda bolag bör givetvis kvarstå.

Undantagsbestämmelsen för överföringar av organisationsaktier mellan företag i en koncern synes lämpligen kunna intas i 35 § 4 mom. KL.

Det är däremot inte möjligt att i lagtext närmare ange de fall då en försäljning skall fritas från beskattning enligt schablon, därför att beskattningen kan anses hindra en från allmänna synpunkter önskvärd strukturrationalisering. Möjlighet bör därför finnas att befria från vinstbeskattning i sådana fall. Dispens skall givetvis inte medges i alla de fall då försäljningen leder till att två företag sammanslås. Det måste bli en bedömning från fall till fall. Om köpeskillingen lämnas i form av aktier i det andra företaget torde i regel förutsättningar för dispens få anses föreligga. Betalas köpeskillingen i likvida medel har man däremot anledning ställa större kvar på att det är fråga om en sådan från allmän synpunkt angelägen strukturrationalisering som bör medföra skattefrihet. Skattebefrielsen bör gälla endast vinster som beräknas enligt schablonregeln.

Dispenser av detta slag bör, åtminstone tills vidare, ankomma på Kungl. Maj:t. Om emellertid erfarenheterna av dispensgivningen skulle ge vid handen att den lämpligen kan delegeras till riksskattenämnden eller annan central myndighet bör Kungl. Maj:t ha rätt att besluta om sådan delegation. Ansökan om dispens bör inges av de berörda företagen eller ett av dem för aktie- eller andelsägarnas räkning. Då en sådan ansökan ofta kan komma att innehålla uppgifter, som vid den tidpunkt då ansökan inges inte bör bli offentliga, bör sådan ansökan vara hemlig på samma sätt som t. ex. ansökan om förhandsbesked i taxeringsfråga.

Bevillningsutskottet (BeU 1966:46) instämde i uppfattningen att det var förenat med betydande svårigheter att i författningstexten ange de fall, då en aktieförsäljning skulle fritas från beskattning enligt schablonmetoden. Enligt utskottets mening var det emellertid angeläget att prövningen av dispensfallen blev så liberal och likformig som möjligt. Utskottet ansåg det inte uteslutet att man med stöd av vunna erfarenheter så småningom kunde utforma mer preciserade författningsregler i ämnet.

I en motion vid 1972 års riksdag yrkades att dispensprövningen skulle överflyttas från Kungl. Maj:t till riksdagen. Enligt motionärens uppfattning hade dispensreglerna i vissa fall tillämpats för generöst. Skatteutskottet (SkU 1972:3) avstyrkte motionen och anförde bl. a. följande.

Utskottet vill erinra om departementschefens uttalande i prop. 1966:90 att om köpeskillingen i strukturrationaliseringsfallen lämnas i form av aktier bör förutsättningar för skattebefrielse i regel anses föreligga. Betalas däremot köpeskillingen i likvida medel finns det enligt departementschefsuttalandet anledning ställa större krav på att det är frågan om en sådan från allmän synpunkt angelägen strukturrationalisering som bör medföra skattefrihet. Enligt utskottets mening är det angeläget att dessa uttalanden i förarbetena till lagstiftningen noga beaktas och att stor restriktivitet sålunda iakttas vid dispensgivningen i de fall då köpeskillingen för aktierna betalas kontant. Det finns enligt utskottets uppfattning också anledning att vid dispensgivningen ta hänsyn till om det företag i vilket aktierna avyttras underlåtit att utdela vinstmedel i skälig omfattning.

Som i andra sammanhang framhållits bör dispensärenden principiellt avgöras av Kungl. Maj:t och inte av riksdagen. Detta gäller särskilt sådana fall varom nu är fråga, eftersom dispensansökningarna ofta innehåller uppgifter, som av affärsmässiga skäl inte bör offentliggöras, och dessutom kräver skyndsam behandling.

Av anförda skäl och då aktievinstbeskattningen är föremål för överväganden inom realisationsvinstkommittén avstyrker utskottet bifall till motionen.

Betänkandet godtogs av riksdagen.

1971 och 1972 års ärenden

Under 1971 avgjorde Kungl. Maj:t 59 ärenden angående befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering. 1972 avgjordes 63 sådana ärenden. Härav bifölls 32 resp. 22 ansökningar. I de fall ansökningen bifallits har regelmässigt tillståndet begränsats att gälla vid en eller två taxeringar, i något fall längre tid. Har försäljning av aktierna inte kommit till stånd under den tid tillståndet avser eller har villkoren för transaktionens genomförande ändrats prövas ärendet ånyo efter förnyad ansökan. Antalet ej bifallna ansökningar 1971 var 25 och 1972 36. Återstående ansökningar prövades ej i sak på grund av att ansökan ej gjorts i rätt tid, dvs. efter det avyttring av aktierna skett.

Både 1971 och 1972 års ärenden har i drygt ett tiotal fall berört börsnoterade eller s. k. fondhandlarnoterade bolag. Det största ärendet 1971 gällde bankfusionen Skandinaviska banken—Enskilda banken. Bland 1972 års ärenden förekom en större industrisammanläggning samt ett par större förlagssammanläggningar. Ansökningarna bifölls i dessa fall. Många ärenden rörde mindre familjeföretag som skulle uppgå i större företag.

Granskningen föranledde inte något särskilt uttalande från konstitutionsutskottets sida.

I en reservation yttrade herrarnas Hernelius (m), Werner i Malmö (m), Norrby i Åkersberga (fp) och Molin (fp):

Av de uppgifter som framkommit angående handläggningen av ansökningar om befrielse från aktievinstbeskattning vid strukturrationalisering har utskottet inte kunnat finna någon helt enhetlig praxis vid Kungl. Maj:ts prövning. Den företagna granskningen föranleder i övrigt ej något särskilt uttalande från utskottets sida.

Realisationsvinstkommittén

Realisationsvinstkommittén (Fi 1970:79), som har till uppgift att se över inkomstbeskattningen av realisationsvinst vid icke yrkesmässig avyttring av fastigheter, värdepapper och annan egendom, skall enligt utredningsdirektiven bl. a. undersöka möjligheterna att i större utsträckning än f. n. låta beskattningen av realisationsvinster vid försäljning av aktier anknyta till den verkliga vinsten. Som allmän riktpunkt för utredningsarbetet gäller att ett enhetligt system för kapitalvinstbeskattningen är önskvärt. Enligt direktiven står det kommittén fritt att utreda och lägga fram förslag i fråga om särskilda spörsmål som har samband med realisationsvinstbeskattningen.

Skatteutskottet 1973 och 1974

I motionen 1973:398 av herr Taube (fp) yrkades att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa att en utredning tillsattes med uppgift att granska de fall då total befrielse från inkomstskatt för realisationsvinst vid avyttring av aktier beviljats under åren 1967–1971, särskilt med avseende på om ifrågavarande fusion varit till gagn för samhället i stort.

Skatteutskottet (SkU 1973:55 s. 4–5) yttrade följande med anledning av motionen:

Vid avyttring av aktier som innehafts fem år eller mer skall i regel 10 % av försäljningspriset tas upp som skattepliktig realisationsvinst. Denna schablonregel för beskattning av vinst vid avyttring av femårsaktier infördes år 1966 som en utbyggnad av dåvarande realisationsvinstbeskattning, men samtidigt föreskrevs att Kungl. Maj:t skall kunna medge befrielse helt eller delvis från schablonbeskattningen om den kan antas hindra strukturrationalisering som är önskvärd från allmän synpunkt. Av förarbetena till lagstiftningen och senare riksdagsuttalanden framgår bl. a. att befrielse bör kunna medges om köpeskillingen i strukturrationaliseringsfallen lämnas i form av aktier, men att stor restriktivitet bör iaktas om köpeskillingen erläggs kontant. Vid dispensgivningen bör också beaktas om det företag i vilket aktierna avyttras underlåtit att utdela vinstmedel i skälig omfattning. Kungl. Maj:ts praxis i dessa ärenden har granskats under vårriksdagen (KU 1973:20). Såvitt framgår av denna granskning och vissa ytterligare uppgifter som skatteutskottet inhämtat från finansdepartementet iaktas numera en skärpt praxis i enlighet med dessa riktlinjer.

Den genomförda granskningen av dessa ärenden har emellertid inte avsett frågan om befrielsefallen alltid inneburit från allmänna synpunkter önskvärd strukturrationalisering. Utredningsyrkandet i motionen 1973:398 avser att få till stånd en sådan bedömning. Motionären anser att en befrielse från aktievinstbeskattningen kan medföra alltför stora

fördelar och te sig stötande för den enskildes rättskänsla och att befrielsereglerna kan ha drivit på en ej önskvärd utveckling mot en monopoliserad marknad.

Frågan om en sammanslagning av två företag är önskvärd från allmän synpunkt är givetvis en bedömningsfråga, som i det enskilda fallet kan besvaras på olika sätt, och en granskning av dessa ärenden kan därför knappast leda till befogade anmärkningar mot Kungl. Maj:ts tillämpning av reglerna. Avsikten med motionen torde inte heller vara att i första hand reagera mot tillämpningen av reglerna utan att undanröja skattelättnader som inte kan anses påkallade i det enskilda fallet. Med anledning därav vill utskottet framhålla, att ifrågavarande dispensregler i och för sig inte åsyftar att få till stånd skattelättnader utan endast att i strukturrationaliseringsfallen eliminera den låsningseffekt som den år 1966 utbyggda aktievinstbeskattningen kan medföra.

Att dispensreglerna såsom motionären anför medför definitiva skattelättnader i dessa fall följer av att den dispens, som skall medges, innebär full befrielse från och ej endast uppskov med beskattningen. Detta förhållande får närmast ses som en teknisk komplikation som är ägnad att försvåra dispensgivningen. Enligt vad utskottet erfarit avser realisationsvinstkommittén att ta upp samtliga uppskavsregler och befrielsegrunder i fråga om realisationsvinstbeskattningen till en allsidig översyn, och vissa förutsättningar torde finnas för att därvid lösa de ifrågavarande problemen på ett mer tillfredsställande sätt än för närvarande.

Eftersom den fråga som berörs i motionen således kommer att uppmärksammas i pågående utredningsarbete utan särskild åtgärd från riksdagens sida, avstyrker utskottet bifall till motionen.

Riksdagen beslöt i enlighet med skatteutskottets hemställan.

I motionen 1974:267 av herr Fälldin m. fl. (c) hemställdes att riksdagen hos Kungl. Maj:tt skulle *anhålla om översyn av lagregler och tillämpad praxis beträffande rätten till befrielse från realisationsvinstskatt i samband med sådana aktieöverlåtelser som ingår som ett led i en strukturrationalisering i enlighet med vad som anfördes i motionen.*

Skatteutskottet (SkU 1974:12) anförde bl. a. följande med anledning av motionen:

Av förarbetena till lagstiftningen och senare riksdagsuttalanden (SkU 1972:3) framgår, att befrielse från realisationsvinstbeskattning bör kunna medges om köpeskillingen i strukturrationaliseringsfallen lämnas i form av aktier, men att stor restriktivitet bör iaktas om köpeskillingen erläggs kontant. Vid dispensgivningen bör också beaktas om det företag, i vilket aktierna avyttras, underlåtit att utdela vinstmedel i skälig omfattning. Av konstitutionsutskottets granskning förra året av ärenden rörande befrielse från realisationsvinstbeskattning vid aktieöverlåtelser i strukturrationaliseringsyfte (KU 1973:20) framgår, att Kungl. Maj:ts praxis på senare tid skärpts och bringats i överensstämmelse med de ovannämnda riktlinjerna för dispensgivningen.

Utskottet är medvetet om att dispensregeln i vissa fall tillämpats alltför generöst och anser det därför angeläget att realisationsvinstkommittén, som bl. a. har till uppgift att ompröva bestämmelserna rörande realisationsvinstbeskattningen vid överlåtelse av aktier, söker utforma mer preciserade regler för dispensgivningen.

Med hänsyn till att den i motionen behandlade dispensregeln redan är föremål för överväganden inom realisationsvinstkommittén, som beräk-

nas slutföra sitt utredningsuppdrag under innevarande år, anser utskottet sig inte nu ha anledning biträda motionärernas utredningsyrkande och avstyrker således bifall till motionen 1974:267.

Riksdagen följde utskottet.

1973 års ärenden

Vid genomgång av 1973 års statsrådsprotokoll i nu ifrågakarande hänseenden har framkommit följande:

Under 1973 avgjorde Kungl. Maj:t 51 ärenden angående befrielse från aktievinstbeskattning i samband med strukturrationalisering. Härav bifölls 16 ansökningar. I de fall ansökningen bifallits har regelmässigt tillståndet begränsats att gälla vid en eller två taxeringar. Har försäljning av aktierna inte kommit till stånd under den tid tillståndet avser eller har villkoren för transaktionens genomförande ändrats prövas ärendet ånyo efter förnyad ansökan. Två av de under 1973 bifallna ärendena avsåg förlängning av tiden för tillståndet. Antalet ej bifallna ansökningar 1973 var 34. Återstående ansökan prövades ej i sak på grund av att ansökan ej gjorts i rätt tid utan först efter det avyttring av aktierna skett.

Av 1973 års ärenden avsåg ett fåtal avyttring av aktier i börsnoterade eller s. k. fondhandlarnoterade bolag. Ansökningen avsågs i ett av dessa fall. Många ärenden rörde mindre familjeföretag som skulle uppgå i större företag.

Enligt vad som inhämtats från finansdepartementet har Kungl. Maj:ts praxis när det gäller bifall till ansökningar om befrielse från aktievinstbeskattning skärpts under senare år. Vid tillståndsgivningen tas stor hänsyn till köpeskillningarnas storlek men särskilt beaktas om köpeskillingen lämnas i form av aktier eller i likvida medel. I de fall det helt eller till övervägande del är fråga om kontantlikvider är utsikterna till bifall avsevärt mindre än om köpeskillingen utgörs av aktier. Vidare beaktas huruvida det säljande företagets ägare och personal får sysselsättning i det köpande företaget eller ej. Vad gäller branschfrågor ställer man i allmänhet större krav för bifall beträffande rena serviceföretag än beträffande industriföretag. Skall det med ansökan avsedda företaget uppgå i ett utländskt företag krävs i princip speciella skäl för bifall. Några få sådana ärenden har förekommit 1973. Ingen av dessa ansökningar bifölls emellertid.

Beträffande slutligen handläggning av ansökningarna förekommer i allmänhet inte något remissförfarande. Ansökningshandlingarna består oftast endast av själva ansökan samt en eller flera årsredovisningar. Ofta förekommer det att företrädare för berörda företag uppvaktar finansministern och redogör för sina planer.

*Bilaga 9***PM angående remisser till lagrådet under 1973***Gällande bestämmelser m. m.*

Genom beslut av 1970 och 1971 års riksdagar upphävdes Kungl. Maj:ts skyldighet att inhämta lagrådets yttranden i fråga om lagstiftning enligt § 87 RF och viss annan lagstiftning, som enligt särskilda bestämmelser skall stiftas i samma ordning som föreskrivs i § 87 RF. Den obligatoriska lagrådsgranskningen omfattade dels allmän civil- och kriminallag, kriminallag för krigsmakten och kyrkolag, dels lagstiftning om högsta domstolens och regeringsrättens sammansättning och tjänstgöring, om lagrådet, om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst, om tillsättning av prästerlig tjänst, om svenskt medborgarskap, om statstjänstemännens rättsställning och om monopol.

Genom grundlagsändringen som trädde i kraft den 17 februari 1971 har det överlämnats till Kungl. Maj:t att från fall till fall avgöra om lagrådets yttrande skall inhämtas över ett lagförslag. I § 21 RF stadgas sålunda, att lagrådet skall yttra sig över de förslag till stiftanden, upphävanden, ändring eller förklaring av lagar eller författningar beträffande vilka Kungl. Maj:t hemställer om yttranden.

Avgränsningen av det obligatoriska granskningsområdet enligt tidigare gällande bestämmelser var oklar, vilket delvis berodde på att innebörden av uttrycket "allmän civil- och kriminallag" i § 87 RF var svårtolkad. Ursprungligen torde uttrycket ha syftat på allmänna lagen, dvs. 1734 års lag. Avsikten synes ha varit att § 87 RF skulle reglera lagstiftningen på alla för medborgarnas inbördes förhållanden centrala och viktiga områden. Utvecklingen medförde emellertid, att nya ämnesområden blev föremål för av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutad lagstiftning. Det hörde dock till undantagen att lagrådets yttranden inhämtades rörande lagstiftning utanför det obligatoriska granskningsområdet.

I propositionen (1970:24) angående ändrade regler för lagrådsgranskningen anförde departementschefen avslutningsvis:

Jag kommer alltså till slutsatsen att man nu bör gå över till en ordning med fakultativ lagrådsgranskning. Jag tror inte att detta kommer att leda till några mycket stora skillnader i fråga om urvalet av lagförslag som remitteras till lagrådet. Med hänsyn till lagrådets sammansättning har man anledning att räkna med att det även i fortsättningen skall bedömas som värdefullt att lagrådet yttrar sig över juridiskt komplicerade lagstiftningsprodukter på civil-, straff- och processrättsens områden. Även utanför dessa ämnesområden kommer det sannolikt ibland att anses angeläget att höra lagrådet, t. ex. i en del fall när ett kommittéförslag efter remissbehandling blivit grundligt omarbetat. Från de utgångspunkter för lagrådsgranskningen som jag tidigare har angett har man emellertid att räkna med att åtskilliga lagförslag över huvud taget inte behöver remitteras till lagrådet. Ofta kan det vara tillräckligt att lagrådet får yttra sig över en lag eller ett lagkomplex bara i vissa delar. Det är vidare givet att vissa fall kan förekomma där lagrådsgranskning bör underlåtas av det skälet att granskningen skulle förscna genomförandet av en angelägen

reform. En fakultativ granskning gör det möjligt att väga olika intressen mot varandra.

I sitt av riksdagen godkända betänkande över propositionen anförde konstitutionsutskottet (KU 1970:20) bl. a. följande:

Den utredning som framlagts i ärendet visar enligt utskottets mening klart, att det inte föreligger möjligheter att genom organisatoriska förändringar få en behövlig flexibilitet i lagrådets verksamhet. Det framstår inte heller som möjligt att nå detta syfte genom en ändrad avgränsning av det obligatoriska granskningsområdet. I likhet med departementschefen anser därför utskottet att en övergång till ett fakultativt system över hela fältet är den enda lösning som kan garantera den önskvärda flexibiliteten i lagrådets arbete utan att högsta domstolens och regeringsrättens uppgifter som domstol lider men.

Till förmån för ett fakultativt system kan även återopas vissa andra, tungt vägande skäl.

I skilda sammanhang, bl. a. av författningsutredningen och i remissyttrandet över utredningens förslag, har framhållits att det skulle vara värdefullt med en lagrådsgranskning inom ytterligare kategorier av lagförslag än de som nu ingår i den obligatoriska sektorn. Utskottet kan ansluta sig till en sådan bedömning. Av betydelse i detta sammanhang är inte minst den omständigheten, att lagstiftningen visar en tendens att utvidgas till nya, förut oprövade områden.

I praktiken har det emellertid visat sig att det med gällande ordning inte finns något utrymme för en mera omfattande granskning inom det nuvarande fakultativa området. Detta måste betecknas som en stor brist, inte minst med tanke på att en lagrådsgranskning av ett lagförslag inom detta område i åtskilliga fall allmänt sett torde framstå som en angelägnare uppgift än granskningen av vissa förslag inom den nuvarande obligatoriska sektorn. Vid en övergång till ett fakultativt system blir det möjligt att väga hithörande intressen mot varandra och att därvid göra den prioritering som vid en helhetsbedömning framstår som riktigast. Detta möjliggör otvivelaktigt ett bättre utnyttjande av lagrådsgranskningens fördelar.

Denna aspekt måste enligt utskottets mening tillmätas särskild betydelse med hänsyn till det pågående författningsarbetet. Även om de åtgärder som nu måste företas med avseende på laggranskningsfrågan i princip har långsiktig karaktär, måste beaktas att frågan också ingår som ett led i grundlagberedningens arbete på en ny författning. Den skall därvid prövas inom ramen för beredningens överväganden om lagområdet och lagstiftningsförfarandet i stort. Det är givetvis angeläget, att underlaget för laggranskningsfrågans lösning i den nya författningen blir det bästa möjliga. Som grundlagberedningen själv antytt, måste tillämpningen av ett fakultativt system kunna ge erfarenheter av värde i detta hänseende, som inte kan erhållas på annat sätt.

Med hänsyn till vad sålunda anförts tillstyrker utskottet en sådan ändrad ordning för lagrådsgranskningen som föreslås i propositionen.

Vad gäller tillämpningen av ett fakultativt system kan utskottet i all väsentligt ansluta sig till vad departementschefen anfört i detta hänseende. Av största vikt är sålunda att lagrådets arbetskapacitet inom ramen för gällande bestämmelser kommer att utnyttjas så effektivt som möjligt till gagn för de intressen som granskningen avser att tillgodose. Utskottet vill erinra om att de prioriteringar och överväganden i övrigt som enligt det nya systemet ankommer på regeringen sker under sedvanligt parlamentariskt ansvar.

Mot betänkandet reserverade sig utskottets borgerliga ledamöter, som på anförda skäl avstyrkte att den obligatoriska lagrådsgranskningen avskaffades.

I den nya författning som innevarande vår slutligen antagits av riksdagen och skall träda i kraft den 1 januari 1975 (prop. 1973:90, KU 1973:26) har den fakultativa lagrådsgranskningen bibehållits (8 kap. 18 § RF). Med stöd av bestämmelsen i 4 kap. 10 § förslaget till ny riksdagsordning kan dock en minoritet av minst en tredjedel av ledamöterna i ett riksdagsutskott begära att lagrådets yttrande över ett lagförslag skall inhämtas. En sådan begäran skall enligt stadgandet tillmötesgå om utskottet inte finner att därmed förenat dröjsmål med ärendets behandling skulle leda till avsevärt men.

Vid riksdagsbehandlingen 1973 av författningsförslaget uttalade utskottet i sitt i denna del av riksdagen godkända betänkande bl. a. följande:

Vid behandlingen av frågan om upphävande av den obligatoriska lagrådsgranskningen inom vissa lagområden framhöll konstitutionsutskottet (KU 1970:20) särskilt värdet av att lagrådsgranskningen kunde utsträckas till lagförslag utanför det obligatoriska området. Enligt utskottet hade det knappast funnits utrymme härför med den tidigare ordningen, vilket framstod som en brist inte minst med hänsyn till att en lagrådsgranskning inom andra områden i åtskilliga fall kunde vara en angelägnare uppgift än granskningen av vissa lagförslag inom den obligatoriska sektorn. Utskottet vidhåller denna ståndpunkt liksom vad utskottet i övrigt anförde i frågan 1970. Med motionernas förslag, som går ut på granskning av i princip alla lagförslag som tidigare tillhörde det obligatoriska granskningsområdet, förloras enligt utskottet i praktiken möjligheten att utnyttja lagrådet effektivt för de mest angelägna lagförslagen inom hela lagstiftningsområdet.

Förslaget om rätt för utskott, och i förekommande fall en minoritet inom ett utskott, att få till stånd lagrådsgranskning anser utskottet välgrundat. Härigenom skapas enligt utskottet ytterligare garantier för att de lagförslag beträffande vilka lagrådsgranskning bedöms som särskilt angelägen också blir föremål för sådan granskning.

Sju ledamöter (c, fp och m) reserverade sig mot betänkandet i denna del och hemställde om återinförande av obligatorisk lagrådsgranskning med bl. a. följande motivering:

Enligt vår mening utgör granskningen i lagrådet ett vidgat skydd för rättssäkerhetsintresset och för enhetlighet, konsekvens och klarhet i rättssystemet. Genom att lagrådsgranskningen enligt stadgad praxis är begränsad till lagförslagens juridiska sida medan deras allmänna politiska grunder är en sak uteslutande för regering och riksdag kan några principiella invändningar utifrån parlamentarisk synpunkt inte riktas mot ett system med obligatorisk lagrådsgranskning.

I fråga om lagrådets uppgifter finner vi det naturligt att obligatorisk lagrådsgranskning i princip föreskrivs för det centrala lagområdet sådant detta bestämts i 8 kap. 2 och 3 §§ RF. Undantag kan dock göras för lagförslag av mindre ingripande art. I första hand tänker vi härvid på lagändringsförslag av mindre vikt. Men även förslag till ny lagstiftning kan i undantagsfall vara sådant att lagrådets yttrande framstår som obehöv-

ligt. Det synes vidare av praktiska skäl vara nödvändigt att lämna skattelagarna utanför det obligatoriska området.

Självfallet avser vårt förslag om obligatorisk lagrådsgranskning endast vad som i teknisk mening är att anse som *lagar*. Föreskrifter som enligt 8 kap. 7 § RF kan beslutas av regeringen efter riksdagens bemyndigande i lag skall således inte omfattas av obligatoriet.

Enligt § 21 RF skall som ledamot på lagrådsavdelning tjänstgöra tre justitieråd och ett regeringsråd. Efter Kungl. Maj:ts förordnande får i stället för ett av justitieråden "annan lagfaren, skicklig och oväldig person" tjänstgöra som ledamot. Dessutom äger Kungl. Maj:t då så prövas erforderligt förordna ytterligare en person att för behandlingen av visst ärende tjänstgöra i lagrådet.

Den nya regeringsformen innehåller inga detaljregler om lagrådets sammansättning utan föreskriver endast att i lagrådet "ingår domare i högsta domstolen och i regeringsrätten" (8 kap. 18 § RF). Departementschefen uttalade i detta hänseende (s. 326) att lagrådet liksom hittills borde bestå av domare från de två högsta instanserna men att anledning saknades att grundlagsfästa de närmare reglerna om lagrådets sammansättning. Han förklarade sig i stället ha för avsikt att senare framlägga förslag till sådana regler att införas i lagen om lagrådet (1965:186). Utskottet anslöt sig till departementschefens bedömning på denna punkt (s. 56) medan förenämnda reseranter hävdade att sammansättningen av lagrådet borde enligt uttryckligt stadgande i grundlag bestämmas av högsta domstolen och regeringsrätten.

Lagrådet består enligt lagen om lagrådet av en ordinarie och högst två extra avdelningar. Under hela 1973 har en extraavdelning tagits i anspråk. Riksdagen har nyligen antagit förslag till ändring i lagen om lagrådet (prop. 1974:35, KU 1974:21). Ändringen, som avser lagrådets sammansättning, innebär endast mindre avvikelser från de i RF § 21 intagna bestämmelserna. Sälunda föreslås dels slopande av kravet att ledamoten från regeringsrätten skall vara lagfaren, dels begränsning att tillkalla ytterligare ledamot till fall då ärendet kräver särskild fackkunskap.

Frågans behandling i riksdagen utan samband med lagstiftning angående lagrådet

I remissdebatt den 8 mars 1973 angående ändring i jordabalken m. m. (prop. 1973:23) framfördes kritik från herrar Lidgard (m) och Wiklund i Stockholm (fp) mot att propositionen inte föregåtts av lagrådsgranskning. Kritiken bemöttes av statsrådet Lidbom.

I ett till lagutskottets betänkande 1973:39 i anledning av propositionen 1973:156 med förslag till avveckling av vissa godmanskap fogat särskilt yttrande av herrar Wiklund i Stockholm (fp) och Winberg (m) hävdades, att utskottets möjligheter att granska framlagda lagförslag avsevärt försvärats genom frånvaron av yttrande från lagrådet. I yttrandet anfördes vidare:

Till lagutskottet har för behandling under 1973 års höstsession remitterats ett flertal propositioner innehållande lagförslag av juridisk-tekniskt komplicerad art. Hit hör den i förevarande betänkande behandlade propositionen (1973:156) med förslag till avveckling av vissa godmanskap för delägare i skifteslag. Även propositionerna (1973:158) med förslag till lag om ändring i lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap och (1973:159) med förslag till lag om ändring i lagen om företagsinteckning skulle kunna nämnas. Inget av de här nämnda förslagen har varit remitterade till lagrådet.

Med hänsyn bl. a. till utskottets starka arbetsbelastning har enligt vår mening dess möjligheter att effektivt granska de framlagda lagförslagen avsevärt försvarats genom frånvaron av yttrande från lagrådet.

Undersökningar motsvarande den nu förevarande gjordes i samband med såväl 1972 som 1973 års granskning av statsrådets ämbetsutövning m. m. (KU 1972:26 och 1973:20). Undersökningarna föranledde inte några särskilda uttalanden från utskottets sida. I ett särskilt yttrande till 1973 års betänkande anförde sju av utskottsledamöterna (c, fp och m):

Den redovisning som utskottet lämnar av lagrådsremisserna under 1972 visar enligt vår uppfattning betydelsen av lagrådsgranskning. Lagrådets synpunkter har sålunda föranlett ändringar i 14 av 15 remitterade lagförslag. Antalet lagrådsremisser har dock sjunkit väsentligt från 1971 till 1972. Vid den förestående riksdagsbehandlingen av förslaget till ny författning har vi tillfälle att framföra förslag angående reglerna för lagrådsgranskning.

Under år 1973 till riksdagen avgivna propositioner som granskats av lagrådet

Prop. 1973:13	ang. lag om inskrivningsregister	(Ju)
" 1973:14	ang. lag om ändring av skadeståndslivräntor	"
" 1973:22	ang. bostadssaneringslag	(In)
" 1973:30	ang. ändring i rättegångsbalken (samordning av vissa bestämmelser i rättegångsbalken med de förvaltningsrättsliga förfarandelagarna)	(Ju)
" 1973:32	ang. ändring i giftermålsbalken	"
" 1973:42	ang. ändring i sjölagen	"
" 1973:37	ang. lagstiftning om åtgärder mot vissa våldsdåd med internationell bakgrund (terroristlagen)	"
" 1973:87	ang. lag om rättegången i tvistemål om mindre värden	"
" 1973:92	ang. lagstiftning om straff för luftsabotage	"
" 1973:138	ang. konsumentköplag	"
" 1973:160	ang. anläggningslag	"
" 1973:167	ang. lag om exekutiv försäljning av registrerat skepp	"
" 1973:185	ang. brandlag	(C)

I samtliga fall har lagrådets yttrande föranlett ändringar i de ursprungliga förslagen.

Under år 1973 till riksdagen avgivna propositioner som inte remitterats till lagrådet ehuru de enligt de tidigare gällande bestämmelserna eller praxis skulle ha remitterats dit

- Prop. 1973:11 ang. ändring i övergångsbestämmelserna till vattenlagen
- ” 1973:12 ang. lag om hälso- och miljöfarliga varor
- ” 1973:23 ang. ändring i hyreslagstiftningen m. m.
- ” 1973:40 ang. sjömanslag
- ” 1973:63 ang. ändring i jaktlagen
- ” 1973:69 ang. ändring i lagen om skydd för vapen m. m.
- ” 1973:72 ang. ändring i lagen om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom
- ” 1973:93 ang. lag om konvertibla skuldebrev
- ” 1973:100 ang. ändring i föräldrabalken (ändring i barnavårdsmannainstitutionen)
- ” 1973:101 ang. ändring i naturvårdslagen
- ” 1973:108 ang. ändring i utlänningslagen
- ” 1973:115 ang. åtgärder för att bekämpa brottsligheten (bl. a. förslag till lag om tillfälligt omhändertagande)
- ” 1973:131 ang. ändring i brottsbalken (avser övervakning vid kriminalvård i frihet)
- ” 1973:134 ang. ändring i lagen om rätt till fiske
- ” 1973:141 ang. ändring i miljöskyddslagen
- ” 1973:152 ang. ändring i lagen om införande av nya jordabalken
- ” 1973:155 ang. kreditupplysning
- ” 1973:156 ang. vissa godmanskap för delägare i skifteslag
- ” 1973:157 ang. ledningsrättslag
- ” 1973:158 ang. ändring i lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap m. m.
- ” 1973:159 ang. ändring i lagen om företagsinteckning
- ” 1973:168 ang. ändring i aktiebolagslagen
- ” 1973:172 ang. ändring i lagen med vissa bestämmelser om immunitet och privilegier
- ” 1973:173 ang. ändring i lagen om personalundersökning i brottmål
- ” 1973:175 ang. ändring i lagen om internationella rättsförhållanden rörande dödsbon m. m.
- ” 1973:196 ang. ändring i byggnadslagen

PM med vissa uppgifter angående beslut om inrättande av en fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete

I propositionen 1973:41 (industridepartementet) angående industripolitisk verksorganisation m. m. (inrättande av en ny myndighet, statens industriverk, den 1 juli 1973, varigenom en basorganisation skapas på verksplanet för centrala industri-, energi- och mineralfrågor) föreslogs bl. a. att en särskild fond, statens utvecklingsfond, skulle inrättas samtidigt med industriverket med syfte att stödja riskbetonade investeringar inom industrin för utveckling av nya produkter, processer eller system. Stöd från fonden skulle utgå i form av lån med villkorlig återbetalningsskyldighet. Verksamheten föreslogs inledningsvis bli finansierad genom att 30 miljoner kronor av vinsten från Sveriges investeringsbank AB (SIB) tillfördes utvecklingsfonden. Utvecklingsfonden skulle ledas av en särskild styrelse samt administrativt knytas till industriverket genom att verket skulle svara för den löpande verksamheten vid fonden. Styrelsen skulle bestå av högst nio ledamöter, utsedda av Kungl. Maj:t. Med tanke på behovet av nära samarbete mellan fonden samt styrelsen för teknisk utveckling (STU) och SIB borde dessa båda organ vara representerade i styrelsen. Utvecklingsfonden borde enligt propositionen bli ett värdefullt komplement till STU och SIB.

I vad gällde utvecklingsfondens administrativa förankring fanns det enligt propositionen skäl som talade för såväl STU, SIB som industriverket. Departementschefen stannade emellertid för att den begränsade organisation som behövdes för fondens löpande administration borde byggas upp inom industriverket. För denna ordning talade enligt hans mening att resurser för bransch- och sektormässiga bedömningar skulle finnas inom industriverket samt att industriverket skulle komma att handha andra former av finansiellt företagsstöd. Departementschefen betonade att fonden trots den administrativa anknytningen till verket skulle ha en självständig ställning.

I fråga om behov av att anlita expertis för projektbedömningar torde enligt departementschefen både STU och SIB kunna göra väsentliga insatser i detta sammanhang genom att låta sina tjänstemän biträda fonden mot ersättning från denna.

Enligt departementschefen var en förutsättning för att fonden skulle kunna fungera effektivt att den gavs ett aktivt och flexibelt funktions-sätt. Dessa krav ansåg departementschefen motivera den långtgående beslutsmässiga självständighet som han förordade men också medföra att fondens exekutiva funktioner anpassades i enligt härmed.

I anslutning till förslaget om inrättande av utvecklingsfonden väcktes i riksdagen flera motioner. I motionen 1973:1811 (fp) yrkades avslag på förslaget om inrättande av fonden. De föreslagna uppgifterna borde enligt motionärerna tillgodoses inom ramen för redan existerande institutioner. Det angavs som naturligt att de uppgifter som avsetts tillkomma fonden i stället tilldelades STU. I tre motioner 1973:1804 (m), 1807 (c) och 1808

(s) förordades att fonden skulle knytas till STU i stället för till industriverket. I vad gällde motionen 1973:1804 var detta en naturlig konsekvens av att motionärerna avstyrkt förslaget om inrättande av industriverket. I motionen 1973:1807 varnades för att den föreslagna organisatoriska anknytningen till industriverket kunde leda till dubbelarbete i samband med bedömningen av olika projekt eftersom fonden i stor utsträckning kunde väntas komma att stödja samma projekt som tidigare erhållit stöd från STU. Fonden borde därför administrativt knytas till STU. I motionen 1973:1808 angavs det vara olämpligt att dela upp utvecklingsstöd på olika instanser. Detta visade erfarenheter såväl i Sverige som i utlandet. Strävan att styra stödet mot vissa branschsektorer hade enligt motionärerna mycket målmedvetet styrt STU:s praktiska handlande. Fonden och de för denna avsedda personalla resurserna och andra resurser borde sålunda administrativt knytas till STU.

Näringsutskottet (NU 1973:54 s. 22–24) anförde i sitt betänkande efter att ha redovisat huvudinnehållet i propositionen och de i anslutning till fonden väckta motionerna – helt kortfattat att utskottet fann det värdefullt att en statens utvecklingsfond med de angivna uppgifterna inrättades och tillstyrkte förslaget härom. I motionen 1973:1811 framställt yrkande om vidgade uppgifter för STU i enlighet med vad som anförts i motionen avstyrktes. I dessa delar förelåg inte några delade meningar inom utskottet.

I fråga om fondens administrativa anknötning fann utskottets majoritet de argument som framförts i propositionen bärande. Majoriteten tillstyrkte alltså att fonden anknöts till industriverket på det sätt som föreslagits i propositionen och avstyrkte de tre motionsyrkandena av annan innebörd.

I en reservation (m, c, fp, vpk) anfördes att utvecklingsfonden administrativt borde knytas till STU. Efter den utveckling som STU på senare tid undergått syntes STU väl svara mot de krav som i propositionen ställts på den myndighet till vilken fonden skall vara anknuten. Att dra en gräns mellan olika faser i ett industriellt utvecklingsprojekts framväxt och hänföra dessa till skilda stödorgan, såsom skulle bli följden av propositionens organisatoriska lösning, syntes enligt reservanterna opraktiskt (se betänkandet s. 48–49).

Riksdagen biföll reservationen (rskr 1973:225).

I anslutning till riksdagsbeslutet utfärdades kungörelse 1973:622 om statens utvecklingsfond samt kungörelse 1973:623 om ändring i instruktionen (1968:404) för styrelsen för teknisk utveckling. Vidare har utsetts styrelse för utvecklingsfonden, STU, SIB och industriverket är representerade i styrelsen.

I avtal som träffats med personalorganisationerna angående lönegradsplacering av tjänster vid industriverket har två tjänster angetts vara avsedda för utvecklingsfondens administration. Avtalet har godkänts av riksdagens löne delegation. Tjänsterna i fråga utgörs av en byrådirektörs- och en assistenttjänst.

PM angående Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet

Riksdagen beslöt den 23 mars 1973 bifalla jordbruksutskottets hemställan (JoU 1973:1, punkten 2) att med anledning av två motioner (1973:325 och 1973:1399) samt Kungl. Maj:ts förslag i statsverkspropositionen *dels* ge Kungl. Maj:t till kännna vad utskottet anfört beträffande utlandsrepresentationen på jordbruks-, skogsbruks- och livsmedelsområdet m. m., *dels* anvisa ett förslagsanslag på 1 023 000 kronor för budgetåret 1973/74 till lantbruksrepresentanter. Beslutet om tillkännagivande fattades utan votering, medan beslutet om anslaget, vilket med 250 000 kronor översteg det i statsverkspropositionen upptagna, fattades med 142 röster mot 124.

I statsverkspropositionen 1973 (Bilaga 11 Jordbruksdepartementet, A 2. Lantbruksrepresentanter) anförde dåvarande jordbruksministern Ingemund Bengtsson endast följande:

Lantbruksrepresentanterna har till uppgift att inhämta och förmedla kunskaper om jordbruket och fisket samt därmed sammanhängande näringar ävensom miljövärden i de länder eller internationella organisationer som ingår i deras verksamhetsområden. F. n. är lantbruksrepresentanterna placerade i Bonn, Bryssel och Washington.

Efter att ha redovisat utgifterna för detta ändamål för budgetåret 1971/72 till drygt 610 000 kronor och anslaget för budgetåret 1972/73 till 713 000, enligt sedvanlig tabellerad sammanställning, beräknade departementschefen behovet av ökade anslag till sammanlagt 60 000 kronor, som i huvudsak hänfördes till en ca 10 %-ig ökning av lönekostnaderna. Med hänvisning till sammanställningen hemställde departementschefen om ett förslagsanslag på 773 000 kronor för budgetåret 1973/74.

I motionen 1973:325 av herr Israelsson m. fl. (vpk) hemställdes "att riksdagen till regeringen hemställer om en utökning av antalet lantbruksrepresentanter i utlandet och en sådan placering av dessa att väsentliga områden av de socialistiska länderna och länderna i tredje världen täcks av deras verksamhet".

I motionen 1973:1399 av herr Johansson i Holmgården m. fl. (c) hemställdes *dels* att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om "att en tjänst som lantbruksrepresentant med uppgift att följa utvecklingen på jordbruks och livsmedelsområdet i Sovjetunionen och de östeuropeiska staterna snarast inrättas", *dels* "att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om att en tjänst som lantbruksrepresentant inrättas i Japan med uppgift att följa utvecklingen på jordbruks- och livsmedelsområdet även i angränsande länder".

I sitt betänkande anförde jordbruksutskottet följande (JoU 1973:1, s. 2-3):

Utskottet vill i anledning av förevarande motionsyrkanden erinra om att motioner innehållande motsvarande förslag till förstärkning av den

svenska utlandsrepresentationen på lantbrukets och miljövårdens områden förra året behandlades av riksdagen (JoU 1972:1, p. 2). Riksdagen gav därvid på förslag av utskottet som sin mening Kungl. Maj:t till känna att den specialbevakning av hithörande frågor som utfördes av lantbruksrepresentanterna i Bonn, Bryssel och Washington var av stort gagn och alltjämt fyllde ett angeläget syfte. Behovet av att vidga marknaden för bl. a. svenska jordbruksprodukter talade emellertid för att jämväl utvecklingen inom de östeuropeiska staternas jordbruk noga följdes från svenskt håll. En förstärkning av den svenska utlandsrepresentationen på jordbrukets område därstädes bedömdes sålunda vara väl motiverad. Riksdagen utgick från att Kungl. Maj:t vid sin prövning av hithörande frågor beaktade behovet av speciell utlandsbevakning beträffande samtliga de näringsgrenar som ingick i lantbruksrepresentanternas verksamhetsområde och i sammanhanget jämväl uppmärksammade det alltmer ökande intresset av att den internationella utvecklingen på miljövårdens område noga följdes. Utskottet vill i anledning av de nu väckta motionerna understryka att angivna synpunkter på nuvarande lantbruksrepresentanters verksamhet alltjämt äger giltighet. I vad gäller en förstärkning av den svenska utlandsbevakningen i fråga om utvecklingen på jordbruks-, skogsbruks- och livsmedelsområdet och beträffande miljövården inom de östeuropeiska staterna synes motiven härför sedan föregående år ha erhållit ökad tyngd. Behovet av att följa sågda utveckling även i Asien och andra delar av världen blir, som anförs i motionerna, ävenledes alltmera uttalat. Enligt utskottets mening talar starka skäl för att lantbruksrepresentationen redan fr. o. m. nästa budgetår förstärks med en ny befattning för handhavande av nyss angivna uppgifter beträffande de östeuropeiska länderna. Frågan om var ifrågasvarande befattning t. v. skall placeras bör ankomma på Kungl. Maj:t att närmare bedöma. Utskottet vill dock i främsta rummet förorda att befattningen placeras i Moskva. För den föreslagna personalförstärkningen bör räknas medel under förevarande anslag med 250 000 kr.

Utskottet fann i övrigt ej anledning till erinran mot Kungl. Maj:ts förslag under denna punkt. Utskottets hemställan framgår av det inledningsvis redovisade beslutet av riksdagen.

Mot utskottets beslut reserverade sig sju ledamöter (s), vilka *dels* förordade det i statsverkspropositionen upptagna förslagsanslaget på 773 000 kronor, *dels* ansåg att utskottets ovan redovisade yttrande bort ha följande lydelse:

I vad gäller den svenska utlandsrepresentationen i fråga om utvecklingen på jordbruks- och livsmedelsområdet och beträffande miljövården inom de östeuropeiska staterna vill utskottet peka på att i de bilaterala samarbetsavtal som Sverige slutit med öststaterna har kanaler för ekonomiskt, tekniskt och vetenskapligt utbyte som även täcker jordbruk, skogsbruk, fiske och miljövård tillskapats. Särskilda arbetsgrupper har upprättats, bl. a. en grupp med representanter för Sovjetunionen rörande miljövårdsfrågor. Skogs- och lantbruksakademien har sedan länge haft ett livligt samarbete med myndigheter i öststaterna, särskilt Sovjet och Polen, något som beträffande Sovjet sedan år 1965 är reglerat i ett avtal med det sovjetiska lantbruksministeriet. 1971 tillkom ett särskilt avtal om samarbete rörande skogsvård och skogsbruk mellan akademien och statskommittén för skogsbruk. Genom dessa åtgärder finner utskottet att en god grund för kunskapsutbyte med denna del av världen på hithörande områden har åstadkommit.

Utskottet vill emellertid liksom föregående år särskilt fästa uppmärk-

samheten på det alltmer ökande intresset av att den internationella utvecklingen på miljövärdens område noga följs. Härför kan det komma att visa sig ändamålsenligt att placera en särskild representant i Nairobi dit det 1972 beslutade miljövärdssekretariatet inom ramen för Förenta nationerna kommer att förläggas. Detta torde bättre kunna bedömas när arbetet inom miljövärdssekretariatet pågått en tid. Det torde böra få ankomma på Kungl. Maj:t att närmare pröva denna fråga liksom övriga hithörande frågor samt vidta de åtgärder som kan finnas erforderliga i sammanhanget. Utskottet utgår från att i samband med nämnda prövning jämväl övervägs möjligheten att företa omplaceringar av befintliga befattningar.

Med anledning av riksdagens beslut har Kungl. Maj:t fattat följande beslut:

Den 30 augusti 1973 beslöt Kungl. Maj:t (t. f. regering) förordna lantbruksrepresentanten i Bonn Harald Ståhlberg att fr. o. m. den 1 oktober 1973 tills vidare, dock längst intill utgången av år 1978, tjänstgöra såsom lantbruksrepresentant vid Sveriges beskickning i Moskva. Samtidigt föreskrevs att Ståhlbergs tidigare meddelade förordnande att tjänstgöra som lantbruksrepresentant i Bonn skulle gälla t. o. m. utgången av september månad 1973.

Den 13 september 1973 beslöt Kungl. Maj:t (statsrådet Bengtsson) förordna departementssekreteraren i jordbruksdepartementet Stellan Kronvall att fr. o. m. den 1 mars 1974 tills vidare, dock längst intill utgången av år 1975, tjänstgöra såsom lantbruksrepresentant vid Sveriges beskickning i Nairobi.

Den 26 oktober 1973 beslöt Kungl. Maj:t (statsrådet Bengtsson) medge att byråchefen vid lantbruksstyrelsen Hans Otto Düselius tills vidare under högst två månader per år fick bestrida göromål som ankommer på lantbruksrepresentant vid ambassaden i Bonn.

Vidare kan i detta sammanhang nämnas att jordbruksminister Svante Lundkvist den 27 november 1973 besvarade en av herr Hansson i Skegrie (c) den 17 oktober till dåvarande jordbruksministern Ingemund Bengtsson framställd interpellation (1973:128) angående lantbruksrepresentationen vid svenska beskickningar i utlandet. Härvid anförde jordbruksministern bl. a. att regeringens åtgärder – som inneburit att befattningar som lantbruksrepresentant inrättats vid beskickningarna i Moskva och Nairobi, – medan ”den permanenta bevakningen av jordbruksfrågor m. m. i Bonn därvid inskränkts” – stod i överensstämmelse med riksdagens beslut. Interpellanten anförde däremot att riksdagsbeslutet klart och tydligt sade ifrån att det borde inrättas en ny tjänst som lantbruksrepresentant i öststaterna med förtur för Moskva och att de nuvarande tjänsterna i Bonn, Bryssel och Washington, vilka alltså fyllde ett angeläget syfte, borde bibehållas. Genom att i praktiken dra in tjänsten i Bonn och använda de av riksdagen anslagna medlen till en ny tjänst i Nairobi ansåg interpellanten, att regeringen inte följt riksdagens beslut utan i stället ”effektuerat den avslagna reservationens anda och mening”, vilket han fann anmärkningsvärt.

Slutligen kan nämnas att jordbruksutskottet – vid behandlingen av

årets statsverksproposition – för sin del inte funnit anledning till invändning mot de omDispositioner som Kungl. Maj:t företagit i förevarande hänseende (JoU 1974:1, s. 3). Riksdagen har den 4 april 1974 – efter votering med 233 röster mot 68 – godkänt vad utskottet hemställt.

PM angående vissa frågor rörande verkningarna för lärarpersonalen vid universiteten till följd av minskad studenttillströmning*Bakgrund*

Med anledning av den kraftigt minskade tillströmningen av studerande till de filosofiska fakulteterna vid universiteten och de svårigheter som detta skapade för lärarpersonalen vid dessa fakulteter medgav Kungl. Maj:t genom beslut den 2 juni 1972 att UKÄ under budgetåret 1972/73 tilldelade ytterligare lärarkrafter utöver vad som medgavs enligt reglerna för den s. k. universitetsautomatiken. Åtgärden syftade till att bereda ca 150 lärare m. fl. fortsatt förordnande under en övergångsperiod.

De på detta sätt förordnade lärarna skulle engageras i bl. a. utvecklingsarbete och försöksverksamhet. Vidare medgav Kungl. Maj:t att högst 200 extra stipendier för forskarutbildning skulle få utgå under budgetåret 1972/73.

Riksdagsbehandlingen 1973

Vid 1973 års riksdag behandlades frågan om extralärarnas situation vid universiteten i två motioner. I motionen 1973:712 av herr Molin m. fl. (fp) hemställdes bl. a. "att riksdagen bemyndigar Kungl. Maj:t att vid behov vidtaga åtgärder av det slag som vidtogs 1972/73 i syfte att lindra verkningarna för nu förordnade lärare till följd av den minskade studenttillströmningen". I motionen 1973:911 av herr Fiskesjö m. fl. (c) hemställdes bl. a. "att riksdagen hemställer att Kungl. Maj:t vidtar särskilda åtgärder för att undvika att plötsliga och kraftiga minskningar av studenttillströmningen omedelbart och ovillkorligt leder till nedskärningar av vid institutionerna anställd personal".

Med anledning av ovannämnda motionsyrkanden anförde utbildningsutskottet (UbU 1973:8):

Med anledning av de ifrågavarande yrkandena i motionerna 1973:712 och 1973:911 vill utskottet framhålla att de särskilda åtgärderna år 1972 motiverades främst av att omsvängningen från uppgång till nedgång i lärarbehovet vid universiteten kom oväntat och av olika samverkande skäl slog särskilt hårt i skiftet mellan budgetåren 1971/72 och 1972/73. Det nya systemet för tilldelning av lärarresurser syftar, som nyss nämndes, till en ökad stabilitet, men självfallet kan det vara motiverat att Kungl. Maj:t har möjlighet att i särskilda fall genom speciella åtgärder dämpa verkningarna av ett väsentligt minskat studerandeantal. Utskottet är emellertid inte berett att genom exempel på åtgärder eller eljest begränsa Kungl. Maj:ts handlingsutrymme. Utskottet föreslår att riksdagen som sin mening ger Kungl. Maj:t till känna vad utskottet sålunda anfört i anledning av motionerna 1973:712 och 1973:911.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag (rskr 1973:105).

Kungl. Maj:ts åtgärder

Enligt statsrådsprotokollet den 12 juni 1973 (Knr 38) meddelade Kungl. Maj:t universitetskanslersämbetet bl. a. följande:

Kungl. Maj:t medger, på grund av i ärendet föreliggande särskilda omständigheter, att från den under förslagsanslaget Förvaltningarna vid universiteten m. m. upptagna anslagsposten Lönekostnader får, utöver vad som angivits i regleringsbrev för budgetåret 1973/74, bestridas kostnader med högst 1 500 000 kr. för särskilda åtgärder för vissa lärare m. fl. vid de filosofiska fakulteterna, vilkas förordnanden ej kunnat förlängas för tid efter den 30 juni 1973.

Kungl. Maj:t medger vidare att extra tjänst som universitetslektor budgetåret 1973/74 inrättas med del av tjänstgöringsskyldigheten förlagd till decentraliserad universitetsutbildning inom regionen under förutsättning att person, som läsåret 1972/73 innehaft extra tjänst som universitetslektor vid läroanstalten, härigenom kan beredas förnyat förordnande som extra universitetslektor. Kostnaderna vid sådan tjänst som extra universitetslektor skall belasta anslaget till decentraliserad universitetsutbildning i den omfattning som svarar mot den andel av tjänstgöringsskyldigheten som fullgörs inom den decentraliserade universitetsutbildningen.

Enligt propositionen 1974:1 bilaga 10 (s. 223) ledde Kungl. Maj:ts medgivande till att 29 personer för höstterminen 1973 förordnades på extra tjänst eller arvodstjänst som lärare och att 20 personer tilldelades extra stipendier för forskarutbildning under läsåret 1973/74.

PM rörande diarieföringen i statsdepartementen*Allmänt*

I 18 § departementsinstruktionen (1965:386) stadgas att i varje departement skall under tillsyn av vederbörande expeditionschef finnas diarium för registrering av ärenden. I vilken omfattning diarieföring skall ske är däremot inte reglerat. Dock har vissa allmänna riktlinjer för diarieföring lämnats i en inom statsrådsberedningen upprättad promemoria, som tillställdes expeditionscheferna i departementen i slutet av år 1969.

I promemorian framhålls till en början att endast allmänna handlingar skall diarieföras. Därvid hänvisas till definitionen av begreppet allmän handling i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen, där det sägs, att allmänna handlingar är alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar vare sig de inkommit till myndigheten eller upprättats där. I sammanhanget understryks att också diaries är allmänna handlingar.

Det påpekas vidare i promemorian att inte alla allmänna handlingar behöver registreras. Som exempel på handlingar av denna typ anges avskrifter, cirkulär, pressklipp och dylika handlingar, periodiska rapporter, verksamhetsberättelser, statistiska meddelanden och liknande uppgifter samt framställningar som endast föranleder s. k. enkla förvaltningsbestyr, t. ex. begäran om avskrifter. Vidare kan enligt promemorian framställningar från enskilda vara sådana att diarieföring kan underlåtas, t. ex. framställning som saknar begripligt innehåll eller eljest uppenbarligen inte kommer att föranleda beslut eller annan åtgärd.

Beträffande hemliga handlingar och hemligt diarium anføres i promemorian följande:

Att en handling är hemlig får inte i och för sig leda till att handlingen registreras i hemligt diarium. Tillämpas en sådan ordning, förlorar nämligen allmänheten möjlighet att få upplysning huruvida en handling över huvud taget existerar och därmed också möjlighet till prövning av frågan huruvida handlingen får hemlighållas. Å andra sidan får anteckning i diarium rörande hemlig handling inte avfattas så, att handlingens sekretesskyddade innehåll röjs. I allmänhet torde några svårigheter inte möta i sistnämnda hänseende. För tydlighetens skull bör här påpekas att vad som sagts i detta avsnitt inte innebär att särskilt diarium över hemliga handlingar inte får föras. Men det bör i sammanhanget uppmärksammas att sådant särskilt diarium inte är hemligt i sig.

Som angetts i det föregående skall anteckningarna i diarium beträffande en viss handling ha en sådan avfattning att handlingen bl. a. kan identifieras. Om så inte är fallet fyller allmänt sett inte registreringen någon uppgift. Endast i de fall då detta minimikrav inte kan tillgodoses utan att ett sekretesskyddat intresse åsidosätts, får registrering ske i hemligt diarium. Det sagda innebär med andra ord att endast sådan handling, vars själva existens måste hållas hemlig, får registreras i hemligt diarium. I detta sammanhang bör uppmärksammas att det inte är uteslutet att handling vilken är att hänföra till ett ärende, som redovisats

i öppet diarium, kan vara av sådan beskaffenhet att den bör registreras i hemligt diarium.

Beslut om att handling skall registreras i hemligt diarium bör inte få meddelas av annan än chefstjänsteman, i första hand expeditionschefen.

Slutligen bör här anmärkas att skälen för hemlighållande av en handlingens existens ofta förfaller, när det ärende, till vilket handlingen hör, har avgjorts. I sådant fall skall givetvis handlingen, i den mån den inte är hemlig i annat hänseende, lämnas ut när detta begärs. Av det sagda torde vidare följa att den del av det hemliga diariet som upptar anteckningar om sådant ärende inte längre får hemlighållas, eftersom diariet som sådant är allmän handling. Består diariet av lösa blad skall alltså det ifrågavarande bladet lämnas ut på begäran. Kan inte anteckningarna avskiljas på detta sätt, skall i stället avskrift av den aktuella delen av diariet lämnas ut.

Offentlighetskommittén behandlade i sitt betänkande Offentlighet och sekretess (SOU 1966:60) även frågan om diarieföring. Kommittén erinrade därvid (s. 110) om att diarieföringen saknar betydelse för den rättsliga frågan, om en handling skall betraktas som inkommen eller upprättad och därmed som allmän handling men framhöll diarieföringens betydelse som ett medel att underlätta allmänhetens insyn. Kommittén fann det främst med hänsyn till att en mångfald av till myndigheter inkomna handlingar hade endast ett begränsat intresse inte möjligt att genomföra en generell registreringsplikt. Kommitténs överväganden ledde till förslag om införande av en bestämmelse om att allmänna handlingar, som ej uppenbart var av ringa betydelse, skulle hos myndighet hållas registrerade eller så ordnade att det utan omgång kunde fastställas om handling inkommit eller upprättats. Bestämmelserna borde enligt kommittén med hänsyn till dess betydelse för allmänhetens tillgång till handlingar hos myndigheterna få sin plats i 2 kap. tryckfrihetsförordningen.

Offentlighetskommitténs förslag ledde som bekant inte till lagstiftning. I direktiven för den nu arbetande offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén (OSK) berörs inte frågan om diarieföring särskilt. OSK har dock nyligen avlämnat ett preliminärt betänkande, närmast tänkt som diskussionsunderlag för det fortsatta arbetet. Beträffande diarieföring innehåller utkastet förslag till en bestämmelse om att allmänna handlingar skall hållas registrerade hos myndighet eller så ordnade att det utan omgång kan fastställas om handling inkommit eller upprättats. Regeringen skall äga medge myndighet undantag från huvudregeln, om handlingens betydelse för främjande av fritt meningsutbyte och allsidig upplysning är så liten att registreringskyldigheten ter sig särskilt betungande eller kostnadskrävande. Diarier skall enligt förslaget få hållas hemliga om registreringen medför att det väsentliga innehållet i handling som skall hållas hemlig röjes.

Diarieföringen inom statsdepartementen har vid några tillfällen varit föremål för JO:s uppmärksamhet. I en framställning till Konungen den 14 december 1970 framhöll dåvarande JO Alfred Bexelius att det syntes finnas anledning att överväga om inte praxis med avseende å diarie-

föringen inom finansdepartementet av sekretesskyddade handlingar borde jämkas att bringas i överensstämmelse med vad som förordas i statsrådsberedningens promemoria. I framställningen anförde JO bl. a.:

Självfallet finns det handlingar som av i sekretesslagen godkända skäl måste hållas hemliga även så till vida att själva det faktum att en sådan handling existerar hos myndighet undanhålles allmänheten. Ett övertygande exempel härpå är det av expeditionschefen Bergstrand berörda fallet att en framställning om ransonering av en viss vara göres i en avspärningssituation. Eftersom i de fall där handlingar förs i hemligt diarium prövningen av offentlighetsprincipens tillämplighet undandrages från den i tryckfrihetsförordningen stadgade proceduren och ersättes av ett okontrollerat ställningstagande av en tjänsteman att viss handling skall registreras i hemligt diarium är det emellertid av stor vikt, att denna metod användes endast då det är absolut ofrånkomligt att så sker.

Mot denna bakgrund kritiserade JO att ansökningar om skattebefrielse i samband med strukturrationalisering rutinmässigt fördes i hemligt diarium (se vidare JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 341 ff).

I ett ärende refererat i JO:s ämbetsberättelse 1973:s. 317, förklarade sig JO Bertil Wennergren dela den av JO Bexelius i nyssnämnda framställning till Konungen redovisade uppfattningen rörande diarieföringen i finansdepartementet samt konstaterade med beklagande att JO och finansdepartementet i denna fråga stannat i olika meningar. Då beslutet i det här aktualiserade ärendet fattats av finansministern, som inte står under JO:s tillsyn, förklarade sig JO emellertid inte kunna ingå i saklig prövning av ärendet. Principfrågan var därför enligt JO beroende av om konstitutionsutskottet vid sin granskning fann anledning att göra något åt saken.

Utskottet behandlade ifrågavarande spørsmål i samband med granskningen av 1972 års statsrådsprotokoll (KU 1973:20). Granskningen föranledde utskottet till följande uttalande (s. 6):

Enligt utskottet är det av stor principiell betydelse att möjligheterna till insyn beträffande regeringsärendena inte onödigtvis hindras. En öppen diarieföring av ärendena är ett betydelsefullt led härvidlag. Som bl. a. JO uttalat får sålunda förekomsten av hemligt handling i ett ärende inte i och för sig leda till att handlingen registreras i diarium i vilket allmänheten inte har insyn. Endast om en öppen diarieföring av ärendet skulle leda till att det sekretesskyddade intresset äventyras får registrering ske i sådant diarium.

Beträffande förevarande skattebefrielseärenden föreligger sekretesskydd till förmån för enskilda intressen. Handlingar i sådana ärenden får sålunda enligt 17 § sekretesslagen inte utan samtycke av den som sökt befrielse utlämnas till annan tidigare än 20 år från handlingens datum. För frågan om diarieföringen bör – i enlighet med vad som nyss anförts – vara avgörande om de enskilda intressen som omfattas av sekretesskyddet kan anses trädas för när, om diariet hålles öppet. Departementschefen har för sin del gjort den bedömningen att så skulle bli fallet. Redan offentliggörandet av att visst namngivet företag gjort ansökan, varom här är fråga, innebär också i praktiken att upplysning lämnas om att företaget har beslutat eller i vart fall allvarligt överväger att i strukturrationaliserande syfte gå ihop med annat företag. Det är uppenbart att en sådan

upplysning på ett alltför tidigt stadium kan leda till sådana negativa följder för berörda företag som 17 § sekretesslagen syftar till att undvika. Med hänsyn till det anförda finner utskottet inte anledning till erinran mot departementschefens bedömning i denna del.

Fyra ledmöter (m och fp) reserverade sig mot utskottets utlåtande och ansåg att utskottet i stället bort göra följande uttalande (s. 21):

Enligt utskottet är det av stor principiell betydelse att möjligheterna till insyn beträffande regeringsärendena inte onödigtvis hindras. Beträffande förevarande skatteärenden föreligger sekretesskydd för att skydda enskilda intressen.

För att tillgodose detta skydd för enskilda bör vederbörande sökandes synpunkter i sekretessfrågan alltid inhämtas, något som också synes vara en förutsättning för tillämpning av det aktuella lagrummet. Detta kan i vissa fall leda till att offentliggörande av att visst företag gjort ansökan om ifrågasvarande skattebefrielse inte bör ske. För sådana fall kan finnas ett särskilt hemligt diarium. Därmed följer emellertid inte att alla ärenden av detta slag oberoende av sökandes önskemål bör föras i hemligt diarium. Enligt utskottets mening saknas därför – som också påpekats av JO Bexelius och JO Wennergren – tillräckligt stöd i sekretesslagen för finansministerns beslut om generellt sekretessbeläggning av diariet, vilket utskottet härmed vill för riksdagen tillkännage.

I ett särskilt yttrande förklarade sig en ledamot (c) anse att det inte med säkerhet kunde avgöras om diariet inbegreps under det sekretesskydd som avsågs med 17 § sekretesslagen samt anförde vidare:

Med den utformning berörda bestämmelser har förefaller det svårt att med säkerhet avgöra om även diariet inbegrips under det i sekretesslagen angivna sekretesskyddet, dvs. huruvida det ytterst ankommer på den sökande eller myndigheten – i detta fall departementschefen – att bestämma om uppgifter ur diariet får utlämnas eller ej. Frågor som rör hemlighållande av diariet är viktiga ur allmän tryckfrihetssynpunkt eftersom tillgången till diariet ofta är en förutsättning för att en utomstående över huvud taget skall ha möjlighet att spåra ett ärende och de till detta hörande handlingarna. Frågan om sekretesskydd beträffande myndigheternas diariet och register i vissa ärenden övervägs av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén. Det är enligt min mening av stor betydelse att ett klarläggande av dessa frågor kommer till stånd.

Sekretess rörande affärsförhållanden behandlas framför allt i 20, 20 a och 21 §§ sekretesslagen. Stadgandena har följande lydelse:

20 §. Handling som inkommit till myndighet, som avses i lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden, eller till marknadsdomstolen, näringsfrihetsombudsmannen eller konsumentombudsmannen må, i den mån handlingen innehåller upplysningar om viss företagares affärs- eller driftförhållanden, vilkas offentliggörande kan lända honom till men, icke i andra fall än Konungen bestämmer utlämnas förrän tjuugu år förflutit från handlingens datum. Vad nu sagts gälle ock hos myndigheten upprättad handling, dock ej kartellregister.

På framställning av vederbörande företagare eller myndighet, som i nyssnämnda lag avses, äger Konungen, om särskilda skäl därtill äro, förordna, att kartellregister, såvitt angår däri intagna uppgifter rörande viss överenskommelse, icke må utlämnas tidigare än tjuugu år efter det

anteckning om överenskommelsen gjorts i registret. Har framställning om sådant förordnande gjorts, må, innan ärendet blivit av Konungen avgjort, kartellregister i den del framställningen avser icke utlämnas. Vad nu sagts gälla ock handlingarna i ärendet; om utlämnande av sådan handling efter ärendets avgörande äge vad i första stycket stadgats motsvarande tillämpning. Lag 1972 nr 734.

20 a §. Handling innefattande uppgifter vilka infordrats från näringsidkare enligt lagen (1972:826) om uppgiftsskyldighet i vissa planeringsfrågor må, i den mån handlingen innehåller upplysningar om näringsidkarens affärs- eller driftförhållanden, vilkas offentliggörande kan lända honom till men, icke utan hans samtycke utlämnas förrän tjugo år förflutit från handlingens datum. (Denna § tillagd g. Lag 1972 nr 828).

21 §. Beträffande handlingar, vilka i andra fall än eljest i denna lag sägs rörs statlig utredning, kontroll eller stödverksamhet med avseende å produktion, handel, bankrörelse, försäkringsrörelse eller transportverksamhet eller eljest med avseende å näringslivet, äger Konungen, i den mån de innefatta sådana upplysningar om enskilda företags eller sammanslutningars affärs- eller driftförhållanden eller om enskilda personers, företags eller sammanslutningars uppfinningar eller forskningsresultat, vilkas offentliggörande kan lända vederbörande person, företag eller sammanslutning till men, förordna, att handlingarna ej må utlämnas förrän viss tid, högst tjugo år, förflutit från deras datum. Lag 6 juni 1968.

Sådant bemyndigande som anges i 21 § har Kungl. Maj:t utfärdat i kungörelsen 1939:7 "med förordnanden på civilförvaltningens område jämlikt lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar".

Förordnanden jämlikt 21 § sekretesslagen har utfärdats i ett stort antal fall. Under en särskild punkt (38) har däri upptagits handlingar som inkommit till eller upprättats i statsdepartement till utredning eller kontroll med avseende å verksamhet som bedrivs av bolag, vari staten äger aktie.

I förutnämnda framställning till Konungen uppehöll sig JO Bexelius även vid diarieföreningen av ärenden enligt 21 § sekretesslagen. JO anförde i detta hänseende följande:

Detta lagrum medger hemlighållande av handling endast i den mån den innefattar upplysning om enskilda företags eller sammanslutningars affärs- eller driftförhållanden, vilkas offentliggörande kan lända vederbörande företag eller sammanslutning till men. Erfarenhetsmässigt kan till följd av denna begränsning av sekretesskyddet endast delar av en handling hemlighållas. Om nu handlingen genom att föras i hemligt diarium helt undanhålles allmänheten, kan inte framtvinga en prövning av en begäran att utfärda delar av handlingen som inte kan hemlighållas.

Vid den undersökning som utskottet i år företagit rörande statsdepartementens arbetsformer m. m. har beträffande diarieföreningen bl. a. inhämtats att samtliga departement utom utrikesdepartementet följer de anvisningar som lämnats i statsrådsberedningens promemoria. I allmänhet hade departementen dels ett allmänt diarium dels ett särskilt diarium för hemliga handlingar. I de flesta departementen utnyttjades dessa diarier för hemliga handlingar sparsamt. I försvarsdepartementet fördes dock ca tio procent av alla ärenden i sådant diarium. Likaså var omfattningen av

sekretesskyddade handlingar stor i inrikesdepartementet. Så antecknades t. ex. ärenden rörande regionalpolitiskt stöd, lån mot statlig garanti samt invandrar- och medborgarfrågor i stor utsträckning i särskilt diarium. I finansdepartementet fördes främst ärenden rörande strukturrationalisering och exportstöd i hemligt diarium. I de flesta departementen hade allmänheten tillgång även till diarierna för hemliga handlingar. I finansdepartementet fördes som framgår av redogörelsen ovan ärenden rörande befrielse från realisationsvinstbeskattning vid försäljning av aktier i ett diarium i vilket allmänheten inte ägde insyn.

I utrikesdepartementet är samtliga diaries hemliga i den vidare bemärkelse att allmänheten inte äger tillgång till diarierna. I departementet förs sex olika diaries, avseende

1) ärenden rörande korrespondens med svenska ambassader och beskickningar

2) d:o

3) ärenden rörande korrespondens med svenska myndigheter

4) ärenden, väckta av enskilda personer

5) ärenden rörande korrespondens med utländska myndigheter

6) samma som 1) och 2)

Diarierna omfattar årligen drygt 100 000 ärenden.

Utrikesdepartementets praxis rörande diariesföringen har godkänts av dåvarande utrikesministern Torsten Nilsson i resolution den 4 november 1969.

I en av chefen för utrikesdepartementets arkiv kanslirådet Wilhelm Carlgren den 9 september 1969 upprättad promemoria rörande diariesföringen i utrikesdepartementete anförs följande skäl mot en uppdelning av diarierna i öppna och hemliga:

Om registreringen av handlingar i utrikesdepartementet som hittills varit enhetlig och principiellt hemlig nu skulle delas upp på öppna och hemliga diaries skulle med säkerhet mycket betydande olägenheter inträffa.

1. Övriga departements registrering övervakas kontinuerligt av pressen. Utrikesdepartementet, som har en mycket större procent hemliga nyhetsbetonade och allmänintressanta handlingar i en betydligt mer omfattande korrespondens än övriga departement, skulle givetvis bli föremål för samma intensiva bevakning. Snarast skulle denna bli bredare eftersom inte bara pressen utan också oppositionspartier, andra politiska intresseriktningar och privatpersoner skulle för att finna något för deras aktioner eller strävanden malnyttigt begagna möjligheterna till löpande granskning av utrikesdepartementets korrespondens.

2. Denna kontinuerliga bevakning skulle utsätta i första hand arkivet men i andra hand hela departementet och slutligen även utlandsmyndigheterna för en mycket hård press, och intensiva diskussioner få föras om den ena eller andra handlingen var hemlig eller inte, och borde diariesföras här eller där.

För arkivets del skulle en sådan utveckling rimligen föra med sig ett ökat behov av både rum och personal. Pappersexercisen skulle kompliceras. Den dubbla diariesföringen skulle genast motsvaras av dubbla dossier och handläggarna på departementets olika enheter skulle få svårare att läsa in och följa ärendena.

3. Olägenheterna skulle emellertid på inget vis stanna här. I många fall skulle frågan om ett ärende var hemligt eller inte behöva föras upp till avdelningschefer eller även till kabinettssekreterare. Handlingarnas registrering och gång genom departementet skulle förhindras. Allt detta skulle ske under tryck av journalister och andra, som gick omkring i huset och kritiserade hur departementets tjänstemän kunde förhålla en så utomordentligt enkel fråga som att lämna ut en viss handling till dem. Om man tänker sig in i vilka följder denna bevakning skulle få särskilt i ett krisläge skulle det vara svårt att komma ifrån att den skulle vara en allvarlig belastning för en personal som redan den förutan hade händerna fulla.

4. En mängd bekymmer skulle uppstå även hos utlandsmyndigheterna eftersom de stora tidningarna genom sina utlandskorrespondenter kunde bevaka även deras korrespondens. Möjligheterna till att olika beslut fattades rörande samma handling i någon utlandsrepresentation och i departementet kan inte förbises. Det skulle givetvis genast spelas ut till förvaltningens skada.

5. Över huvud skulle detta ökade tryck leda till att det blev svårare att uppehålla sekretessen. En sådan utveckling skulle menligt inverka på den politiska rapporteringen från utlandsrepresentationerna. Ambassadörerna skulle tendera att ta upp viktiga men känsliga frågor i privatbrev eller telefonsamtal; detta skulle i sin tur medföra först osäkerhet och om någon tid bristande dokumentation — efter några månader skulle måhända grunderna bakom ett centralt avgörande i brist på papper ej kunna rekonstrueras.

6. Men den allra allvarligaste olägenheten skulle troligen bli följande. Man får betänka att övriga länder — som ju ej alls har någon med den svenska jämförlig tryckfrihetslagstiftning — skulle ha svårt finna det rimligt med denna publika tillgång till den aktuella registreringen för korrespondensen i utrikes ärenden. Ministrar och utlandskorrespondenter i Stockholm skulle rapportera hem att nu hade diarieföringen i det svenska utrikesdepartementet ändrats och nu kunde envar gå upp dit och se vad de sista skrivelserna handlade om. Uppdelningen med öppna och hemliga diaries skulle knappast slå igenom utan själva ändringen i praxis, själva nyheten att nu denna möjlighet till bevakning av utrikesförvaltningens korrespondens hade skapats, skulle vara de moment som fäste sig i minnet. Man kan inte komma ifrån att den svenska utrikesförvaltningens anseende för pålitlighet och tystlåtenhet härigenom skulle raseras. Beskickningarna utomlands skulle få färre och sämre informationer och över huvud utrikesförvaltningens verksamhet allvarligt försväras. De utomordentligt allvarliga konsekvenser detta skulle få redan under lugna förhållanden och framför allt givetvis i skärpta lägen eller kriser för utrikesledningens och regeringens tillgång till informationer för bedömning av Sveriges hållning underströks med allt eftertryck från ambassadörer på framskjutna poster, när dåvarande kabinettssekreteraren 1967 begärde deras yttrande över den Kjellinska offentlighetskommitténs förslag, enligt vilket utrikesförvaltningens korrespondens skulle förklaras vara principiellt öppen.

Nu återgivna grunder för bibehållande av det nuvarande systemet har enligt vad Carlgren och rättschefen vid departementet Love Kjellberg uppgivit vid samtal med tjänstemän på utskottets kansli fortfarande samma giltighet.

Särskilt rörande diarieföringen av vissa inför utskottet i detta hänseende aktualiserade ärenden

I A. I artiklar i tidningen Expressen sommaren 1973 gjordes gällande bl. a. att viss korrespondens mellan förre generaldirektören Bertil Olsson och statsrådet Gunnar Sträng m. fl. inte blivit diarieförd.

I anledning av artiklarna företog riksdagens upplysningstjänst på anmodan av riksdagsledamoten Per Ahlmark en undersökning om diarieföring skett i respektive departement av de i artiklarna angivna skrivelserna. Undersökningen gav följande resultat.

Diarieföring i finansdepartementet hade inte skett av en skrivelse den 2 april 1971 från Bertil Olsson till Gunnar Sträng. Skrivelsen innehöll uppgifter om

- 1 vägen Virsbo-Ramnäs ur arbetsmarknadssynpunkt (beredskapsarbete)
- 2 undersökning i ett från Gunnar Sträng emanerande ärende
- 3 åtgärder för att förhindra en ytterligare ökning av arbetslösheten.

Skrivelsen bifogas som bilaga 1 till denna PM.

På förfrågan från upplysningstjänsten uppgavs från *departementets registratorsexpedition* att skrivelser av här avsedd karaktär – kortare meddelanden ställda personligen till olika befattningshavare vid departementet – som regel inte diariefördes. *Tillförordnade expeditionschefen Sven Gunnarsson* uppgav sig inte finna anledning att i departementets diarium anteckna denna typ av skrivelser, ”som ej direkt berörde departementets verksamhetsområde” och som var ”riktade som personliga meddelanden till Gunnar Sträng, visserligen i hans egenskap av finansminister”. Sven Gunnarsson kunde inte heller ”deducera fram något ärende som vore att direkt hänföra till finansdepartementets verksamhetsområde”.

Vidare hade en skrivelse dagtecknad den 11 november 1971 från Bertil Olsson till Gunnar Sträng rörande investeringsfonder för Svenska Fläktfabrikens utvidgningsplaner inte diarieförts i finansdepartementet. Däremot fanns i diariet antecknat att arbetsmarknadsstyrelsen med eget yttrande den 10 november 1971 (undertecknat av bl. a. Bertil Olsson) till finansdepartementet hade översänt Fläktfabrikens framställning om investeringsfonder. Förstnämnda skrivelse fogas till denna PM som bilaga 2.

Förevarande ärende är även föremål för JO:s prövning. I yttrande till JO har dåvarande expeditionschefen i finansdepartementet Nils Fjellander anfört följande:

Beträffande diarieföringen i finansdepartementet må allmänt sett nämnas att departementet tillämpar de riktlinjer som finns angivna i statsrådsberedningens promemoria av december 1969. Detta innebär bl. a. att vissa grupper av enkla handlingar som inkommer till departementet och som måste anses vara allmänna handlingar inte blir diarieförda. Dit hör bl. a. missivskrivelser i anslutning till besvär, framställningar eller ansökningar hos Kungl. Maj:t, vilka läggs till huvudakten som diarieförs, samt kopior av skrivelser eller yttranden till

andra departement än finansdepartementet. Sistnämnda förhållande går tillbaka på huvudregeln, att en handling som inges i flera exemplar till olika departement endast diarieförs i det departement dit handlingen enligt gällande departementsstadga hör.

Vad nu sagts har t. f. expeditionschefen Sven Gunnarsson och befattningshavaren på registratörsexpeditionen åsyftat vid sina samtal med tjänstemannen hos riksdagens upplysningstjänst.

Vad beträffar de två speciella skrivelser som angetts i upplysningstjänstens promemoria har finansministern förklarat, att han betraktar dem som enskilda handlingar. De har därför aldrig kommit under någon befattningshavares handläggning för prövning i fråga om diarieföring.

I B. Följande skrivelser från Bertil Olsson berörande inrikesdepartementets verksamhetsområde har inte diarieförts:

en skrivelse från Bertil Olsson till dåvarande *inrikesministern Eric Holmqvist* den 1 juni 1971 angående ändring av arbetsmarknadskungörelsen

Do den 17 december 1971 (bilaga 3 till denna PM)

en skrivelse den 24 november 1971 från *departementsrådet Arne Carlsson* till Bertil Olsson rörande förhandlingar om löner m. m. för personer som anvisats statligt arkivarbete eller musikerhjälp.

På upplysningstjänstens förfrågan uppgavs beträffande sistnämnda skrivelse att från departementet utgående skrivelser i regel inte diarieförs såvida inte skrivelserna hänför sig till departementsärenden som redan åsatts diarienummer.

I yttrande till JO den 26 oktober 1973 rörande diarieföring i inrikesdepartementet anförde expeditionschefen Bengt Jirell följande:

De i statsrådsberedningens promemoria av december 1969 angivna riktlinjerna för diarieföring behandlar diarieföringen av till ett departement inkommande handlingar. I inrikesdepartementet tillämpas vid diarieföringen de riktlinjer, som anges i promemorian. I diariet införes vidare som inkommen handling inom inrikesdepartementet upprättade promemior, vilka ingå i departementets serie över stencilerade promemior (Ds In). Från myndigheter till departementet återställda delnings-exemplar i korrektur eller motsvarande till propositioner, kungörelser, regleringsbrev m. m. diarieföres inte, eftersom de inte är att hänföra till allmänna handlingar.

Några av statsrådsberedningen utfärdade föreskrifter om särskild diarieföring av från departementet utgående handlingar finns inte. Som en form av diarium för utgående skrivelser/expeditioner måste dock den i inrikesdepartementet likaväl som i andra departement förda expeditionslistan betecknas. Denna lista upptar alla i konselj eller regeringssammanträde avgjorda ärenden, som sålunda föranleder en utgående expedition.

Vad beträffar den i promemorian från riksdagens upplysningstjänst angivna skrivelsen från departementsrådet Arne Carlsson till generaldirektören Bertil Olsson innehåller densamma endast en upplysning om att visst ärende -- för övrigt av brådskande natur -- kommer att anmälas i konselj ävensom vissa informationer i anslutning därtill. Enligt utbildad praxis, som för övrigt inte strider mot statsrådsberedningens riktlinjer för diarieföring, diarieförs inte skrivelser av detta slag.

Vad angår de i nyssnämnda promemoria upptagna skrivelserna från generaldirektören Bertil Olsson till inrikesminister Eric Holmqvist må följande anföras. Skrivelserna utgörs av följeskrivelser i samband med

återställande av korrektur till ändringar i arbetsmarknadskungörelsen, vilka tidigare översänts till Olsson för synpunkter och granskning. Handlingar av detta slag är inte att anse som allmänna handlingar och skall alltså ej diarieföras (se JO:s ämbetsberättelse 1964 s. 444 och 1966 s. 371 samt SOU 1966:60 s. 139, och SOU 1966:61 s. 27 f). I sammanhanget kan tilläggas att återkomna delningskorrektur av nu nämnt slag enligt gällande arkiveringsföreskrifter för inrikesdepartementet förstörs när de inte längre behövs för det fortlöpande arbetet. Remisshandlingarna återgå.

I C. Slutligen har en skrivelse (bilaga 4) från Bertil Olsson till statssekreteraren Thage Petersson, statsrådsberedningen, om utnyttjande medel och reservmedel för beredskapsarbeten inte diarieförts. Motiven härför uppgavs vara att i statsrådsberedningens diarium endast införs korrespondens med statsministern och statsrådsberedningen i denna dess egenskap medan korrespondens med de enskilda befattningshavarna vid statsrådsberedningen förvaras av befattningshavaren personligen. Thage Petersson hade sina handlingar ordnade i pärmar, uppställda efter ett alfabetiskt slagordssystem. Nu ifrågavarande skrivelse återfanns under "ankommande post".

I en artikel i Dagens Nyheter den 22 november 1973 debatterade medarbetare vid Sveriges Radio Mats Hallgren och Anders Isacson offentlighetsprincipens tillämpning i industridepartementet mot bakgrund av industridepartementets medverkan i två stora affärer; dels som köpare av 50 procent av aktierna i textilföretaget Eiser AB dels i Cementa AB:s köp av Gullhögens bruk.

Hallgren och Isacson begärde också i skrivelse den 12 november 1973 JO:s prövning av diarieföringen i industridepartementet mot bakgrund av ifrågavarande två affärer.

I yttrande till JO, inkommet dit den 27 december 1973, anförde expeditionschefen i industridepartementet Hans Svahn, att tillsynen över diarieföringen åvilade expeditionschefen, att för verksamheten gillde statsrådsberedningens anvisningar från 1969 samt att kompletterande föreskrifter angående departementets arbetsrutiner utfärdats 1970.

Svahn anförde vidare följande:

Alla försändelser som är adresserade till departementet öppnas av registrator och diarieförs i ett sammanhang under beaktande av vad statsrådsberedningen anført i sin promemoria under rubriken "Vilka allmänna handlingar bör diarieföras?" Tveksamma fall underställs mig. Försändelser som är adresserade till befattningshavare personligen på så sätt att vederbörandes namn nämns först i adressangivelsen överlämnas till berörd tjänsteman. Det åligger därefter vederbörande att överlämna handling som skall diarieföras till registratorn.

Vid internationella sekretariatet förs särskild förteckning över inkomna handlingar.

Till industriministern personligen ställda handlingar redovisas i en särskild förteckning, vilken upprättas av hans sekreterare. Förteckningen innehåller de uppgifter som enligt statsrådsberedningens promemoria bör framgå av ett diarium. När handlingarna kan hänföras till visst ärende eller när annars anledning förekommer registreras handlingarna i det allmänna diariet. Ansvar för härför åvilar sociologen Bertil Hammarstedt.

Under innevarande höst förekom i pressen uppgifter om att diarieföring av vissa handlingar inte skett i vederbörlig ordning i ett par departement. Även om jag inte haft anledning misstänka att något liknande förekommit inom industridepartementet begagnade jag tillfället i samband med genomgång av enheternas ärendebalanser den 13 september att erinra enhetscheferna och närvarande handläggare om vikten av att bestämmelserna om offentlighet, sekretess och diarieföring iakttas. Mot bakgrunden av att många nyanställda i departementet sedan statsrådsberedningens promemoria upprättades, tillställdes jag vidare den 15 oktober samtliga enhetschefer och handläggare ett exemplar av promemorian.

Hallgrens och Isacssons påstående att s. k. selektiv diarieföring är praxis inom departementet saknar grund. Jag vill särskilt framhålla att registrator fullgör sin uppgift med den största noggrannhet.

Vad gäller de händelser som avses i Hallgrens och Isacssons klagoskrivelse vill jag nämna följande.

Jag har inte tagit någon aktiv del i förhandlingarna med AB Eiser och Industri AB Euroc.

Kontakterna med företagen har från departementets sida skötts av civilekonomen Nore Sundberg och Hammarstedt. Endast dessa båda har haft full insikt i alla detaljer. Industriministern har kontinuerligt informerats under förhandlingarnas gång. Vissa frågor angående den tekniska utformningen av avtalen har diskuterats med mig.

Hallgrens och Isacssons besök i industridepartementet ägde rum den 7 november. Jag deltog denna dag i sammanträde med organisationskommittén för Sveriges geologiska undersökning, när jag kallades till mitt tjänsterum för konsultation beträffande en sekretessfråga. Jag sammanträffade på rummet med Hammarstedt samt Hallgren och Isacsson. Senare inträffade även Sundberg. Den fråga som riktades till mig närmast av Hammarstedt, gällde spörsmålet huruvida Hallgren och Isacsson ägde rätt att ta del av promemorior och andra liknande handlingar som upprättats under förhandlingarnas gång. Då jag misslänkte att frågan hade sin grund i okunnighet från Hallgrens och Isacssons sida redogjorde jag för innehållet i 2 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen och Malmgrens m. fl. grundlagskommentar till stadgandet. Hallgren och Isacsson tillfrågade därefter Sundberg och Hammarstedt om det inte i något av ärendena förekommit korrespondens mellan departementet och företagen. Båda förklarade att såvitt de kunde erinra sig skriftväxling inte förekommit; förhandlingarna hade förts muntligen. Sundberg reserverade sig för att det kunde ha förekommit något brev med bekräftelse om tid för sammanträde eller liknande. Hallgren och Isacsson förklarade därefter att det under dessa förhållanden "inte fanns något att göra". Min uppfattning var att de, i den mån de svävat i ovisshet, blivit övertygade om att handlingsoffentligheten inte gäller arbetspromemorior o. dyl. och att de godtog beskedet att handlingar av betydelse i sak inte getts in till departementet. Jag har självfallet aldrig hävdats att handlingar som enskilt företag gett in till departementet är arbetsmaterial, som är undandraget offentligheten. Om jag känt till att handlingar av detta slag kommit in skulle jag omedelbart ha gett order om diarieföring. Någon framställning som fordrade ett formellt beslut gjordes inte i min närvaro. Diskussionen varade uppskattningsvis 15 minuter.

Påföljande dag överenskom Sundberg och jag att vi vid tillfälle skulle gå igenom handlingarna i Euroc-ärendet. Han hade vid genomgång av handlingarna i detta ärende konstaterat att det fanns två brev som bort diariesändas. Sundberg har förklarat att dessa glömts bort i ett intensivt

skede av förhandlingarna då all koncentration var inriktad på att ta fram internt arbetsmaterial. I Eiser-ärendet fanns utom avtalet bara arbetsmaterial.

Genomgången av handlingarna i Euroc-ärendet inför mig ägde rum måndagen den 12 november. Då Sundberg fått förhinder deltog från enheten departementssekreteraren Margareta Stålfors. Vad Sundberg nämnt om inkomna brev bekräftades. Jag gav order att handlingarna snarast skulle diarieföras. Så har skett. Sannolikt påföljande dag upplyste mig kanslirådet Lennart Hansson att det även i Eiser-ärendet getts in en handling, vilken inte blivit diarieförd. Hansson hade sett till att den registrerats. Handlingen är en fotostatkopiering av "Beräknad koncernbalansräkning för AB Eiser med helägda dotterbolag" jämte därtill fogade bilagor. Handlingarna har enligt vad Hammarstedt upplyst utan missivskrivelse överlämnats till honom från företagens sida vid en av de första förhandlingskontaktarna. Hammarstedt har med hänsyn till att fråga var om ett utkast till koncernbalansräkning, som inom kort skulle bli offentlig, betraktat handlingen som arbetsmaterial.

All berörd personal har den 23 november ånyo informerats om gällande bestämmelser om offentlighet, sekretess och diarieföring.

Sundberg och Hammarstedt har tagit del av vad jag anfört och såvitt gäller deras roll i sammanhanget vitsordatsriktigheten.

JO:s ärenden om diarieföringen i vissa AMS-ärenden och i ärenden rörande Eiser — och Cementa — Gullhögenaffärerna kan väntas avgöras innevarande vår.

*Underbilaga 1***Av statsrådsberedningen upprättad PM med vissa allmänna riktlinjer för diarieföringen inom statsdepartementen**

F. n. finns inga generella regler om diarieföring. Vissa myndigheter har emellertid i arbetsordning meddelat föreskrifter i ämnet av såväl formell som materiell natur. För statsdepartementens vidkommande finns endast formella föreskrifter. Dessa återfinns i 18 § departementsinstruktionen, där det föreskrivs att i varje departement skall finnas diarium för registrering av ärenden, att diarium skall föras av den tjänsteman som departementschefen utser och att expeditionschefen har tillsyn över diarieföringen. I avvaktan på en slutlig reglering av frågan om diarieföringen hos myndigheter lämnas i det följande vissa allmänna riktlinjer för diarieföringen inom statsdepartementen.

Allmänna synpunkter

Diarieföringen tjänar huvudsakligen två syften. För det första är en systematisk registrering av allmänna handlingar i regel nödvändig för arbetets behöriga gång inom myndigheterna. För det andra är registrering av sådana handlingar av vikt för det praktiska genomförandet av principen om allmänna handlingars offentlighet. Registreringen är nämligen i allmänhet en förutsättning för att den som vill ta del av en viss handling skall kunna få upplysning huruvida handlingen finns och var den kan sökas.

Allmänna handlingar

Endast allmänna handlingar skall diarieföras. Frågan om vad som är allmän handling regleras genom bestämmelserna i 2 kap. 2-7 §§ tryckfrihetsförordningen. Den grundläggande bestämmelsen återfinns i 2 §, där det sägs att allmänna handlingar är alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar vare sig de inkommit till myndigheten eller upprättats där. I anslutning härtill bör särskilt erinras om att Kungl. Maj:ts kansli i praxis anses som en enda myndighet. Att en handling överlämnas från ett departement till ett annat anses således inte medföra att handlingen i tryckfrihetsförordningens mening "inkommit" till det senare departementet. Vidare är att märka att det förhållandet att en handling är att anse som allmän handling inte i och för sig betyder att handlingen skall diarieföras. Å andra sidan gäller, som redan nämnts, att endast allmänna handlingar skall diarieföras. Slutligen bör här erinras om att även diarier som sådana är allmänna handlingar.

Mot bakgrunden av det nu sagda bör gränsdragningen mellan allmänna handlingar och privata meddelanden uppmärksammas. Att en handling är ställd till ett statsråd eller en tjänsteman personligen medför inte i och för sig att handlingen skall anses som ett privat meddelande. Har

handlingen getts in i syfte att föranleda tjänsteåtgärd eller att påverka handläggningen eller avgörandet av ett ärende, är handlingen att anse som allmän oavsett om den ställts till exempelvis chefen för visst departement eller till en viss namngiven person. Över huvud taget bör gälla att en personligen ställd handling som ställts till mottagaren i hans egenskap av statsråd eller tjänsteman skall betraktas som allmän. Av det sagda följer å andra sidan att handling som avser mottagarens rent personliga angelägenheter eller som ställts till honom i hans egenskap av medlem av politiskt parti, enskild organisation eller motsvarande inte är att hänföra till allmän handling och alltså inte skall diarieföras. Personligen ställd handling som enligt det föregående är att anse som allmän handling skall omgående överlämnas för registrering till registrator eller den som annars svarar för diarieföringen.

Vilka allmänna handlingar bör diarieföras?

Med utgångspunkt i de syften som diarieföringen allmänt tjänar kan inte krävas att alla allmänna handlingar skall diarieföras. Sålunda torde ett stort antal handlingar som uppenbarligen är av ringa betydelse komma in till departementen. Detta gäller exempelvis avskrifter av olika slag som lämnas över för kännedom, cirkulär, enkla meddelanden, uppgifter och påminnelser som lämnas på blanketter, pressklipp och reklamtryck o. d. Beträffande andra slag av handlingar torde de huvudsakliga syftena med diarieföring i vissa fall kunna tillgodoses likaväl genom att handlingarna, i stället för att de formligt registreras, samlas i särskilda serier som genom en överskådlig ordning lätt kan göras tillgängliga för den handläggande personalen och för utomstående som vill ta del av dem. Vad nu sagts kan gälla periodiska rapporter, verksamhetsberättelser, statistiska meddelanden eller andra liknande uppgifter. En tredje grupp av allmänna handlingar som inte torde behöva diarieföras är sådana handlingar som föranleder endast s. k. enkla förvaltningsbestyr. Som exempel härför kan nämnas skriftliga framställningar om avskrifter, registerutdrag och liknande. En fjärde kategori handlingar, beträffande vilka diarieföring torde kunna underlåtas, utgör sådana skrifter från enskilda som saknar begripligt innehåll eller är av den beskaffenhet att de uppenbarligen inte kommer att föranleda beslut av Kungl. Maj:t eller departementschefen eller annan åtgärd.

Vad som sagts nu får ses endast som exempel på fall då diarieföring allmänt sett bör kunna underlåtas. Man måste emellertid samtidigt uppmärksamma att diarieföring kan vara påkallad även i särskilda fall av dessa slag.

I den mån allmän handling inte kan hänföras till någon av de nu nämnda kategorierna, skall diarieföring regelmässigt ske.

I sammanhanget bör påpekas att vad som sagts i detta avsnitt i princip även gäller handlingar som kommer in från utländska myndigheter, internationella organ e. d. Att innehållet i sådana handlingar många gånger är sekretessskyddat rubbar inte detta förhållande. En annan sak är

att handlingar med sekretesskyddat innehåll givetvis inte får blandas med öppna handlingar på sådant sätt att de lätt kan komma i händerna på obehöriga personer.

Vilka uppgifter skall tas in i diarium?

Av de allmänna syftena med diarieföring av allmänna handlingar torde följande uppgifter bör tas in i diarium, nämligen 1. inkomstdag, 2. handlingens datum, 3. myndighet eller person från vilken handlingen inkommer, 4. kortfattat angivande av handlingens innehåll samt 5. uppgift till vilken enhet motsvarande handlingen överlämnats. I anslutning till dessa uppgifter antecknas allt efter handläggningens gång senare inkommande handlingar, remisser och motsvarande åtgärder. Även om inkommen handling är hemlig och antecknas i särskilt diarium, bör anteckning om handlingen göras i det allmänna diariet. Är det större antal bilagor fogade till en handling, behöver i regel dessa inte antecknas var för sig. Däremot bör anteckning göras om att bilagor finns fogade till handlingen och om antalet bilagor. När ärende avgjorts eller på annat sätt slutbehandlats skall anteckning göras om beslut eller motsvarande och dagen för detta.

I detta sammanhang bör också påpekas att det givetvis inte föreligger något hinder mot att i ett departement förs mer än ett diarium. Uppdelningen på flera diarium får dock inte gå längre än att möjligheten till överblick av departementens ärenden och handlingar bibehålls.

Hemliga handlingar och hemligt diarium

Att en handling är hemlig får inte i och för sig leda till att handlingen registreras i hemligt diarium. Tillämpas en sådan ordning, förlorar nämligen allmänheten möjlighet att få upplysning huruvida en handling över huvud taget existerar och därmed också möjlighet till prövning av frågan huruvida handlingen får hemlighållas. Å andra sidan får anteckning i diarium rörande hemlig handling inte avfattas så, att handlingens sekretesskyddade innehåll röjs. I allmänhet torde några svårigheter inte möta i sistnämnda hänseende. För tydlighetens skull bör här påpekas att vad som sagts i detta avsnitt inte innebär att särskilt diarium över hemliga handlingar inte får föras. Men det bör i sammanhanget uppmärksammas att sådant särskilt diarium inte är hemligt i sig.

Som angetts i det föregående skall anteckningarna i diarium beträffande en viss handling ha en sådan avfattning att handlingen bl. a. kan identifieras. Om så inte är fallet fyller allmänt sett inte registreringen någon uppgift. Endast i de fall då detta minimikrav inte kan tillgodoses utan att ett sekretesskyddat intresse åsidosätts, får registrering ske i hemligt diarium. Det sagda innebär med andra ord att endast sådan handling, vars själva existens måste hållas hemlig, får registreras i hemligt diarium. I detta sammanhang bör uppmärksammas att det inte är uteslutet att handling vilken är att hänföra till ett ärende, som redovisats

i öppet diarium, kan vara av sådan beskaffenhet att den bör registreras i hemligt diarium.

Beslut om att handling skall registreras i hemligt diarium bör inte få meddelas av annan än chefstjänsteman, i första hand expeditionschefen.

Slutligen för här anmärkas att skälen för hemlighållande av en handlingens existens ofta förfaller, när det ärende, till vilket handlingen hör, har avgjorts. I sådant fall skall givetvis handlingen, i den mån den inte är hemlig i annat hänseende, lämnas ut när detta begärs. Av det sagda torde vidare följa att den del av det hemliga diariet som upptar anteckningar om sådant ärende inte längre får hemlighållas, eftersom diariet som sådant är allmän handling. Består diariet av lösa blad skall alltså det ifrågavarande bladet lämnas ut på begäran. Kan inte anteckningarna avskiljas på detta sätt, skall i stället avskrift av den aktuella delen av diariet lämnas ut.

Underbilaga 2

2.4.1971

Statsrådet Gunnar Sträng

Broder Gunnar,

1. Vägen Virsbo-Ramnäs gör vi som beredskapsarbete, s. k. storarbetsplats, som vi tar upp på vintern och lägger ner på våren och sommaren. Vi har nu varslat om nedläggning och tar upp den igen till vintern. Vi vill inte gärna göra någon ändring i beslutet. Vi har många sådana vägar som drivs som utjämningsarbete mellan vinter och sommar och det ligger ju i beredskapsarbetets natur.

2. Jag bilägger en undersökning i ett ärende som Du sänt till mig i anledning av ett brev från Jean Berggren i Vimmerby. Jag känner inte själv vårt folk på arbetsvårdsexpeditionen i Hultsfred, men jag litat på Gunnar Johanssons utsago.

3. Vi har plenum i dag för att bl. a. diskutera arbetsmarknadssituationen. Vi kommer att föreslå några korta och snabbt övergående åtgärder för att hindra arbetslösheten från att stiga ytterligare. Jag återkommer i eftermiddag med en lista härom.

Hjärtliga hälsningar

Din tillgivne

Underbilaga 3

11.11.1971

Statsrådet Gunnar Sträng

Broder Gunnar,

Här är ett glädjeämne. Det är Fläktfabrikens utvidgningsplaner som nu är klara och som de vill ha investeringsfonder för. Arbetsmarknadsstyrelsen har tillstyrkt det och det innehåller många goda lokaliseringsorter. Jag hoppas Du kan ta det med det snaraste.

Hjärtliga hälsningar

Din tillgivne

Underbilaga 4

17.12.1971

Statsrådet Eric Holmqvist

Broder Eric,

Jag återsänder bifogade förslag till kungörelse. Som Du ser har jag satt stora frågetecken vid ett par punkter. Så restriktiv som kungörelsen nu är skulle komma det hela att inte fungera. Inskränkning till industrins utbildning för enbart 1 månad är omöjlig att gå ut och diskutera med företagen om. Vidare hade vi tänkt oss att detta skulle decentraliseras till länsarbetsnämnderna och de lokala parterna. Det är absolut nödvändigt om det skall få effekt när vi som bäst behöver det. Jag vädjar till Dig att än en gång övertänka dessa saker och jag vill bestrida att det är arbetsmarknadsstyrelsen som agerat i denna punkt. Men vi kan inte hindra vare sig enskilda riksdagsmän eller andra partier att ta upp en framställning som arbetsmarknadsstyrelsen under ett flertal år har gjort. Så har skett i detta fall. Vi vill bara se till att riksdagens intentioner uppfylles och att detta ger regeringen den effekt i arbetslöshetsbekämpande syfte, som är avsett.

Hjärtliga hälsningar

Din tillgivne

Underbilaga 5

KUNGL. ARBETSMARKNADSSTYRELSEN

generaldirektören

Stockholm den 30 december 1971
Statssckreterare Tage Pettersson
Statsrådsberedningen

B Broder

Jag vill meddela Dig att vi nu har släppt beredskapsarbeten för 1 650 milj. kr. Det beräknas sysselsätta 40 000 man i januari och 3 månader framåt, därefter börjar en avtappning. Härutöver finns fortfarande en reserv hos arbetsmarknadsstyrelsen för 300 milj. och ute på länsarbetsnämnderna för 100 milj. Vi har också en vägreserv på 150 milj. kr. Allt som mycket snabbt kan sättas igång. Alltså, på ett halvt år har vi skapat sysselsättning för 40 000 man med dessa medel och vi har en reserv för ytterligare flera tusen som jag emellertid icke bedömer behöver utnyttjas nu.

Det hela har gått smidigt och fint tack vare vår väl spridda organisation och icke minst tack vare Din förståelsefulla medverkan. Tack för hjälpen – den behövdes – och Gott Nytt År. Du kan meddela Palme detta.

Hjärtliga hälsningar
Din tillgivne

Förteckning över författningar som trätt i kraft före publicerandet

SFS nr	Författning avseende	Dep.	Kon- selj- dag	Utkom från trycket	Ikraft- trädan- de
89	KK om ändring i kungörelsen (1972:698) om avtalet mellan Sverige och Europeiska ekonomiska gemenskapen	H	16/3	10/4	1/4
90	KK om ändring i EFTA-konventionen	H	16/3	10/4	1/4
91	KK om ändring i EFTA-konventionen	H	30/3	10/4	1/4
96	KK om upphävande av kungörelsen (1966:722) om frihet med hänsyn till EFTA-konventionen från vissa införselavgifter m. m.	Jo	23/3	10/4	1/4 ¹
677	KK om ikraftträdande i viss del av lagen (1973:554) om ändring i lagen (1966:664) med vissa bestämmelser om immunitet och privilegier	Ju	29/6	17/7	1/7
688	KK angående tillämpning av en överenskommelse mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om tillägg till överenskommelsen den 12 juli 1957 om upphävande av passkontrollen vid de internordiska gränserna	In	5/6	4/9	1/7
1181	KK om ändring i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap	Ju	28/12	2/1-74	1/1-74
1183	KK om ändring i kungörelsen (1973:740) om rikets indelning i domsagor	Ju	20/12	7/1-74	1/1-74
1184	Kungl. skrivelse till hovrätterna om ändring i skrivelsen (1973:894) till hovrätterna om föreskrifter med anledning av ändringar den 1 januari 1974 i den judiciella indelningen m. m.	Ju	20/12	7/1-74	1/1-74
1196	KK om ändring i kungörelsen (1971:474) om rikets indelning i skydds konsulentdistrikt m. m.	Ju	20/12	9/1-74	1/1-74
1197	KK om ändring i kungörelsen (1972:145) om övervakningsnämndernas verksamhetsområden m. m.	Ju	20/12	11/1-74	1/1-74

¹ Upphörde vid utgången av mars.

Förteckning över rättelseblad för SFS 1973

SFS nr	Författning avseende	Dep.	Kon-selj-dag	Utkom från trycket	Ikraft-trädande	Rättelseblad utkom	Rättelsen avsåg	Rättelsen införd i statsråds-protokollet
30	Spelskatteskuggörelse	Fi	9/2	20/2	21/2	27/9	Tillägg av ingressmening ("Kungl. Maj:it har funnit gott förordna som följer.")	Ja
43	Lag om ändring i brottsbalken	Ju	2/3	12/3	1/4	11/12	Ändring av underskriften	Ja ¹
44	Lag om ändring i lagen (1964:541) om behandling i fångvårdsanstalt	Ju	2/3	12/3	1/4	11/12	Ändring av underskriften	Ja ¹
45	Lag om ändring i rättegångsbalken	Ju	2/3	12/3	1/4	11/12	Ändring av underskriften	Ja ¹
76 (2 st)	KK om upphävande av vissa författningar i anslutning till upprättandet av ett register över nu gällande författningar publicerade i SFS	Ju	2/2	20/3	21/3	17/4	Den under punkten 726 upptagna författningen - kungörelsen (1962:619) om avlöning m. m. till civilförsvarspåliggå utgick	Nej
	" "	Ju	2/2	20/3	21/3	30/10	Den under punkten 831 upptagna författningen - kungörelsen (1968:613) om procentavskatt för uttag av redareavgift för sjöfolks pensionering - utgick	Nej
79	KK om ändring i kungörelsen (1930:371) med anledning av Sveriges tillträde till den i Paris den 24 april 1926 undertecknade internationella konventionen rörande automobiltrafik	K	16/3	27/3	1/4	26/4	Ändring av årtalet i rubriken (1973 i stället för 1930)	Ja

¹ Rättelsebladet införd i statsrådsprotokollet.

SFS nr	Författning avseende	Dep.	Kon-selj-dag	Utkom från trycket	Ikraft-trädande	Rätts-seblad utkom	Rättelsen avsåg	Rättelsen införd i statsråds-protokollet
202	KK om förbud i vissa fall mot trafik med tyngre lastfordon	K	27/4	8/5	15/5	29/5	Tillägg av 9 § som lyder: "Brukas fordon i strid mot denna kungörelse dömes föraren till böter. Till samma straff dömes även ägaren, om han ej visat att förseelsen berott på omständighet som han ej kunnat råda över. Brukas fordonet utan lov eller av någon som enligt 7 § lagen (1916:312) angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik är skyldig att ersätta skada, dömes brukaren i stället för ägaren. I fråga om ansvar enligt första stycket äger 165 och 166 §§ vägtrafikkungörelsen (1972:603) motsvarande tillämpning. För medverkan till gärning som avses i första stycket dömes till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken."	Ja ¹
247	Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)	Ju	11/5	29/5	1/7	11/12	"om" ändrades till "och" i 9 § 5.	Nej
290	Lag om ändring i lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar	Ju	11/5	29/5	1/7	27/11	"lämnande" ändrades till "utlämnande" i 18 § andra stycket	Ja
299	Lag om ändring i lagen (1938:274) om rätt till jakt	Jo	11/5	5/6	1/7	28/6	Tillägg av noter till 30 och 31 §§ avseende senaste lydelse	Nej

¹ Rättelsebladet införd i statsrådsprotokollet.

SFS nr	Författning avscende	Dep.	Kon-selj-dag	Utkom från trycket	Ikraft-trädande	Rättel-seblad utkom	Rättelsen avsåg	Rättelsen införd i statsråds-protokollet
419	KK om ändring i instruktionen (1965:745) för studiemedelsnämnderna	U	25/5	19/6	1/7	17/7	Ändring av författningshänvisning i 2 §	Ja ¹
433	Lag om skatteutjämningsbidrag	Fi	5/6	19/6	1/1-74	23/10	Tillägg i 6 § av Dals-Eds kommun bland de kommuner som tillförsäkras ett skatteunderlag som motsvarar 100 % av medel-skattekraften	Nej
465	Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring	S	5/6	20/6	1/1-74	9/10	Tillägg av ordet "lämpligt" i 7 kap. 1 § andra stycket	Nej
468	Lag om ändring i militärsättnings-förordningen (1950:261)	Fö	5/6	20/6	1/1-74	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
509	KK om ändring i kungörelsen (1969:379) om inskrivning och redovisning av värnpliktiga	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
510	KK om ändring i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
511	KK om ändring i kungörelsen (1971:355) om bistånds- och katastrofutbildning	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
512	Lag om ändring i familjebidragsförordningen (1946:99)	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
513	KK om ändring i kungörelsen (1962:619) om avlöning m. m. till civiltjänst-pliktiga	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹

¹ Rättelsebladet införd i statsrådsprotokollet.

SFS nr	Författning avseende	Dep.	Kon-selj-dag	Urkom från trycket	Ikraft-trädande	Rätts-sblad utkom	Rättelsen avsåg	Rättelsen införd i statsråds-protokollet
514	KK om ändring i kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m. m.	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
515	KK om ändring i instruktionen (1968:387) för försvarets materielverk	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
516	KK om ändring i instruktionen (1965:827) för fortifikationsförvaltningen	Fö	25/5	20/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
597	KK om ändring i värnpliktsavlöningskungörelsen (1970:676)	Fö	25/5	26/6	1/7	30/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
658	Lag om ändring i rennäringslagen (1971:437)	Jo	5/6	4/7	1/1-74	2/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
666	KK om ändring i kungörelsen (1966:483) om krigsmaktens indelning i fred och Sveriges militärritortoriella indelning	Fö	29/6	10/7	1/8	30/10	Ändring av underskriften	Ja
670	Tulllag	Fi	29/6	17/7	"Den dag 28/8 Konungen bestämmet"		Orden "det som som fastställts" ändrades till "vad som rätteligen bort fastställas" i 48 § 2.	Ja ¹
671	Tullstadga	Fi	29/6	17/7	"Den dag 15/1-74 Konungen bestämmet"		Ingressmeningen "Kungl. Maj:t har, med stöd av riksdagens beslut, funnit gott förordna som följer." ändrades till "Kungl. Maj:t har funnit gott förordna som följer." Dessutom utgick nothänvisningen till riksdagens beslut.	Nej

¹ Rättsblad införd i statsrådsprotokollet.

SFS nr	Författning avseende	Dep.	Kon-selj-dag	Utkom från trycket	Ikraft-trädande	Rättsblad utkom	Rättelsen avsåg	Rättelsen införd i statsråds-protokollet
685	KK om ändring i kungörelsen (1972:113) (2 st) med förordnande enligt 1 § markotika-förordningen (1962:704)	S	20/7	7/8	14/8	6/9	Substansen diemal hämfördes till Sömnmedel och lugnande medel i stället för till Hallucinogener	Ja
686	— ¹⁾ — KK om registrering av svenska kommunala vapen	S	20/7	7/8	14/8	2/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
740	KK om registrering av svenska kommunala vapen	H	20/7	7/8	1/10	23/10	Ändring av underskriften	Ja ¹
746	KK om rikets indelning i domsagor	Ju	28/9	30/10	1/1-74	27/11	Uppgiften om Älvdalen som tingsställe för Mora tingsrätt utgick	Ja
746	KK om ändring i instruktionen (1965:847) för statens vattenfallsverk	Ind	26/10	6/11	Upp-hörde vid utgången av 1973	27/11	Tryckfel ändrades i rubriken ("Vattensfallsverk")	Ja ¹
808	Lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97)	S	16/11	27/11	1/1-74	26/2-74	"kommunalfullmäktige" ändrades till "kommunfullmäktige" i 12 §	Nej
963	KK om ändring i kungörelsen (1959:420) med tillägsbestämmelser till statens allmänna tjänstepensionsreglemente m. m.	Fi	7/12	20/12	1/1-74	25/1-74	"i fråga om folkpension och tilläggspension: att vid" i 4 § 1 mom. fjärde stycket ändrades till "i fråga om yrkesskadeli-vranta och sjukpension: att"	Ja
971	KK om ändring i cirkuläret (1954:325) med föreskrifter rörande försäkring av staten tillhörig egendom, m. m.	Fi	7/12	20/12	1/1-74	22/1-74	Ändring av tiden då författningen utkommit från trycket (20 december 1973 i stället för 20 januari 1974)	Ja
1099	Lag om ändring i Kommunalskattelagen (1928:370)	Fi	17/12	27/12	1/1-74	12/2-74	Sammanslagning av två stycken i anvisningarna till 22 § till ett stycke	Nej
1140	Frihandelskungörelse	Fi	14/12	28/12	1/1-74	5/2-74	Ändring av datum för utfärdande av kungörelsen (14 i stället för 20 december)	Ja ¹
1178	KK om ändring i allmänna ordningsstadgan (1956:617)	C	14/12	7/1-74	1/7-74	5/2-74	Ändring av kontrastsering (Hans Gustafsson i stället för Svante Lundkvist)	Ja

¹ Rättsbladet införd i originalprotokollet.

PM angående distribution av s. k. granskningsexemplar till universitetsbiblioteket i Umeå*Gällande regler m. m.*

Enligt lagen angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift (1949:166 med ändring 1961:25), den s. k. leveranslagen, är boktryckerierna skyldiga att leverera ett exemplar – biblioteksexemplar – av tryckta skrifter till ettvarvt av kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg.

I tryckfrihetsförordningen föreskrivs i 4 kap. 7 § att boktryckare av varje tryckt skrift som framställs vid boktryckeri här i riket samtidigt med skriftens utgivande skall för granskning avlämna ett exemplar, det s. k. granskningsexemplaret. Granskningsexemplaret skall lämnas till de lokala tryckfrihetsombuden, som har att vidarebefordra exemplaret till justitiedepartementet. För tryckerier inom Stockholmsområdet gäller dock att granskningsexemplaret skall sändas direkt till justitiedepartementet.

Under perioden 1950–1966 överlämnades granskningsexemplaret till stadsbiblioteket i Umeå. 1960 års Umeåkommitté föreslog att exemplaret fortsättningsvis i stället skulle lämnas till universitetsbiblioteket i Umeå. På grundval av förslag som avgetts av en särskilt tillkallad sakkunnig i "Betänkande angående utnyttjande av granskningsexemplaret av tryckt skrift" (Ds E 1966:1) förordnade Kungl. Maj:t den 25 november 1966 att de granskningsexemplar som ej utgörs av tidningar och som ej behövs för tillsyn eller åtal enligt tryckfrihetsförordningen fr. o. m. den 1 januari 1967 tills vidare skulle överlämnas till universitetsbiblioteket i Umeå.

Med anledning av Kungl. Maj:t meddelat uppdrag redovisade statskontoret i september 1972 i en rapport "Biblioteksexemplar av tryckt skrift" resultatet från en inom statskontoret verkställd utredning. Statskontoret föreslog i rapporten att nuvarande principer för utnyttjande av granskningsexemplaret skulle omprövas. Litteraturförsörjningen vid universitetet i Umeå bör enligt ämbetsverkets mening för framtiden huvudsakligen baseras på köp och byten. Den del av granskningsexemplaret som benämnes småtryck förutsättes dock – med hänsyn till dess betydelse som källmaterial för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning – även fortsättningsvis bära överlämnas till Umeå universitetsbibliotek. Vad beträffar biblioteksexemplaren innebar statskontorets ställningstagande att man förordade ett bibehållande av den nuvarande leveransplikten till Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg. Utredningen ansåg emellertid en översyn av den sedan 1949 gällande lagen om biblioteksexemplar vara behövlig.

Motion till 1973 års riksdag angående översyn av lagen om biblioteks-exemplar av tryckt skrift

Vid 1973 års riksdag aktualiserades litteraturförsörjningen till universitetsbiblioteket i Umeå i motionen 1973:687 av herr Nygren m. fl. (s). I motionen hemställdes att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om en översyn av lagen om biblioteks-exemplar av tryckt skrift och i samband därmed om en prövning av frågan om utökning av tryckeriernas och förlagens leveransplikt att också omfatta Umeå universitetsbibliotek. I sitt betänkande (UbU 1973:36) med anledning av motionen anförde utbildningsutskottet bl. a.:

Det nu ifrågavarande motionsyrkandet ger utskottet anledning erinra om att 1971 års riksdag avtog ett då framfört motionsyrkande som syftade till sådan ändring i leveranslagen att även biblioteken vid högskolan i Linköping och vid universitetsfilialerna i Karlstad, Växjö och Örebro skulle komma i åtnjutande av biblioteks-exemplar (UbU 1971:3, punkten 13, rskr 1971:84). Utskottet har den uppfattningen att även universitetsbibliotekets i Umeå försörjning med svenskt tryck måste ske på annat sätt än genom leverans av biblioteks-exemplar. Utskottet är sålunda inte berett biträda ifrågavarande motionsyrkande i vad det avser utökning av i nu gällande leveranslag stipulerad leveransplikt. Utskottets ställningstagande bör ses även mot bakgrunden av de förslag om högskoleutbildningens utbyggnad som framlagts av 1968 års utbildningsutredning. En samlad bedömning ger rimligen till resultat att nya universitets- och högskolebibliotek för sin litteraturförsörjning i första hand måste vara hänvisade till statsmedel för en rationellt bedriven inköpsverksamhet.

I likhet med motionärerna anser utskottet att den översyn av leveranslagen som statskontoret förordat bör komma till stånd. Härvid är det enligt utskottets uppfattning speciellt frågan om den nuvarande leveranspliktens omfattning som bör prövas i syfte att uppnå begränsningar i denna.

I statskontorets utredning framhålls att de förhoppningar som 1966 års utredning knöt till granskningsexemplaret och dess användbarhet för bokförsörjningen vid Umeå universitet inte har infriats. Universitetsbiblioteket har undersökt granskningsexemplarets fullständighet på några för bibliotekets bokförsörjning vitala områden. Undersökningarna har givit vid handen att endast omkring hälften av den nyutkomna litteraturen kommer biblioteket till handa genom granskningsexemplaret. Utredningen har övervägt möjligheterna att genom administrativa åtgärder komma till rätta med missförhållandena, men har inte funnit den vägen framkomlig. Litteraturförsörjningen vid Umeå universitet bör som tidigare nämnts enligt statskontorets mening för framtiden huvudsakligen baseras på köp eller byten. Utskottet har noterat att universitetskanslersämbetet i sin anslagsframställning för budgetåret 1974/75 för ändamålet beräknat ett belopp av 162 000 kr. I detta sammanhang är vidare av intresse att universitetskanslersämbetet liksom flertalet övriga remissinstanser anser att granskningstrycket i sin helhet också i fortsättningen bör översändas till Umeå och inte bara som statskontoret föreslagit småtrycket.

Utskottet anser det anmärkningsvärt att Kungl. Maj:ts beslut beträffande leverans av granskningsexemplar till universitetet i Umeå inte har kunnat efterlevas. Enligt utskottets mening måste det vara möjligt att i allt väsentligt förhindra en av statsmakterna ej sanktionerad hantering av

granskningsexemplar. Det ankommer på Kungl. Maj:t att besluta om erforderliga åtgärder.

Riksdagen beslöt den 24 oktober 1973 (rskr 1973:275) i enlighet med utskottets förslag.

Statsverkspropositionen 1974

I statsverkspropositionen till årets riksdag redovisas att universitetskanslersämbetet beräknat ett belopp på 224 000 kronor främst för inköp av litteratur till universitetet i Umeå på grund av ofullständiga leveranser av det s. k. granskningsexemplaret av tryckt skrift. Vid beräkningen av anslaget till *Vetenskapliga biblioteket: Bokinköp m. m.* har departementschefen emellertid ej räknat med några medel till detta ändamål.

Leveransernas omfattning till universitetsbiblioteket i Umeå

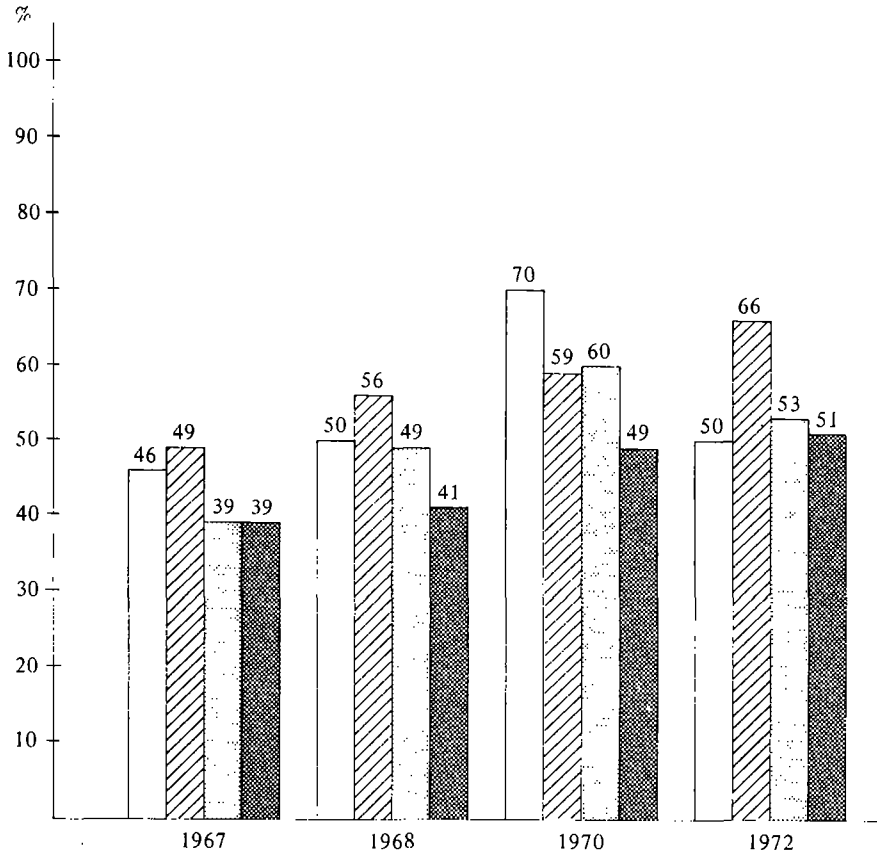
Universitetsbiblioteket i Umeå har vid olika tillfällen företagit undersökningar av hur stor andel av bokproduktionen som inte kommit universitetet till handa. I november 1968 gjordes en kontroll av vad som inkommit av 1967 års svenska bokproduktion. Vid denna tidpunkt hade av 1 956 undersökta publikationer 891 levererats i fullständigt skick. Av under bokstaven H sökta arbeten hade 85 inkommit medan 88 saknades, under klassifikationsgruppen I (konst, musik etc.) hade 30 inkommit medan 47 saknades. Av monografier som kostade 50 kronor eller därutöver hade 39 inkommit medan 60 saknades. Under november 1969 gjordes motsvarande stickprovsundersökningar på leveransen av 1968 års tryck. Av ca 2 000 granskade periodiska publikationer var icke fullt hälften kompletta. Stickproven i övrigt visade att på bokstaven H hade av sökta arbeten 99 inkommit medan 79 saknades. På klassifikationssignaturen I hade 41 inkommit medan 42 saknades. Inom prisgruppen 50 kronor och därutöver hade 50 inkommit medan 73 saknades.

I januari 1972 företogs motsvarande undersökning på 1970 års svenska bokproduktion. I undersökningen utslöts akademiska avhandlingar, barnböcker, monografiserier och skolböcker. Av 1 808 tidskrifter och årsböcker hade 1 259 inkommit kompletta. Av böckerna inom prisgruppen 50 kronor och därutöver hade 68 inkommit medan 71 saknades. På klassifikationssignaturen I hade 55 böcker inkommit medan 37 saknades.

I november 1973 företogs en undersökning på 1972 års bokproduktion. I undersökningen utslöts akademiska avhandlingar, barnböcker, monografiserier, skolböcker, enklare utländsk skönlitteratur i svensk översättning, handböcker och handledningar i sömnad, matlagning, sällskapsdjurvård, sport m. m. Av 2 652 visoförda periodica hade 1 339 inkommit kompletta. Av litteraturen under bokstaven H saknades 59 medan 116 hade inkommit. Av böckerna inom prisgruppen 50 kronor och därutöver saknades 124 medan 127 hade inkommit.

Uppgifterna ovan, vilka erhållits från universitetsbiblioteket i Umeå, sammanfattas i figur 1. Av denna framgår en viss förbättring beträffande leveransen av 1972 års bokproduktion i jämförelse med 1967. Fortfarande gäller dock att ungefär hälften av bokproduktionen enligt de undersökningar som redovisats från universitetsbiblioteket inte levererats till biblioteken.

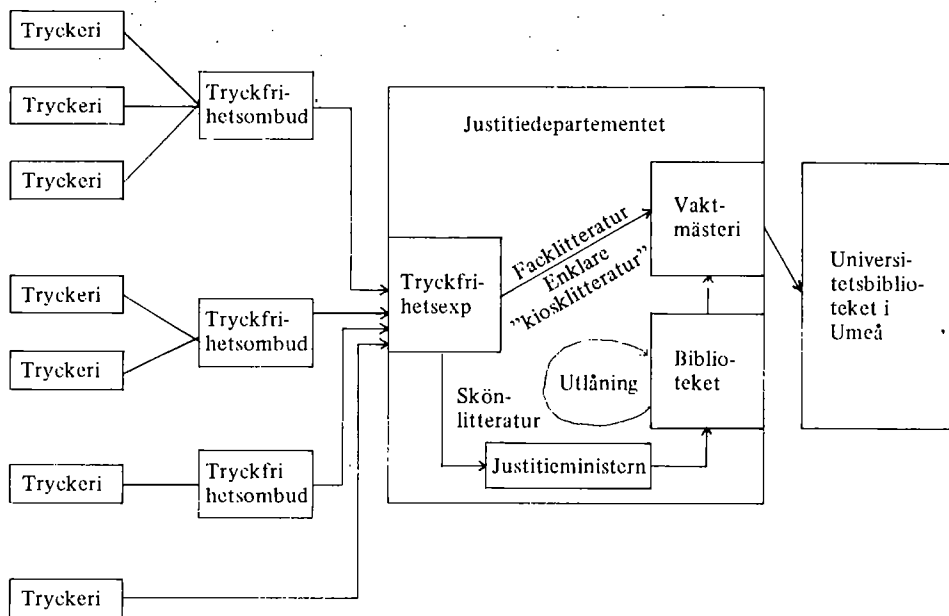
Figur 1: Andel av den svenska bokproduktionen 1967, 1968, 1970 och 1972 som inkommit till Umeå universitetsbibliotek ca 1 år efter produktionsåret. Periodiska tidskrifter (ofylld stapel), böcker under littera H (streckad stapel), böcker under littera I (rutad stapel samt böcker inom prisgruppen 50 kronor och därutöver (fylld stapel).

Behandlingen av granskningsexemplaren

Granskningsexemplarens väg från tryckeriet till biblioteket i Umeå illustreras i figur 2. Som framgått av redovisningen ovan föreskrivs i TF 4 kap. 7 § att boktryckare skall avlämna ett exemplar av varje tryckt skrift till det lokala tryckfrihetsombudet. Tryckeri i Stockholm skall dock leverera exemplaren direkt till justitiedepartementet.

Figur 2: Granskningsexemplarens väg från tryckeriet till Umeå universitetsbibliotek

För de lokala tryckfrihetsombuden, vilka till antalet är 104, gäller en instruktion för tryckfrihetsombuden, fastställd av chefen för justitiedepartementet den 31 januari 1950. Enligt instruktionen skall ombuden "en var inom sitt verksamhetsområde, vaka över tryckfrihetsförordningens efterlevnad och därvid särskilt iakttaga följande:

1) Ombud bör tillse att granskningsexemplar av tryckta skrifter avlämnas enligt föreskrifterna i 4 kap. 7 § och 13 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen samt chefens för justitiedepartementet kungörelse den 20 december 1949, nr 695¹.

Åsidosattes skyldigheten att avlämna granskningsexemplar, bör ombudet påminna den felande om dennes skyldighet eller, då så anses påkallat, göra anmälan till chefen för justitiedepartementet.

2) Sedan granskningsexemplar av tryckt skrift inkommit till ombudet, bör ombudet genast granska skriften för att utröna, om däri förekommer något som bör föranleda allmänt åtal för tryckfrihetsbrott. Finner ombudet anledning till sådant åtal, skall ombudet skyndsamt göra anmälan därom till chefen för justitiedepartementet samt därvid även insända skriften. I brådskande fall bör anmälan göras på telefon till vederbörande tjänsteman i departementet.

Aven då ombudet anser frågan om åtal vara tvivksam eller eljest finner anledning att skriftens innehåll bör komma till chefens för justitiedepartementet kännedom, bör ombudet skyndsamt insända skriften och angeva anledningen genom förstreckning i skriften eller på annat sätt.

3) Ombudet bör vid granskningen av skriften tillse att den är försedd med uppgifter om boktryckeriets namn eller firma, tryckningsorten och tryckningsåret, i de fall då enligt 4 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen dessa uppgifter skola vara utsatta. Är skriften periodisk, bör ombudet jämväl tillse att föreskrifterna i 5 kap. 11 § och 13 kap. 2 § tryckfrihets-

förordningen om utsättande av utgivarens namn eller uppgift rörande ställföreträdare för denne iakttagits.

Då ombudet finner försummelse föreligga i sådant hänseende, bör ombudet, om försummelsen kan antagas ha skett av tillfälligt förbiseende, påminna den felande om tryckfrihetsförordningens bestämmelser och i annat fall göra anmälan till chefen för justitiedepartementet.

4) Finner ombud eljest anledning till antagande att tryckfrihetsförordningens bestämmelser åsidosättas, såsom att anmälan av boktryckeri försummats eller att periodisk skrift utkommer, ehuru utgivningsbevis icke finnes eller oaktat ägaren eller den på skriften angivne utgivaren eller ställföreträdaren icke är behörig, bör ombudet, om rättelse icke kan åstadkommas genom påminnelse till den felande, göra anmälan till chefen för justitiedepartementet.

5), Ombud bör skaffa sig god kännedom om den lagstiftning som faller inom området för ombudets befogenheter och åligganden.

Ombud bör söka åstadkomma ett gott samarbete med utgivare, förläggare och boktryckare.

Enligt § 4 i instruktionen skall de tryckta skrifter, vilka inte redan i samband med granskningen insänts till chefen för justitiedepartementet, månadsvis levereras till justitiedepartementet. Tidningar samt sådana tidskrifter som endast har förströelsekaraktär skall undantas från leveranserna. Dessa skrifter behöver inte heller bevaras av ombuden.

Sändningarna från tryckfrihetsombuden mottas på justitiedepartementets tryckfrihetsexpedition. Någon kontroll av att tryckfrihetsombuden kontinuerligt levererar litteratur till departementet förekommer inte. Under 1973 synes t. ex. från flera ombud (bl. a. i Gävle) ingen leverans över huvud taget ha förekommit.

På tryckfrihetsexpeditionen företas en gallring av det omfattande materialet. Småskrifter, facklitteratur och enklare skönlitteratur av förströelsekaraktär läggs direkt i stora, med lås försedda containers. Denna litteratur översändes successivt till Umeå universitetsbibliotek. Skönlitteraturen däremot lämnas till justitieministern. Samtidigt lämnas ett kort på boken till departementets bibliotek. Justitieministern lämnar efter granskning av litteraturen över denna till biblioteket där böckerna förvaras under sex månader. Hanteringen av böckerna inom biblioteket har enligt uppgift lagts om i oktober 1973. Böckerna förvaras numera i ett låst skåp. De är dock tillgängliga för utlåning mot utlåningskvitto enligt gängse biblioteksrutin. Efter sex månader översänds slutligen böckerna till universitetsbiblioteket i Umeå.

Rutinerna för handhavandet av böckerna inom departementet har som nämnts setts över under hösten 1973. F. n. övervägs även en översyn av instruktionen till tryckfrihetsombuden samt en mer kontinuerlig bevakning av leveranserna från ombuden.

I detta sammanhang kan nämnas att tryckfrihetslagstiftningen f. n. är föremål för översyn av massmedieutredningen (Ju 1970:59). I utredningens direktiv anförs bl. a.:

Tillsynen av efterlevnaden av TF bygger på ett system med granskning av i princip alla tryckalster. Huvudansvaret för denna granskning tillkommer chefen för justitiedepartementet, som därvid biträds av

tryckfrihetsombud på olika platser i landet. Tryckalstren skall sändas in antingen till departementschefen eller till tryckfrihetsombud.

Erfarenheten visar att det med nuvarande system är svårt att genomföra en effektiv tillsyn. De skrifter som kan ge anledning till ingripande skickas mera sällan in för granskning. Det kan vidare diskuteras om inte granskningsuppgifterna med fördel skulle kunna anförtros någon annan instans än en ledamot av statsrådet. Enligt min mening finns det anledning att överväga nya former för tillsynen. Jag vill erinra om att någon motsvarighet till systemet med tillsyn av departementschef och tryckfrihetsombud inte finns på radions och televisionens område.

**PM med vissa uppgifter angående ett av Kungl. Maj:t avgjort besvär-
ärende rörande frågan om sekretess myndigheter emellan**

Sekretesslagen reglerar i princip inte frågan i vad mån myndigheterna skall kunna få tillgång till varandras handlingar. Visserligen får tryckfrihetsförordningen som konsekvens, att offentliga handlingar kan ställas till förfogande utan inskränkning. Men de sekretessregler som skall upprätthållas gentemot allmänheten har inte någon direkt tillämpning vare sig på myndighetens eget handlande, exempelvis dess informationsverksamhet, eller på förhållandet till andra myndigheter. Det är likväl självklart att myndigheterna inte kan låta bli att beakta de intressen som ligger bakom stadgandena i sekretesslagen. Generellt uttryckt torde således en myndighet inte böra låta en hemlig handling innehåll komma till vare sig allmänhetens eller en annan myndighets kännedom annat än om detta skulle vara förenligt med det sekretesskyddade intresset.

Myndigheter som handlägger samma typ av ärenden bör i regel kunna få tillgång till varandras hemliga handlingar som ett led i samarbetet. Som allmänna regler kan man ställa upp dels att den myndighet som vill ha tillgång till handlingen får visa behovet genom att uppge sitt syfte, dels att den andra myndigheten, om den har till uppgift att ge vård eller råd utan inslag av tvång (t.ex. den allmänna sjukvården eller social rådgivning), inte skall lämna ut handlingen, om någon i förtroende lämnad uppgift skulle röjas därigenom.

Kan myndigheterna inte enas, ligger det slutliga avgörandet hos Kungl. Maj:t. Denna regel gäller dock inte handlingar inom den del av kommunalförvaltningen som inte är reglerad genom specialförfattningar.

För vissa fall, exempelvis då en handling erfordras som bevis i skatteärende, har särskilda bestämmelser meddelats.

Beträffande det aktuella ärendet, vilket i vissa avseenden hade varit föremål för granskning av riksdagens ombudsmän, antecknas följande (JO:s ämbetsberättelse s. 421 ff.)

I ärende där länsåklagaren Bert de Woul begärt prövning av handläggningen hos Stockholms norra utskrivningsnämnd av fråga om utskrivning av en patient på Beckomberga sjukhus, som av domstol överlämnats till sluten psykiatrisk vård, och av fråga om utlämnande till honom av den beträffande patienten förda sjukjournalen begärde utskrivningsnämnden klarläggande svar från JO på vissa principiella frågor som hänförde sig till tillämpningen av 38 § andra stycket sekretesslagen om förundersökningsledares rätt att utbekomma sekretesskyddad handling.

Av tillgängliga handlingar framgår att ärendet för de Wouls del började genom att från distriktsåklagaren L. Lindell vid åklagarmyndigheten i Hallsbergs åklagardistrikt till länsåklagarmyndigheten inkom en skrivelse i vilken Lindell efter redogörelse för myndigheternas befattning med S. uttalade att det enligt hans mening var anmärkningsvärt att S. utskrivits efter så kortvarig vistelse på sjukhuset och under förevarande omständigheter, trots att S. dokumenterat sig såsom farlig och synes haft ett akut

vårdbehov. Lindell överlämnade sin skrivelse för kännedom och för den åtgärd vartill den kunde föranleda. Skrivelsen som kom till länsåklagarmyndigheten den 15 november 1971 föranledde de Woul att den 6 december 1971 tillskriva utskrivningsnämnden med hemställan att få ta del av de handlingar varå utskrivningsnämnden grundat sitt beslut den 8 september 1971 beträffande utskrivning av S. Sedan ärendet sedermera tagits upp av lokalstyrelsen för hälso- och sjukvårdsnämndens västra förvaltningsområde, beslöt denna den 13 april 1972 att lämna framställningen utan bifall och gav besvärshänvisning till Kungl. Maj:t. I styrelsens protokoll antecknades som skäl till avslaget att det skett med hänsyn till den förtroendesituation som måste råda mellan patient och läkare. Sjukhusdirektören fick i protokollet som sin mening antecknat att han ansåg att ett utlämnande av ifrågakvarande journalhandlingar bort ske. I protokollet var vidare antecknat att juridiska avdelningen vid förvaltningsutskottets kansli i yttrande avslutningsvis anfört att ett utlämnande av ifrågakvarande handlingar till länsåklagaren var förenligt med de sekretesskyddade intressena. Sedan de Woul anfört besvär över lokalstyrelsens beslut och besvären först beretts på regeringsrättens kansli, överlämnades handlingarna den 8 september 1972 från regeringsrättens kansli till socialdepartementet för föredragning i konselj. I beslut den 6 oktober 1972 fann Kungl. Maj:t skäl inte föreligga att vägra utlämnande av sjukjournalen rörande S. till länsåklagaren. På grund härav upphävde Kungl. Maj:t myndigheternas beslut samt visade målet åter till lokalstyrelsen för ny behandling.

JO Wennergren erinrade i sitt beslut om att varken tryckfrihetsförordningen eller sekretesslagen innehåller bestämmelser som hänför sig till utlämnande av allmänna handlingar myndigheterna emellan. Den fria tillgång till allmänna handlingar som lagstiftningen reglerar begränsar sig sålunda till "varje svensk medborgares rättigheter" i detta hänseende. JO påpekade att en paragraf i sekretesslagen emellertid intar en särställning i det att den går in också på förhållandet mellan myndigheter. I 38 § andra stycket sekretesslagen föreskrivs sålunda att, om handling, som ej får utlämnas till envar, kan antas vara av betydelse som bevis i rättegång eller förundersökning i brottmål, kan domstol, där rättegången förs eller fråga som hör till förundersökningen får tas upp, förordna att handlingen skall tillhandahållas domstolen eller förundersökningsledaren. Vidare stadgas i 38 § första stycket att där det befinns erforderligt för tillvaratagande av allmän eller enskild rätt, får Konungen utan hinder av vad eljest stadgas i lagen förordna om handlingars utlämnande. Detta stadgande är tillämpligt endast då enskild önskar utbekomma en handling trots att den är sekretesskyddad gentemot honom enligt sekretesslagen.

Beträffande förarbetena till 38 § andra stycket sekretesslagen erinrade JO om att sammansatt konstitutions- och första lagutskott (1974:1 s. 10) understrukt att stadgandets införande i lagen inte fick föranleda en sådan tolkning av lagens bestämmelser i övrigt att det skulle reglera handlingars utlämnande från den ena myndigheten till den andra. Vid en kommande översyn av sekretessbestämmelserna borde spörsmålet om formen för editionspliktens reglering tas under förnyad omprövning. Frågan behandlades av offentlighetskommittén i betänkandet Offentlighet och sekretess (SOU 1966:60 s. 101).

JO redovisade vidare vissa bestämmelser i skatteförfattningarna enligt vilka frågan om myndighets möjlighet att i vissa fall utbekomma handlingar från taxeringsmyndigheterna reglerats.

I anslutning härtill anförde JO bl. a. följande.

Med anledning av den ordning som anvisats för lösande av meningsmotsättningar mellan taxeringsmyndighet och annan myndighet om utlämnande av hemlig allmän handling -- hänskjutande till Kungl. Maj:t i statsrådet -- kan erinras om att statens myndigheter och tjänstemän enligt 47 § regeringsformen skall "lyda Konungens bud och befallningar och räcka varandra handen till fullgörande därav och av allt vad rikets tjänst utav dem fordrar". De åberopade föreskrifterna i 50 § taxeringsförordningen ter sig ur denna synvinkel endast som en bekräftelse av den direktivrätt Kungl. Maj:t som högsta statsmyndighet har gentemot underlydande statliga organ. Emellertid begränsar sig taxeringsförordningens föreskrifter om utlämnande av hemlig allmän handling till taxeringsmyndighet inte till statliga myndigheter. Också kommunala myndigheter kan av Kungl. Maj:t med stöd av föreskrifterna åläggas att utlämna sådan handling. I denna del får föreskrifterna anses spela en självständig roll. Det kan tilläggas att Kungl. Maj:ts befogenhet som högsta statsmyndighet att förordna om att en myndighet skall tillhandahålla en annan myndighet en hemlig allmän handling inte kan ses som ett utflöde ur Kungl. Maj:ts dispensmakt. Fråga är ju inte om att medge undantag från sekretesslagen, vilken ej gäller myndigheter emellan, utan om att överpröva en myndighets bedömning att ett utlämnande ej är förenligt med det sekretesskyddade intresse som gör handlingen till en hemlig handling gentemot allmänheten enligt sekretesslagen. Som ytterligare exempel på Kungl. Maj:ts förordnande om utlämnande av handling till myndighet kan nämnas de förordnanden av denna natur som Kungl. Maj:t meddelar till förmån för statliga kommittéer och utredningar.

Beträffande det aktuella ärendet anförde JO följande avslutningsvis.

Såvitt jag kunnat förstå har Kungl. Maj:t ej stött sig på 38 § första stycket sekretesslagen då Kungl. Maj:t förordnat om handlingarnas utlämnande. Enligt vad förut sagts var detta ej heller möjligt, eftersom författningsrummet endast är tillämpligt på utlämnande till enskild och de Woul inte uppträdde som enskild i den betydelse detta begrepp enligt vad förut sagts får anses ha i detta sammanhang. Inte heller lär mot bakgrund av sammansatta konstitutions- och första lagutskottets uttalande 1947 någon analogitillämpning av författningsrummet kunna tänkas i fråga om utlämnande av hemlig allmän handling till myndighet som ej uppträder som "enskild". Det förefaller därmed som om Kungl. Maj:t skulle ha stött sig på sina allmänna befogenheter som högsta statsmyndighet. Beaktas kan också att lokalstyrelsen genom att ge besvärshänvisning till Kungl. Maj:t själv gett uttryck för en villighet att underkasta sig Kungl. Maj:ts direktiv och att ärendet ej gällde sekretesskyddade intressen av kommunal natur. Det är emellertid det oaktat oklart vilka Kungl. Maj:ts befogenheter är och hur långt de sträcker sig när det gäller statsreglerad kommunalförvaltning. I princip intar inom en kommun kommunstyrelsen respektive landstingets förvaltningsutskott ställningen som "regering". Beträffande statskontrollen över landstingskommuns sjukvårdande verksamhet anges i sjukvårdslagen intet annat än att högsta tillsynen över denna utövas av socialstyrelsen (5 § lagen). Det sägs alltså inte som i 5 § skollagen att "närmast under Konungen utövas högsta inseedet över" etc. Kungl. Maj:t står inte under JO:s tillsyn och jag är

därför förhindrad att inleda någon utredning om Kungl. Maj:ts beslutsfattande i det aktuella fallet. Det kan endast konstitutionsutskottet göra. I detta läge är det inte heller möjligt för mig att i vidare mån än som skett besvara de frågor utskrivningsnämnden ställt om principerna för bedömningen i ett sådant ärende hos Kungl. Maj:t som det nu diskuterade.

Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén har enligt sina direktiv (1970 års riksdagsberättelse s. 67) att bl. a. ta upp "det hittills i stort sett olösta problemkomplexet om sekretess mellan myndigheter". Enligt uppgift kommer kommittén att framlägga vissa lagförslag i detta hänseende i sitt slutbetänkande som beräknas föreligga kring årsskiftet 1974-1975.

PM angående visst ärende om näringshjälp m. m.

Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) lämnade under åren 1966-1970 näringshjälpbidrag till en person - i fortsättningen kallad O. med sammanlagt 40 500 kronor. Under samma tid uppbar O. dessutom lån från AMS och bidrag från vederbörande länsarbetsnämnd, landsting och socialnämnd. Sammanlagt erhöll han lån och bidrag med drygt 100 000 kronor. Pengarna var avsedda som hjälp till O. att driva en rörelse för kalkonuppfödning. AMS lät vidare uppföra en bostadsbyggnad på O:s fastighet. Kostnaderna för detta byggnadsföretag hade 1972 uppgått till 630 000 kronor.

I maj 1972 överlämnade riksdagens revisorer till JO bl. a. två hos revisorerna upprättade promemorior rörande ifrågavarande arbetsvårdsfall för den åtgärd JO kunde finna påkallad.

I den tidigare av de båda promemoriorna, dagtecknad 13 mars 1972, framhölls att O:s tidigare försörjningsförhållanden och personliga förutsättningar självklart hade bort påkalla särskild noggrannhet från AMS' sida i fråga om planering och kostnadskalkyler. Redan i samband med beslutet att stödja O. vid förvärvet av jordbruksfastigheten borde enligt promemorian mera preciserade planer och bedömanden ha förelegat. Som exempel angavs därvid användningen av åkermarker, hållbarheten i uppgjorda kalkyler för kalkonuppfödning, O:s personliga förutsättningar att uppföda djur av olika slag och hans möjligheter att tillskjuta egna eller från annat håll anskaffade medel. Beträffande uppförandet av bostadshuset framhölls att ägande- och säkerhetsrättsliga förhållanden inte syntes ha klarlagts i full utsträckning och att det särskilt med hänsyn till att ansökningen om statligt bostadslån avslagits i samtliga instanser över huvud taget syntes synnerligen tvivelaktigt om AMS bort engagera sig i byggnadsföretaget. Sammanfattningsvis anfördes att ärendet utvisade brister i fråga om planering, styrning och kontroll i anmärkningsvärd omfattning.

Tilläggspromemorian, dagtecknad 12 maj 1972, tillkom sedan ytterligare utredning företagits. Det konstaterades därvid att "det hos arbetsmarknadsmyndigheterna tillämpade systemet för att bereda myndigheternas handläggande personal intern information om tidigare beviljad näringshjälp inte fungerar tillfredsställande".

Promemoriorna överlämnades till JO enär revisorernas utredning inte omfattat frågan huruvida fel eller försummelse i tjänsten eventuellt förekommit i ärendet.

JO meddelade beslut i ärendet den 30.11.1973.

Beträffande den O. beviljade *näringshjälpen* fann JO (Bertil Wennergren) att det kunde ifrågasättas om inte risktagandet sträckts alltför långt och att det efteråt kunde sägas att AMS i O:s fall gjort felbedömningar.

JO kom emellertid till den slutsatsen att beviljandet av näringshjälp, sett för sig, "inte borde betraktas som så felaktigt att ansvar för tjänstefel borde komma i fråga". (Se JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 581 f.)

O. hade till en början ansökt hos vederbörande länsbostadsnämnd om bostadslån för uppförande av ett enfamiljshus på sin fastighet för en uppgiven produktionskostnad av omkring 121 100 kronor. Ansökningen avslogs av nämnden liksom senare (3 oktober 1968) av bostadsstyrelsen. O. anförde besvär hos Kungl. Maj:t, som i beslut den 18 april 1969 lämnade ansökningen utan bifall. Kungl. Maj:t förklarade emellertid med hänsyn till i ärendet föreliggande särskilda omständigheter hinder inte möta mot att O. meddelades igångsättningstillstånd för uppförande av enfamiljshus oaktat arbetet inte kunde inrymmas inom den av Kungl. Maj:t fastställda ramen för bostadsbyggande utan statligt stöd för år 1969.

Av dåvarande inrikesdepartementets akt i bostadslåneärendet framgår bl. a. följande:

Den 12 mars inkom från förste inspektören Sven Bergström vid länsarbetsnämnden i Älvsborgs län till departementssekreteraren Jan Karlsson en av fallet O. föranledd skrivelse av följande lydelse:

Kungl. Bostadsstyrelsens kanslibyrå har den 15.12.1966 utgivit "Sfo nr 301 ang. anvisningar till förbättringslånekungörelsen" och där står bl. a.:

Av arbetsmarknadskungörelsen den 3 juni 1966 (nr 368) framgår att arbetsförmedlingsorganens (länsarbetsnämndernas) verksamhet avser "bl. a. arbetsvård och att sådan omfattar åtgärder som är särskilt ägnade att underlätta handikappads anpassning till arbetslivet, t. ex. genom utbildnings- och flyttningsbidrag. Samhällelig medverkan till arbete och bostad på annan ort kan i vissa fall vara lämpligare än upprustning av bostad i ort med ringa utkomstmöjligheter för den handikappade. Länsbostadsnämnden bör, då handikappad är sökande, samråda med länsarbetsnämndens arbetsvårdsexpedition och, om så befinnes erforderligt, remittera ansökningen till expeditionen för klarläggande av arten av sökandens arbetshinder och för eventuellt utlåtande av länsarbetsnämndens förtröendeläkare."

Något sådant samråd har ej skett i föreliggande besvärssärende och jag ifrågasätter om ej ärendet bör återremitteras för att länsbostadsnämnden och förmedlingsorganet bör föranstalta om detta.

På akten finns följande blyertsanteckning:

"Finns det något sakligt stöd för Bergströms synpunkter? Om så ej är fallet föreslår jag att In tar en direkt kontakt med honom eller hans chef och anmodar vederbörande att ta upp fallet O. till ny behandling i syfte att skyndsamt bereda O. sysselsättning./JK"

I yttrande över besvären den 3 april 1969 framhöll AMS bl. a. angelägenheten av att O:s bostadsfråga löstes.

I beslut den 18 april 1969, undertecknat av dåvarande inrikesministern Eric Holmqvist och kontraserat av departementssekreteraren Lars Cronmark lämnade Kungl. Maj:t som ovan nämnts besvären utan bifall samt anförde vidare:

Kungl. Maj:t förklarar med hänsyn till i ärendet föreliggande särskilda omständigheter hinder icke möta mot att O. meddelas igångsättnings-tillstånd för uppförande av enfamiljshus utan statligt stöd på ifråga-varande fastigheter, oaktat arbetet ej kan inrymmas inom den av Kungl. Maj:t fastställda ramen för bostadsbyggande utan statligt stöd för år 1969.

I Kungl. Maj:ts beslut antecknades bl. a. följande:

I ärendet är upplyst att O. förvärvat fastigheterna för att där bedriva djuruppfödning, att han av länsarbetsnämnden i Älvsborgs län och arbetsmarknadsstyrelsen beviljats näringshjälp för detta ändamål med sammanlagt 24 000 kr. i bidrag och 9 770 kr. som lån, varjämte bidrag beviljats honom av landsting och kommun för samma ändamål samt att han, om statligt bostadslån ej kan beviljas honom, är beredd att genomföra byggnadsföretaget utan statligt stöd.

Som inledningsvis berörts lät AMS därefter uppföra en bostadsbyggnad på O:s fastighet. Detta tillgick i korthet på det sättet att AMS från Aneby-Hus AB upphandlade ett bostadshus för ett pris av 59 500 kronor. För detta inköp samt för uppförandet av byggnaden användes anslaget "Förläggingsbyggnader m. m.". De stora kostnader som byggnadsarbetet sedermera medförde synes ha förorsakats bl. a. av byte av entreprenörer, svårigheter att samarbeta med O. samt - i viss mån - oturliga omständigheter.

Beträffande användandet av anslaget "Förläggingsbyggnader m. m." anförde föredragande departementschefen i 1965 års statsverksproposition bl. a. följande:

Den största utgiftsposten under anslaget till kostnader för arbetsmarknadsstyrelsens förrådsverksamhet har utgjorts av kostnader för anskaffning av förläggingsbyggnader. Dessa anvisas som provisoriska bostäder åt personer som sysselsättes i beredskapsarbeten, undergår omskolning eller överflyttas till anställningar i sådana områden med brist på arbetskraft, där bostad inte kan beredas på annat sätt. Vidare hyr styrelsen ut förläggingsbyggnader till andra myndigheter såsom tillfälliga personalbostäder m. m. Verksamheten omfattar slutligen temporära familjebostäder för flyktingfamiljer, zigenare samt omflyttade familjer, som inte annorledes kunnat beredas bostad. Dessa bostäder hyres ut till vederbörande kommun som i sin tur upplåter bostäderna till angivna kategorier familjer. Temporära familjebostäder har under de senaste åren ej anordnats för andra än zigenare.

JO fann i sitt beslut att byråchefen vid AMS' kamerala byrå - V. - gjort sig skyldig till tjänstefel bl. a. genom att i strid mot gällande anslagsanvisningar besluta att använda medel från anslaget "Förläggingsbyggnader m. m." för uppförande av ifrågavarande bostadsfastighet; V. var vidare i första hand ansvarig bl. a. för bristfälligheter vid anlåtande av byggmästare och entreprenör samt vid formulering av hyresavtal mellan AMS och O. Vad V. lades till last var enligt JO av allvarlig karaktär och borde egentligen föranleda åtal för tjänstefel. V:s hälsa var emellertid enligt läkarintyg sådan att han inte bedömdes få en rättegång. JO meddelade därför V. åttelseftergift. Ytterligare några tjänstemän vid AMS blev föremål för JO:s kritik för sin befattning med ifrågavarande ärende.

V. hade i sitt yttrande till JO bl. a. uppgivit att påtryckningar i ärendet förekommit från tjänstemän i kanslihuset.

JO förklarade sig inte ha anledning betvivla V:s uppgifter att påstötningar förekommit från kanslihus-tjänstemän. JO fann emellertid ej anledning utreda omfattningen av denna aktivitet eller innehållet i utväxlade samtal. Vid ansvarsfrågans bedömning kan förekomsten av eventuella påtryckningar inte tillmätas någon betydelse, anförde JO, och framhöll därvid förvaltningstjänstemannens skyldighet att självständigt och på eget ansvar handlägga honom anförtrodda ärenden utan att låta sig obehörigen påverkas av meningsyttringar från kanslihuset. (Beträffande JO:s yttrande i övrigt i detta sammanhang hänvisas till JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 595-596.)

Beträffande frågan om tjänstemäns i kanslihuset medverkan i AMS' handläggning av ifrågavarande ärende har ur JO:s aktmaterial följande inhämtats.

Som ovan nämnts lämnade Kungl. Maj:t i april 1969 av O. anförda besvär över beslut att ej bevilja honom statligt bostadslån utan bifall men förklarade med hänsyn till i ärendet föreliggande särskilda omständigheter hinder inte möta mot att O. meddelades igångsättningstillstånd för uppförande av enfamiljshus utan statligt stöd på ifrågavarande fastigheter oaktat arbetet inte kunde inrymmas inom den av Kungl. Maj:t fastställda ramen för bostadsbyggande utan statligt stöd för år 1969. I skrivelse till AMS i juli 1969 från en inspektör vid vederbörande länsarbetsnämnd påtalades bl. a. att det förelåg svårigheter att anskaffa erforderliga medel - enligt O. 140 000-150 000 kronor - för uppförande av ett bostadshus till O. samt att "departementssekreteraren Jan Olof Karlsson, inrikesdepartementet, följer ärendets gång och har uppmanat O. att förhöra sig hos arbetsmarknadsstyrelsen om dess möjligheter att medverka till en lösning av bostadsfrågan".

Som tidigare framgått fattades inte något formligt beslut om upphandlingen av Aneby-huset. I juni 1970 skrev V. ett handbrev till två medarbetare på AMS' kameralbyrå av innehåll att han fått upprepade påstötningar beträffande fallet O. Han föreslog följande lösning:

Ett hus - enligt O:s förslag från Aneby - skulle inköpas och uthyras till O. I avvaktan på att O. erhöill näringshjälp skulle såväl inköp som uppsättning bekostas av AMS. O. skulle dock bidra med de pengar han hade - 30 000 kronor.

Vid förhör som JO hållit med befattningshavare på AMS har även frågan om eventuella påtryckningar från departementstjänsteman behandlats.

Förste byråingenjören Yngve Reinhammar uppgav, att han själv endast ryktesvägen hört talas om att påtryckningar förekommit "uppfifrån" och att han utgått från att därmed åsyftats "departementet".

Avdelningschefen Allan Wennerberg sade sig också ha hört talas om att upprepade telefonsamtal kommit från kanslihuset men att detta under den tid ärendet var föremål för handläggning inom AMS inte kommit till verksledningens kännedom på annat sätt än att man känt till

”att Karlsson ringt och stött på i näringshjälpstrågan”. Wennerberg bestred emellertid att detta telefonsamtal haft någon som helst betydelse för bedömningen av ärendet.

Byråchefen Albert Bergh sade sig ha en ”känsla” av att samtal förekommit från någon Karlsson -- dock inte Ingvar Carlsson -- till en av Berghs medarbetare.

Byrådirektören Gösta Carlsson har uppgivit att han sannolikt själv hörde talas om ifrågavarande ärende på vårsidan 1970 men att han möjligen redan tidigare hade hört talas om att ”departementet hade ringt väldigt mycket”; Gösta Carlsson hade själv blivit uppringd under sommaren 1970 av en dam från inrikesdepartementet, troligen kansli-sekreterare, som förhört sig om när O:s bygge skulle sättas i gång.

Förhören visar att en sammanblandning kan ha skett mellan nuvarande statsrådet Ingvar Carlsson och departementssekreteraren Jan-Olof Karlsson. Ingvar Carlsson var åren 1967--1969 statssekreterare i statsrådsberedningen och blev sistnämnda år statsråd. Jan-Olof Karlsson var åren 1967-1968 departementssekreterare i jordbruksdepartementet och har därefter varit sakkunnig i statsrådsberedningen.

Beträffande nämnde departementssekreteraren Jan-Olof Karlssons befattning med ifrågavarande ärende har inhämtats följande:

Jan-Olof Karlsson tjänstgjorde från våren 1968 i statsrådsberedningen och hade därvid viss befattning med statsministerns post. I maj 1968 kom ett brev från O. till Tage Erlander. I sedvanlig ordning undersökte Jan-Olof Karlsson vad frågan rörde. I detta fall tog han, såvitt han minns, kontakt med sjukkassan och arbetsvårdsbyrån i vederbörande län. Här efter remitterades brevet till inrikesdepartementet. Jan-Olof Karlsson fick sedan upprepa telefonsamtal från O. Jan-Olof Karlsson följde också ärendet i inrikesdepartementet och fick på egen begäran närvara vid ett beredningssammanträde i inrikesdepartementet rörande bostads-låneärendet. Tanken väcktes, möjligen i detta sammanhang, att man skulle koppla in AMS och utnyttja deras särskilda kvot för att breda O. bostad. Jan-Olof Karlsson talade även med arbetsvårdsenheten på AMS, dvs. den byrå som förestods av byråchefen Bergh. Vem som tog initiativet till detta samtal minns han inte. Kontakterna från kanslihusets sida avsåg närmast förfrågningar om vilka möjligheter man hade att hjälpa O. Jan-Olof Karlssons befattning med ärendet upphörde sommaren 1969.

PM angående utanordnande av arvode för visst utredningsuppdrag

Under våren 1970 uppdrog dåvarande departementschefen i industridepartementet åt Conseil AB att utarbeta en promemoria rörande vissa förhållanden angående utvecklingen på kassett-TV-området. Uppdraget synes ha getts i muntlig form. Företaget överlämnade promemorian till departementet i september 1970 och den 16 oktober 1970 föreskrev Kungl. Maj:t att från trettonde huduvtitelns anslag Industridepartementet skulle till Conseil AB utbetalas 12 500 kronor som ersättning för utarbetandet av promemorian. Denna överlämnades sedermera till Statsföretag AB för vidare åtgärder.

Av Conseils AB bolagsordning framgår bl. a. att företaget är ett s. k. 5 000-kronorsbolag. Enligt bolagsordningen skall bolaget "idka konsulterande verksamhet, företrädesvis inom vattenanläggningstekniken, utöva ekonomisk rådgivning ävensom äga och förvalta fastigheter och värdehandlingar samt driva därmed förenlig verksamhet". Av bolagets årsredovisningar för 1970 och 1971 framgår att det arvode som utbetalades från industridepartementet i oktober 1970 utgjorde huvuddelen av bolagets intäkter under denna tid.

PM angående vissa frågor rörande den statliga upphandlingen, m. m.

I denna promemoria redovisas vissa upphandlingsfrågor med anledning av *dels* Kungl. Maj:ts beslut att utfärda kungörelse (1973:598) om skyldighet för statliga myndigheter att anlita Crownair Swedish Ltd AB, *dels* handelsdepartementets upphandling från ARE-bolagen av konsulttjänster avseende energibesparingskampanjen. Först skall dock något beröras de allmänna principerna för den offentliga upphandlingen.

Kungl. Maj:t har i propositionen 1973:73 (finansdepartementet) redovisat riktlinjer för den statliga upphandlingen på grundval av upphandlingskommitténs förslag i betänkandet "Offentlig upphandling" (SOU 1971:88). Kravet på affärsmässighet skall liksom hittills vara den grundläggande principen för den statliga upphandlingen. Härigenom skapas förutsättningar för en från såväl statsfinansiell som samhällsekonomisk synpunkt mest fördelaktig upphandling. I fråga om vad som bör inbegripas i affärsmässigheten har anförts att en sammanvägning av relevanta omständigheter — förutom det erbjudna priset även exempelvis kvalitet, anbudsgivarens förmåga att fullgöra sina åtaganden, möjligheter att få god service, framtida driftkostnader etc. — bör göras i varje särskilt fall. Vidare har framhållits bl. a. att tillämpning av principen om affärsmässighet i vissa fall kan leda till konflikt med andra av statsmakterna uppställda mål. Främst försvars-, sysselsättnings- och försörjningsberedskapskäl gör att det i vissa fall erfordras vidare bedömningar än vad en strikt tillämpning av principen om affärsmässighet tillåter. Sådana vidare bedömningar skall dock ej göras av de upphandlande myndigheterna utan av Kungl. Maj:t.

Kungl. Maj:t har berett riksdagen tillfälle att avge yttrande över vad som anförts i propositionen om riktlinjer för den offentliga upphandlingen. Riksdagen har den 15 maj 1973 (rskr 1973:190) beslutat ge Kungl. Maj:t till känna vad finansutskottet i sitt betänkande (FiU 1973:27) anförts med anledning av propositionen jämte motioner, vilket i huvudsak innebär en tillstyrkan av ovan nämnda riktlinjer.

Kungl. Maj:t har vidare den 25 maj 1973 utfärdat en ny upphandlingskungörelse (1973:600), som trätt i kraft den 1 januari 1974. Enligt 1 § äger kungörelsen tillämpning på statlig myndighets upphandling i den mån Kungl. Maj:t ej föreskriver annat. Två myndigheter — överstyrelsen för ekonomiskt försvar och AMS — har liksom tidigare i sin instruktion fått dispens från kungörelsen. Vidare har dispenser lämnats av Kungl. Maj:t i ett begränsat antal fall, bl. a. i ärenden som gällt upphandling i sysselsättningsfrämjande syfte. Den upphandling som sker genom statliga bolag omfattas inte av bestämmelserna.

Med upphandling förstås köp eller beställning av vara, byggnads-, anläggnings- eller motsvarande arbete eller tjänst. Enligt den tidigare upphandlingskungörelsen (1952:496, ändrad senast 1968:642) omfattades inte upphandling av tjänster av bestämmelserna. Dessa tillämpades

dock ofta analogt vid sådan upphandling. I den nya upphandlingskungörelsen (3 §) sägs att vid upphandling "skall myndighet utnyttja förefintliga konkurrensmöjligheter och även i övrigt iakttaga affärsmässighet samt behandla anbud och anbudsgivare objektivt". Enligt 8 § skall myndighet välja den upphandlingsform -- s. k. slutna upphandling, förhandlingsupphandling eller direktupphandling (4-7 §§) - som med hänsyn till kravet på affärsmässighet i varje särskilt fall provas lämpligt. Enligt 14 § skall även anbud som avgetts av anbudsgivare som ej särskilt tillfrågats tas upp till prövning. Enligt 15 § första stycket skall det anbud som "med beaktande av samtliga affärsmässigt betingade omständigheter är att anse som förmånligast" antas, om inte annat följer av de i 17 § beskrivna speciella situationerna (jäv m. m.)

Kungl. Maj:t (finansdepartementet) utfärdade den 5 juni 1973 kungörelse (1973:598) om skyldighet för statliga myndigheter att anlita *Crownair Swedish Ltd AB*¹. Kungörelsens lydelse framgår av *underbilaga I* till denna promemoria.

Beträffande bakgrunden kan i korthet nämnas att *Crownair*, sedan det bildats år 1968, i februari 1969 övertagits av Svenska utvecklingsaktiebolaget. I samband med att aktiekapitalet fördubblats har Linjeflyg AB i november 1971 inträtt som hälftendelägare i *Crownair*. Mellan delägarna har i samband härmed den 20 oktober 1971 träffats ett intressentavtal beträffande *Crownair*. Enligt bestämmelser i detta avtal skulle part som avsåg att sälja sina aktier eller viss del av dessa hembjuda aktierna till den andra parten. Sedan Linjeflyg AB förklarat att bolaget inte önskade förvärva utvecklingsaktiebolagets aktier i *Crownair* träffades -- under hänvisning till ett av Kungl. Maj:t den 2 februari 1973 fattat beslut angående bemyndigande för chefen för försvarsdepartementet -- den 8 mars 1973 ett avtal mellan Svenska utvecklingsaktiebolaget och chefen för försvarsdepartementet om förvärv för statens räkning av bolagets aktier i *Crownair*. För avtalets giltighet förutsattes dock såväl Kungl. Maj:ts som riksdagens godkännande.

I propositionen 1973:124 föreslog Kungl. Maj:t (försvarsdepartementet) den 13 april 1973 riksdagen att

1. bemyndiga Kungl. Maj:t att godkänna nämnda villkorligt träffade avtal om förvärv för statens räkning av Svenska utvecklingsaktiebolagets aktier i *Crownair*,
2. till Förvärv av aktier i *Crownair* på tilläggsstat III till riksstaten för budgetåret 1972/73 under fonden för statens aktier anvisa ett investeringsanslag av 820 000 kronor,
3. bemyndiga fullmäktige i riksgäldskontoret att ställa borgen för lån till *Crownair* med sammanlagt högst 17 miljoner kronor jämte ränta.

¹ Vid extra bolagsstämma den 30 augusti 1973 beslöt bolaget ändra sin firma till *Crownair AB*.

I propositionen anfördes bl. a. följande (s. 3):

Avtalet med SU om förvärv av Crownair öppnar enligt min mening möjligheter att på ett smidigt sätt tillgodose försvarets behov av flygttransportresurser i händelse av beredskapstillstånd eller krig. Övergången till beredskaps- eller krigsorganisation underlättas givetvis om bolagets tjänster utnyttjas för att tillgodose krigsmaktens behov av flygtjänster i fred.

Det torde vidare vara naturligt att statliga myndigheter utanför krigsmakten anlitar bolaget för flygtjänster. En preliminär uppskattning visar att behovet av flygtjänster av de slag Crownair kan lämna uppgår till ca 14 000 timmar per år för myndigheter utanför krigsmakten. Genom att i huvudsak föra samman de framtida statliga flygningarna i ett företag skapas en organisation som har kapacitet att tillgodose även de behov som kan förutses för försvaret i en beredskaps- eller krigssituation.

Ägaransvaret för statens aktiepost i Crownair bör ligga hos Kungl. Maj:t genom försvarsdepartementet.

I försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:18) med anledning av propositionen jämte motioner anfördes bl. a. följande (s. 2):

Utskottet har gått igenom ärendet och inhämtat närmare information om beredskapsaspekterna och om de ekonomiska förutsättningarna för den utökade verksamhet som Crownair avses bedriva. Med utgångspunkt i investeringsbehov och utnyttjandegrad i fred inom flygvapnets transportflygorganisation anser utskottet att långsiktiga beredskapsskäl talar för bifall till Kungl. Maj:ts förslag.

Utskottet finner övervägande skäl tala för att i varje fall under en övergångstid – försvarsdepartementet svarar för statens aktiepost i Crownair.

Riksdagen biföll den 24 maj 1973 – i enlighet med försvarsutskottets hemställan (FöU 1973:18) och efter votering med 156 röster mot 39 – Kungl. Maj:ts förslag.

Kungl. Maj:t beslöt den 16 november 1973 bifalla en framställning, dagtecknad den 8 samma månad, från överstyrelsen för ekonomiskt försvar om medel "för en landsomfattande kampanj i press, radio och television". Överstyrelsens framställning redovisas i *underbilaga 2*. Syftet med kampanjen angavs vara att genom olika frivilliga åtgärder uppnå en begränsning av energikonsumtionen. Kostnaderna för en dylik, två månader lång kampanj beräknades till drygt 4,2 miljoner kronor. Kungl. Maj:ts beslut, som redovisats i statsrådsprotokollet över handelsärenden den 16 november 1973 nr 40 och tillkommit efter gemensam beredning mellan handels-, försvars-, finans- och industridepartementen, framgår av *underbilaga 3*. Med hänvisning, till nyss nämnda beslut förordnade Kungl. Maj:t i samma konselj att en särskild energisparkommitté skulle "som ett samråds-, kontakt- och samordningsorgan vara knuten till överstyrelsen" och utsåg samtidigt ledamöter i kommittén. En i departementsakten intagen handling, dagtecknad den 7 november 1973 och rubricerad "Besparingskampanj", redovisas i *underbilaga 4*. Slutligen redovisas dels det uppdrag som handelsdepartementet den 8 november 1973 gett till

ARE-bolagen beträffande ifrågavarande kampanj (*underbilaga 5*), dels ett utdrag ur en av ARE Idé utgiven broschyr "Sparkampanjen gav resultat" med uppgifter om bl. a. det "pressade" tidsschemat (*underbilaga 6*).

Svensk författningssamling

SFS 1973: 598

Utkom från trycket
den 26 juni 1973

Kungl. Maj:ts kungörelse om skyldighet för statliga myndigheter att anlita Crownair Swedish Ltd AB;

given Stockholms slott den 5 juni 1973.

Kungl. Maj:t har funnit gott förordna som följer.¹

Statlig myndighet eller annat statlig organ skall vid beställning av flygtransport, sedan vid tidpunkten för denna kungörelses ikraftträdande gällande avtal med annat företag löpt ut, anlita Crownair Swedish Ltd AB, om Kungl. Maj:t icke föreskriver annat. Detta gäller dock ej om

1. flygningen utföres med helikopter,
2. flygningen utföres med flygplan med en tillåten flygvikt överstigande 5 700 kg,
3. flygningen utföres med flygplan som rymmer, utöver föraren, högst två passagerare eller
4. Crownair Swedish Ltd AB icke åtager sig uppdraget eller det eljest är uppenbart att Crownair Swedish Ltd AB ej lämpligen bör anlitas.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1973.

Det alla som vederbör hava sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hava Vi detta med egen hand underskrivit och med Vårt kungl. sigill bekräfta låtit.

Stockholms slott den 5 juni 1973.

GUSTAF ADOLF

(L. S.)

(Finansdepartementet)
G. E. STRÄNG

¹ Jfr. prop. 1973: 124, FöU 1973: 18, rskr 1973: 239.

Underbilaga 2

ÖVERSTYRELSEN FÖR EKONOMISKT FÖRSVAR

1973-11-08 Dnr 971

Till
Konungen
Handelsdepartementet

Medel till landsomfattande kampanj för energisparande åtgärder

Med hänsyn till rådande situation på oljemarknaden avser överstyrelsen för ekonomiskt försvar starta besparingskampanjer för att begränsa oljeförbrukningen. Överstyrelsen avser härvid att genom främst press, radio och television initiera till frivilliga aktioner för begränsning av energiförbrukningen. Målet bör vara minskad oljeförbrukning med 15 % inom vissa viktiga sektorer. Kampanjen skulle ledas av en sparkommitté under ordförandeskap av verkschefen. Till sparkommittén skulle vid behov knytas subkommittéer för branscher och organisationer som kan medverka i besparingsaktionen.

Enligt uppgift från överstyrelsens informationssektion, som skall biträda kommittén med kampanjernas genomförande, beräknas kostnaderna för kampanjperioden 19 november 1973–31 januari 1974 bli följande enligt rubriker under myndighetsanslaget

Avlöningar		
Konsultuppdrag		
Planeringsuppdrag	35 000	
Kampanjledare	50 000	
Informationsombud	20 000	
Skrivbiträdeshjäl	<u>10 000</u>	115 000
Lokalkostnader (vari ingår hyror, städ- och elkostnader)		10 000
Expenser varav		
Inventarier		3 000
Publikationstryck		
TV samhällsinformation	147 000	
Utomhusreklam (platshyra 115 000, affischer 60 000)	175 000	
Direktreklam (till 3,5 milj. hushåll, produktions- och distributionskostnader)		1 295 000
Selektiv reklam (skötselansvisningar för pannor, råd angående värmesparande till villaägare m. fl. 1 milj. ex.)	<u>410 000</u>	2 027 000
Telefon, annonser m m varav		
Extra telefoner	2 000	
Dagspressannonser:		
3 annonsomgångar, 5 spalt x 390 m/m	1 345 000	
5 pusselannonseringar, 2 spalt x 100 m/m	230 000	
Veckopress	150 000	
Konsumentpress	34 000	
Fackpress, fackförbundspress och invandratidningar	235 000	
Produktions- och materialkostnader samt befordringsavgifter för annonser	<u>89 000</u>	<u>2 085 000</u>
Summa kronor (inkl mervärdskatt)		4 240 000

Överstyrelsen hemställer om medgivande att överskrida anslaget F 1. Överstyrelsen för ekonomiskt försvar med 4 240 000 kr för att genomföra en landsomfattande kampanj för att spara energi syftande till minskad oljeförbrukning.

Underdånigst

Sten Lundberg

Gösta Naesman
föredragande

Gemensamt handels-, försvars-,
finans- och industriärende

Underbilaga 3

1973-11-06 40, N. 31 2566/73 (delvis)

Överstyrelsen för ekonomiskt försvar
Box 122 58
102 26 STOCKHOLM 12

Medel för energibesparande åtgärder

Dnr 971

I skrivelse den 8 november 1973 har överstyrelsen för ekonomiskt försvar hemställt, att medel ställs till styrelsens förfogande för en landsomfattande kampanj i press, radio och television. Syftet med kampanjen är att genom olika frivilliga åtgärder uppnå en begränsning av energikonsumtionen. Styrelsen har beräknat kostnaderna för en två månader lång kampanj till 4 200 000 kronor.

Kungl. Maj:t bifaller framställningen och föreskriver, att i staten för Överstyrelsen för ekonomiskt försvar för budgetåret 1973/74 under Utgifter skall föras upp en ny anslagspost

9.a Energibesparande åtgärder 4 200 000 kr.

Kungl. Maj:t medger, att förslagsanslaget F 1. Överstyrelsen för ekonomiskt försvar får överskridas med motsvarande belopp.

Kjell-Olof Feldt

Bo Hemborg

Avskrift till
försvarsdepartementet, samordningsavdelningen
finansdepartementet, budgetavdelningen
industridepartementet
kammarkollegiet, redovisningscentralen
kammarkollegiet, revisionskontoret
riksrevisionsverket (2)

Besparingskampanj

Målsättningen är att pressa ned oljeförbrukningen med 15 %.

Kampanjperiod: 20 nov. 1973–31 jan. 1974. Kampanjen startar med presskonferens med handelsministern eftermiddagen den 20 nov.

Kampanjbudskapet skall vara att spara energi. Kan kompletteras med att det också innebär betydande besparingar för hushållen -- besparingar som bör preciseras.

Organisation och arbetsfördelning: Myndigheter, näringslivsorganisationer och andra organisationer (Statens industriverk, Vattenfall, Sveriges Industriförbund, SABO, Landstingsförbundet, m. fl.) skall förmås svara för bearbetningen av storförbrukarna av energi – och även kostnaderna. De skall också hjälpa till med utarbetandet av tekniska anvisningar för hur besparingar kan ske på olika områden. Överstyrelsen skall svara för samordningen av dessa insatser, samt för den del av kampanjen som riktar sig till allmänheten. En sparkommitté med Överstyrelsens generaldirektör som ordförande och med ledamöter från industrin, kraftverken m. fl. bildas och leder kampanjarbetet. Speciella arbetsgrupper som skall svara för kontakten med berörda myndigheter, näringslivsorganisationer, andra organisationer, etc. bildas, liksom arbetsgrupper för bearbetning av fakta- och grundmaterial och de olika delarna av den utåtriktade informationen.

En speciell kampanjledare, en som ansvarar för arbetet med och samordningen av informationsinsatserna, samt ett skrivbiträde knyts till Överstyrelsen under två månader.

I övrigt deltar Överstyrelsens informationsavdelning och delvis övrig personal i arbetet med sparkampanjen.

De viktigaste målgrupperna är hushållen, villaägarna, bilisterna och fritidshusägarna, när det gäller den del av kampanjen där Överstyrelsen svarar för informationsinsatserna. Det kan också bli fråga om information till grupper som jordbrukare, fastighetsägare, affärsinnehavare, m. fl., om det inte är möjligt att få någon annan myndighet eller organisation att svara för en tillfredsställande information till dessa.

Annonser:

I dagspressen, tre införanden 5 sp. x 390 mm, enligt totalitetsprincipen. En annons med två införanden är planerad under kampanjens inledning. En tredje senare under kampanjen. Fem införanden av pusselannonser, 2 sp. x 100 mm enligt totalitetsprincipen.

Dessutom införes annonser i *veckopressen*, i *konsumentpressen*, (VI, ICA-kuriren, Vår bostad och Land), i *fackpressen* (ex. Vi bilägare, Motor), i *fackförbundspressen* (ex. Fastighetsarbetaren, Kommunalarbetaren), i *invandrartidningar*. Man når genom annonsering i dessa tidningar grupper, som annars är svåra eller omöjliga och nå, men som är viktiga.

Radio TV:

Inslag för radio produceras utan kostnad. Sju TV-trailers produceras av Radio TV, men bekostas av beställaren. Dessutom bör såväl radio som TV bearbetas för inslag i program som Sveriges magasin, Kvällsöppet, barnprogram, bilradion, osv. Överläggningar med radio TV om ett speciellt besparingsprogram. Speciell uppmärksamhet bör ägnas lokal- och regionalradion.

Utomhusmedia:

Affischer och dylikt för affischpelare, trafikreklam, postens kontor.

Direktreklam:

Hushållstrycksak med råd om hur man skall spara energi sprids till landets 3,5 milj. hushåll.

Trycksak med råd om hur man genom olika åtgärder, som justering av pannan, lägre rumstemperatur, osv. kan nedbringa oljeförbrukningen sprids till landets 1 milj. villaägare.

Pressmaterial:

Vid presskonferensen inför kampanjens start skall pressen förutom ett sammanfattande pressmeddelande om bakgrunden till kampanjen, syftet och innehållet i stort, ha en detaljerad redogörelse över hur man genom åtgärder på olika områden kan spara energi och därmed olja.

Massmedia skall dessutom fortlöpande förse med uppgifter om kampanjens resultat, artiklar, artikelunderlag, faktauppgifter, osv.

Utöver detta kan en del material och insatser bli nödvändiga på grund av att någon eller några av de myndigheter och organisationer som nu förutses svara för insatser på olika områden inte förmår göra detta på ett tillfredsställande sätt.

Underbilaga 5

1973-11-08
ARE-bolagen
Lars Billeng
Box 3041
104 25 STOCKHOLM

Härmed bekräftas att Handelsdepartementet, enligt särskild överenskommelse givit ARE-bolagen i uppgift att svara för utarbetandet av tidsplan, mediaplan och kampanjsymbol, produktion och förmedling av annonser, produktion och distribution av affischer, en hushållstrycksak och s. k. skötselanvisningar för villaägare. Offert skall upprättas i vanlig ordning och godkännas av kampanjledningen efter hörande av NSI. Allt med reservation för ändringar och omdisponeringar som kan vidtas som följd av förändringar i bedömningen av försörjningsläget.

Handelsdepartementet

Kurt-Inge Persson

*Underbilaga 6***Utdrag ur en av ARE Idé utgiven broschyr "Sparkampanjen gav resultat!"**

Det var ont om tid!

Måndag 5 november

Handelsdepartementet kontaktar ARE Idé. Begär sammanträffande. Önskar att ARE gör utkast till tema och symbol.

Tisdag 6 november

Möte med Handelsdepartementet, Överstyrelsen för Ekonomiskt Försvar (ÖEF) och Nämnden för Samhällsinformation (NSI). Budget räknas fram. Tema och symbol presenteras av ARE.

Onsdag 7 november

ÖEF presenterar ARE's förslag till tema och symbol vid energiexperternas möte i Industrihuset.

Måndag 12 november

Tema och symbol godkänns vid möte hos generaldirektören i ÖEF. (Beslutet konfirmeras senare i veckan i konselj.)

Tisdag 13 november

Produktionen börjar. Texter till och utformning av annonser, foldrar och affischer. Sättning. Fotografering. Montering av original. Tidningslistor och bokning av annonsutrymmen.

Torsdag 22 november

17 dygn efter första kontakten med uppdragsgivaren finns den första helsidesannonsen införd i hela svenska dagspressen. (NSI förordade totalitetsprincipen, dvs. samma format i samtliga dagstidningar oberoende av spridningsområde, upplaga och format, med hänvisning till att kampanjen berörde alla medborgare. Detta medförde att en önskvärd intensiv bearbetning av storstadsområdena inte blev möjlig.)

Samma dag godkändes originalen till trycksakerna för hushåll och villor. Tryckningen av ca 3.720.000 exemplar börjar.

Onsdag 5 december

Arbetsplatsaffischen börjar tryckas i ca 290.000 exemplar.

Tisdag 11 december

Affischen för motorister klar för tryckning i ca 35.000 exemplar.

Onsdag 12 december

Första uppföljningsannonsen införs.

Lördag 15 december

De första annonserna i populärpress och målgruppsriktade annonserna i motorfackpress är införda.

Det saknades fakta – det fanns erfarenhet och kunnande!

I en situation där det är ont om tid, där det saknas samlade faktaunderlag, är det naturligt att en uppdragsgivare vänder sig till en informationsbyrå som dels har erfarenhet av och kunskap om den här sortens samhällsinformation, dels vet hur man snabbast möjligt plockar

fram och sammanställer nödvändiga fakta.

Detta bidrog till att ARE Idé kunde klara av den stressade situationen.

Från en del håll har man framfört att ARE fick kampanjen av politiska skäl.

Eftersom den akuta krisen kom relativt snabbt, var de ansvariga myndigheterna oförberedda.

Det fanns ingen färdig organisation för kampanjledning. I det läget tog man det säkra före det osäkra.

Den byrå som man tidigare samarbetat med och hade erfarenhet av fick uppdraget.

Att en del journalister i massmedia vinklat och förvanskat fakta ser vi allvarligt på.

Men vi är övertygade om att den som vet hur samarbetet uppdragsgivare/informationsbyrå fungerar ... hur man planerar, budgeterar, producerar har bedömt dessa skrivelser efter sunt förnuft.

Bland annat har man kunnat läsa att ARE har "fått" ca 3 miljoner kronor.

Så här ser verklighetens budget ut:

Av det totala anslaget på 4,2 miljoner kronor har ca 1,6 miljoner "slussats" genom ARE enligt följande fördelning:

Kostnader för annonsutrymme

Dagspress, upptaktsannonsering	735.000:--
Dagspress, uppföljningsannonsering	356.000:--
Löntagartidskrifter	85.000:--
Motortidskrifter	25.000:--
Övriga veckotidningar	156.000:--
Beordringskostnader (mediaprovisionen i retur till uppdragsgivaren)	17.000:--
Tekniska produktionskostnader	86.000:--

Produktionskostnader ARE

Projektledning, insamling och bearbetning av faktaunderlag, texter, utformning, original 130.000:--

Kostnader för tryckning av affischer och trycksaker för hushåll och villor (inklusive distribution och porto) "slussades" genom Allmänna Förlaget.

Alla övriga moment vid trycksaksframställningen utfördes av ARE.

PM rörande vissa frågor sammanhängande med fusionen mellan Cementa AB och AB Gullhögens bruk

Cementa AB – helägt dotterföretag till industriaktiebolaget Euroc – förvärvade sommaren 1973 ca 84 % av aktierna i AB Gullhögens bruk. Cementa och Gullhögen representerar tillsammans hela den svenska cementindustrin. På den svenska marknaden svarar Cementa för ca 80 % och Gullhögen för ca 20 % av cementleveranserna.

Staten ägde vid denna tid 54 945 aktier i Gullhögen, motsvarande 10,9 % av aktiekapitalet och 7,8 % av aktiernas sammanlagda röstvärde.

Riksdagen beviljade den 14 december 1973 Kungl. Maj:t ett investeringsanslag på 3 727 000 kronor för förvärv av ytterligare 18 633 aktier i Gullhögen (prop. 1973:170 s. 62, NU 1973:71 s. 6, rskr 1973:384). Efter detta förvärv uppgår statens andel i Gullhögens aktiebolag till 14,6 % och andelen av totala röstvärdet till 10,5 %.

Parallellt med de förhandlingar som ledde till Cementas förvärv av aktiemajoriteten i Gullhögen fördes förhandlingar mellan staten och moderbolaget Euroc om statens fortsatta engagemang i den svenska cementindustrin. Cementa/Euroc förutsatte vid sitt förvärv av aktiemajoriteten i Gullhögen att en överenskommelse skulle nås med staten om ett sådant medengagemang.

Förhandlingarna mellan staten och Euroc ledde till att ett avtal träffades den 7 december 1973. För statens vidkommande är avtalet träffat under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande. Avtalet har innevarande år godkänts av riksdagen.

Avtalet innebär i korthet bl. a. att Cementa senast den 30 juni 1974 av staten förvärvar 73 578 aktier i Gullhögen för en kontant köpeskilling om totalt 29 872 668 kronor, att Euroc genom nyemission skall öka aktiekapitalet i Cementa till 100 miljoner kronor, varav 10 miljoner kronor skall utgöras av B-aktier, samt att Euroc, sedan nyemissionen skett, till staten överlåter 50 000 B-aktier i Cementa på nominellt tillhoppa fem miljoner kronor, utgörande fem procent av aktierna i bolaget, för en köpeskilling av 29 872 668 kronor att betalas kontant senast den 30 juni 1974. Enligt avtalet förbinder sig Cementa att fortlöpande informera statens pris- och kartellnämnd om sin kostnads- och marknadssituation och till nämnden meddela planer på prishöjningar på cement till den svenska marknaden samt skälen för dessa. Staten äger rätt att efter samråd med Euroc anlita två personer att ingå såsom ordinarie ledamöter i Cementas styrelse, två suppleanter för dessa, en person som ordinarie revisor i Cementa och en personlig suppleant för denne.

Beträffande de förhandlingar som föregått statens avtal med Euroc framgår av en inom industridepartementet upprättad sammanfattning av minnesanteckningar bl. a. följande.

I januari 1972 tog huvudaktieägarna i Gullhögen – Industrivärden --

kontakt med industridepartementet och erbjöd staten att köpa de ovan omnämnda aktierna – 18 633 st. – i Gullhögen från Ytong för 200 kronor per aktie. Den 2 juli 1973 träffade staten avtal med Ytong om denna affär.

Under hösten 1972 började planer på ett samgående mellan Cementa och Gullhögen ta allt fastare form. I december samma år underrättades industriministern om att en principöverenskommelse träffats om samgående. En förutsättning för affären var dock att staten skulle vara med i uppgårelsen. Mot denna bakgrund började i januari 1973 förhandlingar mellan staten och Eurocchefen Sten Lindh. Dessa ledde som redan nämnts till att ett avtal träffades i december samma år.

En arbetsgrupp inom industridepartementet gjorde hösten 1972 en undersökning i syfte att kartlägga det eventuella behovet av ett ökat statligt engagemang inom byggmaterialindustrin. Av den branschutredning som därvid företogs drog gruppen följande slutsatser:

Bedömningen av utvecklingen inom cementindustrin pekar alltså på en koncentration av produktionen till färre och större enheter. Ett fullständigt samgående mellan Cementa och Gullhögen kommer av allt att döma att leda till effektivare organisation av produktion och transporter. Ett samgående möjliggör också ett bättre kapacitetsutnyttjande och effektivare investeringsinsatser. En mycket viktig synpunkt är också att energiförbrukningen bör kunna begränsas.

Ur samhällsekonomisk synpunkt kan det alltså vara motiverat med en sammanslagning av de båda företagen. Möjligheterna att begränsa byggnadskostnadsstegringen är uppenbara.

I detta läge skulle det vara önskvärt med ett utökat statligt inflytande över branschen. Staten skulle i kraft av sitt ägande få insyn i och utöva inflytande på företagsverksamheten och kunna som aktieägare i det nya cementföretaget ta hänsyn till bl. a. allmänhetens intressen. Vi vill dock understryka att staten inte är med och "skapar monopol" utan att utvecklingen utan särskild lagstiftning kommer att leda till att de två företagen går samman förr eller senare.

Den 8 november 1973 besvarade inrikesminister Rune Johansson en interpellation av herr Levin (fp) om han tagit initiativet till eller eljest främjat cementfusionen. Svaret hade följande lydelse (snabbprotokoll 1973:129 s. 6):

Herr talman! Herr Levin har frågat mig om jag, som uppgivits i pressen, tagit initiativet till eller eljest främjat den s. k. cementfusionen mellan Cementa och Gullhögen.

Som svar vill jag anföra följande.

För drygt ett år sedan hade jag samtal med företrädare för Industrivärden om en eventuell vidgning av statens engagemang i Gullhögen. Därvid kom också strukturproblemen för cementindustrin in i diskussionen. Vid en närmare granskning av hithörande problem hade man anledning beakta de betydande, framtida investeringar i branschen som kunde förutses. Av huvudsakligen detta skäl avvisade vi tanken på att överta Gullhögens cementrörelse.

Fråga uppstod om möjligheterna till samordning mellan Cementa och Gullhögen. Från vår sida restes ingen invändning mot en sådan diskussion under vissa förutsättningar, nämligen en för samhället och därmed för

bostadskonsumenterna och förbrukarna av cement tillfredsställande insyn i verksamheten. Dessa överväganden innefattade frågor om prisövervakning, leveranssäkerhet, styrelserepresentation och revision samt rimliga hänsyn till de anställdas intressen vid eventuella strukturförändringar.

Industridepartementet har icke deltagit i några förhandlingar mellan Cementa och Industrivärden och regeringen har inte haft att godkänna den sålunda under sommaren genomförda affärstransaktionen utifrån statens delägarskap i Gullhögen.

Överläggningarna mellan industridepartementet och Cementa i syfte att undersöka möjligheterna att finna en konstruktion för avtal som kan tillgodose de intressen vi finner angelägna avbröts i juni och har nu återupptagits. Det är min förhoppning att de bör kunna avslutas inom en månad. Om avtal träffas kommer detta i vanlig ordning att underställas vårriksdagen 1974.

Ytterligare kommentarer är inte möjliga under pågående överläggningar. Jag räknar med att kunna ge en utförligare redovisning före höstriksdagens avslutning i samband med besvarandet av i ämnet ställda interpellationer.

Den 10 december 1973 besvarade industriministern ytterligare interpellationer rörande cementfusionen. Beträffande innehållet i svaret hänvisas till snabbprotokollet 1973:148 s. 42 ff.

Genom beslut den 28 september 1973 lämnade Kungl. Maj:t utan bifall en ansökan från Cementa och Gullhögen om befrielse jämlikt 35 § 3 mom. tredje stycket kommunalskattelagen (1928:370) från realisationsvinstbeskattning dels för överlåtelse av aktier i Gullhögen till Cementa, dels för Gullhögens överlåtelse av aktier i Gullfiber aktiebolag till säljarna av aktier i Gullhögen. Överlåtelserna skedde mot betalning i kontanter och reverser.

Befrielse från realisationsvinstbeskattning kan enligt nyssnämnda lagrum meddelas helt eller delvis, om beskattningen kan antas hindra strukturrationalisering som är önskvärd från allmän synpunkt. En förutsättning för skattebefrielse är att företag som berörs av strukturrationaliseringen gör framställning om befrielsen senast den dag avyttringen sker.

Det har i debatten hävdats att Kungl. Maj:ts nyssnämnda avslagsbeslut skulle innebära ett statligt avståndstagande från cementfusionen.

I propositionen (1966:90) med förslag till nya regler för realisationsvinstbeskattning anförde departementschefen rörande frågan om skattebefrielse i samband med strukturrationalisering bl. a. följande (s. 112):

Det är däremot inte möjligt att i lagtext närmare ange de fall då en försäljning skall fritas från beskattning enligt schablon, därför att beskattningen kan anses hindra en från allmänna synpunkter önskvärd strukturrationalisering. Möjlighet bör därför finnas att befria från vinstbeskattning i sådana fall. Dispens skall givetvis inte medges i alla de fall då försäljningen leder till att två företag sammanslås. Det måste bli en bedömning från fall till fall. Om köpeskillingen lämnas i form av aktier i det andra företaget torde i regel förutsättningar för dispens få anses föreligga. Betalas köpeskillingen i likvida medel har man däremot

anledning ställa större krav på att det är fråga om en sådan från allmän synpunkt angelägen strukturrationalisering som bör medföra skattefrihet. Skattebefrielsen bör gälla endast vinster som beräknas enligt schablonregeln.

Beträffande finansdepartementets praxis i hithörande frågor antecknades i utskottets granskningsbetänkande förra året (KU 1973:20 s. 38) bl. a. följande:

Beträffande Kungl. Maj:ts praxis rörande ifrågavarande dispensärenden har vissa uppgifter inhämtats från finansdepartementet. Härav framgår bl. a. att stor hänsyn tas till köpeskillingarnas storlek. Några gränser härvidlag är dock inte fastlagda. Det är vanligt med avslag om köpeskillingen understiger ett par miljoner kronor. Vidare beaktas om köpeskillingen lämnas i form av aktier eller i likvida medel. I det senare fallet eller om det är fråga om övervägande kontantlikvider är utsikterna till bifall avsevärt mindre än om köpeskillingen utgörs av aktier. Vidare iaktas restriktivitet om transaktionen endast rör sig om ren kapitalplacering. Däremot ser man i princip positivt på fall där det säljande företagets ägare och personal får sysselsättning i det köpande företaget. Vad gäller branschfrågor ställer man i allmänhet större krav för bifall beträffande rena serviceföretag än beträffande industriföretag. Skall det med ansökan avsedda företaget uppgå i ett utländskt företag krävs i princip speciella skäl för bifall.

I beslut den 25 oktober 1973 riktade näringsfrihetsombudsmannen viss kritik mot cementfusionen utifrån de intressen som konkurrensbegränsningslagen avser att tillvarata. Mot bakgrund härav ansåg NO sig böra underställa marknadsdomstolen saken. I beslut den 10 januari 1974 förklarade emellertid näringsfrihetsombudsmannen, att han avsåg låta ärendet vila i avvaktan på Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut angående avtalet mellan staten och Euroc. Som skäl härför anfördes:

En förutsättning för att avtalet mellan staten och Euroc skall träda i kraft är att det godkännes av Kungl. Maj:t och riksdagen. För det fall sådant godkännande lämnas kan detta ses som ett statsmakternas accepterande av Cementas förvärv av Gullhögens bruk. Om statsmakterna lämnar sitt godkännande kan inte göras gällande att Cementas förvärv medför sådan från allmän synpunkt skadlig verkan som förutsätts för ingripande enligt konkurrensbegränsningslagen. De konkurrensvårdande myndigheterna kan vid sådant förhållande inte ingripa mot förvärvet.

PM angående regeringens åtgärder för att bevaka svenska statens fordran för försäljningen till Chile av kryssaren Göta Lejon

I förra årets granskningsbetänkande (KU 1973:20) redovisades att utskottet – bland de frågor av principiellt intresse som tagits upp till särskild granskning – behandlat *dels* frågan om exportkreditgarantier till Chile, *dels* granskat Kungl. Maj:ts beslut om export av örlogsfartyg till Chile och härvid bl. a. tagit del av försäljningsvillkoren. I detta sammanhang hade utskottet av krigsmaterielinspektören erhållit en redogörelse för den svenska krigsmaterielexporten under senare år. Utskottet fann inte anledning att göra några särskilda uttalanden beträffande de angivna frågorna (s. 19). I en reservation av herrar Hernelius och Werner i Malmö (båda m) riktades i anslutning till granskningen av exportkreditgarantier till Chile anmärkningar mot chefen för utrikesdepartementet, statsrådet Wickman, och chefen för handelsdepartementet, statsrådet Feldt, (s. 25–26). Riksdagen följde utskottet (efter votering med 240 röster mot 35).

Beträffande frågan om export av kryssaren Göta Lejon kan i denna promemoria nämnas att Kungl. Maj:t (t.f. regering) den 15 juli 1971 beslöt ge förenade fabriksverken tillstånd att, utan hinder av gällande utförsel föreskrifter, tills vidare intill den 1 januari 1972 ur riket till Chile utföra kryssaren Göta Lejon. Utförseln ägde rum under senhösten 1971. Handlingarna till detta ärende, som finns intaget i handelsdepartementets 50-årsprotokoll, är hemligstämplade jämlikt 3 § sekretesslagen.

Vad så gäller frågan om regeringens åtgärder för att bevaka svenska statens fordran på Chile för försäljningen av kryssaren kan följande nämnas. Vid årsskiftet 1971/72 vände sig Chile till vissa av sina kreditorer för att genom förhandlingar få anstånd med betalningen av sina skulder genom senareläggning av betalningsterminerna för amorteringar och räntebetalningar avseende skulder kontrakterade före visst datum (s. k. skuldkonsolidering). I syfte bl. a. att åstadkomma likabehandling av kreditorerna bildade dessa en "borgenärsklubb" för gemensamma förhandlingar med Chile. I förhandlingarna deltog i-länder vars sammanlagda fordringar i form av amorteringar och räntebetalningar under den s. k. konsolideringsperioden översteg en viss minimigräns. Eftersom berörda svenska fordringar vid den tidpunkten inte uppgick till nämnda minimigräns deltog Sverige ej i dessa förhandlingar annat än som observatör. Efter fyra förhandlingsomgångar träffades i april 1972 en principöverenskommelse om att medge Chile uppskov viss tid med betalningarna till de berörda länderna. Däremot skedde under hela år 1972 kontraktsenliga betalningar till Sverige för bl. a. kryssaren Göta Lejon, vilka inneburit att hittills sammanlagt cirka hälften av köpeskillingen erlagts.

I enlighet med en i 1972 års uppgörelse intagen klausul om nytt sammanträde för att se om inte Chile kunde få motsvarande behandling under 1973 som under år 1972 har fr. o. m. våren 1973 nya förhand-

lingar härom ägt rum i Paris. Under den tid som förhandlingarna pågått har Chile de facto iakttagit moratorium och sålunda, såvitt man vet, inte betalat till något av de berörda kreditorsländerna, till vilka Sverige numera hör, eftersom basen för skuldkonsolideringen utvidgats till att omfatta nya skuldmassor. Under den tid Sverige sålunda i egenskap av medlem i "borgernärsklubben" deltagit i kreditförhandlingarna har de svenska fordringarna avseende kryssaren Göta Lejon på ett konventionellt affärsmässigt sätt bevakats för säljarens (förenade fabriksverken) räkning av den ifrågavarande affärsbanken (Sveriges kreditbank).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
Granskningsarbetets omfattning och inriktning	1
Översiktlig redovisning av statsrådsprotokollens innehåll m. m.	2
Utskottets granskning	3
1. Organisation och arbetsformer i statsdepartementen	3
2. Den s. k. IB-affären	6
3. Regeringens åtgärder i samband med Normalmstorgsdramat i augusti 1973	17
4. Beslut om införande av drivmedelsransonering m. m.	20
5. Regeringens tillkännagivande av förslag till särskilda konjunkturstimulerande åtgärder m. m.	23
6. Ersättning för personskada på grund av brott	25
7. Befrielse från aktievinstbeskattning	27
8. Remisser till lagrådet	28
9. Riksdagens skrivelser till Kungl. Maj:t	29
10. Vissa frågor om diarieföring inom statsdepartementen	29
11. Remissbehandling av för sent inkomna besvär	31
12. Utgivningen av Svensk författningssamling	33
13. Distributionen av granskningsexemplar av tryckt skrift till Umeå universitetsbibliotek	37
14. Föreningsverksamhet i myndighets lokal	38
15. Övriga frågor	39
utlämnande av vissa sekretesskyddade handlingar;	
utnämning av landshövding i Kopparbergs län;	
utanordnande av arvode m. m. för visst utredningsuppdrag;	
näringshjälp m. m.;	
vissa upphandlingsfrågor (Crownair och ARE-bolagen);	
det s. k. cementmonopolet;	
bevakning av statens fordran för försäljning av visst örlogsfartyg till Chile	
Närvarande	41
Reservationer och särskilda yttranden	43

<i>Bilaga</i>	sid.
1 Konseljärenden åren 1972 och 1973. Tabellarisk översikt	64
2 PM angående Kungl. Maj:ts praxis beträffande ärendens hänförande till s. k. femtioårsprotokoll	66
3 PM angående organisation och arbetsformer i statsdepartementen	69
4 Förteckning över i betänkandet intagna bilagor rörande den s. k. IB-affären.	166
5 PM med vissa uppgifter angående regeringens åtgärder i samband med bankdramat vid Norrmalmstorg i Stockholm i augusti 1973	186
6 PM med vissa uppgifter om regeringens beslutsunderlag för införande av drivmedelsransonering m. m. i samband med oljekrisen 1973–1974	198
7 PM angående Kungl. Maj:ts handläggning av ärenden rörande ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott	210
8 PM med vissa uppgifter angående handläggningen av ärenden, under år 1973 om befrielse från aktievinstbeskattning	229
9 PM angående remisser till lagrådet under år 1973	235
10 A PM med vissa uppgifter angående beslut om inrättande av en fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete	241
B PM angående Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet	243
C PM angående Kungl. Maj:ts behandling av riksdagens skrivelse rörande verkningarna för lärarpersonalen vid universiteten till följd av minskad studenttillströmning	247
11 PM rörande diarieföringen i statsdepartementen	249
12 A Förteckning över författningar som trätt i kraft före publicerandet	269
B Förteckning över rättelseblad för SFS 1973	270
13 PM angående distribution av s. k. granskningsexemplar till universitetsbiblioteket i Umeå	275
14 PM med vissa uppgifter angående ett av Kungl. Maj:t avgjort besvärssärende rörande frågan om sekretess myndigheter emellan	282
15 PM angående visst ärende om näringshjälp m. m.	286
16 PM angående utanordnande av arvode för visst utredningsuppdrag	291
17 PM angående vissa frågor rörande den statliga upphandlingen m. m.	292
18 PM rörande vissa frågor sammanhängande med fusionen mellan Cementa AB och Gullhögens bruk	305
19 PM angående regeringens åtgärder för att bevaka svenska statens fordran för försäljningen till Chile av kryssaren Göte Lejon	309